

SCI-CONF.COM.UA

RESULTS OF MODERN SCIENTIFIC RESEARCH AND DEVELOPMENT

**PROCEEDINGS OF V INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
JULY 25-27, 2021**

**MADRID
2021**

RESULTS OF MODERN SCIENTIFIC RESEARCH AND DEVELOPMENT

Proceedings of V International Scientific and Practical Conference

Madrid, Spain

25-27 July 2021

Madrid, Spain

2021

UDC 001.1

The 5th International scientific and practical conference “Results of modern scientific research and development” (July 25-27, 2021) Barca Academy Publishing, Madrid, Spain. 2021. 325 p.

ISBN 978-84-15927-33-4

The recommended citation for this publication is:

Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine // Results of modern scientific research and development. Proceedings of the 5th International scientific and practical conference. Barca Academy Publishing. Madrid, Spain. 2021. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/v-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-results-of-modern-scientific-research-and-development-25-27-iyulya-2021-goda-madrid-ispaniya-arhiv/>.

Editor

Komarytskyy M.L.

Ph.D. in Economics, Associate Professor

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighbouring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

e-mail: madrid@sci-conf.com.ua

homepage: <https://sci-conf.com.ua>

©2021 Scientific Publishing Center “Sci-conf.com.ua” ®

©2021 Barca Academy Publishing ®

©2021 Authors of the articles

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES

1. *Дем'янюк О. Б., Ковальчук А. П.* 10
МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ОЦІНКИ ПІДТРИМКИ
АГРАРНОГО СЕКТОРУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ
2. *Костюк Є. Р.* 16
ГОДІВЛЯ ВИСОКОПРОДУКТИВНИХ КОРІВ

VETERINARY SCIENCES

3. *Мазанна М. Г., Дегтярьов М. О., Яценко І. В., Мазанний О. В.* 18
ОЦІНКА ЯКОСТІ КИШКОВОЇ СИРОВИНИ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД
ІНТЕНСИВНОСТІ ЕЗОФАГОСТОМОЗНОЇ ІНВАЗІЇ СВИНЕЙ

BIOLOGICAL SCIENCES

4. *Miros S. L., Sechnyak A. L.* 23
THE SPECTRA OF ESTERASE ACTIVITY OF THE SOFT WHEAT
ALLOPLASMATIC LINES WHEN INFECTED WITH A LEAF
RUST
5. *Губанова Н. Г., Садикова З. Ю., Юсупова Ш. К., Хасанов Р. К.,
Намазов З. А.* 26
ИЗУЧЕНИЕ ЗАКОНОМЕРНОСТЕЙ НАСЛЕДОВАНИЯ
КОЛИЧЕСТВЕННЫХ ПРИЗНАКОВ ПРИ ВНУТРИВИДОВОЙ И
МЕЖВИДОВОЙ ГИБРИДИЗАЦИИ ХЛОПЧАТНИКА
6. *Расулова Ляман Галиб кызы, Гусейнова Назакет Таги кызы* 32
ПОВЫШЕНИЕ УСТОЙЧИВОСТИ ОРГАНИЗМОВ К
ВОЗРАСТАЮЩЕМУ УРОВНЮ МУТАГЕНОВ ОКРУЖАЮЩЕЙ
СРЕДЫ

MEDICAL SCIENCES

7. *Маньковський Д. С.* 41
АЛГОРИТМ ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКУ ПІСЛЯОПЕРАЦІЙНОЇ
ЕНЦЕФАЛОПАТІЇ ПРИ ПЛАНУВАННІ КАРДІОХІРУРГІЧНИХ
ВТРУЧАНЬ З ВИКОРИСТАННЯМ ШТУЧНОГО КРОВООБІГУ
8. *Пікас П. Б.* 47
ЗАСТОСУВАННЯ ЗАФАКОЛУ У КОМПЛЕКСІ З ХІРУРГІЧНИМ
ЛІКУВАННЯМ У ХВОРИХ НА ПОЛІПИ ШЛУНКА
9. *Тюленева О. А., Тюленева В. О.* 52
ІМУНОГІСТОХІМІЧНА КОНЦЕНТРАЦІЯ ВІМЕНТИНУ В
ЕНДОТЕЛІЇ СУДИН МІОМЕТРІЮ У ПРОЕКЦІЇ МАТКОВО-
ПЛАЦЕНТАРНОЇ ДІЛЯНКИ ПРИ ЗАЛІЗОДЕФІЦІТНІЙ АНЕМІЇ
ВАГІТНИХ

PHARMACEUTICAL SCIENCES

10. *Mitkova Z., Dimitrova M., Kamushewa M., Milushewa P., Petrova G.* 55
HOW TO PREDICT NEW PHARMACEUTICALS BUDGETS IN
THE ERA OF RISING COST - LITERATURE SEARCH ON
PUBLISHED MODELS

CHEMICAL SCIENCES

11. *Klimko Yu. E., Semenova I. G.* 63
EXAMPLE OF SYNTHESIS OF CONDENSED 1, 3, 5-
HEXAHYDROTRIAZINE SYSTEM USING
ADAMANTYLCONTAINING IMINOALKYLATING REAGENT
12. *Мустяца О. Н.* 65
ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИРОДИ ПРОВІДНОСТІ ТЕЛУРВМІСНИХ
РОЗПЛАВІВ НА ОСНОВІ МИШ'ЯКУ

TECHNICAL SCIENCES

13. *Abdul Khaev K. G.* 72
INFLUENCE OF THE THRUST ANGLE OF INCLINATION TO
THE HORIZONTAL OF THE ROTARY RIPPER ON ITS
PERFORMANCE
14. *Iegorov O., Glebova M., Iegorova O.* 76
ELECTRIC POWER SUPPLY SYSTEMS WITH RENEWABLE
ENERGY SOURCES
15. *Zamikhovskiy L., Levytskyi I., Mirzoieva O., Nykolaychuk M.* 81
DEVELOPMENT OF A METHOD FOR IDENTIFICATION OF
METAL INCLUSIONS IN RAW MATERIALS WITH AUTOMATIC
DETERMINATION OF THEIR COORDINATES
16. *Zyma O., Pahomov R., Redkin O.* 89
OCCUPATIONAL SAFETY: SOCIAL AND ECONOMIC ASPECTS
17. *Бісик С. П., Миронов Я. А., Давидовський Л. С., Сливінський О. А.* 92
ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ БОЙОВОЇ ЧАСТИНИ ГРАНАТИ
РПГ ІЗ ЗАХИСНИМ ПРОТИКУМУЛЯТИВНИМ ЕКРАНОМ
18. *Денисюк С. П., Мельничук Г. В., Коломійчук М. О.* 98
АНАЛІЗ УСТАЛЕНИХ РЕЖИМІВ В ЕЛЕКТРОТЕХНІЧНИХ
SMART-КОМПЛЕКСАХ З ЦИКЛІЧНО ЗМІНЮВАНИМИ
ПАРАМЕТРАМИ
19. *Мулеса О. Ю., Мельник О. О., Горват П. П.* 105
ПРОЕКТУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ
ДЛЯ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

PEDAGOGICAL SCIENCES

20. *Chugai O.* 108
TECHNICAL STUDENTS' PERSPECTIVES: STUDYING ENGLISH
DURING THE PANDEMIC

21.	<i>Hryhorieva V., Kotova O., Hniedkova O., Tatochenko V.</i> SOFTWARE PACKAGE MATHLAB IN LINEAR ALGEBRA TEACHING	116
22.	<i>Koycheva T., Li Zhuhua</i> INDICATORS OF PRACTICEOLOGICAL COMPONENT METHODOLOGICAL CULTURE OF THE FUTURE MUSIC ART TEACHERS	122
23.	<i>Kravchenko T. M.</i> BIBLIOGRAPHICAL ANALYSIS OF THE PROBLEM OF TRAINING MARKETING SPECIALISTS IN MODERN EDUCATIONAL SPACE	127
24.	<i>Kubrish N., Samoylova O., Savchenko N.</i> THE IMPORTANCE OF FINE ARTS IN THE DEVELOPMENT OF THE ARTISTIC AND CREATIVE POTENTIAL OF THE FUTURE ARCHITECT	133
25.	<i>Tokarieva I.</i> USING THE MOODLE SYSTEM TO CREATE THE ELECTRONIC COURSE "CHEMISTRY, FUELS AND LUBRICANTS"	140
26.	<i>Бурак В. Г.</i> ІНТЕРІОРИЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО ЦІННІСНОГО ЗНАННЯ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОЇ СПРАВИ	144
27.	<i>Верголяс М. Р., Михайлюк М. М., Верголяс О. О.</i> ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ АСПЕКТИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ, ПРИ ВИКЛАДАННІ ДИСЦИПЛІНИ «МЕДИЧНА БІОЛОГІЯ»	150
28.	<i>Григоров Г. А.</i> ВПРОВАДЖЕННЯ ПИТАНЬ ГЕНДЕРНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ У ПРОЦЕС ВИКЛАДАННЯ БІОЛОГІЇ	157
29.	<i>Домашенко І. К.</i> ЗАСТОСУВАННЯ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	162
30.	<i>Ковтун О. В.</i> ПРАКТИКА ОКСФОРДСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ЩОДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ГУМАНІТАРНОГО ПРОФІЛЮ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19	168
31.	<i>Любарець В. В., Яворська Т. М.</i> КРИТЕРІЇ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	175
32.	<i>Полезнюк Ю. О.</i> ОБ'ЄКТИВАЦІЯ ОБРАЗУ МИТЦЯ В КІНОФІЛЬМІ «ФРІДА»	179
33.	<i>Тимошук Ю. Ю.</i> РОБОТА НАД ВИКОНАВСЬКОЮ МАЙСТЕРНІСТЮ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ГРИ НА БАЯНІ (АКОРДЕОНІ) В ДМШ	182

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

34. *Волков Д. С., Черних О. А.* 187
ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ СТУДЕНТІВ-
ПСИХОЛОГІВ
35. *Кошова С. П., Стrojжеміна Ю. О.* 192
ПРОБЛЕМА БАТЬКІВ І ДІТЕЙ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ
36. *Чуйко Г. В., Чаплак Я. В.* 203
НАРЦИСИЗМ: ПЛЮСИ ЧИ МІНУСИ?

ART

37. *Зінченко М. О.* 209
ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ СИМВОЛІЗМУ В
ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ ЕПОХИ ВІДРОДЖЕННЯ
38. *Кравченко Н. Ю.* 212
МУЗЫКАЛЬНЫЕ ТРАДИЦИИ ТОРУ ТАКЭМИЦУ В
КОНТЕКСТЕ «ЗАПАД-ВОСТОК» В КАМЕРНО-
АНСАМБЛЕВОМ ИСКУССТВЕ

LITERATURE

39. *Леонтьева А. Ю., Алатаев А. Ж.* 219
КАЗАХСТАН В ПОЭЗИИ НЕОАКМЕИСТОВ С. И. ЛИПКИНА И
И. А. БРОДСКОГО

POLITICAL SCIENCES

40. *Поліщук О. М.* 226
КОДИФІКАЦІЯ ЗАКОНІВ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І
ОБОРОНИ

PHILOLOGICAL SCIENCES

41. *Kovalyk N. V., Tymochko L. M.* 231
ELEMENTS OF DESCRIPTIVE STATISTICS IN ENGLISH WATER
MANAGEMENT METADISOURSE STUDIES
42. *Іванова (Раті) А. О.* 236
ЕМОТИВНІСТЬ ЖАНРУ ЛІТЕРАТУРИ ЖАХІВ:
ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ
43. *Колодіна Л. С., Бамбура А. І.* 240
ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА НОРМИ ОФІЦІЙНО-
ДІЛОВОГО СТИЛЮ УКРАЇНСЬКОЇ І ПОЛЬСЬКОЇ МОВ
44. *Овсяник С. В.* 246
УСНИЙ ПЕРЕКЛАД ЯК РІЗНОВИД ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ

ECONOMIC SCIENCES

45. *Manucharayan Meri Gagiki* 250
ANALYSIS OF LENDING PROGRAMS IN THE ARMENIAN

	AGRARIAN SECTOR AND THE WAYS OF THEIR IMPROVEMENT	
46.	<i>Апенько Т. І.</i> ЗНАЧЕННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ ПІДТРИМКИ ІННОВАЦІЙ В ДІЯЛЬНОСТІ ВИРОБНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ	257
47.	<i>Бобровська О. Ю.</i> РОЗВИТОК ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ РЕГІОНІВ ЯК ДЖЕРЕЛА ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ	261
48.	<i>Довбуш В. І., Бурмецький В. В.</i> ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ДОХОДІВ КОМУНАЛЬНОГО НЕКОМЕРЦІЙНОГО ПІДПРИЄМСТВА ТА ФАКТОРІВ ЇХ ФОРМУВАННЯ	267
49.	<i>Колмакова В. М.</i> АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОСИСТЕМНОГО ОЦІНЮВАННЯ ВОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	273
50.	<i>Коновалова А. В.</i> ОБҐРУНТУВАННЯ ПЕРЕХОДУ ВІД ВИКОРИСТАННЯ ОДНОРАЗОВОГО ПАКУВАННЯ ДО ОБОРОТНОЇ ТАРИ ДЛЯ ТРАНСПОРТУВАННЯ ПРОДУКЦІЇ	277
51.	<i>Омельяненко М. М., Омельяненко О. П., Зінченко М. М.</i> ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ БІЗНЕС-МОДЕЛЕЙ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ	283
52.	<i>Павленко Т. А.</i> НЕОБХІДНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКИХ ІННОВАЦІЙ В УКРАЇНІ НА ПРИКЛАДІ МОГУТНІХ КОМПАНІЙ США	289
53.	<i>Подунай В. В.</i> СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВПРОВАДЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	296
54.	<i>Середа Н. М.</i> НОВИЙ МАРКЕТИНГОВИЙ НАПРЯМОК ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ - РАДІОАКТИВНИЙ ТУРИЗМ	301
55.	<i>Штанько В. О.</i> УКРАЇНСЬКИЙ СТАН ІНТЕГРАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕНЕРГЕТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ	307

LEGAL SCIENCES

56.	<i>Bondarenko O., Utkina M., Dumchykov M.</i> "MOOT COURTS" AS A PRACTICE-ORIENTED CASE IN THE PROCESS OF OBTAINING HIGHER LEGAL EDUCATION	312
57.	<i>Пелещак О. Р.</i> ОГЛЯД ПРИМІЩЕННЯ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КІБЕРДИВЕРСІЙ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ	315

58. *Руденко О. А.*

321

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПЕРЕГЛЯДУ ТА ОСКАРЖЕННЯ ЗАОЧНИХ
РІШЕНЬ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

AGRICULTURAL SCIENCES

УДК 338.43

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ОЦІНКИ ПІДТРИМКИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Дем'янюк Ольга Борисівна,

к. е. н., доцент,

Західноукраїнський національний університет

Ковальчук Анастасія Петрівна,

студентка,

Луцький національний технічний університет

Вступ. Обмеженість природних ресурсів, зміна клімату, опустелення родючих земель, зростання попиту на здорову, безпечну та поживну їжу, корми, паливо на біологічній основі тощо надає значні можливості для розвитку сільського господарства. Ефективна аграрна політика має важливе значення для забезпечення сталого попиту на безпечні та поживні продукти харчування. Проте, сільське господарство як галузь із уповільненим оборотом капіталу і високою залежністю від погодно-кліматичних умов потребує підтримки держави.

У сучасних умовах аграрна політика спрямована на вирішення широкого кола питань: від допомоги сільгоспвиробникам у досягненні належних доходів до забезпечення достатньої кількості продуктів харчування за доступними цінами для споживачів, та від підвищення стійкості аграрного сектору до погодних умов, ринку чи інших потрясінь до забезпечення безпеки харчових продуктів та покращення екологічних показників. Моніторинг та оцінка такої політики полегшує урядам держав акцентувати увагу на вирішенні цих питань.

Метою роботи є дослідження підтримки аграрної політики та аналіз міжнародних підходів до її оцінки в сучасних умовах для вироблення рекомендації щодо сприяння розвитку сільськогосподарського виробництва.

Матеріали і методи. Для досягнення поставленої мети застосовувалися наукові методи пізнання економічних явищ і процесів: аналіз, синтез та порівняльний аналіз.

Щоб допомогти урядам краще зрозуміти і порівняти, наскільки і в якій формі надається підтримка, Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) публікується щорічний звіт про моніторинг та оцінку аграрної політики «Agricultural Policy Monitoring and Evaluation», в якому розглядається розвиток такої політики та надаються сучасні оцінки державної підтримки сільського господарства для всіх країн-членів ОЕСР та Європейського Союзу в цілому, а також ключових економік, що розвиваються за відповідним набором показників.

Результати і обговорення. Методика аналізу обсягу й структури державної підтримки аграрної галузі в різних країнах світу розроблена ОЕСР базується на оцінці сукупної підтримки сільського господарства (Total support estimate – TSE) – це щорічна грошова вартість усіх валових бюджетних трансфертів від платників податків, що виникають внаслідок заходів політики, що підтримують сільське господарство, незалежно від їх цілей та впливу на виробництво та доходи агрогосподарств або споживання сільськогосподарської продукції [1].

Показник TSE сумарно складається із показників підтримки виробників (Producer Support Estimate – PSE), споживачів (Consumer Support Estimate – CSE) і загальних послуг (General Services Support Estimate – GSSE). Загалом він включає загальну суму трансфертів, одержуваних від платників податків і споживачів у результаті проведеної державою політики підтримки сільського господарства та вимірює загальні витрати такої підтримки (рис. 1).

Рис. 1. Оцінки сукупної підтримки аграрного сектору за методикою ОЕСР

Джерело: сформовано авторами на основі [1]

Оцінку TSE здійснюють в абсолютному (грошовому) та відносному вимірах: у % до ВВП (рис.2), що вказує на вартість підтримки сектору для загальної економіки або у % до доданої вартості в сільському господарстві.

Аналіз показника частки TSE у ВВП (% TSE) (рис.2) за 2018-2020 рр. показує, що найвищий він був в Індонезії (2,5%), Філіппінах (2,5%) та Китаї (1,6%), що підтверджує те, що сільське господарство має порівняно високу вагу в економіці цих країн. Щодо України, то цей показник не перевищує 0,5% ВВП. Незважаючи на важливість і пріоритетність аграрної галузі в економіках країн, як видно з рис. 2. у 2018-2020 роках порівняно з 2000-2002 рр. частка загальної підтримки виробників сільгосппродукції скоротилася в усіх країнах, а найбільше зниження % TSE відбулося в Туреччині, Колумбії та Кореї - країнах, де спочатку навантаження на підтримку було досить високим.

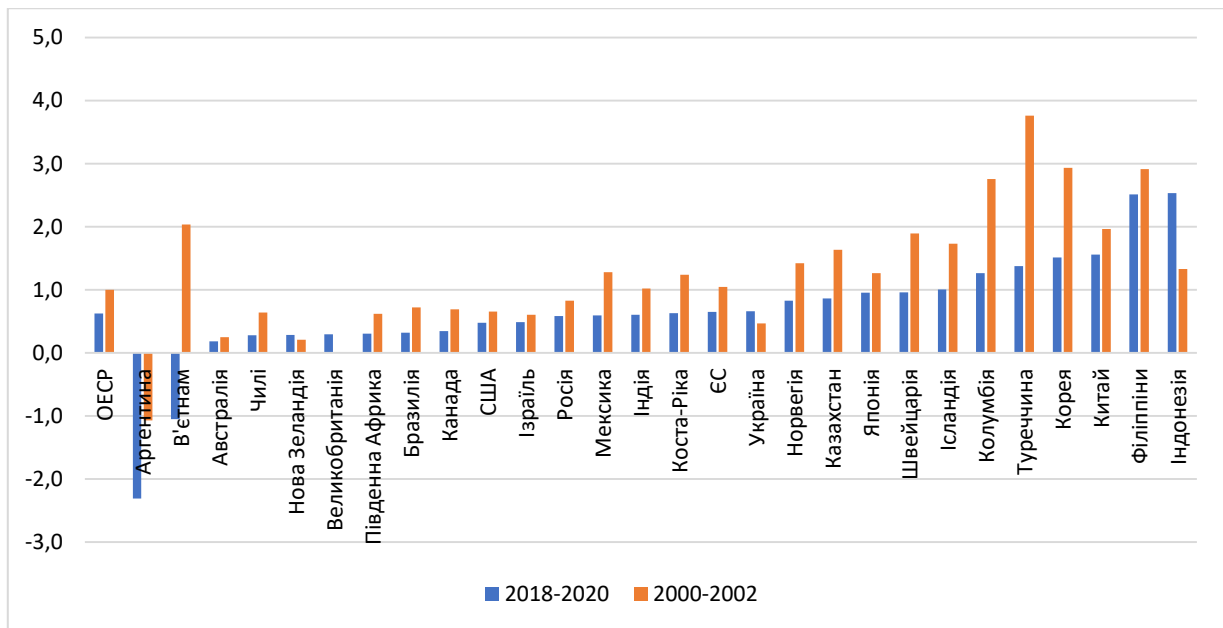

Рис. 2. Частка TSE у ВВП (% TSE) у 2000-2002 та 2018-2020 рр

Джерело: сформовано авторами на основі [1]

Як видно з табл. 1 загальна підтримка сільського господарства, що надається у всіх країнах, охоплених звітом ОЕСР, становила 615 млрд. дол. США на рік у середньому в 2018-2020 рр., з яких більше 70 % (436 млрд. дол. США) були надані як підтримка виробникам.

Таблиця 1

Оцінка підтримки сільського господарства (млн. дол. США)

	2000-2002	2018-2020	2018	2019	2020
Оцінка загальної підтримки (TSE)	321 358	615 116	599 427	598 535	647 386
Оцінка підтримки виробника (PSE)	237 753	435 565	427680	437 727	441 287
Оцінка підтримки загальних служб (GSSE)	55 289	101670	105 413	99 616	99 983
Оцінка підтримки споживачів (CSE)	-118 283	-152 228	-156 394	-170 858	-129 433
Відсоток TSE (% від ВВП)	1,0	0,8	0,8	0,8	0,9

Джерело: сформовано авторами на основі [1]

Щодо підтримки споживачів, то за аналізований період (табл. 1) вона є від'ємною, оскільки за методологією ОЕСР для розрахунку цього показника порівнюються внутрішні ціни (ціни «біля воріт ферми», скореговані з

урахуванням витрат на доставку, переробку і маркетинг) зі світовими цінами [1]. Позитивне значення розриву між внутрішніми та світовими цінами свідчить про підтримку вітчизняного споживача, негативне — про його оподаткування. Зазвичай показник CSE є майже завжди негативним, тому що трансферти від споживачів за ринкової політики підтримки цін переважають будь-які споживчі субсидії від платників податків (бюджету), які можуть бути надані споживачам.

Оцінка підтримки загальних послуг (GSSE) включає витрати на науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи (НДДКР) та інновації, інспекційні послуги, розвиток та обслуговування інфраструктури, маркетинг та просування тощо. НДДКР відіграють важливу роль у підвищенні продуктивності сільськогосподарського виробництва, переробки та доставки продукції споживачам, а державні інвестиції в сільськогосподарські НДДКР сприяють підвищенню рентабельності агровиробництва. Незважаючи на свій потенціал сприяти сталому зростанню продуктивності та зміцненню продовольчої безпеки, GSSE є значно нижчий за підтримку, що надається безпосередньо виробникам і у 2018-20 роках він становив менше 17 % загальної підтримки (102 млрд. дол. США), хоча за останнє десятиліття в абсолютному вираженні він зріс майже вдвічі з 55 млрд.дол. США у 2000-2002 рр. до 102 млрд. дол. США у 2018-2020 рр.

У найближчій перспективі розвиток сільського господарства повинне спрямовуватися на забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки, що передбачає гармонізацію трьох складових сталого розвитку в сільському господарстві – економічної (забезпечення раціонального використання наявного природно-ресурсного потенціалу з урахуванням перспективних можливостей), соціальної (підвищенням рівня зайнятості, доходів аграріїв) і екологічної (зменшення негативного впливу на клімат та навколишнє середовище).

Висновки. В умовах сталого розвитку важливим чинником, що сприяє сільськогосподарському виробництву мають бути інвестиції в сільськогосподарські інновації, а отже, аграрна політика повинна

спрямовуватися на підвищення показника оцінки підтримки загальних послуг – GSSE. Сьогодні інноваційні технології в аграрній галузі зменшують витрати для агробізнесу, збільшують продуктивність, полегшують щоденну працю робітників, надають нові інструменти для аналізу та прийняття зважених рішень, що опираються на детальні дані про виробничий процес.

У сучасних умовах державна аграрна політика повинна бути спрямована на зростання продуктивності праці, що збільшить реальну заробітну плату аграріїв та забезпечить продуктами харчування за доступними цінами; підвищення екологічних показників та адаптацію до кліматичних змін, що позитивно вплине на навколишнє середовище, а також підвищення стійкості сільськогосподарських підприємств до ринкових шоків, спричинених погодними та іншими непередбачуваними обставинами.

Список літератури:

1. Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2021. Addressing the Challenges Facing Food Systems. *OECD Publishing*, Paris. 605 p. <https://doi.org/10.1787/2d810e01-en>. – URL: https://read.oecd-ilibrary.org/agriculture-and-food/agricultural-policy-monitoring-and-evaluation-2021_2d810e01-en#page1

ГОДІВЛЯ ВИСОКОПРОДУКТИВНИХ КОРІВ

Костюк Євген Русланович,

Студент

Національний університет біоресурсів

і природокористування України

г. Київ, Україна

Введение./Introduction. Нині актуальною проблемою в Україні є підвищення річних надоїв молока на корову до 5000–6000 кг, а в передових господарствах – близько 7000–9000 кг. Цього можна досягати передусім за рахунок поглиблення селекційної роботи (від якої залежить до 50 % продуктивності корів), удосконаленням кормової бази, впровадженням повноцінної годівлі й найбільш сучасних прогресивних технологій виробництва молока. На сьогодні в Україні користуємося нормами годівлі, прийнятими у 1985 році за продуктивності корів від 2500 до 6000 кг. Зокрема річна потреба в ОЕ, відповідно, знаходиться в межах від 37,5 до 69,0 тис. МДж (31,25–60,00 ц. корм. од.), перетравного протеїну – від 297 до 660 кг. Проте зараз у окремих передових господарствах річні надої молока зросли до 6000–8000 кг. Тому назріла стала проблема визначення потреби таких корів у поживних речовинах, уточнення структури раціонів і річної потреби в кормах. Залежно від наявної техніки і розмірів стада, дістали поширення дві основні системи годування високопродуктивних корів, а саме: роздільна годівля окремими кормами та годівля кормосумішками. На практиці ж використовують численні їх варіанти. Вирішальним чинником у виборі системи годівлі є правильна оцінка свого стада, поживності кормів, а також вміння скласти на основі цього збалансований раціон. Досвід використання кормосумішок засвідчує, що, з погляду фізіології, таке годування дійних корів має перевагу. Вона сприяє оптимальному і постійному забезпеченню тварин поживними речовинами. Крім того, вона доволі проста у виконанні і легко піддається організації й контролю.

Цель работы./Aim. Встановити потребу дійних корів в енергії і поживних речовинах, надати правильний раціон, режим та техніку годівлі дійних корів. Провести розрахунки щодо потреби в кормах та добавках, а також з'ясувати різницю між годівлею в зимой та літній період.

Материалы и методы./Materials and methods. Довідник поживності кормів і норми годівлі сільськогосподарських тварин І. І. Ібатулін, В. К. Кононенко, Ю. О. Панасенко.

Результаты и обсуждение./Results and discussion. 1.Річна потреба в обмінній енергії для корів із надосм молока від 5000 до 9000 кг збільшується від 57119 до 84363 МДж (на 47 %), у перетравному протеїні – від 495,17 до 799,35 кг (на 61,4 %).

2. Структура раціонів залежить від добового надою, а саме: за добового надою 10 кг грубі, соковиті й зелені корми за енергетичною поживністю складають 84 %, концентровані корми – 16 %, при 50 кг, відповідно, 38,7 і 61,3 % (на кожних 3 кг молока + 3,4 %).

3. Оптимальна потреба корови на 212 днів зимового стійлового періоду в кукурудзяному силосі дорівнює 60 ц, у сінні – 10 ц. Річна потреба у концентрованих кормах у вигляді комбікормів-концентратів із поживністю 1 кг не менше 10,5 МДж ОЕ за надою 5000 кг становить 14,17 ц, 6000 кг – 17,70 ц, 7000 кг – 21,24 ц, 8000 кг – 26,27 ц і 9000 кг – 31,31 ц

Выводы./Conclusions. Провівши аналіз нашого раціону можна сказати , що тип годівлі напівконцентратний, енергетична поживність 1 кг сухої речовини раціону, МДж ОЕ – 9,3, що показує доволі непогане значення. Також наш раціон має закономірне співвідношення кальцію до фосфору – 1,37: 1. Рівень перетравного протеїну в раціоні з розрахунку на одиницю його енергетичної поживності становить –93,4г.

VETERINARY SCIENCES

ОЦІНКА ЯКОСТІ КИШКОВОЇ СИРОВИНИ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД ІНТЕНСИВНОСТІ ЕЗОФАГОСТОМОЗНОЇ ІНВАЗІЇ СВИНЕЙ

Мазанна Марина Геннадіївна,

к. вет. н., асистент кафедри ветеринарно-санітарної експертизи та
судової ветеринарної медицини

Дегтярьов Микола Олександрович

к. вет. н., доцент кафедри ветеринарно-санітарної експертизи та
судової ветеринарної медицини

Яценко Іван Володимирович,

д. вет. н., професор, завідувач кафедри ветеринарно-санітарної
експертизи та судової ветеринарної медицини

Мазанний Олексій Володимирович,

к. вет. н., доцент кафедри паразитології
Харківська державна зооветеринарна академія
м. Харків, Україна

Вступ. Одним із найпоширеніших кишкових нематодозів свиней є езофагостомоз. Захворювання поширене на території України і завдає значних економічних збитків, що складаються із відставання тварин у рості та розвитку, а уражена ларвальними стадіями езофагостом слизова оболонка кишечника стає непридатна для виготовлення ковбасних виробів[1].

Загальновідомо, що інвазійні личинки езофагостом, потрапляючи з кормом чи водою у шлунково-кишковий тракт свиней, активно проникають у слизову оболонку товстого відділу кишечника, переважно у стінку ободової і сліпої кишок, спричиняючи під час формування вузликів, їх запалення. Під час ендогенного етапу розвитку езофагостом відбуваються суттєві ушкодження слизової оболонки товстого відділу кишечника, що призводить до зниження імунної функції кишечника та активізації умовно патогенної бактеріальної мікрофлори [2].

Зміни у товстому відділі кишечника за езофагостомозу свиней порушують його функціональне призначення, що в першу чергу негативно відображаються на всмоктувальній функції органу, а це є наслідком порушення засвоєння тваринами поживних речовин в цілому [3].

У тварин, хворих на езофагостомоз, знижується продуктивність, погіршується якість м'ясної продукції [3].

Мета роботи – провести оцінку якості кишкової сировини свиней в залежності від ступеня езофагостомозної інвазії та можливості використання цієї сировини у ковбасному та у виробництві кормів тваринного походження.

Результати досліджень та їх обговорення. Під час повного гельмінтологічного розтину окремих органів 217 свійських свиней за методикою академіка К. І. Скрябіна [5], у двох господарствах Ізюмського і Вовчанського районів Харківської області, при низькому ($1,8 \pm 0,01$ вузликів на 10 см^2 площі кишечника) та середньому ($3,8 \pm 0,03$ вузликів на 10 см^2) ступенів інтенсивності езофагостомозної інвазії (ІЕІ), у просвіті товстих кишок знаходили невелику кількість напіврідкого вмісту специфічного запаху і з домішками крові. Слизова оболонка ободових і сліпих кишок свиней гіперемійована, потовщена, набрякла, з великою кількістю згладжених складок.

За високого ступеня ІЕІ ($8,6 \pm 0,01$ вузликів на 10 см^2 площі кишечника) спостерігали відкладання і скупчення фібринових плівок на поверхні серозної оболонки, що призводило до запалення і адгезії петель кишечника. На слизовій оболонці ободової і сліпої кишок, переважно в ділянках знаходження брижі, виявляли заселені і порожні паразитарні вузлики – цистні утворення розміром від просяного зерна до горошини (0,2– 0,5 см) – «вузликова хвороба». Їх формування помітні як з боку серозної (рис. 1) і, особливо, з боку слизової оболонок. Компресорним дослідженням вмісту «заселених» вузликів виявляли личинкові стадії езофагостом.

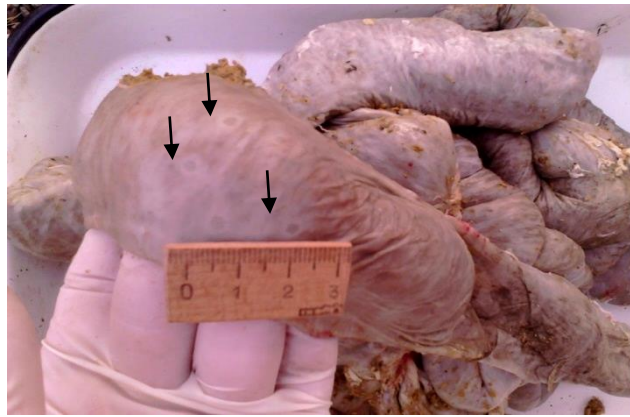

Рис. 1. Езофагостомозні вузлики з боку серозної оболонки ободової кишки свиней. Макрофото

За високого ступеня ІЕІ паразитарні вузлики езофагостом знаходили й у клубовій і прямій кишках, які місцями формували з боку слизової оболонки виразково-ерозійні утворення

Всі продукти забою тварин мають бути безпечними і якісними для споживача [6]. На промислову обробку у кишковий цех кишкова сировина від клінічно здорових свиней надходить у вигляді комплекту: стравохід, дванадцятипала, порожня, клубова, сліпа, ободова, пряма кишки та сечовий міхур. В залежності від розміру, товщини стінки і міцності окремих ділянок кишок визначається їх подальша обробка і використання.

Так, кишки, після їх обробки, використовують як оболонки для виготовлення ковбасних виробів. Під час обробки свинячих кишок залишають лише підслизовий шар, який є досить тонким і міцним, його можна вживати в їжу разом з продуктом. Всі відходи від переробки кишок (непотрібні шари, обрізки), а також кишки не придатні для вироблення ковбасних оболонок, використовуються для виготовлення кормів тваринного походження (як сухих, так і вологих). Кишковий комплект повинен бути оброблений не пізніше 30 хвилин після нутровки туші, адже кишкові стінки можуть бути зруйновані бактеріями, що населяють товстий відділ кишечника.

Згідно із «Правилами передзабійного ветеринарного огляду тварин і ветеринарно-санітарної експертизи м'яса та м'ясних продуктів» [4] під час

нутровки свинячої туші у товстому відділі кишечника за високої ІЕІ виявляють гельмінтні вузлики, з боку серозної оболонки, і цей відділ свинячого комплекту відкладається у боєнські відходи, призначені для використання у корм тваринам. Випускають у кормове виробництво лише після проварювання, із доведенням температури в товщі маси не нижче 80 °С протягом 2 годин або переробляють на тому самому підприємстві на сухі корми тваринного походження.

Низька та середня ІЕІ лише у товстому відділі кишечника буде виявлена лише у кишковому цеху під час калібровки кишок. Навіть за поодиноких уражень ларвальними стадіями езофагостом товсті кишки будуть мати дефекти у вигляді отворів від 0,2-0,5 см і такі вибраковані кишкові фабрикату утилізують.

Висновки

1. Зміни у товстому кишечнику свиней при низькому та середньому ступені інтенсивності езофагостомозної інвазії (ІЕІ) характеризуються загальним катарально-геморагічним запаленням слизових оболонок ободових і сліпих кишок, а при високому – катарально-геморагічним ерозивним вузликовим колітом.

2. За наявності будь якого ступеня інвазування ларвальними стадіями езофагостом, товстий відділ кишечника не придатний для виготовлення натуральних оболонок ковбасних виробів.

3. За високої ІЕІ у кишковій сировині виявляють гельмінтні вузлики, з боку серозної оболонки, і цей відділ свинячого комплекту випускають у корм тваринам після проварювання або утилізувати..

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Фещенко Д. В. Нематодози свиней (епізоотологія, патогенез та заходи боротьби): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. вет. наук: 16.00.11. «Паразитологія». Київ, 2010. 22 с.

2. Мазанна М. Г., Приходько Ю. О., Мазанний О. В., Бирка В. І. Езофагостомоз свиней: Монографія. Харків, 2019. 170 с.

3. Коваль І. В., Передера Ж. О., Фотіна Т. І., Передера О. С. Моніторинг після забійної діагностики тварин хворих на паразитарні захворювання, які надійшли на Полтавський м'ясокомбінат у період з 2004 по 2006 рр. Вісник Полтавської державної аграрної академії. 2007. 2. 118–121.

4. Правила передзабійного ветеринарного огляду тварин і ветеринарно-санітарної експертизи м'яса та м'ясних продуктів. Затверджені наказом Державного департаменту ветеринарної медицини Міністерства аграрної політики України від 7 червня 2002 року № 28. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 21 червня 2002 р. за N 524/6812. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG6812.html (дата звернення – 16.07.2021).

5. Приходько Ю. О., Бирка В. І., Федорова О. В., Пономаренко В. Я., Мазанний О. В., Пономаренко А. М., Нікіфорова О. В. Лабораторна діагностика інвазійних хвороб тварин (методичні рекомендації). Харків, 2017. 60 с.

6. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23.12.1997 № 771/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення – 16.07.2021).

BIOLOGICAL SCIENCES

THE SPECTRA OF ESTERASE ACTIVITY OF THE SOFT WHEAT ALLOPLASMATIC LINES WHEN INFECTED WITH A LEAF RUST

Miros Svetlana Leonidovna

Ph.D., Associate Professor,

Sechnyak Alexander Lvovich,

Ph.D., Associate Professor,

I. I. Mechnikov Odessa National University

Odessa, Ukraine

Introductions. Accumulating evidence indicates that many oxidoreductases and hydrolases are involved in plant defense reactions in response to infection [Конярев, 2001]. The interaction of the pathogen and the host leads to changes in the functional state of plants, which is reflected in redox and hydrolytic reactions.

Esterase isozyme spectra are known as one of the most polymorphic systems in wheat [Jaaska, 1980]. It was reported that the accumulation of fungitoxic substances occurs due to the action of glycosidases and esterases [Сидорова, 2001]. Changes in esterase activity affect the methylesterification of cell wall pectin, due to which pectin with a high degree of methylesterification may be less susceptible to hydrolysis by fungal pectin enzymes [Volpi et al., 2011].

Aim. Investigation of esterase isoforms in plants of alloplasmic and euplasmic lines of soft wheat with varying levels of resistance to leaf rust.

Materials and methods. The electrophoretic spectra of multiple molecular forms of esterases in alloplasmic and euplasmic lines of soft wheat with different resistance to leaf rust were studied. Used lines with a nuclear genome of wheat *Mironovskaya 808* with cytoplasm from *Aegilops squarrosa* L. var. *typica* (resistant), *Triticum dicoccoides* Schweinf. (susceptible) and *Triticum aestivum* cv. Chinese Spring (weakly susceptible) [Sechnyak et al., 2010].

The seeds of the studied lines were sown in flowerpots with soil in two variants – experimental and control. In the experimental version, when the first leaf appeared, it was infected with leaf rust spores. On the 8th day after infection, the first leaves were taken from the experimental and control plants. At the same time, rust manifestations were observed in susceptible plants in the experiment. On the 11th day, sampling was repeated. At the same time, a vigorous manifestation of the disease was observed in susceptible forms, and the control leaves in all plants remained healthy.

Electrophoresis was carried out in 10% polyacrylamide gel, which was prepared from two solutions of the following composition [Davis, 1964]. Detection of esterase in the gel was carried out by the method proposed by Levites [1986]. Statistical processing was performed using descriptive statistics and a paired sample t-test [Рокицкий, 1973].

Results and discussion. After electrophoretic separation of esterase from 7 to 11 bands with different mobility were obtained. These bands were combined into five fractions: with Rf 0.02-0.07, 0.10-0.18, 0.20-0.23, 0.30-0.37 and 0.43-0.48. During the leaves development, no significant redistribution of the proportions of individual isoforms was observed in either control or infected plants.

The differences between the resistant and susceptible forms were manifested in the features of the activity of various fractions. In susceptible forms, on the 8th day after infection, the activity of fractions with Rf 0.30-0.37 was increased (in 1.9 times, $P = 0.05$) and with Rf 0.43-0.48 (in 2.8 times; $P = 0.05$). These indicators persist in infected plants even on the 11th day. In resistant plants in control, with the development of leaves, the activity of three out of five fractions of esterases was decreased. In leaves from eight-day seedlings, a decrease in the activity of forms with Rf 0.10-0.18 (by 23%; $P = 0.05$) and with Rf 0.20-0.23 (by 21%; $P = 0.05$) was observed. In the leaves of eleven-day-old seedlings, the activity of these fractions continues to decrease: with Rf 0.10-0.18 by 20% ($P = 0.05$), and Rf 0.20-0.23 by 26% ($P = 0.01$). The results obtained are consistent with the hypothesis [Volpi et al., 2011]

that the weakening of the demethyl esterification of the cell wall pectin inhibits the growth of the fungus.

Conclusions. Electrophoretic separation of esterases in the first leaves of seedlings of aloplasmic and euplasmic lines of soft wheat revealed 7-11 bands with a relative mobility of 0.02-0.48. In the control variants, no differences were found in the electrophoretic spectra of esterases in the tissues of the first leaves of plants susceptible and resistant to leaf rust; however, the activity of individual esterases isoforms of leaf changes during infection and depends on plant resistance.

REFERENCES

1. Конарев В.Г. Морфогенез и молекулярно-биологический анализ растений. СПб.: ВИР, 2001. 417 с.
2. Левитес Е. В. Генетика изоферментов растений. Новосибирск: Наука, 1986. 144 с.
3. Рокицкий П.Ф. Биологическая статистика. Минск: Высшэйшая школа, 1973. 320 с.
4. Сидорова Т.М. Роль фунгитоксичных соединений пшеницы в устойчивости к ржавчине и фузариозу колоса // Автореф. дис. ... канд. биол. наук. Краснодар, 2001. 24 с.
5. Davis B.I. Disk-electrophoresis. 2. Method and application to human serum protein // Ann. N.Y. Acad. Sci. 1964. V. 121. P. 404-427.
6. Jaaska V. Electrophoretic survey of seedling esterases in wheats in relation to their phytoeny // Theor. and Appl. Genet. 1980. V. 56, № 6. P. 273-284.
7. Sechnyak A.L., Vasiliev A.A., Mandrychenko T.A., Golub J.V. Resistance of alloplasmic wheats to brown leaf rust // Analele Universităţii din Oradea - Fascicula Biologie. 2010. T. XVII, № 2. P. 292-295.
8. The Ectopic Expression of a Pectin Methyl Esterase Inhibitor Increases Pectin Methyl Esterification and Limits Fungal Diseases in Wheat / C. Volpi, M. Janni, V. Lionetti, D. Bellincampi, F. Favaron, and R. D'Ovidio // Molecular Plant-Microbe Interactions. 2011. V. 24, № 9. P. 1012-1019.

ИЗУЧЕНИЕ ЗАКОНОМЕРНОСТЕЙ НАСЛЕДОВАНИЯ КОЛИЧЕСТВЕННЫХ ПРИЗНАКОВ ПРИ ВНУТРИВИДОВОЙ И МЕЖВИДОВОЙ ГИБРИДИЗАЦИИ ХЛОПЧАТНИКА

Губанова Наталья Григорьевна

Кандидат биологических наук, старший научный сотрудник института

Садикова Захида Юсуповна

Кандидат биологических наук, старший научный сотрудник института

г. Ташкент

Юсупова Шахноза Каримжановна

г. Ташкент

Хасанов Расул Курбаналиевич

Младший научный сотрудник института

г. Ташкент

Намазов Зухриддин Абдукаримович

Младший научный сотрудник института

Генетики и экспериментальной биологии растений АН РУз,

г. Ташкент

Введение: В селекционной работе с хлопчатником отдалённая гибридизация приобрела очень большое значение. Ценный исходный материал создается как при скрещивании между собой культурных видов с одинаковым и разным числом хромосом, так и культурных видов с дикими.

Дикие виды вовлекают в гибридизацию с целью придания современным сортам таких качеств как прочность и тонины волокна, устойчивость к вредным насекомым, нематоде, вертициллёзному и фузариозному увяданию вирусам, засухе, селетолерантным и так далее.

Межвидовые скрещивания вследствие генетической несовместимости скрещиваемых компонентов удаются с большим трудом, гибриды погибают в фазе проростков или получают пустые семена.

Стерильность гибридов F_1 преодолевают двумя способами: 1) колхицинированием для удвоения числа хромосом и 2) беккросированием

Одной из весьма трудных проблем при отдалённой гибридизации является полное или частичное отсутствие экспрессии у растения- реципиента.

Работы по отдалённой гибридизации с вовлечением диких видов широко проводятся в Индии, США и в странах Западной Африки.

Цель работы: Целью нашей работы являлось изучение закономерностей наследования количественных признаков при внутривидовой и межвидовой гибридизации для создания новых генотипов, как доноров с полезными признаками в целях использования в генетика- селекционных исследованиях и создания на их базе генетической коллекции по качественным признакам.

Материалы и методы: Масличность определяли по рефрактометрическим методом по Ермакову.А.И.

Результаты и обсуждение: Изучались генетические основы маслообразования, засухоустойчивости, листопадности на базе гибридогенных линий вида *G.hirsutum*, создавались доноры высокого количества и нужного качества масла, приспособленные к условиям водного дефицита, для пополнения генетической коллекции по количественным признакам. На базе полученных гибридогенных линий создавались сорта хлопчатника, обладающие высокой урожайностью, волокном IV- V типов, превосходящие промышленные сорта по многим хозяйственно – полезным признакам.

Из общего анализа данных признака масличности хорошо просматривается закономерность, что масличность складывается у одних гибридов за счет высокого выхода ядро, у других- высокого содержания жира в ядре и у третьих в результате сочетания высокого выхода ядра с высоким содержанием масла в ядре.

Данные по изучению комбинационной способности сортов по масличности семян и наследованию данного признака в F_1 показывают, что компоненты масличности контролируются разноточными генами, чем обуславливается их свободная рекомбинация и возникновение рекомбинантов с удачным сочетанием элементов масличности. Это является основой путём соответствующего подбора родительских пар и последующего

отбора в гибридных популяциях создавать сорта с высокой масличностью семян.

В последующих F_2 и F_3 поколениях не наблюдается заметного падения масличности в связи с расщеплением гибридов в данных поколениях. Во всех случаях высокая масличность компенсировалась или высоким выходом ядра, или повышенным содержанием жира в ядре. У гибридов F_4 , во всех гибридных комбинациях признак масличности имел устойчивый характер и тенденцию на повышение. Оказалось так же, что большая часть отборов в каждой из гибридных комбинации приходилась на классы с более высоким содержанием жира в ядре, а следовательно и имела более высокую масличность семян. Диапазон изменчивости в гибридной популяции F_4 поколения по признаку масличности значительно снижен а коэффициент наследуемости повышен. Расщепление в пределах семей имеет ограниченный характер, растения имеют устойчивую масличность семян колеблющуюся в узких границах.

Изучение влияния генотипа родительских сортов на признак масличности показало, что в системе реципрокных скрещиваний, когда материнской формой является высокомасличный сорт, гибриды во всех вариантах скрещивания имеют более высокую масличность по сравнению с вариантами скрещивания где эти сорта были отцовскими формами. Причём степень влияния материнской формы легче обнаруживается, когда женские и мужские экземпляры, взятые для скрещивания, сильнее различаются по признаку масличности и компонентам слагающим его. На наследуемость безусловно, влияет подбор родительских пар, определяющих гетерогенность гибридных популяций.

Изучение физиологогенетических основ признака засухоустойчивости проводился нами на гибридогенных линиях созданных путём межвидовой и внутривидовой гибридизации с применением генетико-статистических, биохимических методов анализа.

В наших исследованиях ставилась задача на сортах и линиях гибридогенного происхождения, а также гибридах с участием диких видов хлопчатника, носителей уникальных генов на различных по

водообеспеченности фонах изучить эффект отбора на формирование генотипов жизнеспособных и продуктивных в условиях недостаточной водообеспеченности.

Впервые в план работ по изучению генотипических основ признака масличности и засухоустойчивости были включены гибридогенные линии полученные на базе диких видов хлопчатника: *G. thurberi* Tod. *G. raimondii* Ulbr. *G. stocksii* Mast. *G. anomalum* Wawra et Peyr. и др.; поскольку установлено, что сложные полиморфные гибриды быстрее приспосабливаются к экстремальным условиям возделывания и являются базой для отбора в нужном направлении.

Изучались гибриды от скрещивания видов: *G. hirsutum* L. x *G. stocksii* Mast. (*G. thurberi* x *G. raimondii*) x Л-9263; *G. thurberi* x *G. anomalum*) x С-4534; *G. thurberi* x *G. arboreum*)x С-4880; (*G. thurberi* x*G. raimondii*) x Гулбахор по схеме недостаточной, нормальной и избыточной водообеспеченности. Была дана сравнительная характеристика по реагированию этих материалов на водный дефицит с целью выявления доноров, сочетающих засухоустойчивость с другими важными хозяйственно-полезными признаками. Все материалы изучались по схеме недостаточной (0-1-0), нормальной (0-2-1) и избыточной (1-3-1) водообеспеченности.

В течении трёх лет мы изучали этот материал на предмет устойчивости к дефициту влаги с целью выявления доноров засухоустойчивости.

Фон недостаточной водообеспеченности позволил выявить биотипы способные в экстремальных условиях проявить свои потенциальные возможности. Среди изученных гибридных комбинаций высокую сохранность плодоземента показали: (*G. thurberi* x *G. anomalum*) x С4634; *G. hirsutum* L. x *G. stocksii* x С-4880; линии 408, 483 а среди сортов Гульбахор и особенно в большей степени Навбахор.

Биотипами, проявившими в высокой степени сочетание признаков высокой масличности с засухоустойчивостью явились линия Л-403 и гибрид (*G. hirsutum* L. x *G. stocksii*) x с -4534,

Фенологические наблюдения за растениями позволили установить специфику изучаемого материала. В условиях недостаточной водобеспеченности приспособительные изменения у различных видов и сортов хлопчатника происходят с различной интенсивностью. Влаголюбивые формы хлопчатника в экстремальных условиях страдают от засухи. Реакция на изменение экологических условий меняется в онтогенезе. Хлопчатник особенно требователен к воде в начале вегетации и в фазе цветения – порообразования.

Выделившиеся по степени устойчивости к водному дефициту доноры, с целью изучения генетических основ признака засухоустойчивости, были включены в скрещивание с целью изучения донорских качеств материала и изучения влияния родительских форм на формирование признака засухоустойчивости.

Отношение растений хлопчатника к водному дефициту мы рассматривали через показатель урожайности хлопка-сырца, поскольку ценность любого сорта определяется его продуктивностью, устойчивостью к неблагоприятным условиям и качеством урожая.

В наших исследованиях в первом гибридном поколении решающим фактором на наследование признака урожайности по фону недостаточной, оптимальной и избыточной влагообеспеченности является материнская форма гибрида.

Семьи выделенные в F_2 являются ценным источником для отбора на признак засухоустойчивости.

Расщепление в третьем поколении имеет ограниченный характер это указывает на то, что растения этих поколений имеют устоявшийся характер степени признака засухоустойчивости, колеблющийся в узких границах.

В условиях недостаточной водобеспеченности приспособительные изменения у различных видов и сортов хлопчатника происходят с различной интенсивностью. Влаголюбивые формы хлопчатника в экстремальных условиях сильнее страдают от засухи. Реакция на изменение экологических

условий меняется в онтогенезе. Хлопчатник особенно требователен к воде в начале вегетации и в фазу цветения- плодообразования.

Установлено, что у растений с мощной корневой системой водопоглощающая и водоудерживающая способность листьев была выше чем у растений с мощной корневой системой. Жизнеспособность пыльцы растений с обыкновенной корневой системой была в 2-2,5 раза меньше, а также содержалось меньше зеленых пигментов, чем у растений с мощной корневой системой, что вероятно было одной из причин более низкой их продуктивности.

Установлено, также, что листья наиболее засухоустойчивых сортов хлопчатника характеризовались высоким содержанием связанной воды, большой водоудерживающей способностью и жаростойкостью.

В результате проведенных исследований по изучению генетического потенциала рода *Gossypium* нами выделен ряд сортов и линий, а также гибридных комбинаций, имеющих ценность для селекции по отдельным или комплексу хозяйственно- ценных признаков и свойств.

**ПОВЫШЕНИЕ УСТОЙЧИВОСТИ ОРГАНИЗМОВ К
ВОЗРАСТАЮЩЕМУ УРОВНЮ МУТАГЕНОВ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ**

Расулова Ляман Галиб кызы
магистр

Гусейнова Назакет Таги кызы
к. б. н., доцент

Бакинский Государственный Университет
г. Баку, Азербайджан

Введение./Introductions. Важнейшей проблемой современной генетической науки является решение задач защиты генома, что имеет в своей основе несколько подходов. Наиболее приемлемым из них является компенсационный подход, который заключается в применении корректоров мутационного процесса [3,5]. В настоящее время известно более ста генозащитных свойств, но их число с каждым годом растет. Появляются все новые и новые виды антимурагенов, отличающиеся наиболее эффективным действием. Среди них в плане практического использования наиболее перспективны антимурагены природного происхождения, которые могут найти применение в виде специальных пищевых продуктов, а также в виде фармакологических средств [8,12,15].

Другими, определяющими перспективу использования генозащитных средств в практическом антимурагенезе, показателями являются составляющие основу их действия особенности механизма защиты генома, многие из которых еще недостаточно изучены. Их познание базируется на классических положениях теории мутагенеза [5,20,21], в свете которых эффективность антимурагенеза во многом определяется способностью генозащитного средства участвовать в коррекции многих ключевых этапов мутационного процесса.

Цель работы./Aim. По результатам проведенных опытов определить уровень повышения устойчивости организмов к возрастающему уровню мутагенов окружающей среды.

Материалы и методы исследования./Materials and methods. В опытах на лабораторных животных одной группе молодых половозрелых белых беспородных мышей (весом $20 \pm 0,2$ г) сперва на 24 часа вводили перорально в различных дозах экстракт из семян черной зиры изолированно, либо в композиции с экстрактом из зародышей проросших семян пшеницы, а затем отдельно мутагены: НММ (3,75 мг/100г), НДМА (3мг/100г) и фтористый натрий (2мг иона фтора/100 г массы тела). Второй и третьей опытными группам животных на 24 часа тем же способом вводили, соответственно, антимутагены и мутагены одновременно. В каждом варианте опыта через 24 часа после последней процедуры мутагенного, либо антимутагенного воздействия животных забивали с учетом положения о гуманной эвтаназии и анализировали частоту aberrаций хромосом в клетках костного мозга бедренных костей. Контролями служили интактные животные, не испытывавшие какое-либо воздействие, а также получившие мутагены каждый в отдельности. Все полученные опытные данные обработаны общепринятыми методами математической статистики. О степени активности испытываемых генозащитных средств судили по показателю, ФЭА, который отражает собой отношение разницы между первоначальным и модифицированным уровнем мутирования к первоначальному [1, 2].

Результаты экспериментов и их обсуждение./Results and discussion. Из таблицы 1 видно, что экстракт из семян черной зиры при изолированном применении наиболее эффективен в дозе 0,3мл/100г массы тела животного. В различных вариантах опытов использовали экстракт из плодов унаби и композиционный препарат + НММ.

Таблица 1

Модификация экстрактом из семян черной зиры и композиционным препаратом мутагенеза, индуцированного в клетках мышей НММ-ой

Варианты опыта	Доза экстракта из плодов унаби мг/100г	Доза экстракта из проросших семян пшеницы мг/100г	Анали зировано клеток	Аберрации хромосом		td	P	ФЭА
				n	M±m			
Контроль	-	-	963	17	1,77±0,42	-	-	-
НММ	-	-	918	84	9,15±0,95	-	-	-
Экстракт из плодов унаби + НММ	0,1	-	887	63	7,10±0,86	1,60	>0,05	0,22
	0,2	-	904	57	6,31±0,81	2,27	<0,05	0,31
	0,3	-	925	45	4,86±0,71	3,61	<0,001	0,47
	0,4	-	936	50	5,34±0,73	3,18	<0,01	0,42
	0,5	-	892	52	5,83±0,78	2,68	<0,01	0,36
Композиционный препарат +НММ	0,1	0,1	914	50	5,47±0,70	3,02	<0,01	0,40
	0,2	0,2	921	30	3,26±0,59	5,26	<0,001	0,64
	0,3	0,3	909	37	4,07±0,66	4,42	<0,001	0,56
	0,4	0,4	881	44	4,99±0,73	3,46	<0,001	0,45
	0,5	0,5	913	50	5,48±0,75	3,03	<0,01	0,40

В этом случае различия между сопоставляемым вариантом с воздействием мутагена достоверны при $p < 0,001$. Увеличение концентрации экстракта до 0,4 и 0,5 мг/100г сохраняет достоверности различий между сопоставляемыми вариантами на достаточно высоком уровне, однако показатели td и ФЭА последовательно уменьшаются. При испытании экстракта из семян черной зиры в низких дозах, а именно в дозах 0,1 и 0,2 мг/100г получены следующие результаты. в дозе 0,1 мг/100г, несмотря на некоторую тенденцию к уменьшению частоты индуцированных аберраций хромосом, испытываемый экстракт не проявляет статистически значимой антимутагенной эффективности ($p > 0,005$). В дозе же 0,2 мг/100г он проявляет генозащитные свойства при $p < 0,05$. При введении лабораторным животным композиции

экстрактивных веществ антимуtagenная эффективность во всем диапазоне испытываемых концентраций существенно возрастает. Так, если при воздействии в условиях НММ-индуцированного мутагенеза экстракта из семян черной зиры в дозе 0,1мг/100г, защита генома не демонстрировалась на уровне достоверных значений, то дополнение его состава экстрактом из зародышей прорастающих семян пшеницы в той же дозе приводило к статистически значимому антимуtagenному проявлению при $p < 0,01$. В дозе 0,2мг/100г экстракт из семян черной зиры модифицирует НММ-индуцированный мутагенез с низкими значениями эффективности ($p < 0,05$; ФЭА=0,31), тогда как композиционный состав 0,2мг/100г+0,2мг/100г со значениями различий между сопоставляемыми вариантами при $p < 0,001$ (ФЭА=0,64). В дозе 0,3мг/100г, равно как и в сочетании экстрактов в этих дозах, хотя различия между сопоставляемыми вариантами с воздействием НММ в обоих случаях и достоверны при $p < 0,001$, тем не менее при изолированном применении экстракта из семян черной зиры ФЭА=0,47, а при применении композиционного препарата – 0,56. Соответствующим образом различаются показатели эффективности защиты генома клеток костного мозга лабораторных животных при введении им экстракта из семян черной зиры в дозах 0,4 и 0,5мг/100г и композиционного состава в указанных равных дозах. Описанные закономерности по участкам дозовых кривых в эффективности антимуtagenного действия экстракта из семян черной зиры изолированно и в сочетании с экстрактом из зародышей прорастающих семян пшеницы прослеживаются в опытах на млекопитающих в системе *in vivo* на фоне домутагенного воздействия промутагеном – НММ и комутагеном – ФН. Обращает на себя внимание то, что при воздействии всех используемых индукторов мутаций в настоящей серии экспериментов экстракт из семян черной зиры из широкого диапазона концентраций наиболее эффективен в дозе 0,3мг/100г массы тела животного. Композиционный же состав – 0,2мг/100 г экстракта из плодов унаби+0,2мг/100г экстракта из зародышей прорастающих семян пшеницы проявляет наиболее антимуtagenную эффективность.

При испытании апробируемых препаратов в указанных эффективных дозах в опытах на млекопитающих, предусматривающих различную вариабельность последовательности их комбинированного применения на фоне мутагенного воздействия химических соединений получены результаты, которые систематизированы в таблице 2. Из приведенных в ней данных видно, что экстракт из семян черной зиры изолированно и композиционно, каждый со свойственной ему эффективностью проявляет наиболее высокие генозащитные свойства при их домутагенном применении. При других вариантах их использования, а именно при предварительном выдерживании антимутагенных и мутагенных компонентов в смеси, при одновременном их применении, а также при применении после мутагенного воздействия, эффективность защиты генома, по сравнению с предмутагенной обработкой, последовательно уменьшается. При этом, если на фоне мутагенного воздействия НММ-ным показатели защиты генома экстрактом из семян черной зиры достоверны, соответственно, при $p < 0,001$; $< 0,01$ и $< 0,05$, а величины эффективности антимутагенеза соответствуют значениям 0,44; 0,34 и 0,32, то при использовании композиции экстрактов показатели различий между сопоставляемыми вариантами достигают более высоких значений. В этом случае во всех вариантах различия достоверны при $p < 0,001$, а показатели ФЭА превышают таковые при изолированном применении экстракт из семян черной зиры и составляют в варианте домутагенного использования 0,64 (при изолированном применении 0,47), при использовании смеси – 0,55 (соответственно, 0,44), при одновременном введении – 0,48 (0,34) и при введении после мутагенного воздействия – 0,44 (0,32). Подобная закономерность различий в эффективности по вариантам опытов продемонстрирована при испытании апробируемых препаратов на фоне мутагенного воздействия нитрозодиметиламина и фенобарбитала натрия. В таблице 2 приведены результаты изменения эффективности мутагенеза при введении в лабораторных животных экстракта из семян черной зиры в различных дозах.

Таблица 2

Изменение эффективности мутагенеза при введении в лабораторных животных экстракта из семян черной зиры (0,3мг/100г) изолированно и в композиции с экстрактом из зародышей проросших семян пшеницы (0,2мг/100г+0,2мг/100г)

Мутагены	Варианты комбинированного воздействия	Экстракт из плодов унаби				Композиция экстрактов			
		M±m	td	p	ФЭ А	M±m	td	p	ФЭА
Нитрозо-метил-мочевина (НММ)	До мутагена	4,86±0,71	3,61	<0,001	0,47	3,26±0,59	5,26	<00,001	0,64
	Одновременно	5,73±0,77	20,8	<0,01	0,34	4,75±0,71	30,7	<00,001	0,48
	В смеси	5,13±0,72	3,38	0,001	0,44	4,08±0,67	4,37	00,001	0,55
	После мутагена	6,19±0,80	2,39	0,05	0,32	5,07±0,73	3,43	00,001	0,44
Нитрозо-диметил-амин (НДМ А)	До мутагена	4,25±0,67	3,55	0,001	0,49	3,18±0,58	4,70	00,001	0,62
	Одновременно	4,99±0,72	2,83	0,01	0,40	3,79±0,63	4,06	00,001	0,54
	В смеси	4,47±0,69	3,33	0,001	0,46	3,42±0,59	4,44	00,001	0,59
	После мутагена	5,44±0,76	2,40	0,05	0,34	4,36±0,67	3,46	00,001	0,47
Фенобарбитал натрия	До мутагена	4,06±0,66	3,41	0,001	0,48	3,13±0,58	4,42	00,001	0,60
	Одновременно	4,64±0,70	2,83	0,01	0,41	3,89±0,64	3,63	00,001	0,50
	В смеси	4,12±0,66	3,35	0,001	0,47	3,44±0,60	4,12	00,001	0,56
	После мутагена	5,05±0,73	2,49	0,05	0,35	4,16±0,66	3,32	00,001	0,47

Выводы./Conclusions: Таким образом, представленные в работе экспериментальные данные свидетельствуют о том, что закономерности проявления эффективности генозащитного действия экстракта из семян черной зиры и композиционного препарата показано, что эффективность их влияния на

образования первичных повреждений молекулы ДНК и реализацию последних в конечные мутационные события по вариантам экспериментов не зависит от типа химического мутагена и спектра образуемых ими первичных повреждений. Все это в целом дает основания полагать, что экстракт из семян черной зиры и с большей интенсивностью его композиция с экстрактом из зародышей проросших семян пшеницы влияют на общие процессы мутагенеза, участвуя в коррекции тех или иных ключевых его этапов.

Список использованной литературы

1. Алекперов У.К. Новые принципы обеспечения генетической безопасности. // Труды ИГиС АР-2000-с3-9.
2. Алекперов У.К. Антимутагенез: 50 лет исследований. //Материалы респ. конф. Проблемы защиты генома. Баку. 2002.с.3-9.
3. Авдеева Е.Ю., Шилова И.В., Краснов Е.А., Ралдугин В.А. Тритерпеновые и фенольные соединения лабазника вязолистного // Химия и медицина: материалы VI Всерос. науч. семинара с Молодежной науч. школой. Уфа, 2007. С. 122–123
4. Алиев А.А., Абилов З.К. Молекулярные механизмы защиты генома. //Баку. 1999. 258с.
5. Алиев А.А., Салманова С.В., Айдогду И.Ю. Система методов идентификации особенностей механизма участия генозащитных средств в коррекции последовательных этапов зарождения, развития и формирования мутационного процесса. //Труды ИГи С АН АР- 2000 СЮ
6. Алиев А.А., Меджидов М.М., Рзаева А.А. Антимутагенная активность селена, альфа-токоферола и их сочетания при воздействии нитрозодиметил-амин, активированного *in vitro*. // Материалы IV конф. «Биоантиоксидант» 1993-т.л. –с. 149-150
7. Базарнова, Ю. Г. Исследование антиоксидантной активности природных веществ / Ю. Г. Базарнова, К. Ю. Поляков // Хранение и переработка сельхозсырья. – 2009. – № 3. – С. 31–35.

8. Димитров Б.В. Мутагены и канцерогены окружающей среды. //Список Болг.АН-1990-т.36-с.61-69
9. Дубцова, Г. Н. Фенольные соединения и антиоксидантная активность в порошках из плодов шиповника / Г. Н. Дубцова, Р. Н. Негматуллоева // Хранение и переработка сельхозсырья. – 2011. – № 4. – С. 46–48.
10. Дубцова, Г. Н. Состав и содержание биологически активных веществ в плодах шиповника / Г. Н. Дубцова [и др.] // Вопросы питания. – 2012. –Том 81. – № 6. – С. 84–88.
11. Евсеева С.Б. Разработка стандартизации присыпок с иммобилизованными фитопрепаратами ромашки и череды //Студенческая наука – экономике России: материалы 3 межрегион. науч. конф. – Ставрополь, 2002. – С.131-132.
12. Евсеева С.Б. и др. Исследование противодиабетического сбора //Научное обозрение. 2008. №3. С. 19–21.
13. Куркин В.А. и др. Родиола розовая: комплексная переработка сырья // Фармация. 2006. №1. С. 40–42.
14. Муравьев И.А. Технология лекарств. – 3-е изд. перераб. и доп. – М.: «Медицина», 1980. – Т. 1, 2. – 704 с.
15. Настойки, экстракты, эликсиры и их стандартизация //Под ред. В.Л. Багировой, В.А. Северцева. – СПб.: Спец.Лит., 2001. – 223 с.
16. Щепочкина О.Ю. и др. Определение биологически активных веществ в сухом экстракте имбиря лекарственного (*Zingiber officinale* Roscoe) // Разработка и регистрация лекарственных средств. 2015. № 11 (май). – Режим доступа: <http://pharmjournal.ru/articles/stati/>.
17. Эфендиев З.Ф. Влияние отдельного и комплексного применения некоторых биологических активных веществ на мутагенность бенз[а]пирена в клетках *E coli*.// Gəncə regional elm mərkəzinin xəbərləri. Elm nəş. Gəncə-2008. с. 3-5.

18. Alekperov U.K., Mirza-zadeh G.G., Agabeyli R.A. et al. Inhibition by compositional plant antimutagens the xenobiotics-induced mutability in *Vicia faba*// J. Drug. Metabolizm Reviervos. Orlando, Florida, 34, suppl 1, 2002, 186, p.93.

19. De Flora S., Ramel C. Mechanisms of antimutagenesis and antikancero genesis Mutat. Res. 1998. v. 202 №2. p. 285-306.

20. Evseeva T.I., Geraskin S.A. Genotoxicity and toxicity assay of water sampled from a radium production industry storage cell territory by means of *Allium*-test. J. Environ Radioact 2003. – 68. №3, p. 235-248.

21. Ejchart A. Genotoxicity of bleomycin in humancell lines differing in catalasi activity.// Drug Metabolism Reviews. ISSX., 32, 2000, suppl.1, p. 98.

22. Ramel C., Alekperov U.K. et al. Inhibitors of mutagenesis and their relevance to carcinogenesis. Mutat. Res. 1986. v. 168, №1, p. 47-65.

MEDICAL SCIENCES

АЛГОРИТМ ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКУ ПІСЛЯОПЕРАЦІЙНОЇ ЕНЦЕФАЛОПАТІЇ ПРИ ПЛАНУВАННІ КАРДІОХІРУРГІЧНИХ ВТРУЧАНЬ З ВИКОРИСТАННЯМ ШТУЧНОГО КРОВООБІГУ

Маньковський Дмитро Станіславович

кандидат медичних наук, старший науковий співробітник
ДУ «Інститут серця МОЗ України»
м. Київ, Україна

Вступ. Профілактика гіпоксично-ішемічних уражень (ГІУ) головного мозку (ГМ) при кардіохірургічних втручаннях (КХВ) є актуальною проблемою клінічної неврології [1-4]. Частими післяопераційними ускладненнями у таких пацієнтів є неврологічні розлади, такі як інсульт, енцефалопатія, тяжка післяопераційна конгїтивна дисфункція, транзиторні ішемічні атаки [5-7]. При цьому вагомою причиною післяопераційної енцефалопатії є використання апарату штучного кровообігу (ШК), відсутність якого унеможливує виконання окремих КХВ [2, 4, 6]. Унаслідок значної кількості неврологічних ускладнень при все зростаючому обсязі КХВ важлива своєчасна оцінка неврологічного статусу і та оптимізація тактики ведення хворих після операцій на серці з використанням ШК [3,5,9]. Не викликає сумнівів, що важливо не тільки технічно добре виконати операцію, але і в максимальному ступені захистити хворого від можливих ускладнень, пов'язаних із застосуванням апарату ШК [3, 8]. З метою зменшення частоти і тяжкості післяопераційних церебральних ускладнень після КХВ, а також розширення діапазону показань до них, в останні роки посилено розробляється напрямок захисту головного мозку від ішемії [2, 3, 5-8].

Мета дослідження полягала розробці алгоритму прогнозування післяопераційної енцефалопатії на доопераційному етапі, при плануванні кардіохірургічних втручань з використанням штучного кровообігу.

Матеріали та методи досліджень. Дослідження виконано на клінічній базі ДУ «Інститут серця МОЗ України» із залученням матеріалів за 2015-2020р.; сформовано дві групи пацієнтів, обстежених на доопераційному та у ранньому післяопераційному етапах після КХВ: в першій групі ($n_{2.1}=93$ особи) – у яких діагностовано енцефалопатію та 93 особи ($n_{2.2}$) – без ГІУ ГМ в післяопераційному періоді, підібраних за методикою «копі - пара» за ознаками віку, статі, виду КХВ. Використано дані ретроспективного аналізу результатів рутинного неврологічного обстеження, інструментальних та лабораторних досліджень з заповненням спеціально опрацьованої тематичної «Карті експертної оцінки неврологічного супроводу кардіохірургічного пацієнта». Діагностику енцефалопатії виконували відповідно до існуючих клінічних протоколів.

Формування репрезентативного об'єму вибіркової сукупності базувалося на обґрунтуванні кількісної достатності об'єктів спостереження залежно від мінливості вимірюваних показників. Розрахунок об'єму вибіркової сукупності виконано за формулою визначення розміру об'єму вибіркової сукупності, що у відповідності з базовими принципами медичної статистики гарантує кількісно-якісну репрезентативність висновків, одержаних на вибірковій сукупності. У якості базових критеріїв оцінки діагностичної значимості окремих клінічних та анамнестичних показників використані показники: сили впливу фактора (η^2 ; %) та його інформативності (I; біт) та прогностичні коефіцієнти (ПК, пат) які обчислювалися за стандартною методикою [Гублер Е.В., 1967-2001] з використанням адаптованої у середовищі “EXCEL” комп'ютерної програми. При проведенні інформаційного аналізу використано дані попереднього (варіаційна статистика) статистичного аналізу.

Результати досліджень та їх обговорення. Вивчено діагностичну інформативність 26 клініко-анамнестичних факторів (КАФ) та визначені високоінформативні і достовірні з них (табл.1). До таблиці, в порядку зменшуваної інформативності, внесені найбільш прогностичні цінні ознаки та відповідні прогностичні коефіцієнти (ПК).

Технологія прогнозування досить проста та (після оцінки наявності / відсутності перелічених в алгоритмі КАФ) передбачає послідовне додавання відповідних коефіцієнтів до досягнення однієї із прогностичних сум (ПС). Це дозволяє виконувати персоніфіковану оцінку ризику з одночасним розподілом (співвіднесенням) обстежених осіб до однієї із трьох груп ризику (рис. 1).

Таблиця 1

Алгоритм доопераційного прогнозування енцефалопатії при виконанні кардіохірургічних втручань з використанням штучного кровообігу

I, біт	Клініко-анамнестичні маркери	Прогностичні коефіцієнти	
		критерій	ПК, пат
1,501	КАФ ₆ : артеріальна гіпертензія	так	+4,4
		ні	-3,1
1,232	КАФ ₂₆ : легкі когнітивні порушення	так	+3,0
		ні	-3,8
1,213	КАФ ₂ : ЗЧМТ в анамнезі	так	+5,9
		ні	-1,8
0,972	КАФ ₁₇ : цукровий діабет: II тип	так	+5,7
		ні	-1,5
0,652	КАФ ₈ : порушення церебральної ауторегуляції	так	+5,2
		ні	-1,1
0,548	КАФ ₃ : фракція викиду лівого шлуночка, %	< 30	+3,6
		30-40	+1,7
		>40	-1,9
0,497	КАФ ₄ : «німі» зміни ГМ: нейровізуалізація	так	+4,1
		ні	-1,1
0,380	КАФ ₁₈ : інсульт / інфаркт ГМ в анамнезі	так	+7,4
		ні	-0,4
0,380	КАФ ₂₁ : операції зі ШК в анамнезі	так	+7,4
		ні	-0,4
0,379	КАФ ₂₄ : хронічні захворювання легенів	так	+3,5
		ні	-0,9

Слід також зазначити, що добір ПС передбачає попереднє визначення помилок першого (альфа) та другого (бета) роду за спеціальною таблицею, що гарантує відповідний рівень точності при застосування таких табличних алгоритмів.

Шкала оцінки персоналізованого результату прогнозування		
$PC_{\min} \leq -13,0$ низький ризик післяопераційної енцефалопатії	$-13,0 > PC < +13,0$ невизначений ризик	$PC_{\max} \geq +13,0$ високий ризик післяопераційної енцефалопатії

Рис.1. Візуально-аналогова шкала оцінки персоналізованого результату прогнозування післяопераційної енцефалопатії

Виходячи наведених в алгоритмі маркерів ризику - КАФ, умовно виділено два основних синдроми:

- психосоматичний синдром: наявність артеріальної гіпертензії, цукрового діабету;
- синдром судинної дисфункції: порушення церебральної ауторегуляції, зниження фракції викиду лівого шлуночка;

Зазначимо, що у конкретного пацієнта поєднання тих чи інших КАФ та, відповідно, оцінювання ризику післяопераційної енцефалопатії слід виконувати з використанням опрацьованого алгоритму. Це дозволяє «скоротити» процес прогнозування та, одночасно, враховувати найбільш прогностично цінні ознаки.

Приклад застосування алгоритму. Пацієнт Юн-ко, 59 років, на етапі планування КХВ з використання ШК, при аналізі історії хвороби та за результатами клініко-анамнестичного обстеження виявлено, що: у нього наявна артеріальна гіпертензія (ПК=+4,4), мають місце легкі когнітивні порушення (ПК=+3,0; прогностична сума (ПС) становить $PC = +4,4 + 3,0 = +7,3$ пат), в анамнезі у пацієнта відсутні ЗЧМТ (ПК=-1,8; $PC = +7,3 - 1,8 = 5,5$ пат), відсутній цукровий діабет (ПК=-1,5; $PC = +5,5 - 1,5 = 4,0$ пат), однак наявне порушення церебральної ауторегуляції (ПК=+5,2; $PC = +4,0 + 5,2 = +9,2$ пат), має місце зниження фракції викиду лівого шлуночка серця менше 30% (ПК=+3,6; $PC = +9,2 + 3,6 = +12,8$ пат) та виявлені «німі» зміни ГМ при його нейровізуалізації (ПК=+4,1; $PC = +12,8 + 4,1 = +16,9$ пат). Процес прогнозування – призупинено, оскільки досягнуто прогностично значимої суми ($PC > +3,0$), що

дозволяє з вірогідністю не менше 95,0% (помилки першого та другого роду становлять 5,0%) прогнозувати післяопераційну енцефалопатію у разі виконання КХВ з використанням ШК.

Висновки. За результатами попередніх досліджень визначені діагностична цінність та прогностичне значення найбільш значимих для формування післяопераційної енцефалопатії. Для практичного використання ризикометричного підходу (на етапі планування КХВ) щодо формування у післяопераційному періоді енцефалопатії запропоновано табличний алгоритм. Використання наведеного алгоритму в системі неврологічного супроводу пацієнтів дозволяє стратифікувати пацієнтів за рівнем ризику та, відповідно, персоналізувати програми лікування, зокрема стосовно вибору виду КХВ (наприклад – без використання ШК).

Література

1. Anesthetics and postoperative cognitive dysfunction: a pathological mechanism mimicking Alzheimer's disease / V.Fodale, L.B.Santaria, D.Schifilliti [et al] // *Anesthesia*. – 2010. – Vol. 65, № 4. – P. 388-395.
2. Alzheimer's disease: The next frontier-Special Report 2017 / J.Karlawish, C.R.Jack, W.A.Rocca [et al] // *Alzheimer's & Dementia*. – 2017. – Vol.13, №4. – P.374-380.
3. Loepke A.K., Soriano S.G. An assessment of the effects of general anesthetics on developing brain structure and neurocognitive function / A.K.Loepke, S.G.Soriano // *Anesthesia & Analgesia*. – 2008. – Vol. 106, № 6. – P. 1681-1707.
4. Anesthetic Neuroprotection in Experimental Stroke in Rodents: A Systematic Review and Meta-analysis / D.P.Archer, A.M.Walker, S.K.McCann [et al] // *Anesthesiology*. – 2017. – Vol.126, №4. – P.653-665.
5. Warner D.S. Anesthetic Neuroprotection? It's Complicated / D.S.Warner, H.Sheng // *Anesthesiology*. – 2017. – Vol.126, №4. – P.579-581.
6. Xu D. General anesthetics protects against cardiac arrest-induced brain injury by inhibiting calcium wave propagation in zebrafish / D.Xu, B.Wang, X.Zhao // *Molecular Brain*. – 2017. – Vol.10. – P.44.

7. Abraham M. Protecting the anaesthetized brain / M.Abraham // Journal of Neuroanaesthesiology & Critical Care. – 2014. – Vol.1. – P.20-39.

8. Establishing Natural Nootropics: Recent Molecular Enhancement Influenced by Natural Nootropic / N.A.Suliman, C.N.Mat Taib // Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine. – 2016. – Vol.1. – P.12.

**ЗАСТОСУВАННЯ ЗАФАКОЛУ У КОМПЛЕКСІ З ХІРУРГІЧНИМ
ЛІКУВАННЯМ У ХВОРИХ НА ПОЛІПИ ШЛУНКА**

Пікас Петро Богданович

асистент

Національний університет охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика
м. Київ, Україна

Вступ. Поліпи та поліпоз відносять до передракових захворювань, які можуть малігнізуватись [8] та бути причиною кровотеч [3, 4].

У патогенезі багатьох заворювань важливу роль відіграє порушення обміну ліпідів. Характер змін залежить від активності процесів перекисного окислення (ПОЛ) і стану клітинних мембран, структурними компонентами яких є фосфоліпіди.

Порушення жирового обміну починається в кишечнику. Усі зміни, які проходять у будь-яких системах організму впливають на мікрофлору травного каналу. Основним продуктом мікробної ферментації є коротколанцюгові жирні кислоти (КЛЖК), важливою з яких є масляна кислота. Масляній кислоті властиві протизапальна та антиканцерогенна дії, вона відновлює метаболічний баланс, покращує умови слизової оболонки та підтримує кишковий гомеостаз [1, 2]. При багатьох захворюваннях кишківника (порушення моторики, запальні процеси, пухлини товстої кишки) кількість масляної кислоти в товстому кишківнику змінена, а відновлення її стану є ефективним способом підтримання гомеостазу товстої кишки та методом профілактики її хвороб. Є певні засоби, до складу яких входить масляна кислота, зокрема, закофальк і зафакол.

В результаті попередніх наших досліджень було встановлено зміну складу жирних кислот (ЖК) ліпідів у сироватці крові у хворих із поліпами шлунка (порівняно із здоровими особами) [5], що визначає потребу проведення їх корекції.

В якості медикаментозного засобу у комплексному лікуванні поліпів шлунка нами взятий зафакол (містить кальцію бутират та біфідобактерії (bifidum, lactis)), який сприяє нормальному функціонуванню клітин слизової оболонки кишечника, зменшенню проявів запалення та нормалізації перистальтики і відновленню мікробіоценозу.

Метою наших досліджень було оцінити ефективність застосування зафаколу (за складом жирних кислот у сироватці крові) в комплексі з хірургічним лікуванням у хворих із поліпами шлунка.

Матеріали та методи. Нами було обстежено 35 (36,1 % із 97) здорових осіб та 62 (63,9 % із 97) хворих із поліпами шлунка, у яких було встановлено більше 2-х поліпів.

Першу групу (I, порівняння) в кількості 35 (36,1 % із 97) осіб склали здорові особи.

Другу (II) і третю (III) групи склали хворі із поліпами шлунка. До II групи входило 30 (30,9 % із 97) осіб, яким призначали лише традиційне хірургічне лікування (поліпектомія). До III групи входило 32 (33,0 % із 97) особи, яким призначали хірургічне лікування в комплексі з медикаментозним засобом (зафакол). Вік обстежених – 30-75 років.

Поліпи шлунка виявляли при ендоскопічному дослідженні. Вивчали слизову оболонку шлунка та проводили забір матеріалу поліпа зондом (для виключення чи підтвердження його малігнізації) при ендоскопії чи при поліпектомії. Дослідження проводились на базі клініки Державної установи «Національний інститут хірургії та трансплантології ім. О.О. Шалімова» НАМН України, де хворі знаходились на амбулаторному чи стаціонарному лікуванні.

Зафакол (Італія) призначали по 1 таблетці 2 рази на добу після їди (не розжовуючи); курс лікування – 30 днів.

До лікування і після завершення курсу прийому зафаколу у хворих обох груп (II і III) вивчали зміни складу жирних кислот у сироватці крові.

Визначення складу жирних кислот фосфоліпідів у сироватці крові проводили на газовому хроматографі серії “Цвет-500” із плазмоіонізаційним детектором в ізотермічному режимі [6]. Кількісну оцінку складу жирних кислот ліпідів у сироватці крові проводили за методом нормування площ шляхом визначення піків метилових ефірів ЖК та їх частки (у %) [6, 7]. Похибка визначення показників склала $\pm 10\%$.

Результати дослідження. До лікування показники жирних кислот у сироватці крові у хворих із поліпами шлунка II групи достовірно не відрізнялися від таких показників жирних кислот у пацієнтів III групи, що дало можливість порівнювати ці групи між собою в процесі лікування.

Після проведеного лікування у хворих на поліпи шлунка III групи показники жирних кислот у сироватці крові покращувалися швидше порівняно з пацієнтами II групи.

У хворих III групи в процесі лікування рівень пальмітинової ($C_{16:0}$) та стеаринової ($C_{18:0}$) ЖК достовірно підвищувався до $(40,6 \pm 1,0)\%$ і $(14,1 \pm 1,0)\%$ відповідно (при $(9,6 \pm 1,0)\%$ і $(2,8 \pm 0,3)\%$ відповідно до лікування, $p < 0,001$). У здорових осіб рівень пальмітинової ЖК складав $(41,9 \pm 0,9)\%$, стеаринової – $(15,1 \pm 1,3)\%$. У пацієнтів II групи рівень пальмітинової та стеаринової ЖК підвищувався, але не нормалізувався та склав відповідно $(15,1 \pm 1,0)\%$ і $(5,3 \pm 0,2)\%$, що достовірно відрізнялось від таких показників у здорових осіб ($p < 0,05$) та відрізнялось від показників жирних кислот до лікування ($p < 0,05$).

В осіб II групи після лікування рівень пентодеканової ЖК ($C_{15:0}$) достовірно не відрізнявся ($p > 0,05$) від такого показника до лікування, в осіб III групи в процесі лікування пентодеканова ЖК була відсутньою ($p < 0,05$).

Рівень маргаринової ЖК ($C_{17:0}$) у пацієнтів II групи після лікування становив $(1,0 \pm 0,2)\%$ (до лікування – $(1,2 \pm 0,3)\%$), що достовірно не відрізнялось ($p > 0,05$). У хворих III групи після лікування рівень маргаринової ЖК склав $(0,2 \pm 0,002)\%$.

Рівень міристинової ЖК ($C_{14:0}$) у хворих III групи в процесі лікування достовірно зменшився (до $(1,8 \pm 0,3)$ % при $(18,5 \pm 1,0)$ % до лікування, $p < 0,001$). У хворих II групи її рівень зменшувався (до $(14,0 \pm 0,9)$ %, $p < 0,05$) порівняно з таким показником до лікування.

У хворих III групи в процесі лікування нормалізувався сумарний вміст насичених та ненасичених (в тому числі, поліненасичених ЖК) жирних кислот, у хворих II групи – нормалізації цих показників не відбувалось.

Висновки.

1. Зміни складу жирних кислот ліпідів у сироватці крові у хворих із поліпами шлунка свідчать про доцільність проведення корекції їх складу.

2. Застосування зафаколу у комплексі з хірургічним лікуванням у хворих із багаточисленними поліпами шлунка спрямоване на швидку корекцію змін складу жирних кислот ліпідів у сироватці крові, що сприятиме підвищенню ефективності лікування цих пацієнтів.

Література:

1. Ардатская М. Д. Микобиоценоз кишечника и его роль в развитии и поддержании заболеваний желудочно-кишечного тракта / М. Д. Ардатская // Газета «Новости медицины и фармации». – 2010. – № 11-12. – С. 331-332.

2. Бондаренко В. М. Дисбактериоз кишечника как клинико-лабораторный синдром : современное состояние проблемы / В. М. Бондаренко, Т. В. Мацулевич. – М. : ГЭОТАР – Медиа. – 2007. – 304 с.

3. Іванчов П. В. Результати хірургічного лікування гострокровоточивих поліпів шлунка і дванадцятипалої кишки / П. В. Іванчов // Український журнал хірургії. – 2013. – № 4 (23). – С.21-24.

4. Іванчов П. В. Особливості гастродуоденальних кровотеч при доброякісних пухлинах шлунка та дванадцятипалої кишки / П. В. Іванчов // Український журнал екстремальної медицини імені Г. О. Можаяєва 2010. – Том 11, № 1. – С.87-89.

5. Полінкевич Б. С. Спектр жирних кислот ліпідів сироватки крові у хворих при виявленні поліпів шлунка / Б. С. Полінкевич, П. Б. Пікас, Т. С.

Брюзгіна // Клінічна хірургія. – 2013. – № 9. – С. 64-65.

6. Сазоненко Л. В. Вивчення ліпідних показників сироватки крові у вагітних з преєклампсією в динаміці лікування / Л. В. Сазоненко, Я. М. Вітовський, Т. С. Брюзгіна // Лечебное дело. – 2003. – № 1. – С. 86-88.

7. Способ газохроматографического определения липидов в конденсате выдыхаемого воздуха: информационное письмо / Е. В. Рыбакова, В. М. Сидельников, Т. С. Брюзгина / Киевский медицинский институт. – Киев, 1991. – 2 с.

8. Tadashi Terada. Malignant transformation of foveolar hyperplastic polyp of the stomach: a histopathological study / Tadashi Terada. – Med. Onkol. – 2011. – 28. – С. 941-944.

ІМУНОГІСТОХІМІЧНА КОНЦЕНТРАЦІЯ ВІМЕНТИНУ В ЕНДОТЕЛІЇ СУДИН МІОМЕТРІЮ У ПРОЕКЦІЇ МАТКОВО-ПЛАЦЕНТАРНОЇ ДІЛЯНКИ ПРИ ЗАЛІЗОДЕФІЦИТНІЙ АНЕМІЇ ВАГІТНИХ

Тюленєва Олена Анатоліївна

к. мед. н., доцент

Тюленєва Віалланта Олександрівна

студентка

Буковинський державний медичний університет

м. Чернівці, Україна

Вступ. Матка під час вагітності зазнає структурних змін, які сприяють виношуванню та правильному розвитку плоду – в місці прикріплення плідного яйця до матки формується матково-плацентарна ділянка (МПД), гестаційно змінюються спіральні артерії МПД та міометрію. Упродовж всього періоду вагітності в плаценті з різною інтенсивністю протікають процеси ангиогенезу та васкулогенезу, які забезпечують постійне оновлення капілярного русла і добудову нових судин матково-плацентарного контуру кровообігу.

Залізодефіцитна анемія вагітних (ЗДАВ) є найактуальнішою проблемою сучасного акушерства, частота якої сягає 85%. У попередніх дослідженнях (О.А.Тюленєва, І.С.Давиденко, 2019, 2021) встановлено, що при гестації на фоні ЗДАВ плацентарне ложе матки морфологічно має ознаки гестаційної незрілості, вираженість якої корелює зі ступенем анемії, а також посилюється продукція ряду білків, які слабо детектуються в структурах гестаційно зрілого матково-плацентарного комплексу при фізіологічній вагітності, серед яких – віментин. Оскільки становлення адекватного матково-плацентарного кровообігу значною мірою залежить від гестаційної трансформації ендо- та міометріальних сегментів спіральних артерій, процесів васкулогенезу та ангиогенезу в плацентарному ложі матки та міометрії, нами була застосована методика імуногістохімічної візуалізації віментину з використанням первинних антитіл в ендотелії різних типів судин міометрію у проекції МПД.

Мета дослідження: встановити особливості імуноекспресії віментину в ендотелії судин міометрію у проекції матково-плацентарної ділянки при залізодефіцитній анемії вагітних в аспекті хронічної недостатності посліду.

Матеріал і методи. Досліджено 54 біоптати МПД і міометрію, отриманих під час операції кесарського розтину (у т.ч. 30 спостережень – з матково-плацентарною формою недостатності посліду та 24 біоптати при фізіологічній вагітності). Термін пологів 37-40 тижнів. Критерієм ЗДАВ за матеріалами медичної документації була концентрація гемоглобіну в крові вагітної. Матково-плацентарну форму хронічної недостатності плаценти (МПН) встановлювали за переліком критеріїв (Милованов А.П., 1998). Дослідження проведено з дотриманням основних біоетичних положень Конвенції Ради Європи про права людини та біомедицину (від 04.04.1997 р.), Гельсінської декларації Всесвітньої медичної асоціації про етичні принципи проведення наукових медичних досліджень за участю людини (1964–2008 рр.), а також наказу МОЗ України № 690 від 23.09.2009 р.

Матеріал фіксували в 10% забуференому нейтральному розчині формаліну протягом 24 годин, проводили етанолову дегідратацію та заливали у парафін. На гістологічних зрізах стандартної товщини 5 мкм після депарафінізації за стандартною процедурою виконували імуногістохімічну методика з первинними антитілами проти віментину (DAKO, USA) з візуалізацією за допомогою пероксидазної мітки і діамінобензидину та дозабарвленням ядер гематоксиліном Грота.

На цифрових копіях зображень в середовищі спеціалізованої для гістологічних досліджень комп'ютерної програми ImageJ (1.48, W. Rasband, National Institutes of Health, USA) оцінювали оптичну густина забарвлення (у діапазоні від «0» до «1») на підставі логарифмічних перетворень величини яскравості (у градаціях від «0» до «255»), яка була мірою імуногістохімічної концентрації віментину. Для оптичної густини обраховували середню арифметичну та її похибку, у вибірках здійснювали перевірку на нормальність розподілу за критерієм Shapiro-Wilk, порівняння між групами дослідження

здійснювали за непарним двобічним критерієм Стьюдента (комп'ютерна програма PAST 4.05, вільна ліцензія, O.Hammer, 2021).

Результати дослідження і обговорення. Імуногістохімічно специфічне забарвлення на віментин виявляли в ендотелії артерій, вен, капілярів та у фібробластах міометрію у проекції МПД. При фізіологічній вагітності оптична густина забарвлення на віментин в ендотелії становила: в артеріях – $0,284 \pm 0,0022$ в.од.опт.густини, у венах – $0,287 \pm 0,0023$ в.од.опт.густини, судинах мікроциркуляторного русла – $0,326 \pm 0,0015$ в.од.опт.густини. При ЗДАВ без клінічних ознак МПН оптична густина забарвлення на віментин в ендотелії становила: в артеріях – $0,336 \pm 0,0021$ в.од.опт.густини, у венах – $0,295 \pm 0,0021$ в.од.опт.густини, судинах мікроциркуляторного русла – $0,321 \pm 0,0016$ в.од.опт.густини (вірогідність розбіжності між ендотелієм артерій і вен – $P > 0,05$, вірогідність розбіжності з аналогічними показниками при фізіологічній вагітності – $P < 0,001$).

У випадках гестації на фоні ЗДАВ з наявними клінічними ознаками МПН оптична густина забарвлення на віментин в ендотелії становила: в артеріях – $0,408 \pm 0,0022$ в.од.опт.густини, у венах – $0,241 \pm 0,0022$ в.од.опт.густини, у мікроциркуляторному руслі – $0,215 \pm 0,0012$ в.од.опт.густини (вірогідність розбіжності з фізіологічною вагітністю – $P < 0,001$).

Висновок. У спостереженнях вагітності на фоні залізодефіцитної анемії без клінічних ознак недостатності посліду виявлені особливості зростання імуногістохімічної концентрації віментину у стінках міометріальних сегментів матково-плацентарних артерій слід розцінювати як прояв ендотеліальної дисфункції, ушкодження ендотелію на фоні дисциркуляторних явищ у матково-плацентарний ділянці, зумовлених зростанням опору з боку недостатньо гестаційно трансформованих спіральних артерій. При гестації на фоні анемії з клінічними проявами матково-плацентарної форми хронічної недостатності посліду зниження імуноекспресії віментину в ендотелії судин мікроциркуляторного русла є свідченням порушення процесів ангиогенезу і васкулогенезу в міометрії у проекції плацентарного ложа матки.

PHARMACEUTICAL SCIENCES

HOW TO PREDICT NEW PHARMACEUTICALS BUDGETS IN THE ERA OF RISING COST - LITERATURE SEARCH ON PUBLISHED MODELS

Mitkova Zornitsa,

Assoc. prof., PhD

Dimitrova Maria,

Assoc. prof., PhD

Kamushewa Maria

Assoc. prof., PhD

Milushewa Petya,

PhD student

Petrova Guenka

Professor, PhD, DSci

Department of Organization and Economy of Pharmacy
Medical University Sofia, Faculty of Pharmacy, Sofia, Bulgaria

Introduction. Overall health care expenditures continue to rise, which required cost reducing and increased efficiency in organization of public funding. The forecast predict expenditure increasing at an annual rate of 5.4 percent in 2017–2022, from USD \$7.724 trillion to USD \$10.059 trillion.[1] A key factors resulted in increasing medicines expenditure are availability of new, costly pharmaceuticals[2], ageing population and rising levels of multi-morbidity[3]. High prescribing levels, physicians' scientific orientation and market introduction mainly support newly developed medicines utilization.[4]

Healthcare systems introduced variety of pricing models and innovative payment models to overcome the pressure of high prices medicines. International reference pricing methodology helps health care payers through the selection of countries and establishment of reference prices. The following main activities are accepted as dominating in healthcare management in the latest twenty years – prevention, evidence-based decision making, quality improvement and cost reduction.[5] In the oncology and diabetes medicines area are established a variety of

managed entry agreements (MEAs) introduced in Central and Eastern European (CEE) countries.[6]

Aim of the study. Despite introduction of cost containment measures, medicines cost prediction remain very difficult as a large number of factors influenced new medicines introduction on a market, market share and price variability. Aim of the current study is review of publications exploring payment models devoted to methods for forecasting medicines expenditure and their application in therapeutic practice.

Materials and methods. Retrospective search on available published studies in Pub Med and Google Scholar database was conducted concerning medicines budget planning models. The main key words used in a search were "budget models, new medicines" and "budget models, new pharmaceuticals". To be considered for this review, studies must meet the following inclusion criteria: abstract or publication in English, which presents data on developed models for forecasting pharmaceuticals budget expenditures. There are no restrictions regarding specific models and type of examined medicines.

Results and discussion. The literature search identified a total of 259 publications screened for eligibility. After the abstract screening and reduction of duplicated materials we identified 8 studies only meeting the inclusion criteria with specific data about model's development.

The published data explaining models for budget forecasting are summarized below (table 1).

Table 1

Summary of budget models for pharmaceuticals cost prediction

No	Brief methodology	Key findings
1[7]	A mixed- effects model is used for prediction of budget impact of New Active Substance received marketing authorization (MA)by EMA between 2000 and 2017. Budget impact is predicted monthly from 0 to 45 months after receiving of MA.	The used method can predict budget impact relatively precise and could be used for predictions because of easily of utilization and provided ability to update predictions to the most recent data.

2[8]	<p>The used methodology compared the expected pharmaceutical expenditure with actual expenditure during 2007-2018 both for overall drug utilization and for individual therapeutic groups.</p>	<p>Forecasts prepared for the current year were more precise. The main factors influencing prediction included the timing of the introduction of both new medicines and generics, changes in reimbursement policies and the rate of new medicines inclusion.</p>
3[9]	<p>A disease - based epidemiological model was created covering mainly the designation and approval of new orphan medicines, diseases prevalence, and historical price and sales data for orphan drugs in Europe. The analysis included prediction of the number of diseases over the next decade and estimation of the average drug cost.</p>	<p>The two data sources are combined to quantify the annual cost of orphan drugs from 2010 to 2020.</p>
4[10]	<p>Linear regression analysis is used for collection of hospital sales data and dispensed drugs in ambulatory care including both reimbursed expenditure and patient co-payment. The linear regression model is applied during 2006-2009 and for two years period prediction (2010-2011) covering each pharmacological group.</p>	<p>The uncertainties as rate of new medicines adoption, ongoing healthcare reforms, and activities to improve the quality and efficiency of prescribing make the forecast of utilization and expenditure difficult.</p>
5[11]	<p>A published budget impact model was adapted to estimate the expected cost savings following the entry of new biosimilars over three-year time horizon. This model was based on retrospective market shares of biologics.</p>	<p>The time of entry and overall number of biosimilars is critical to create real competition resulting in cost savings. The introduction of new infliximab, etanercept and adalimumab biosimilars resulted in considerable cost savings and has a favourable impact on payer budget.</p>
6[12]	<p>A dynamic model to estimate the budget impact of orphan medicines in Sweden and France between 2013 and 2020 is prepared.</p> <p>Total forecast sales were compared with expected sales of all pharmaceuticals in each country to quantify the relative budget impact.</p>	<p>The budget impact of orphan medicines is likely to remain sustainable over time and a relatively small proportion of total pharmaceutical expenditure. The changes in the rate orphan medicines approvals, average cost, and the type of companies could affect the planned forecast.</p>

7[13]	The study aim to identify off-patent and new branded medicinal products over a 5-year forecasting period in seven European countries using developed model to estimate direct and indirect impacts on savings. The model uses sales value, patent expiry date, time to launch after marketing authorization, price discount, penetration rate, time to peak sales, and impact on brand price.	This methodology is effective by identifying the main parameters as generics discounts and penetration, brand price after patent loss, reimbursement rate, the penetration of biosimilars and discount price, distribution chains, and the time to reach peak sales for new drugs. The model also estimate statistical distribution and test some pricing and reimbursement policy decisions on health expenditures.
8[14]	A model for generics and biosimilars was developed for each country covering 5 years (2012-2016) period. It is created to estimate sales development and the risk of development failure.	The model is mainly sensitive to the time to market of branded medicines, generic prices and penetration, and the distribution of biosimilars. The main savings could be realized from the cardiovascular, central nervous system, and respiratory areas and from biosimilar entries.

The highest number of applied models observe biosimilars and generics introduction in order to estimate predicted savings. The main uncertainties affecting forecast models are changes in reimbursement policies, average costs, the rate of new medicines inclusion, the time of entry and penetration on the market.

Different type of models is developed to access payment institutions expenditure predictability and establishment of saving approaches. Retrospective analysis reveals that combined NHS expenditure rose by 50.2%, where the rose in inpatient and outpatient settings is about 38.5 and 57.2% respectively. The relation between new technologies and healthcare expenditure is found, but medicines cost reducing could be a result from low generic prices or commercial arrangements concerning new medicines prices.[15]

Introduction of models for budget planning and predictability is popular methodology used to examine expected costs realized within all scopes of healthcare system. OECD report reveals that countries update their forecasts several times per year. Almost all of the observed countries reported that past trends in pharmaceutical expenditures are mainly used for budget calculations, while ten countries indicated

that they take into account potential new entrants, the budget impact of newly covered medicines, and changes in uptake of generics and biosimilars. Only seven countries reported that forecasting is based on demographic trends, burden of disease and changes in prescribing or treatment patterns.[16]

Andersen's behavioural model used in a large number of studies[17], [18] as a theoretical framework is based on population, epidemiology, healthcare system, and health behaviour data. In a next step it is followed by statistical analysis to identify variables in the analysis and finally reveal expected use of health services.

The Netherlands forecasting methodology for the medium-term health expenditure forecast (during 2011-2015) combines data from several sources. One scenario assumes of the existing trends in health expenditures. An alternative scenario establishes government interventions to keep the publicly financed share of health expenditures in such a way that the growth in publicly financed health expenditures follows the expected real GDP growth, taking into account aging as a factor.[19]

Conclusion. Development of different models based on existing data or using statistical approaches along with epidemiology and population data could be used effectively for expenditure prediction and pharmaceuticals budget forecasting. It could be a main key illustrating potential savings and how the public funding could be organized more efficaciously.

This study is part of National scientific program "Electronic healthcare in Bulgaria ("E-health"), supported by Ministry of Education and Science.

List of references

[1] Global healthcare outlook. Shaping the future. 2019. Available at: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/Documents/Life-Sciences-Health-Care/gx-lshc-hc-outlook-2019.pdf>

[2] Tamblyn R, McLeod P, Hanley JA, Girard N, Hurley J: Physician and practice characteristics associated with the early utilization of new prescription drugs. *Med Car.*2003, 41: 895-908.

[3] Nolte E, McKee M. Caring for people with chronic conditions: a health system perspective. McGraw-Hill International 2008. Available at: https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0006/96468/E91878.pdf

[4] Lublóy, Á. Factors affecting the uptake of new medicines: a systematic literature review. *BMC Health Serv Res* 2014; 14: 469. <https://doi.org/10.1186/1472-6963-14-469>

[5] Expert Panel on effective ways of investing in Health (EXPH). INNOVATIVE PAYMENT MODELS FOR HIGH-COST INNOVATIVE MEDICINES. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018 ISBN 978-92-79-77052-4

[6] Ferrario A, Arāja D, Bochenek T, Čatić T, Dankó D, Dimitrova M, Fürst J, Greičiūtė-Kuprijanov I, Hoxha I, Jakupi A, Laidmäe E, Löblová O, Mardare I, Markovic-Pekovic V, Meshkov D, Novakovic T, Petrova G, Pomorski M, Tomek D, Voncina L, Haycox A, Kanavos P, Vella Bonanno P, Godman B. The Implementation of Managed Entry Agreements in Central and Eastern Europe: Findings and Implications. *Pharmacoeconomics*. 2017; 35(12):1271-1285. doi: 10.1007/s40273-017-0559-4. PMID: 28836222; PMCID: PMC5684278.

[7] Geenen JW, Belitser SV, Vreman RA, vanBloois M, Klungel OH, Boersma C, Hövels AM. A novel method for predicting the budget impact of innovative medicines: validation study for oncolytics. *Eur J Health Econ*. 2020 Aug;21(6):845-853. doi: 10.1007/s10198-020-01176-x. Epub 2020 Apr 4. PMID: 32248313; PMCID: PMC7366590.

[8] Linnér L, Eriksson I, Persson M, Wettermark B. Forecasting drug utilization and expenditure: ten years of experience in Stockholm. *BMC Health Serv Res*. 2020 May 11;20(1):410. doi: 10.1186/s12913-020-05170-0.

[9] Schey C, Milanova T, Hutchings A. Estimating the budget impact of orphan medicines in Europe: 2010 - 2020. *Orphanet J Rare Dis.* 2011; 6:62. doi: 10.1186/1750-1172-6-62.

[10] Wettermark B, Persson ME, Wilking N, Kalin M, Korkmaz S, Hjemdahl P, Godman B, Petzold M, Gustafsson LL; Regional Drug Expert Consortium in Stockholm County Council. Forecasting drug utilization and expenditure in a metropolitan health region. *BMC Health ServRes.* 2010;10:128. doi: 10.1186/1472-6963-10-128. PMID: 20478043; PMCID: PMC2893175.

[11] Aladul MI, Fitzpatrick RW, Chapman SR. Theeffectofnewbiosimilarsinrheumatologyandgastroenterologyspecialitieson UK healthcarebudgets: Results of a budget impact analysis. *ResSocialAdmPharm.* 2019;15(3):310-317. doi: 10.1016/j.sapharm.2018.05.009. Epub 2018 May 15. PMID: 29807834.

[12] Hutchings A, Schey C, Dutton R, Achana F, Antonov K. Estimating the budget impact of orphan drugs in Sweden and France 2013-2020. *Orphanet J RareDis.* 2014 Feb 13;9:22. doi: 10.1186/1750-1172-9-22.

[13] Vataire AL, Cetinsoy L, Aballéa S, Rémuzat C, Urbinati D, Kornfeld Å, Mzoughi O, Toumi M. Novel methodology for pharmaceutical expenditure forecast. *J Mark Access Health Policy.* 2014;2.

[14] Urbinati D, Rémuzat C, Kornfeld Å, Vataire AL, Cetinsoy L, Aballéa S, Mzoughi O, Toumi M. EU pharmaceutical expenditure forecast. *J Mark Access Health Policy.* 2014; 2. doi: 10.3402/jmahp.v2.23738.

[15] Rodriguez Santana I, Aragón MJ, Rice N, Mason AR. Trends in and drivers of healthcare expenditure in the English NHS: a retrospective analysis. *Health EconRev.* 2020;10(1):20. doi: 10.1186/s13561-020-00278-9. PMID: 32607791; PMCID: PMC7325682.

[16] Improving Forecasting of Pharmaceutical Spending - Insights from 23 OECD and EU Countries. Analytical Report. OECD 2019. Co-funded by the EuropeanUnion

[17] Kim HK, Lee M. Factors associated with health services utilization between the years 2010 and 2012 in Korea: using Andersen's Behavioral Model. *Osong Public Health ResPerspect.* 2016;7(1):18-25.

[18] Mujasi, P.N., Puig-Junoy, J. Predictors of primary healthcare pharmaceutical expenditure by districts in Uganda and implications for budget setting and allocation. *BMC Health ServRes* 15, 334 (2015). <https://doi.org/10.1186/s12913-015-1002-1>

[19] Besseling P., Shestalova V. Forecasting public health expenditures in the Netherlands. 2011.

CHEMICAL SCIENCES

EXAMPLE OF SYNTHESIS OF CONDENSED 1, 3, 5- HEXAHYDROTRIAZINE SYSTEM USING ADAMANTYLCONTAINING IMINOALKYLATING REAGENT

Klimko Yurii Evgenovich

PhD, Ass. Prof.

Semenova Irina Grigorivna

student

National Technical University of Ukraine "KPI", Kiyv, Ukraine

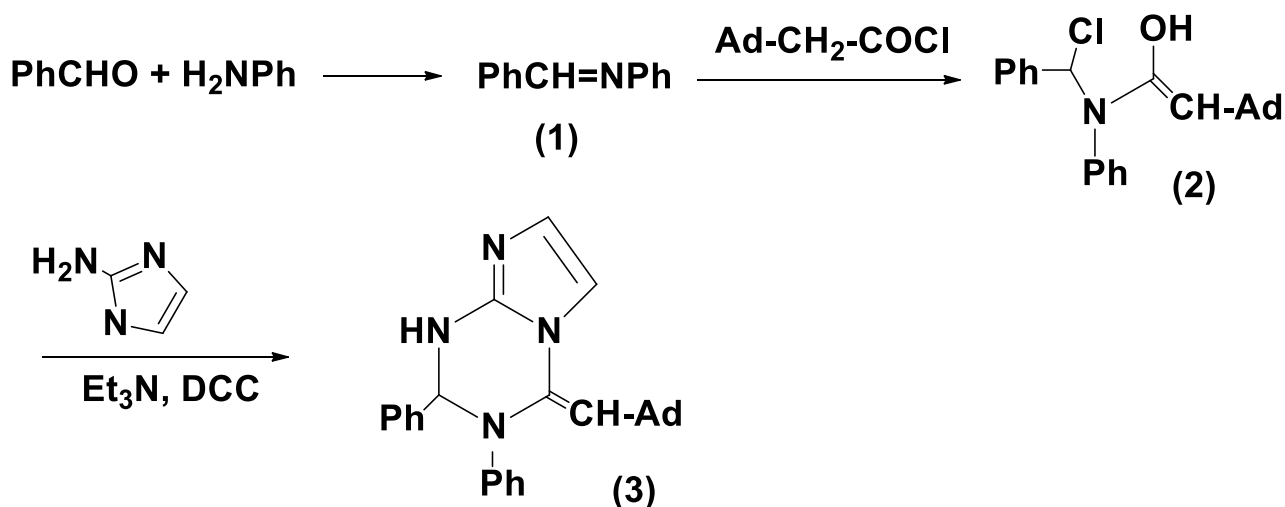
Introduction. Heterocyclic compounds of various natures serve as the basis for many natural and synthetic biologically active substances, and also have a number of other useful properties. Many of them are used, for example, as organic semiconductors, photoactive materials, antioxidants, additives for fuels and oils, materials for active media of liquid lasers, technical and food dyes, preservatives. Along with great practical significance, heterocyclic compounds are of undoubted theoretical interest as models for studying the relationship between the chemical properties of compounds and their structure, as well as for developing methods of organic synthesis, which is directly related to the structure of the compound. The most important, in this case, are the size of the cycle, the degree of saturation, the nature and number of heteroatoms.

Aim. 1,3,5-Triazines are usually most readily prepared by reactions of 2,4,6-trichloro-1,3,5-triazine. However, the ring system can also be synthesized by condensation reactions.

The aim of this work is to test the possibility of using an adamantyl-containing imidoalkylating reagent in the condensation reaction.

Materials and methods. Reagents from Lancaster were used as starting compounds. The structure of intermediate and final compounds was proved by IR and NMR spectrometry and mass spectroscopy.

Results and discussion. The starting compound for the synthesis of the imidoalkylating reagent (2) was Schiff's base (1), which was obtained from benzaldehyde and aniline by a standard procedure. After isolation, imine (1) was treated with 1-adamantylacetic acid chloranhydride in dichloroethane. Equimolar amounts of 2-amino-imidazole as a condensation component, triethylamine and dicyclohexylcarbodiimide (DCC) were added to product (2) without isolation. The reaction took place at reflux for 2 hours. The yield of the condensation product (3) was 43%.

Conclusions. The method developed by us for the synthesis of compound (3) is a separate example of the synthesis of such systems. Wide possibilities for obtaining a family of similar compounds are opened by varying the substituents in the starting imide, adamantyl radical, and amine condensation component.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИРОДИ ПРОВІДНОСТІ ТЕЛУРВМІСНИХ РОЗПЛАВІВ НА ОСНОВІ МИШ'ЯКУ

Мустяца Олег Никифорович,

к. х. н., професор,
Національний транспортний університет
м. Київ, Україна

Вступ. Халькогенідні матеріали металів і напівметалів в рідкому стані являють собою, згідно феноменологічної теорії проф. А. Я. Великанова, поліфункціональними провідниками (ПФП), в яких присутня як іонна, так і електронна складова провідності. Але за рахунок специфічної температурної залежності концентрації і рухливості носіїв струму (іони, електрони) на окремих температурних ділянках розплав ПФП може проявляти різні властивості: характерні для іонної сполуки, напівпровідника, або металу. Безумовно, в основі лежить природа хімічного зв'язку. Надзвичайно важливою є проблема розробки шляхів управління співвідношенням між іонною і електронною складовими провідності в розплавах ПФП, якими є халькогенідні матеріали, з метою пригнічення неіонного внеску та трансформації розплаву у бік, при якому можливий електроліз, тобто виразному прояву іонної природи.

Мета. Завданням є дослідження природи провідності та особливостей електрофізичної та електрохімічної поведінки телуридних розплавів миш'яку, що зустрічаються в природі у вигляді мінеральної складової промислових руд, а також утворюються в процесі пірометалургійного переділу. З цією метою досліджено комплекс властивостей, чутливих до зміни природи хімічного зв'язку: електропровідність (σ), термо-е.р.с. (α), електродну поляризацію (I-V залежність) розплавів системи As–Te в широких межах складів і температур.

Матеріали і методи. Зразки системи готували сплавленням в кварцових ампулах в середовищі аргону елементних As, марки ОСЧ-17-4, і Te, марки ТА-1. У всіх дослідженнях матеріалом електродів слугував спектрально чистий графіт. σ визначали контактним методом на змінному струмі (1 кГц) з

використанням двоелектродної U - подібної кварцової комірки капілярного типу. Помилка за рахунок конструктивних особливостей комірки складає не більше 2%.

Вимірювання α здійснювали за допомогою установки, представленій на рис. 1. Комірка для визначення α являла собою кварцову трубку з двома вертикальними відростками, через які в розплав досліджуваної речовини опускалися термопари і електроди. Кінці кварцового реактора і відростків виходили на значні відстані за межі зони нагріву. Досліджувана речовина в кварцовому човнику поміщалася всередину основної трубки, яка потім герметизувалась, вакуумувалась і наповнювалася очищеним аргоном (Ar).

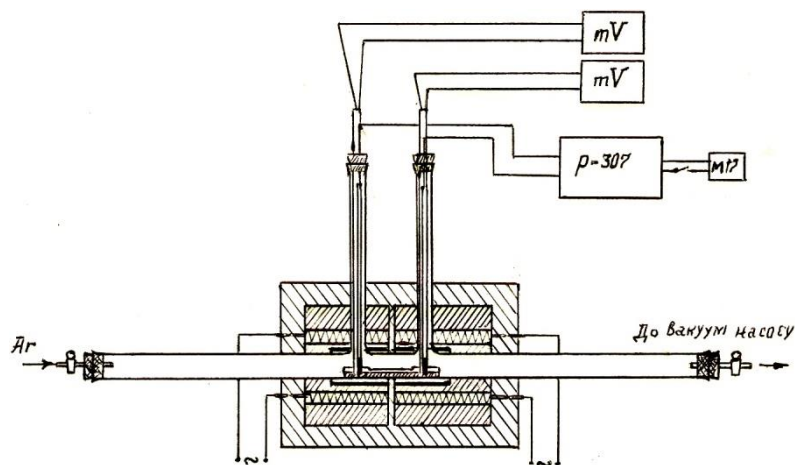

Рис. 1. Комірка і блок-схема для дослідження термо-е.р.с.

В якості нагрівачів використовувалися дві мікропечі різної потужності, що забезпечували різницю температур на кінцях човника ($\Delta t = 25^\circ$). Нагрівання кожної печі регулювалося окремо. Температура вимірювалася Pt-PtRh-термопарами, заохленими кварцовими трубками. В якості струмопідводів використовувався вольфрамовий (W) дріт, діаметром 0,5 мм, впресований в графітові електроди і заохлені парцеляновими трубочками, так само впресованими в графітові електроди. Вимірювання проводились за допомогою компенсаційної схеми. W струмопідводи безпосередньо приєднувалися до потенціометру типу Р-307. В якості нуль-інструменту використано дзеркальний гальванометр типу М-17. Розкид даних по α не перевищує 5%.

Поляризаційні властивості досліджено за методом Ле Блана.

Результати та обговорення. Вивчено \approx 13 зразків розплавів системи As-Te у відповідності з діаграмою стану (рис. 2). Результати наведено на рис. 3-5.

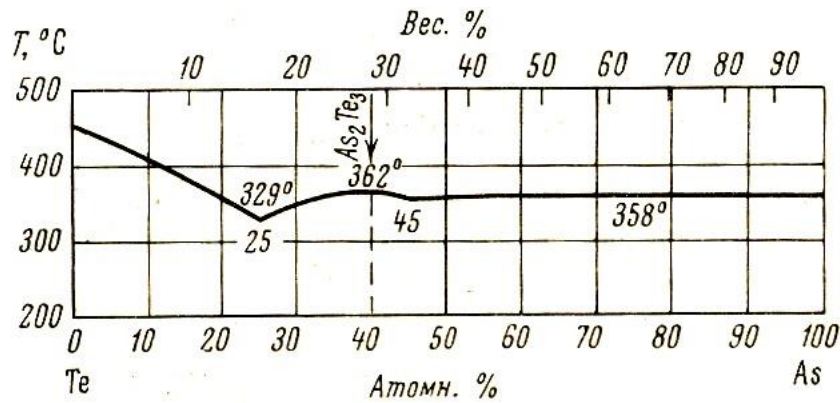

Рис. 2. Діаграма стану системи As-Te

Для елементарного Te \approx , для порівняння, виміряна і в твердому стані поблизу температури топлення. Дані в порівнянні з результатами, отриманими іншими авторами [1-4], наведено на рис. 3.

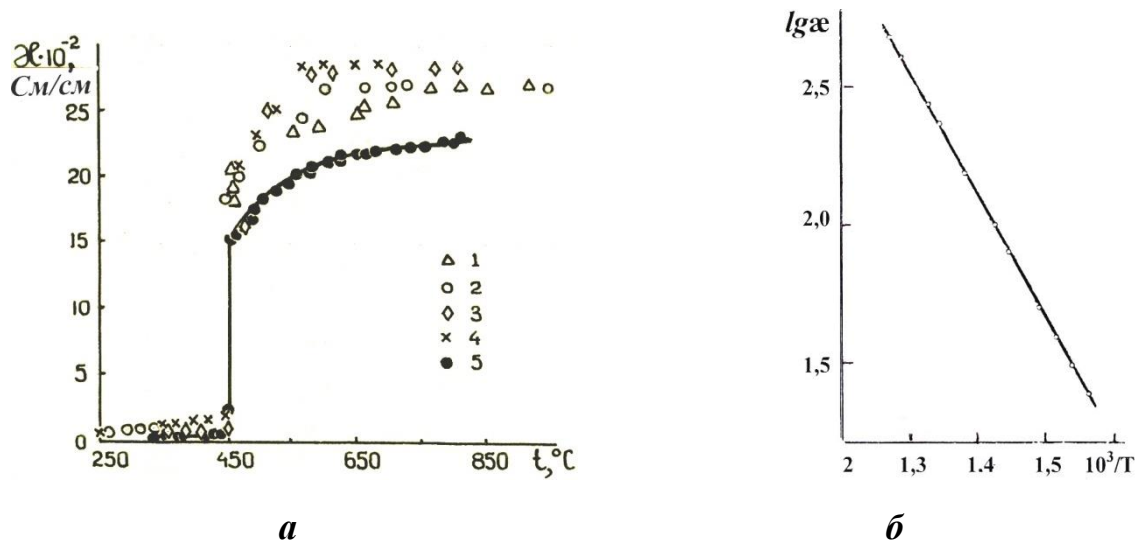

Рис. 3. Залежність κ телуру в твердому і рідкому станах від температури в звичайних (а) і напівлогарифмічних координатах в інтервалі температур 367-514 °С (б): 1 - дані [1], 2 - [2], 3 - [3], 4 - [4], 5 - результати автора

Як видно з рисунку, для твердого стану наші дані, практично, збігаються з даними [1-4], в той час як в рідкому стані нами отримана κ декілька нижчою (\sim на 16%). Пояснення цьому, слід шукати в різниці чистоти препаратів і методиках досліджень, використовуваних в нашій і згадуваних роботах.

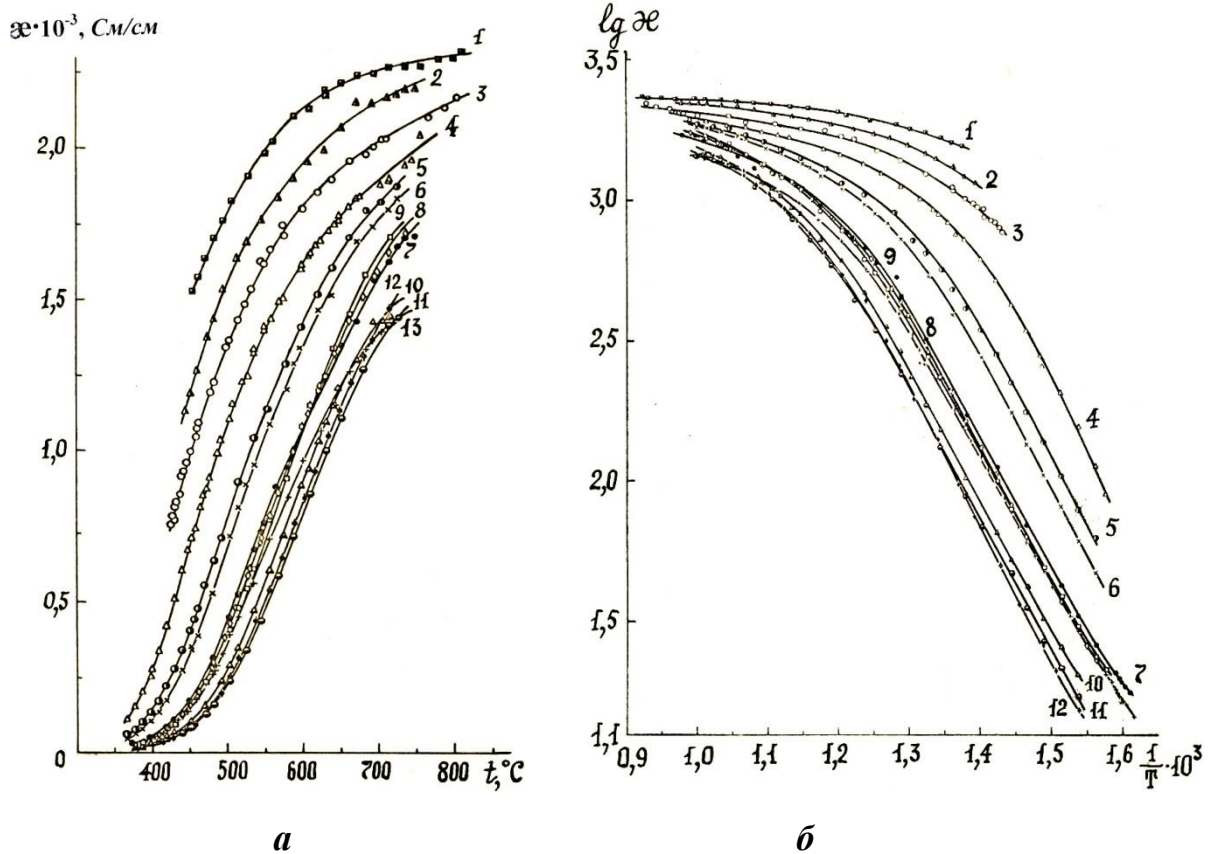

Рис. 4. Політерми ρ в звичайних (а) і напівлогарифмічних координатах (б) розплавів системи As-Te: 1-для 100; 2-95,0; 3-89,6; 4-83,4; 5-78,3; 6-74,5; 7-68,0; 8-65,2; 9-60,1; 10-54,3; 11-50,3; 12-37,0; 13-9,4 ат.% Te

З рис. 4 чітко видно, що для всіх політерм ρ зразків системи As-Te характерне збільшення ρ із зростанням температури і прагнення до насичення цієї залежності при високних температурах. Водночас спостерігається і деяка відмінність політерм 1-3 від 4-11. Якщо у перших прагнення до насичення $\rho = f(t)$ виявляється одразу ж після початку вимірів (приблизно від рівня кривої ліквідусу), то для другої групи політерм ця залежність спочатку є типово експоненціальною, а потім вона перетворюється у залежність з насиченням. Підпорядкування першої ділянки цих політерм експоненціальному рівнянню настільки ж добре, як це ілюструє рис. 3 б, на якому зображена залежність $\lg \rho - 1/T$ для стехіометричного складу As_2Te_3 в інтервалі температур 367-514 $^{\circ}\text{C}$.

В цілому ж температурну залежність електропровідності для розплавів системи As-Te не можна уявити у вигляді експоненціального рівняння з певною

ΔE (енергія активації провідності) на всій ділянці досліджених температур, що добре ілюструє рис. 4 б ($\lg \sigma - 1/T$ для розплавів системи As-Te).

Особливості впливу взаємодії між компонентами в розплавах досліджуваної системи на електропровідність добре простежуються на віялі ізотерм електропровідності, наведеному на рис. 5. Як видно з рисунку, характерною особливістю віяля ізотерм σ є звуження його в бік телуру при зростанні електропровідності. В цілому ізотерми σ мають складний хвилеподібний вигляд. При високих температурах хвилячки перетворюються в максимуми при 60 і мінімуми при 68 і 50 ат. % Te. Зростання електропровідності в сторону миш'яку (після 50 ат. % Te) йде повільно. При температурі 700 °C (ізотерма 7) σ , досягнувши максимуму, знижується.

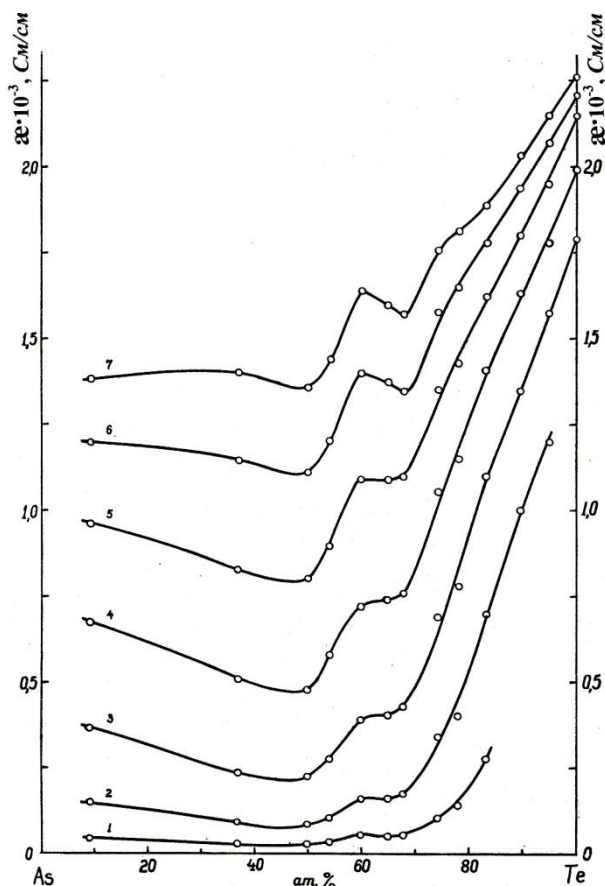

Рис. 5. Ізотерми електропровідності розплавів системи As-Te:

1 - 400; 2 - 450; 3 - 500; 4 - 550; 5 - 600; 6 - 650; 7 - 700 °C

Термо-е.р.с. Досліджено 9 зразків. Дані дослідів представлено на рис. 6. Як видно з рисунку, α для всіх зразків при низьких температурах позитивна і

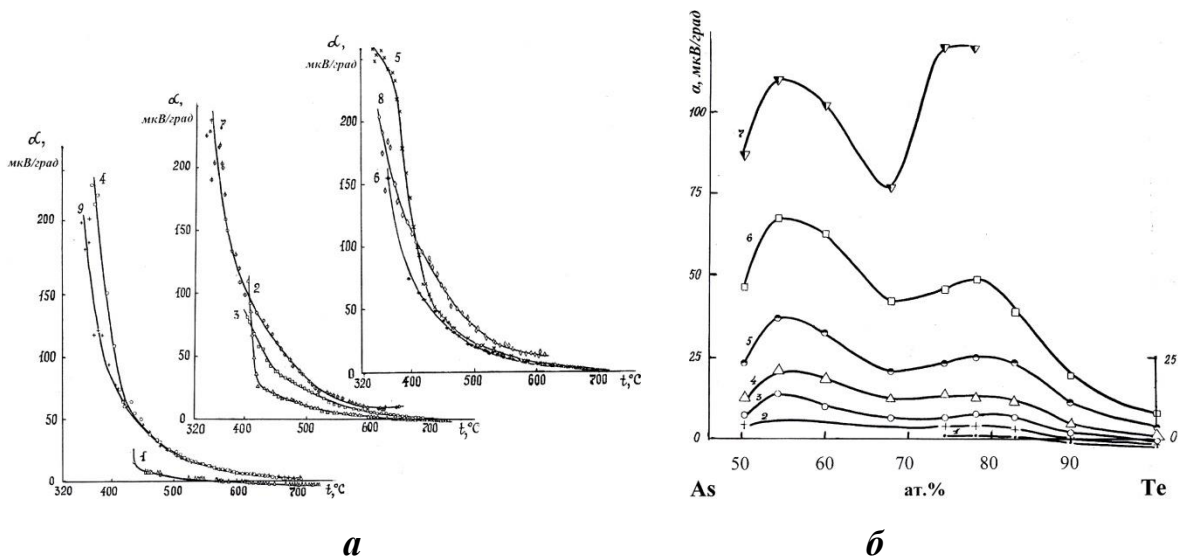
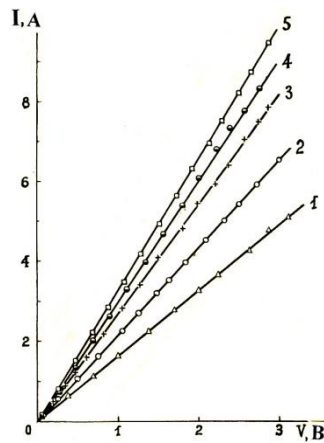

Рис. 6. Політерми (а) і ізотерми (б) термо-е.р.с. розплавів системи As -Te:
а) 1-100; 2-89,63; 3-83,1; 4-78,3; 5-74,5; 6-68,0; 7-60,1; 8-54,3; 9-50,3 ат.% Te;
б) 1 - 700; 2 - 650; 3 - 600; 4 - 550; 5 - 500; 6 - 450; 7 - 400 $^\circ\text{C}$

з збільшенням її стрімко падає від +259 мкВ/град при 338 $^\circ\text{C}$ до +0,3 мкВ/град при 709 $^\circ\text{C}$ для складу, що вміщує 74,5 ат. % Te. Для складів 1 і 2, які відповідають елементарному Te і 89,6 ат. % Te, спостерігається інверсія знаку в межах температур 578 і 659 $^\circ\text{C}$ відповідно. Особливості впливу домішок As на термо-е.р.с. підкреслюють ізотерми α , наведені на рис. 6 б. Як видно з ізотерм α , термо-е.р.с. розплавів в системі As-Te із збільшенням вмісту As зростає до складу, відповідного ~ 80 ат. % Te, після чого спостерігається невеликий спад α аж до складу 68,0 ат. % Te, а потім α знову зростає, досягаючи своєї максимальної величини при 54,3 ат. % Te. При подальшому збільшенні вмісту As в розплаві α падає. Такий хід ізотерм α пов'язаний з перерозподілом хімічних зв'язків у всьому інтервалі концентрацій, а отже, із конкуренцією концентрацій і рухомості носіїв зарядів. Найбільш значні величини α спостерігаються в системі в районі сполуки As_2Te_3 , хоча максимум α і не відповідає цьому складу. Такі зрушення в значеннях α спостерігалися і для системи Ag-S [3]. Пояснити ці зрушення поки не уявляється можливим.

Досліджено вольт-амперні залежності для розплаву As_2Te_3 при різних температурах. Дані наведено на рис. 7.

**Рис. 7. Поляризаційні характеристики розплаву As_2Te_3 :
1 - 420; 2 - 470; 3 - 521; 4 - 600; 5 - 660 °C**

Точки добре лягають на прямі, що виходять із початку координат. Із збільшенням t лінійність I - V кривих зберігається, при цьому зростає кут нахилу прямої до вісі напруг. Залежність I - V підкоряється закону Ома, що свідчить про відсутність поляризації і електронну виразність провідності As_2Te_3 .

Висновки. Комплекс властивостей, що є чутливими до зміни природи хімічного зв'язку (α , α , I - V залежність), засвідчує, що розплави системи As - Te , за класифікацією А.Я. Великанова, слід віднести до поліфункціональних провідників, в яких превалюючою є електронна складова провідності, за низьких температур напіпровідникової природи (ковалентні зв'язки), за високих температур – виродженого напіпровідника (металізація - $\Delta E < 0,3$ eV).

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Глазов В.М., Чижевская С.Н., Глаголева Н.Н. Жидкие полупроводники. - М.: Наука. - 1967. - 224 с.
2. Perron J.C. // C. R. Acad. Sci., **258**, № 19, 4698, 1964.
3. Регель А.Р. Методы исследования термоэлектрических свойств полупроводников. – М.: Атомиздат. – 1969. – 235 с.
4. Epstein A.S. Fritzsche H., Lark-Horovitz K. Electrical Properties of Tellurium at the Melting Point and in the Liquid State // Phys. Rev., **107**, № 2, 412, 1957.

TECHNICAL SCIENCES

INFLUENCE OF THE THRUST ANGLE OF INCLINATION TO THE HORIZONTAL OF THE ROTARY RIPPER ON ITS PERFORMANCE

Abdulkhaev Khurshed Gafurovich

PhD, Senior scientific researcher
Scientific Research Institute of Agriculture Mechanization,
Yangiyul, Republic of Uzbekistan

Introduction. The main task of agricultural production is to provide the population of the republic with environmentally friendly food products and the processing industry with raw materials by increasing the efficiency of all its branches of production. In solving these issues, a special place is occupied by the cultivation of agricultural crops based on advanced technologies and the use of techniques with high efficiency.

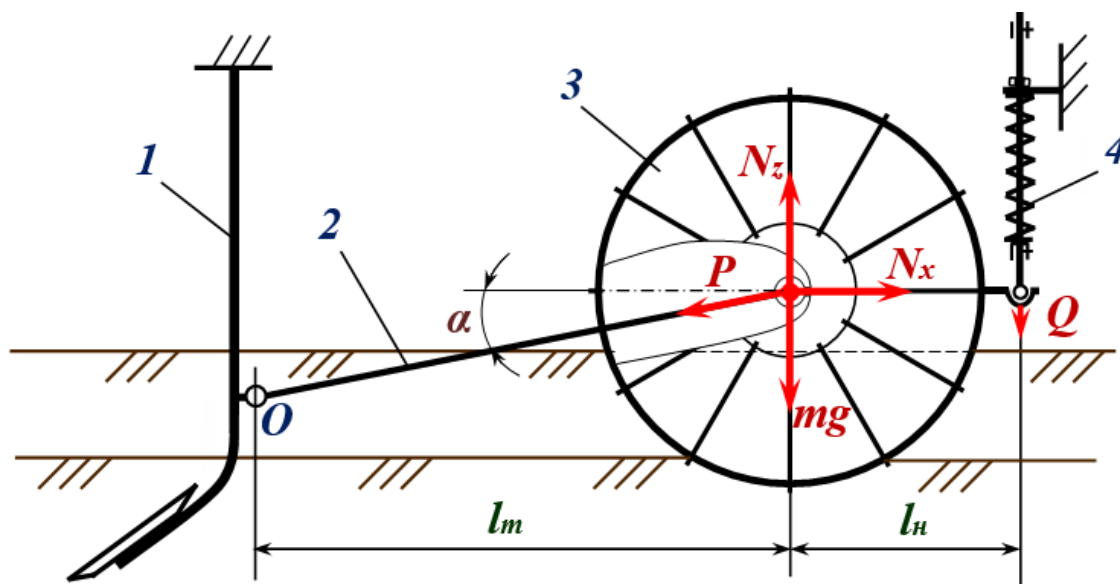
The cultivation of cotton using comb technologies in the conditions of the Republic of Uzbekistan is gaining great recognition every year. Increased soil temperature on the ridges, better aeration, as well as optimal soil density create favorable conditions for early and friendly shoots, as well as plant growth and development [1,2].

Based on the above, we have developed a new tool for pre-sowing treatment of ridges before sowing, which contains a frame with a hitch, ripping paws, rotary rippers installed behind them in the form of slatted conical rollers and tooth rippers placed between them. The ripping legs are rigidly attached to the frame, and the rotary and tooth rippers are hinged, respectively, by means of rods and parallelogram mechanisms [3-5].

In the process, the ripping paws loosen the bottom of the furrows between the ridges, the rotary and tooth rippers process the slopes and the tops of the ridges, respectively, copying their irregularities. This ensures the processing of the ridges

along the entire profile without flaws, creating a finely crumpled loosened layer that helps to preserve moisture, and the complete destruction of weed seedlings.

Materials and methods. This article presents the results of theoretical studies on the justification of the angle of inclination to the horizon of the draft (see figure) connecting the rotary ripper with the stand of the ripper paw of the developed tool for pre-sowing processing of ridges.

1-ripping paw; 2 – longitudinal thrust; 3 – rotary ripper; 4 – pressure spring

Scheme to the justification of the angle of inclination to the horizon of the thrust connecting the rotary ripper with the stand of the ripper paw

Используя схему, показанную на рисунке, определяем силы давления P_0 роторного рыхлителя на грунт при различных углах наклона тяги к горизонту:

a) during operation, the thrust is tilted upwards, i.e. $\alpha > 0^\circ$.

$$P_0 = N_z = mg + Q \left(1 + \frac{l_n}{l_m \cos \alpha} \right) - P \sin \alpha, \quad (1)$$

where N_z – the vertical component of the soil reaction force to the rotary ripper, N;

m – weight of the rotary ripper, kg;

g – acceleration of free fall, m/s^2 ;

Q – pressure force of the pressure spring, Pa;

l_h – horizontal distance from the rotation axis of the rotary ripper to the point of application of the spring pressure force, m;

l_m – rotary ripper thrust length, m;

α – the angle of inclination of the thrust to the horizon, degree;

b) the thrust is positioned horizontally

$$P_\delta = mg + Q \left(1 + \frac{l_h}{l_m} \right); \quad (2)$$

c) the thrust is tilted down (see figure)

$$P_\delta = mg + Q \left(1 + \frac{l_h}{l_m \cos \alpha} \right) + P \sin \alpha. \quad (3)$$

From the analysis of expressions (1) - (3), it follows that the pressure force of the rotary ripper on the soil, and consequently, its performance indicators (uniformity of the depth of soil loosening of the slopes of the ridges, the quality of its crumbling, the degree of destruction of weed seedlings) largely depends on the angle of inclination of the thrust to the horizon.

Results and discussion. In the first case, i.e., when the thrust is tilted up, the vertical component $P \sin \alpha$ of the thrust force P tends to lift the rotary ripper up and as a result, its pressure force on the soil decreases. This leads to a decrease in the depth of cultivation and deterioration of the quality of soil loosening, as well as a decrease in the degree of destruction of weed seedlings.

In the second case, i.e., at $\alpha=0^\circ$, the pressure force of the rotary ripper on the soil does not depend on the traction force and is equal to the vertical force created on the axis of the rotary ripper by its weight and the pressure force of the pressure spring.

In the latter case, i.e. when the thrust is tilted down, the vertical component of the thrust force presses the rotary ripper against the slopes of the ridges. As a result, the pressure force of the rotary ripper on the soil increases, and consequently, the performance of its work improves.

From the results of the conducted studies, it follows that the angle of inclination to the horizon of the thrust connecting the rotary ripper of the developed tool with the stand of its ripping paw has a significant impact on the quality of processing the slopes of the ridges.

Conclusions. To ensure high-quality tillage on the slopes of the ridges, the thrust connecting the rotary ripper of the tool with the stand of its ripping paw should occupy a horizontal position or a position with a downward slope during operation.

REFERENCES

1. Tukhtakuziev A., Abdulhaev Kh.G. Rationale for the parameters of the rotary tiller of new implement for volumetric presowing of ridges // European science review. – Vienna, 2016. – № 5-6. – pp. 176-178.

2. Abdulkaev Kh. G. About field tests on implement for presowing cultivation of ridges // European Applied sciences – Stuttgart, 2015, № 6. – pp. 54-55.

3. Device for processing ridges and furrows between them: pat. No. FAP 00753 RUz., IPC 8 A01B 21/00 / Tukhtakuziev A., Abdulkaev Kh.G. No. 20120051; application 03.05.2012; Publ. 28.09.2012, Byul. No. 9.

4. Device for processing ridges and furrows between them: pat. No. IAP 05829 RUz., IPC 8 A01B 13/02 / Tukhtakuziev A., Abdulkaev Kh.G. No. 20160091; application 16.03.2016; Publ. 28.06.2019, Byul. No. 6.

5. Abdulkaev Kh.G., Khalilov M.M. Determining the parameters of leveler-ripper shanks. Sel'skokhozyaystvennyye mashiny i tekhnologii. 2019. Vol. 13. No 3. pp. 44-47. DOI 10.22314/2073-7599-2019-13-3-44-47.

ELECTRIC POWER SUPPLY SYSTEMS WITH RENEWABLE ENERGY SOURCES

Iegorov Oleksiy

PhD, Ass. Professor

Glebova Marina

PhD, Ass. Professor

O. M. Beketov National University of
Urban Economy in Kharkiv, Kharkiv, Ukraine

Iegorova Olga

PhD, Ass. Professor

Kharkiv Petro Vasylenko National Technical
University of Agriculture, Kharkiv, Ukraine

All over the world, automatic control systems for technological processes and production complexes, electronic communication systems and information processing are being intensively developed. The price of violations of normal operating modes, considered by consumers of electricity, associated with interruptions in power supply, deviations of indicators of the quality of electricity, due to emergencies is extremely high. An effective means for ensuring reliable and high-quality power supply to responsible consumers is the development and implementation of autonomous (uninterrupted) power supply systems (APSS), containing several sources of electricity, as a rule, the main, backup and emergency sources [1, 2]. In addition, the limited resource of fossil fuels and the negative environmental consequences of traditional energy open up broad prospects for the use of renewable energy sources (RES) in the APSS [3, 4].

At present, for areas remote from centralized sources of power supply with a low density of energy consumers, power from autonomous sources of electricity generation begins to acquire special importance. Analysis of the state of development of autonomous power supplies allows highlighting the following problems:

1. The use of generators operating on various types of fuel as stand-alone sources is problematic because of the difficulties in delivering fuel to hard-to-reach and remote areas.

2. The low level of development of transport infrastructure, which affects the high level of costs and the constant rise in the cost of transporting fuel and resources.

3. Operation of outdated and physically worn out autonomous sources of electrical energy, which have low reliability and efficiency, which subsequently leads to insufficient reliability of power supply and high financial costs of their maintenance.

Based on the foregoing, the use of alternative energy sources for autonomous generation of electrical energy in decentralized power supply systems is a promising area of energy.

For example, consider an average autonomous remote village consisting of 5-10 houses. The installed capacity of one house is 5 kW.

Electricity is supplied via a three-phase AC electrical network from a hybrid power plant, which includes solar panels and wind turbines as sources.

Solar photo panels of the Seraphim Solar System SPR-240-6PB type in the amount of 25 rows of 5 modules, as well as the CONDOR AIR WES 380 / 50-30 wind generator with a power of 30 kW are used as alternative energy sources. Coordination of alternative sources is carried out on direct current.

Fig. 1 shows a model of autonomous systems developed in the Simulink graphical environment (Mathlab). The principle of the system: solar panels and a wind turbine are connected to the DC network. In normal mode, they work simultaneously and charge 43V batteries. Further, the direct current using an inverter is converted into a voltage of 220V electrical network with a frequency of 50Hz, the charge is transferred to the load. A detailed diagram of the considered network is shown in Fig.1.

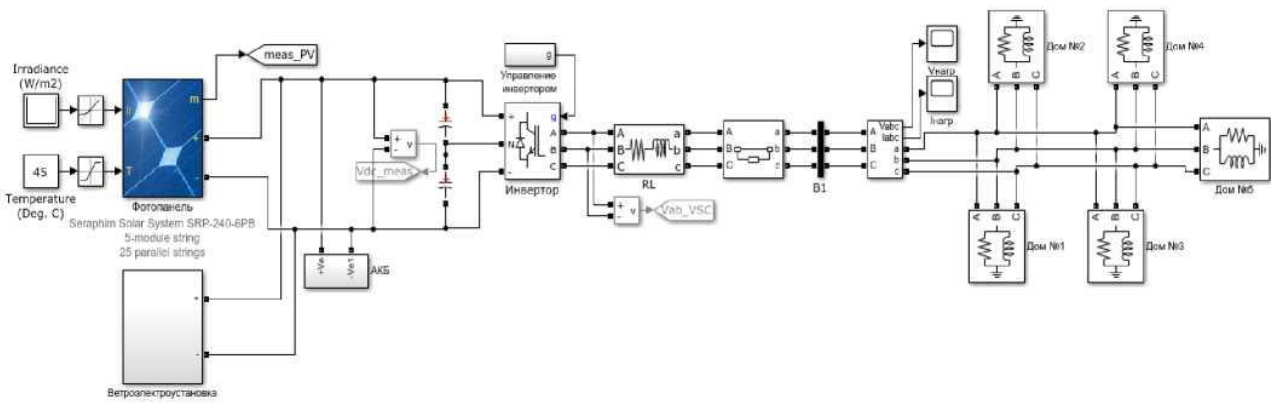

Fig. 1. Model of autonomous power supply of the village

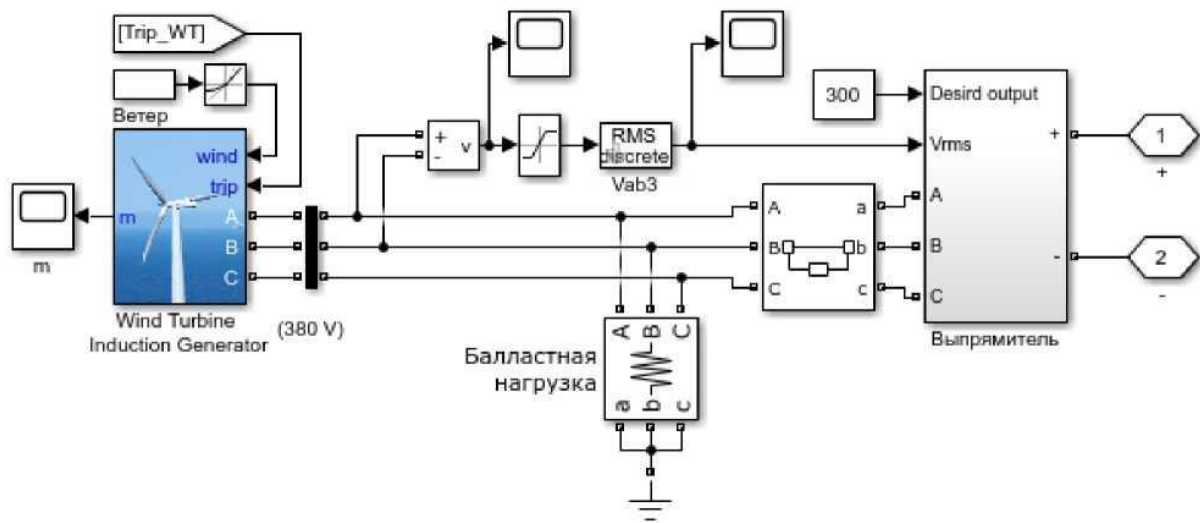

Fig. 2. Wiring diagram of a wind generator

The analysis of the developed model showed the possibility of uninterrupted supply of electricity to the consumers of the village under various modes of energy consumption. For the effective operation of this system, the following characteristics of the region of construction are required on average in Ukraine:

- average wind speed not less than 7 m / s;
- average annual number of sunny days: 181 days.

Let's make a technical and economic calculation of the effectiveness of the use of the considered power supply system according to enlarged indicators.

The annual consumption of electricity by the village, taking into account the adopted coefficient of load difference of 0.8, will be about 180 thousand kWh. With an average cost of electricity of 1.7 UAH per kWh, the annual profit will be UAH

306 thousand.

Economic costs for the installation of a wind generator: a capacity of 30 kW, taking into account changes in weather conditions, will produce about 15-17 thousand kWh per month. For a year of operation, the generated energy will be 150 thousand kWh. The cost of constructing a wind farm based on a 30 kW wind generator will amount to UAH 630 thousand.

The solar power plant includes 125 polycrystalline solar cell modules with a nominal power of 240 W. The total power of such an electrical installation is 30 kW. It will be able to generate about 145 thousand kWh per year. The cost of a solar power plant of this type is 480 thousand UAH. However, the design should take into account the area occupied by the solar panels. The dimensions of one solar module are 1640 x 992 x 40 mm, then the length of one row of solar panels will take about 5 meters, and the total area will be 62.5 m².

Thus, the above calculation allows us to conclude that the creation of an autonomous system based on alternative energy sources is a promising solution in a number of regions of the country for supplying power to remote autonomous settlements. This type of power plant has a longer payback period compared to traditional energy sources. For example, the recoupment of a mini-CHP is about 2 years on average. However, they have a number of advantages over traditional energy sources: lower construction, operation and repair costs; significantly longer service life; minimal impact on the environment. A promising direction is the use of traditional sources of electricity (TSE) in conjunction with wind power plants (WPP) in the case when the purpose of using the latter is to increase the reliability of power supply to responsible consumers and save fuel, the cost of which, taking into account delivery costs, can be very high. The ratio of the power of the APSS components depends on the load generation scheme and the wind resource.

The mode of simultaneous parallel operation of TSE and wind turbines is assessed as an insufficiently effective way of using renewable energy sources, since the share of the participation of wind turbines in the system in terms of capacity should not exceed 15 - 20% of the capacity of the TSE. These modes can be used in

high power combined units to save fuel.

Using the mode of separate operation of the TSE and wind turbines allows increasing the share of wind turbines to 50 - 60% and more. However, in this case, the complexity of the APSS is inevitable due to the need to introduce an automatic control system, autonomous inverters and storage batteries that accumulate the energy generated by the wind turbine at operating wind speeds to power the load in calm weather or at low wind speeds [4].

Whenever possible, electricity is generated by the wind turbine, and the batteries are continuously recharged. During a calm wind period, when the battery charge drops below a certain level, a diesel generator is automatically started to provide consumers with electricity. Such a regime significantly reduces the number of starts of the TSE and, therefore, leads to a reduction in maintenance and fuel costs.

References

1. Єгоров О., Луньова О. Особливості використання системи AutoCAD Electrical при проектуванні об'єктів електропостачання. Вісник ХНТУСГ імені П.Василенка. Технічні науки. Випуск 175 «Проблеми енергозабезпечення та енергозбереження в АПК України». Харків: ХНТУСГ. 2017. С. 57-58.

2. Кунденко Н., Егорова О., Егоров А. Использование солнечных коллекторов в качестве автономного источника горячего водоснабжения на предприятиях АПК. Техническое обеспечение инновационных технологий в сельском хозяйстве: сборник научных статей Международной научно-практической конференции (Минск, 22–24 ноября 2017 года) – Минск : БГАТУ, 2017.–660 с.

3. Iegorov, Olexiy, et al. Ripple Torque Synchronous Reluctance Motor with Different Rotor Designs. In: 2020 IEEE Problems of Automated Electrodrive. Theory and Practice (PAEP). IEEE, 2020. p. 1-4.

4. Iegorov, Olexsiy, et al. Improving the efficiency of managing the modes of distributive networks by automated monitoring the parameters of the mode and the environment in real time. Lighting Engineering & Power Engineering, 2019, 1.54: 3-8.

DEVELOPMENT OF A METHOD FOR IDENTIFICATION OF METAL INCLUSIONS IN RAW MATERIALS WITH AUTOMATIC DETERMINATION OF THEIR COORDINATES

Zamikhovskiy Leonid,

Doctor of technical sciences, professor

Levytskyi Ivan,

assistant

Mirzoieva Oleksandra,

assistant

Nykolaychuk Mykola,

PhD

National technical university of Oil and Gas,

Ivano-Frankivsk, Ukraine

Introduction. Modern production requires high-quality raw materials, including the absence of various kinds of inclusions in the raw materials, in particular, metal inclusions of various shapes and sizes (hereinafter referred to as metal inclusions). They are the ones that pose the greatest danger from the point of view of damage to the technical condition of equipment during the transportation of raw materials at various stages of the technological process. Metal inclusions in raw materials can be contained both when it arrives at the plant and at different stages of its processing and transportation. The presence of metal inclusions in raw materials can lead to emergencies and, as a result, to financial and time costs for the elimination of emergency conditions and downtime of technological lines, as well as to a deterioration in the quality of the output product. In this regard, the problem of identifying metal inclusions in raw materials on a conveyor belt with automatic determination of their coordinates and sizes is urgent, which requires the development of effective methods for their identification (diagnostics).

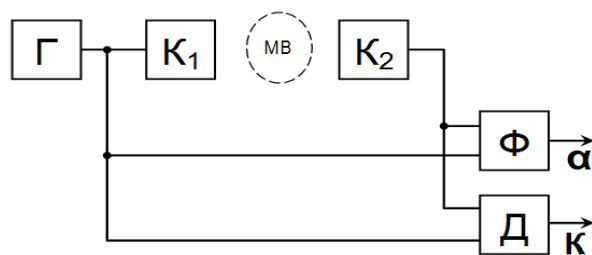
Aim. The aim of the work is to create a method for identifying (diagnosing) metal inclusions in raw materials under conditions of a conveyor belt, the use of which makes it possible to determine the material of metal included in the raw materials, its weight, configuration, and coordinates on the conveyor belt.

Materials and methods. To achieve the goal set in the work, statistical data on the distribution of metal inclusions in the raw material were used [1], and the known methods for diagnosing metal inclusions in the raw material were analyzed. The comparative characteristics of the considered methods - magnetometric, electromagnetic, radio wave transmission, ground penetrating radar and the method of radar - have shown that the most widespread method is the electromagnetic method for diagnosing objects [2]. The method is based on the ferromagnetic properties of the metal and the registration of secondary fields of vortex flows that arise in these objects under the influence of a primary low-frequency magnetic field. The primary magnetic field is created using coils powered by alternating current. Eddy currents depend on the current strength of the exciting (generator) coil, its frequency and the configuration of the search object [3]. The advantages of the method are the insignificant influence of the environment, the ability to identify large metal inclusions against the background of small ones and the ability to identify metal inclusions from any metal.

Based on the foregoing, the electromagnetic method was used as the basis for the creation of a method for diagnosing metal inclusions in raw materials under conditions of a conveyor belt. In the developed method, the main disadvantage of the electromagnetic method should be eliminated - the value of the receiving signal is inversely proportional to the sixth power of the distance between the diagnostic system and the diagnostic object (metal inclusion).

Results and discussion. When the electromagnetic field propagates, the leading particles interact with it. When these particles are excited, secondary or vortex electromagnetic fields arise. Therefore, the process of transferring energy of a time-varying magnetic field can be represented by the transfer of many lines of force from one part of space to another.

To test the possibility of determining electrically conductive metals, the main of which are steel, aluminum and copper, a research setup was developed (Fig. 1). Experiments on a pilot plant made it possible to determine the attenuation coefficient of the electromagnetic wave and the wavenumber [4].

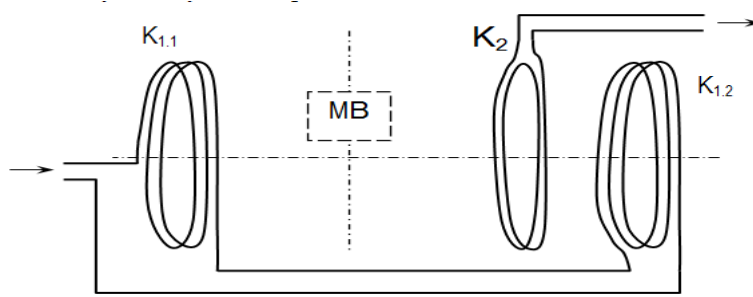
Γ - generator, K_1 , K_2 - radiating and receiving coils, MB – metal inclusions, Φ – phase meter, Δ – detector, α - signal phase shift ratio, κ - signal amplitude ratio

Fig. 1. Block diagram of the pilot plant

The research involved measuring the change in the ratio of the signal amplitude on the K_2 coil with and without metal inclusions on the conveyor belt, as well as measuring the change in the signal phase when metal inclusions in the form of bars of various metals and different sizes are introduced into the space between the coils. The results obtained showed that with an increase in the size of metal inclusions from aluminum, the phase of the signal approaches 2 degrees, while its amplitude decreases. With the maximum increase in the size of the metal inclusions to the distance between the studied coils, the ratio between the signal amplitudes for aluminum is about 0.8. Thus, the introduction of an aluminum bar into the space between the coils, the size of which corresponds to the distance between the coils, the signal amplitude on the K_2 coil changes by a factor of 0.8. For a copper inclusion, the maximum amplitude ratio is 0.5. For steel inclusions, the ratio coefficient increases to 2.

Thus, depending on the magnetic and electrical properties of the metal inclusion material after its interaction with the electromagnetic field, the magnetic field strength changes the phase and amplitude ratio, which can be taken as a diagnostic sign of the presence of metal inclusion in an electrically non-conductive medium.

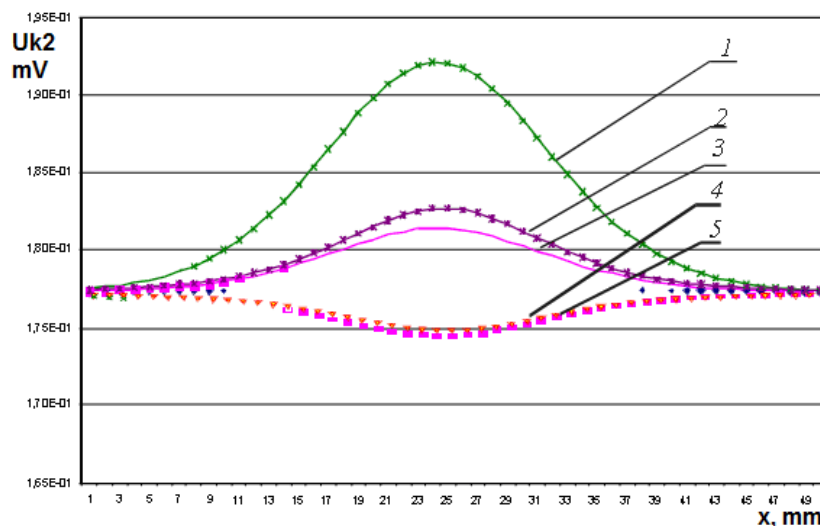
Given the closed nature of the magnetic field lines, the generated field can be determined at any cross section. The highest line density will be at the ends of the coil. Therefore, it is advisable to install the receiving coil K_2 at the end of any of the excitation coils (fig.2).

$K_{1.1}$, $K_{1.2}$ – excitation coils, K_2 – take-up reel

Fig. 2. The layout of the excitation coils and the receiving coil

Based on the results of the measurements, graphs of the dependence of the EMF in the receiving coil K_2 on the position of metal inclusions of various sizes along the axis perpendicular to the axis of the coils with different magnetic properties were obtained (Fig. 3). The percentage indicates the ratio of the geometric size of the metal included in relation to the distance between the excitation coils.

1,2,3 – iron of different sizes (12%, 18%, 68%), 4 – copper (36%),
5 – aluminum (34%)

Fig. 3. Dependence of the EMF on the position of metal inclusions of different sizes with different magnetic properties

From those shown in Fig. 3 graphs it can be seen that all metal switching on at the point of placement on the axis between the excitation coils form the maximum amplitude of the EMF output signal. On the right and on the left, when the position of the metal is changed, the graph is mirrored. With an increase in the size of the metal inclusions, the amplitude of the signal from the receiving coil increases. When studying metal inclusions from copper or aluminum, their amplitudes are weakened,

which is observed on the graph, but they do not differ significantly in amplitude, therefore they partially overlap.

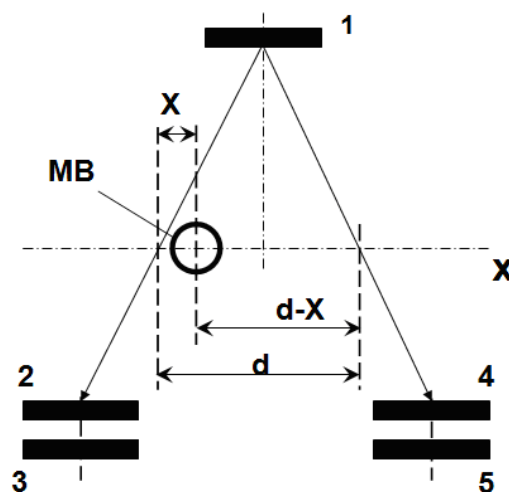
Having the relationship between the position of the metal inclusions and the strength of the magnetic field, you can find its distance from the axis between the two excitation coils K11 and K12. The relationship between the position of the metal switches and the EMF of the receiving coil K2 has the following form

$$U_a = K \cdot \frac{y}{y^2 + x^2}, \quad (1)$$

where K – aspect ratio, x – distance of metal inclusions from the axis between two excitation coils K_{11} i K_{12} , y – generalizing coefficient of coil parameters.

In (1), it is necessary to determine the value of three components. The coefficient depends on the parameters of the coils and its value can be pre-determined by calibrating the coil system. The value of the other two components can be determined during the research process. Their determination is carried out using an additional measuring system of coils that work simultaneously.

Obtaining information about the position of metal connections between the coils is carried out using the parallel method [5]. With this method, EMF measurements are simultaneously carried out by two coils shifted in space by a fixed majestic one. The measurement is carried out at different frequencies for each of the pairs of coils, Fig. 4 [6].

1,3 – a pair of first trajectory excitation coils, 1,5 – a pair of second trajectory excitation coils

Fig. 4. Coil layout

Using the developed system, the voltage was measured on two receiving coils, which operate at different frequencies. The EMF was measured from two receiving coils (2.4 in Fig. 4). The results are shown in Fig. 5.

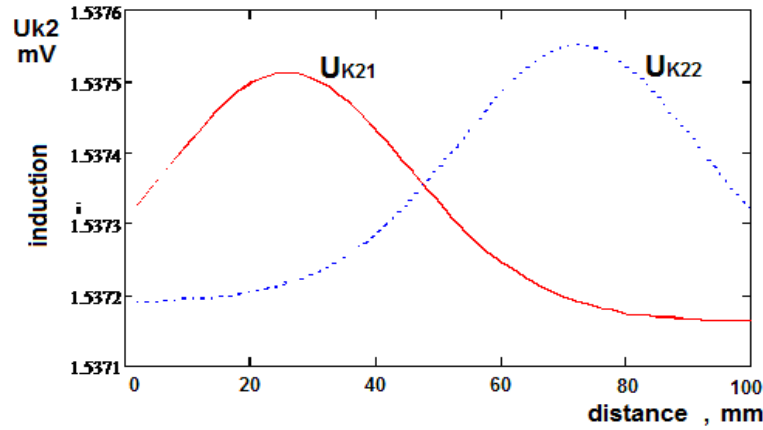

Fig. 5. Graphs of the dependence of the EMF of the two receiving coils K21. and K22 from the position of the metal inclusion between them

In order to use formula (1), it is necessary to subtract the component that is formed by the excitation coil (1-3,1-5 in Fig. 4) and which does not carry information about the presence of metal inclusion.

Thus, to determine the position of one metal of inclusion, which is at a fixed distance relative to the axes of the receiving coils, it is necessary to carry out two measurements. If we take the coordinate $x = 0$ along one of the coils, and the distance between the coils is d , then we can write

$$\begin{cases} U_{a1} = K \cdot \left(\frac{y}{y^2 + x^2} \right) \\ U_{a2} = K \cdot \left(\frac{y}{y^2 + (d-x)^2} \right) \end{cases} \quad (2)$$

Determining the coefficient K from the first equation of system (2) and substituting it into the second equation, we obtain

$$U_{a2} = \left[U_{a1} \cdot \left(\frac{y^2 + x^2}{y} \right) \right] \cdot \left(\frac{y}{y^2 + (d-x)^2} \right) \quad (3)$$

rewrite

$$\frac{U_{a2}}{U_{a1}} = \frac{y^2 + x^2}{y^2 + (d-x)^2} = G. \quad (4)$$

$$x_1, x_2 = \frac{G \cdot d \pm \sqrt{Gd^2 + 2Gy^2 - G^2y^2 - y^2}}{G-1}. \quad (5)$$

After simplification, we obtain an expression for identifying the position of the metal inclusion, which is located on a line perpendicular to the axis of the excitation coils in the form:

$$x_1, x_2 = \frac{G \cdot d \pm \sqrt{Gd^2 - y^2(G-1)^2}}{G-1}. \quad (6)$$

Of the two results, a positive and less distance d is selected.

Thus, having the generalizing coefficient y and the coefficient of the voltage ratio on the two receiving coils - G , it is possible to find the coordinate of the position of the metal inclusion on the conveyor belt.

Conclusions. As a result of the experiments, a model was created for the interaction of a metal inclusion with a magnetic field generated by the excitation coils. It was found that placing an additional excitation coil on the opposite side to the first excitation coil significantly increases the sensitivity of the receiving coil.

Based on the studies carried out, an empirical dependence was established by the position of the metal inclusion relative to the line perpendicular to the axis between the two excitation coils, on the basis of which a mathematical model for identifying metal inclusions was developed, including two trajectories for determining the coordinates for three excitation coils and two receiving coils. This mathematical model allows identification of metal inclusions by their position relative to the axis of the excitation coils and the type of metal inclusions (iron, aluminum or copper).

References:

1. Левицький І. Т. Аналіз вибірки металовключень у сипучій сировині в умовах ВАТ «Керамікбудсервіс» [Текст] // Вісник Східноукраїнського університету імені Володимира Даля. – Луганськ, 2012.- Ч.2, № 8(179). с. 91-95.

2. Левицький І.Т. Сучасний стан контролю складу сировини (глини) для керамічної промисловості [Текст] / І.Т. Левицький // Наукові вісті Галицької академії – №2(12). – Івано-Франківськ. – 2007. – С. 101-104.

3. Головач В.И. Особенности обнаружения металлических включений в древесных материалах в зоне пропила/В. Головач, М. Белецкий//Forestry and Wood Technology No 71 Warsaw 2010. P.194.

4. Phase-Locked Loop Design Fundamentals/ Document Number: AN535, Rev. 1.0, 02/2006. Freescale Semiconductor, Inc. [Електронний ресурс] <https://www.nxp.com/docs/en/application-note/AN535.pdf>

5. Hirshfeld, Alan w. Parallax: The Race to Measure the Cosmos. — New York: W.H. Freeman, 2001. — ISBN 978-0-7167-3711-7.

6. Development of control system of metallic inclusions in granular materials based on the method of scanning signal. Leonid M. Zamihovskyi, Ivan T. Levytskyi, Konrad Gromaszekb, Saule Smailovac, Ardak Akhmetovad, Azhar Sagymbekovab //SPIE 10031, Photonics Applications in Astronomy, Communications, Industry, and High-Energy Physics Experiments 2016, 100310H (28 September 2016); doi: 10.1117/12.2249200.

OCCUPATIONAL SAFETY: SOCIAL AND ECONOMIC ASPECTS

Zyma Oleksandr

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor

Pahomov Roman

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor

Redkin Oleksandr

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor

National University “Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic”

Abstract: The paper considers the social and economic aspects of ensuring the growth of production efficiency, quality and productivity, preservation of labor resources when changing working conditions at the enterprise. The economic effect due to the reduction of losses due to accidents, emergencies, etc. was estimated. Measures to improve working conditions and safety, including capital investment and operating costs, were justified.

Key words: accident, emergency situation, occupational safety, working conditions, labor productivity.

Considering labor protection in the current economic situation, special attention should be paid to socio-economic aspects of labor protection.

The social importance of labor protection is to promote the efficiency of production by continuous improvement of working conditions, increase its safety, reduce occupational injuries and diseases.

The social importance of labor protection is occurred in the growth of quality and productivity, conservation of labor resources and increase the total national product.

The increase in quality and productivity occurs as a result of increasing the working time fund by reducing internal downtime by reducing the number of injuries, as well as preventing premature fatigue due to rational working conditions.

According to research, a set of measures to improve working conditions can increase productivity by 15 ... 20%. Rational organization of the workplace increases labor productivity by 21%, rational painting of workplaces - by 25%.

Preservation of labor resources and increase of workers professional activity occurs at the expense of a health state improvement and increase of labor activity average duration, and also at the expense of growth of qualification and skill.

Economic significance is determined by the effectiveness of measures to improve working conditions and increase occupational safety, which is an economic expression of the social status of labor protection. That is, the economic importance of labor protection is assessed by the results obtained by changing social indicators and is expressed in the form of savings by reducing losses due to accidents, accidents and so on.

Virtually all costs of measures to improve working conditions and safety can be divided into: costs associated with compensation to victims of injuries and occupational diseases; the cost of eliminating the consequences of accidents and emergencies; costs of fines and other reimbursements.

One of the main tasks of economic justification of measures to improve working conditions and safety is to determine the costs of implementing measures that include capital investment and operating costs. Funding for measures to improve working conditions can be provided on a multi-purpose and single-purpose basis. With multi-purpose financing, measures to improve the safety of production processes and technologies are an integral part of reconstruction, modernization, introduction of new means of production and funds for labor protection are not allocated separately, but belong to investments for production renewal. Single-purpose funding involves funding only labor protection measures.

Unfortunately, today the costs of improving working conditions and improving its safety do not pay for themselves. As a result, companies spend a lot of money on benefits, compensation and compensation for adverse working conditions.

Negative economic results also include shortfall in additional product, delay in the introduction of new funds, unproductive consumption of labor, reduced

productivity. In addition, attention should be paid to the social results of the impact of working conditions on workers.

Improving working conditions requires capital investment and running costs.

Current (operating) costs are the costs of maintaining and servicing equipment that has a security purpose.

Reasonable costs provide improvement of working conditions, partially expedient and inexpedient expenses lead to losses of the enterprise, to decrease in efficiency of production.

Research shows that the main costs in enterprises are not for the normalization of working conditions, but for benefits and compensation associated with dangerous and harmful working conditions. The ratio between the cost of improving conditions and labor protection to the cost of surcharges, pensions, vacations is 1:10.

Conclusions. Given the imperfection of market mechanisms, all these costs are attributed to the cost of production, and as a result for negligent attitude to labor protection in enterprises are paid not by their leaders, but by society. The current system of benefits and compensations does not encourage managers to improve working conditions, because these costs are decomposed on all consumers and do not affect the economic performance of the enterprise.

References

1. Law of Ukraine "On labor protection" of 14.10.92 № 2694-XII <http://vobu.ua/ukr/documents/item/zakon-ukrainy-pro-okhoronu-pratsi-vid-141092-r-2694-xii>.
2. Methods for determining the socio-economic effectiveness of measures to improve working conditions and safety. - K.: Osnova, 1999. - 96 p.

ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ БОЙОВОЇ ЧАСТИНИ ГРАНАТИ РПГ ІЗ ЗАХИСНИМ ПРОТИКУМУЛЯТИВНИМ ЕКРАНОМ

Бісик Сергій Петрович,

к. т. н., с. н. с., докторант

Миронов Ярослав Анатолійович,

старший науковий співробітник

Давидовський Леонід Сергійович

старший науковий співробітник

Центральний науково-дослідний інститут озброєння та

військової техніки Збройних Сил України

м. Київ, Україна

Сливінський Олексій Анатолійович,

к. т. н., доцент кафедри

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

м. Київ, Україна

Вступ. Проведення Операції об'єднаних Сил (ООС) відкрило невідповідність існуючого рівня захисту бойових броньованих машин (ББМ) сучасним загрозам. Це спричинило втрати ББМ та особового складу внаслідок бойових пошкоджень різною номенклатурою засобів ураження. За даними роботи [1] основна частина ББМ знищена внаслідок масованих артилерійських обстрілів, що велись, в тому числі, й з території Російської Федерації.

Щоб об'єктивно визначити основні загрози для ББМ в ході ООС, доцільно не враховувати втрати від артобстрілів так як захист від них забезпечується інженерною підготовкою та тактичними діями.

За даними роботи [1] основними засобами ураження ББМ при проведенні ООС є дві протилежні, як по технічному рівню, так і по способу застосування, групи засобів ураження: перша – міни та саморобні вибухові пристрої і друга - РПГ, ПТРК, СПГ. Тому, саме ці засоби є найбільш небезпечними для ББМ, що є характерним і для інших локальних конфліктів. Підтвердженням цього є результати експертного опитування учасників ООС, за результатами якого

встановлено, що захист від РПГ посідає важливу місце в перспективах підвищення їх захищеності [2].

Одним із напрямів підвищення захищеності ББМ від реактивних протитанкових гранат та гранат реактивних протитанкових гранатометів (далі – РПГ) є застосування в їх конструкції захисних протикумулятивних екранів (ЗПКЕ). Однак, вагомою характеристикою, що визначає ефективність роботи ЗПКЕ є жорсткість його чарунки, що забезпечить надійне руйнування бойової частини (БЧ) гранати РПГ. В протилежному випадку, при недостатній жорсткості чарунки ЗПКЕ, руйнування (деформація) гранати не забезпечить замикання струмопровідного контуру підривача, та як наслідок призведе до підриву БЧ на конструкції ББМ.

Метою роботи є дослідження жорсткості чарунки ЗПКЕ із врахуванням зварних з'єднань.

Матеріали та методи. Проведене числове моделювання взаємодії гранати РПГ із ЗПКЕ з використанням твердотільних скінченних елементів та урахуванням особливостей матеріалу та конструкції гранати РПГ.

При цих дослідженнях побудована тривимірна геометрична модель гранати РПГ – ПГ-7ВЛ (рис. 1) та тривимірна об'ємна модель ЗПКЕ. Для чарунки, що взаємодіятиме з гранатою, спрощено задане зварне з'єднання з катетом шва 4 мм.

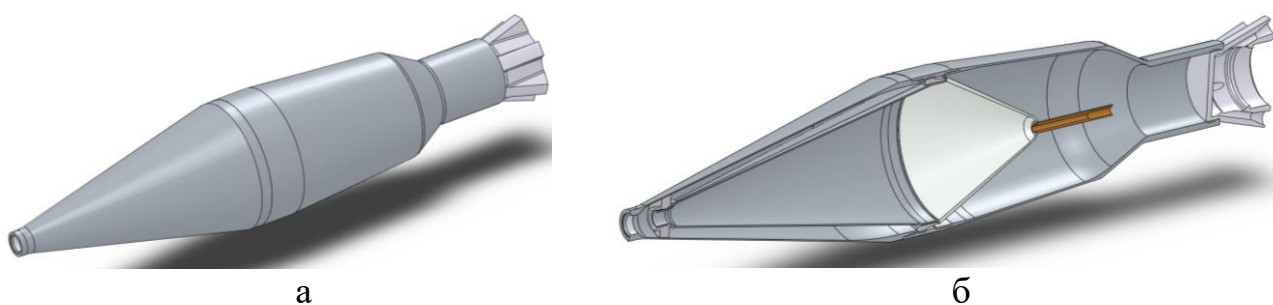

Рис. 1. Геометрична модель гранати ПГ-7ВЛ

На основі геометричних моделей розроблені скінченно-елементні моделі гранати РПГ та секції ЗПКЕ. Порівняння характеру руйнівної дії робочих

елементів ЗПКЕ зі сталі Ст3сп та 30ХГСА проводилось для умов чисельного моделювання зустрічі гранати з площиною екрану в центрі чарунки під прямим кутом. Швидкість гранати РПГ при зустрічі із ЗПКЕ при чисельному моделюванні дорівнювала 200 м/с.

Результати та їх обговорення. На рис. 3 представлені результати чисельного моделювання взаємодії гранати ПГ-7ВЛ з захисним екраном зі сталі Ст3сп та 30ХГСА.

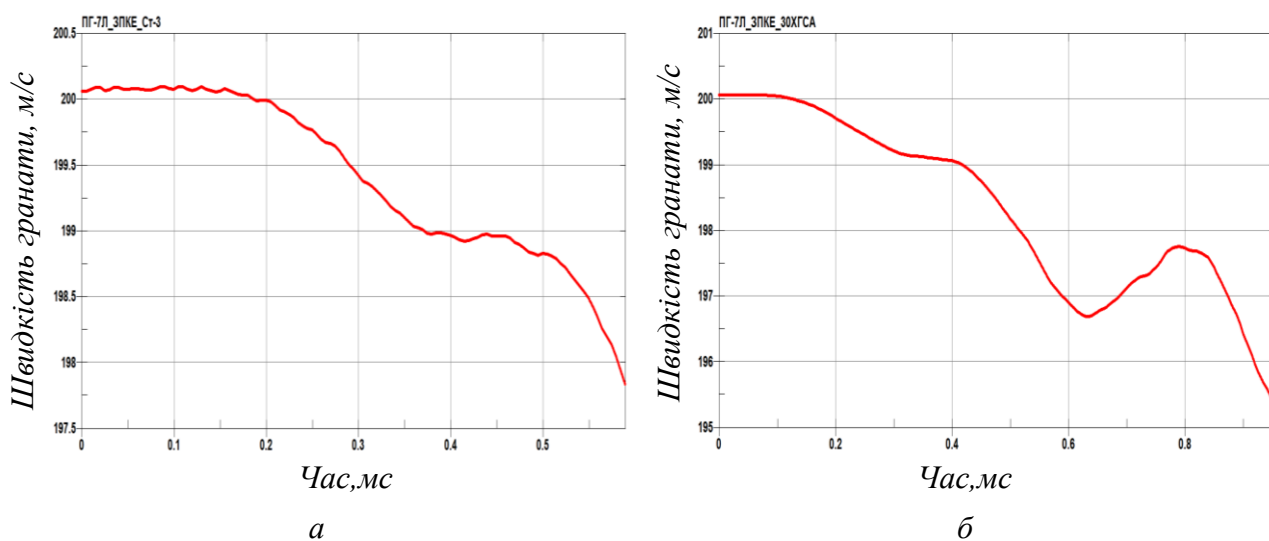

Рис. 2. Падіння швидкості гранати при її взаємодії із ЗПКЕ зі сталі Ст3сп (а) та сталі 30ХГСА (б)

Отримані значення зміни швидкості БЧ гранати при взаємодії із ЗПКЕ та переміщення контрольних точок на чарунці наведенні на рис. 2 та рис. 4 відповідно. З отриманих результатів видно, що зміна швидкості гранати при взаємодії із ЗПКЕ зі сталі Ст3сп відбувається рівномірно. При цьому внаслідок пластичної деформації чарунки ЗПКЕ відбувається два періоди різкішого зниження швидкості. При взаємодії гранати із ЗПКЕ зі сталі 30ХГСА на першому періоді відбувається рівномірне зниження швидкості після чого швидкість зростає. Пояснюється це пружною деформацією чарунки ЗПКЕ та наявністю ефекту «більярду», внаслідок чого пластини чарунки різкіше переміщуються вертикально та не деформують струмопровідний конус гранати, про що свідчить характер переміщень в контрольних точках чарунок ЗПКЕ (рис. 4).

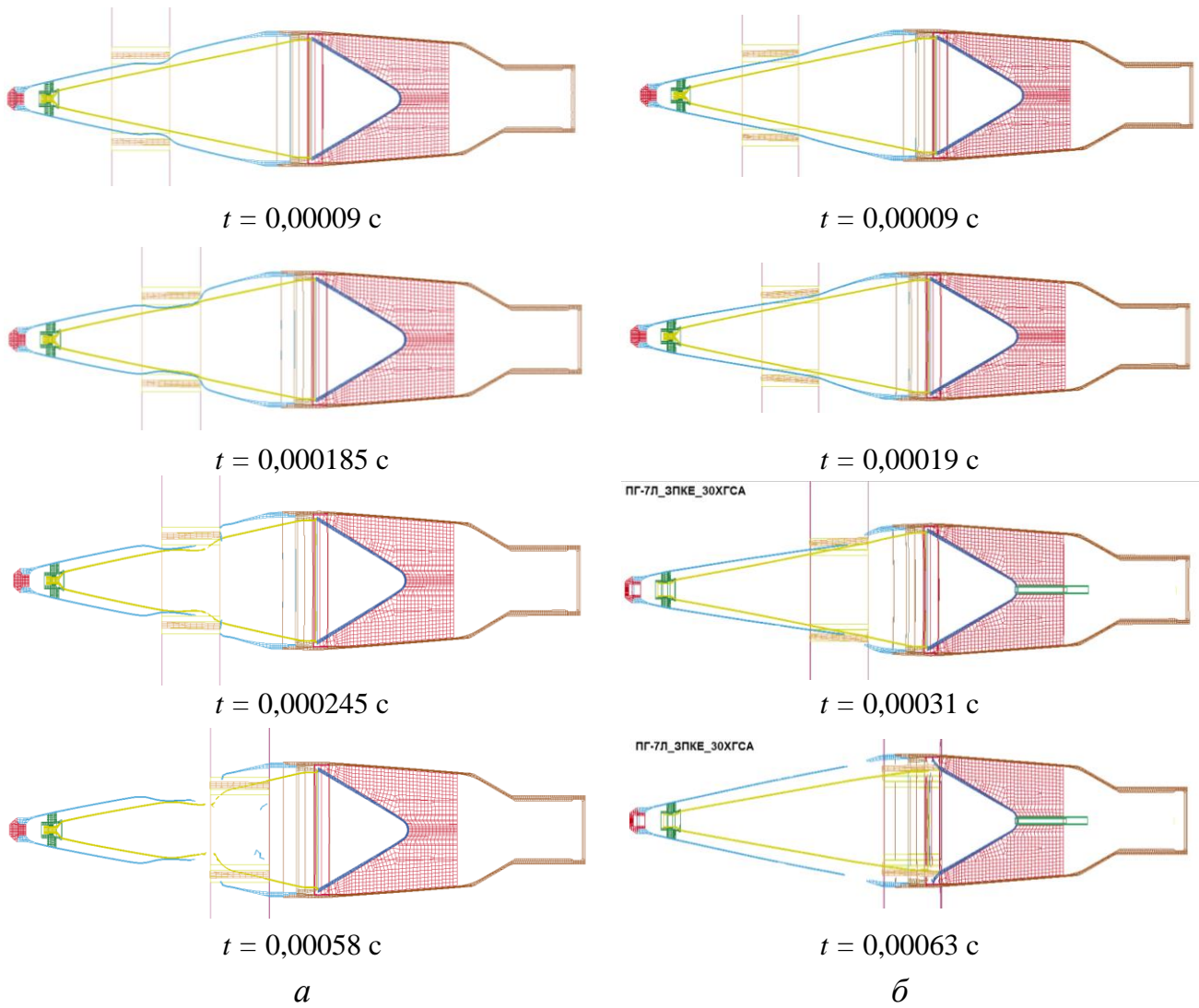

Рис. 3. Процес взаємодії гранати ПГ-7ВЛ із ЗПКЕ зі сталі Ст3сп (а) та сталі 30ХГСА (б)

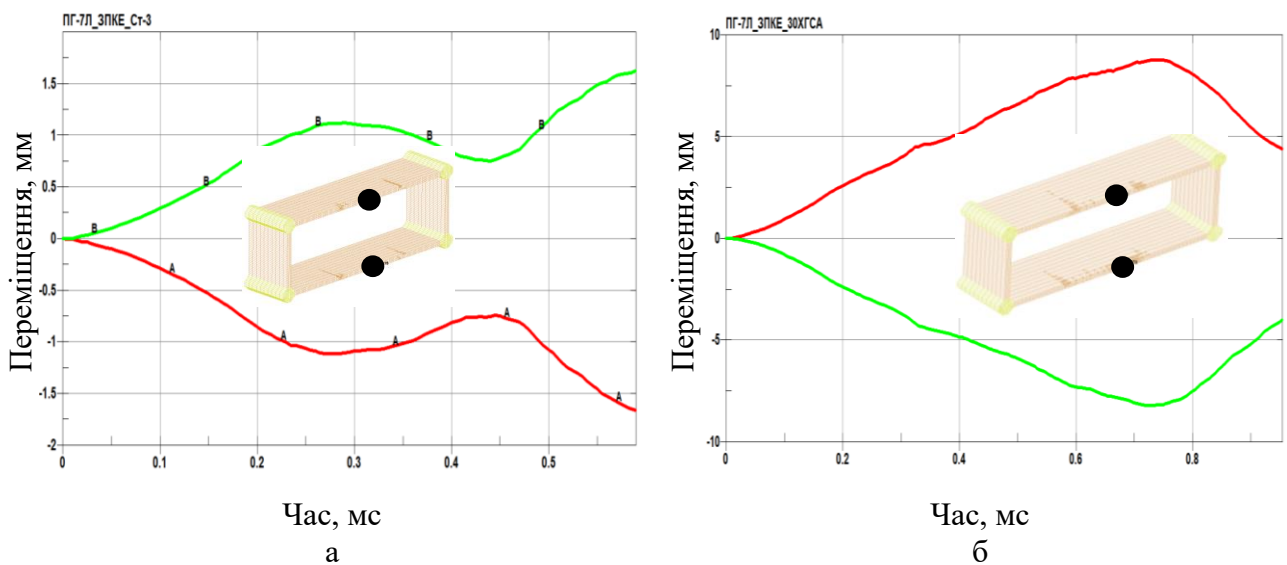

Рис.4. Графік переміщення контрольних точок чарунки зі сталі Ст3сп (а) та сталі 30ХГСА (б) під час взаємодії з гранатою ПГ-7ВЛ

З результатів чисельного моделювання можна бачити, що у разі виготовлення ЗПКЕ з високоміцної сталі 30ХГСА не забезпечується гарантованого замикання струмопровідного контуру гранати. В той час як обтічник гранати зазнає пластичної деформації та частково руйнується, струмопровідний конус залишається неушкодженим. Лише кумулятивна воронка зазнає незначних пошкоджень на кінцевій стадії проходження гранати крізь комірку екрану. Вочевидь це пов'язане з високою границею плинності матеріалу, внаслідок чого відбувається переважно пружна деформація чарунки від взаємодії з гранатою.

У випадку виготовлення ЗПКЕ з низьковуглецевої сталі Ст3сп кінетичної енергії гранати виявляється достатньо для пластичної деформації пластини чарунки, швидке зминання якої підсилює руйнування частин гранати та замикання її струмопровідного контуру.

Висновки. 1. Проведені параметричні дослідження взаємодії гранати РПГ із чарункою ЗПКЕ. На першому етапі жорсткість чарунки визначалась шляхом чисельного моделювання дії сили на сегменти чарунки. При проведенні параметричних досліджень варіювалось значення товщини пластини чарунки ЗПКЕ. З отриманих результатів можна зробити висновок, що збільшення товщини пластини з 4 мм до 5 мм призводить до значного зростання жорсткості, при цьому різниці для матеріалу ЗПКЕ зі сталі Ст3пс та сталі 30ХГСА встановлено не було.

2. При проведенні другого етапу чисельного моделювання взаємодії гранати РПГ із ЗПКЕ застосовано модель ЗПКЕ із об'ємних восьми вузлових елементів. За результатами досліджень встановлено характер взаємодії гранати РПГ із ЗПКЕ з різних сталей. Встановлено, що ЗПКЕ виготовлений зі сталі 30ХГСА має гірші показники руйнування гранати РПГ порівняно із ЗПКЕ зі сталі Ст3пс.

3. Розроблена чисельна модель гранати РПГ може бути застосована для оцінки захисних протикумулятивних екранів різного типу та конструкції, що і є напрямом подальших досліджень.

Список посилань

1. Давидовський Л. С., Бісик С. П. Визначення напрямів підвищення захищеності бойових броньованих машин на основі аналізу бойових уражень / ЦНДІ ОВТ ЗСУ / ЦНДІ ОВТ ЗС України. Вип. 1 (68). К. : ЦНДІ ОВТ ЗС України, 2018. С. 45–54.
2. Арістархов О. М., Бісик С. П., Слюсар В.І. Оцінка вагомості показників бронетранспортера за даними опитування з використанням методу попарного порівняння // Озброєння та військова техніка : щокв. наук.-техн. журн. / ЦНДІ ОВТ ЗСУ. 2019. №2 (22). С. 42-49. DOI: [https://doi.org/1034169/2414-0651.2019.2\(22\).42-49](https://doi.org/1034169/2414-0651.2019.2(22).42-49)

АНАЛІЗ УСТАЛЕНИХ РЕЖИМІВ В ЕЛЕКТРОТЕХНІЧНИХ SMART-КОМПЛЕКСАХ З ЦИКЛІЧНО ЗМІНЮВАНИМИ ПАРАМЕТРАМИ

Денисюк Сергій Петрович

д. т. н., професор

Мельничук Григорій Валерійович

к. т. н., державний експерт Директорату
розвитку громад та територій України

Коломійчук Марина Олегівна

студентка

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

м. Київ, Україна

Вступ. Електротехнічний Smart-комплекс – це взаємопов’язаний комплекс сучасного електротехнічного та електротехнологічного обладнання, що працює на змінному чи постійному струмі відповідно до вимог концепції Smart Grid, характеризується наявністю різноманітних циклічно змінних параметрів елементів (режимів роботи) та відповідно до своїх режимів функціонування може живитися як від централізованих, так і від децентралізованих джерел електроенергії [1 – 3].

Ключовим трендом розвитку електротехнічних комплексів (ЕТК) на початку XXI ст. є модернізація існуючих та впровадження нових технологій їх побудови згідно вимог концепції Smart Grid [4 – 5]. На сьогодні важливо забезпечити комплексний підхід до розробки, проектування, побудови та ефективного функціонування різних типів ЕТК-Smart [6 – 9]. Тому нагальним постає розвиток методів аналізу стаціонарних режимів роботи ЕТК-Smart електроживлення, зокрема, в аналітичній формі. Такий аналіз має стати основою не тільки розробки, але й оцінки ефективного функціонування ЕТК-Smart. Важливими елементами такого дослідження є побудова узагальнених моделей роботи електротехнічних Smart-комплексів як систем з циклічно

змінюваними параметрами; аналіз в аналітичній формі усталених режимів при дії генераторів з складною (несинусоїдальною) формою напруги та навантажень з циклічно змінюваними параметрами, оцінка впливу періодичних кондуктивних завад на їх усталені режими.

Мета. Проаналізувати особливості аналітичних розрахунків у електричних комплексах з модульованими параметрами напруг генераторів шляхом побудови зображень та оригіналів напруг та струмів, а також здійснити аналіз відповідних еквівалентних моделей, в тому числі з циклічно змінюваними параметрами навантажень.

Матеріали та методи. Науково-методичну основу виконаних досліджень склали методи: системного аналізу, математичного моделювання, перетворення Лапласа, та метод окремих складових для аналізу усталених режимів еквівалентних моделей з ключовими елементами. Метод окремих складових дозволяє виразити напругу та струм при моделюванні системи з'єднання еквівалентний генератор – еквівалентне навантаження. Дослідження виконано за допомогою програмного забезпечення MatCAD та MathLAB.

Для відображення особливостей аналізу при врахуванні умови нестационарності навантаження, тобто при умові циклічної зміни параметрів, розглянемо випадок, коли при дії генератора напруги складної форми на основі функції рівня (рис. 1) активно-індуктивне навантаження має змінні параметри активного опору. Інтервали зміни параметрів схеми мають однакову тривалість $T_T = 6T$.

Зміна активної складової RL -навантаження задається співвідношенням:

$$R(t) = R_i = \begin{cases} R_1, \text{ при } t \in [0, 2T) \\ R_2, \text{ при } t \in [2T, 6T) \end{cases} \quad (1)$$

Зображення напруги має вигляд:

$$U(p) = \frac{1}{p} \frac{(1 - e^{-pT})}{(1 - e^{-6pT})} \sum_{i=1}^6 U_i e^{-(i-1)pT} \quad (2)$$

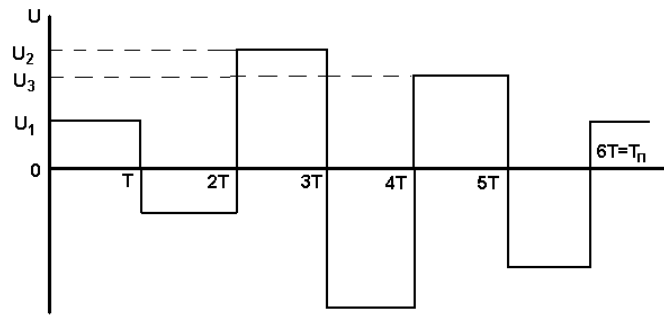

Рис. 1 – Вигляд періодичної імпульсної функції

Миттєві значення струму навантаження знайдемо методом окремих складових. Визначимо струм $i(t)$ на інтервалі $0 \leq t < T$, навантаження $Z = R_1 + j\omega L$.

Зображення струму навантаження:

$$i_{n1}(p) = \frac{U(p)}{Z(p)} = \frac{1}{p} \frac{(1 - e^{-pT})}{(1 - e^{-6pT})(R_1 + pL)} \sum_{i=1}^6 U_i e^{-(i-1)pT}. \quad (3)$$

При знаходженні оригіналів струмів враховуємо, що $\alpha_i = R_i / L$; $I_i = U_i / R_i$. У табл. 1 зведено значення величин U_i , R_i , α_i , I_i для j -го ($n_T = 6$) інтервалу періоду T_T .

Таблиця 1

Значення параметрів на інтервалах

Величина	Номер інтервалу					
	1	2	3	4	5	6
U_i	U_1	$-U_1$	U_2	$-U_2$	U_3	$-U_3$
R_i	R_1	R_1	R_2	R_2	R_2	R_2
α_i	$\frac{R_1}{L}$	$\frac{R_1}{L}$	$\frac{R_2}{L}$	$\frac{R_2}{L}$	$\frac{R_2}{L}$	$\frac{R_2}{L}$
I_i	$\frac{U_1}{R_1}$	$-\frac{U_1}{R_1}$	$\frac{U_2}{R_2}$	$-\frac{U_2}{R_2}$	$\frac{U_3}{R_2}$	$-\frac{U_3}{R_2}$

З використанням формул оберненого перетворення Лапласа, знайдемо вираз для вільного струму для усталеного режиму через нескінченну кількість інтервалів після початку роботи системи та зведемо нескінченний ряд до замкненого вигляду:

$$\begin{aligned}
i_{V,1}(t) &= -((I_3(1-e^{-\sigma_3 T}) + I_2(1-e^{-\sigma_2 T})e^{-\sigma_3 T} + I_1(1-e^{-\sigma_1 T})e^{-\sigma_2 T}e^{-\sigma_3 T})e^{-\sigma_1 t} + \\
&+ (I_3(1-e^{-\sigma_3 T}) + I_2(1-e^{-\sigma_2 T})e^{-\sigma_3 T} + I_1(1-e^{-\sigma_1 T})e^{-\sigma_2 T}e^{-\sigma_3 T})(e^{-\sigma_1 T}e^{-\sigma_2 T}e^{-\sigma_3 T})e^{-\sigma_1 t} + \\
&+ (I_3(1-e^{-\sigma_3 T}) + I_2(1-e^{-\sigma_2 T})e^{-\sigma_3 T} + I_1(1-e^{-\sigma_1 T})e^{-\sigma_2 T}e^{-\sigma_3 T})(e^{-2\sigma_1 T}e^{-2\sigma_2 T}e^{-2\sigma_3 T})e^{-\sigma_1 t} + \\
&\quad + (I_3(1-e^{-\sigma_3 T}) + I_2(1-e^{-\sigma_2 T})e^{-\sigma_3 T} + I_1(1-e^{-\sigma_1 T})e^{-\sigma_2 T}e^{-\sigma_3 T}) \times \\
&\quad \times (e^{-3\sigma_1 T}e^{-3\sigma_2 T}e^{-3\sigma_3 T})e^{-\sigma_1 t} + \dots) = \\
&= -(I_3(1-e^{-\sigma_3 T}) + I_2(1-e^{-\sigma_2 T})e^{-\sigma_3 T} + I_1(1-e^{-\sigma_1 T})e^{-\sigma_2 T}e^{-\sigma_3 T})e^{-\sigma_1 t} \times \\
&\quad \times (1 + e^{-\sigma_1 T}e^{-\sigma_2 T}e^{-\sigma_3 T} + e^{-2\sigma_1 T}e^{-2\sigma_2 T}e^{-2\sigma_3 T} + e^{-3\sigma_1 T}e^{-3\sigma_2 T}e^{-3\sigma_3 T} + \dots) = \\
&= -\frac{(I_3(1-e^{-\sigma_3 T}) + I_2(1-e^{-\sigma_2 T})e^{-\sigma_3 T} + I_1(1-e^{-\sigma_1 T})e^{-\sigma_2 T}e^{-\sigma_3 T})e^{-\sigma_1 t}}{1 - e^{-(\sigma_1 T + \sigma_2 T + \sigma_3 T)}}. \tag{4}
\end{aligned}$$

З циклічності повторюваності інтервалів маємо тотожність $i + n \equiv i$.

Зробимо узагальнення формули (3.23) для i -го інтервалу при $n=3$ для будь-якої кількості інтервалів у періоді:

$$\begin{aligned}
i_{вн1}(t) &= -\frac{e^{-\alpha_1 t}}{1 - e^{-\left(\sum_{k=1}^6 \alpha_k\right) T}} \left[I_6(1 - e^{-\alpha_6 T}) + I_5(1 - e^{-\alpha_5 T})e^{-\alpha_6 T} + I_4(1 - e^{-\alpha_4 T})e^{-\alpha_6 T}e^{-\alpha_5 T} + \right. \\
&\quad + I_3(1 - e^{-\alpha_3 T})e^{-\alpha_6 T}e^{-\alpha_5 T}e^{-\alpha_4 T} + I_2(1 - e^{-\alpha_2 T})e^{-\alpha_6 T}e^{-\alpha_5 T}e^{-\alpha_4 T}e^{-\alpha_3 T} + \\
&\quad \left. + I_1(1 - e^{-\alpha_1 T})e^{-\alpha_6 T}e^{-\alpha_5 T}e^{-\alpha_4 T}e^{-\alpha_3 T}e^{-\alpha_2 T} \right]. \tag{5}
\end{aligned}$$

Перехідний струм $i_{пер1}(t)$ на інтервалі $0 \leq t < T$ визначається наступним чином:

$$i_{пер1}(t) = \frac{U_1}{R_1} \left(1 - e^{-\frac{R_1}{L} t}\right). \tag{6}$$

Струм навантаження $i_{н1}(t)$ на інтервалі $0 \leq t < T$ знаходиться з виразу:

$$i_{н1}(t) = i_{пер1}(t) - i_{вл1}(t). \tag{7}$$

Для знаходження струмів $i_{влj}(t)$, $i_{перj}(t)$, $i_{нj}(t)$ при $j = 2 \dots 6$ необхідно початок координат зміщувати вправо на величину $(j-1)T$. Алгоритм розрахунків аналогічно попередньому інтервалу.

Приклад розрахунку. Розглянемо розрахунок струму для схеми ЕТК-Smart комплексу моделі еквівалентний генератор – еквівалентне навантаження у випадку прямокутного сигналу генератора, коли загальний період роботи схеми складає $T_T = 8T_0$, значення $L = 0,01$ Гн, $T_0 = 0,02$ с, амплітуда напруги завади $U = 20$ В, а активний опір та напруга змінюється на кожному інтервалі. Значення R та U наведено у табл. 2.

Значення R та U при розрахунку струму для випадку прямокутного сигналу генератора

	Номер інтервалу							
	1	2	3	4	5	6	7	8
U_i	20	40	60	20	-20	-60	-40	-20
Випадок 1 R_i	60	50	30	20	60	50	30	20
Випадок 2 R_i	20	30	50	60	20	30	50	60

У першому випадку активний опір спадає на кожному півперіоді роботи схеми (графіки наведено на рис. 2), у другому випадку – зростає (графіки наведено на рис. 3).

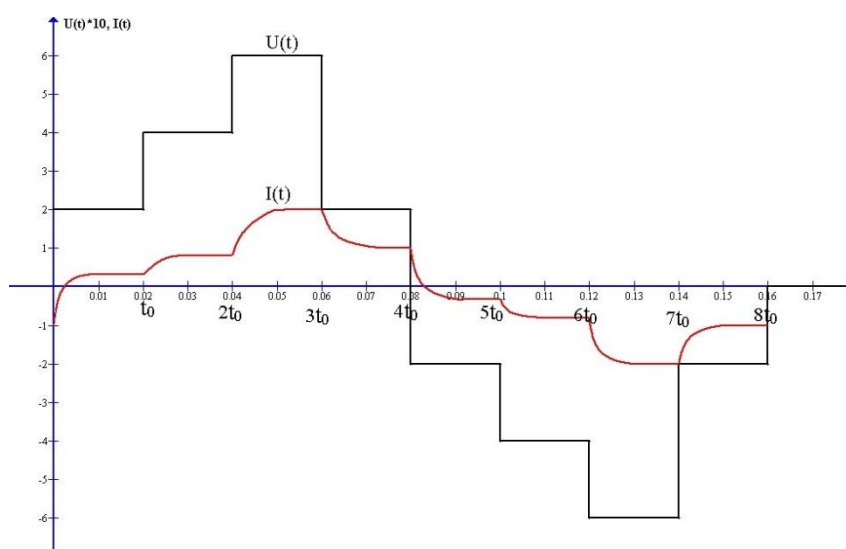

Рис. 2 – Графік напруги та струму заводи при зменшенні активного опору

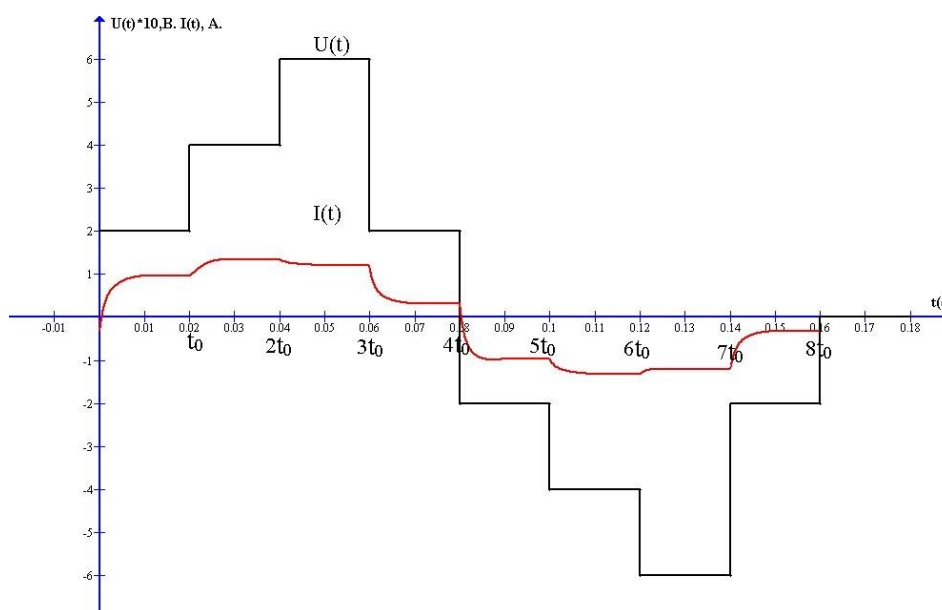

Рис. 3 – Графік напруги та струму заводи при зменшенні активного опору

Отримані результати підтверджують доцільність використання модифікації методу окремих складових для отримання аналітичних виразів миттєвих значень струму при довільній формі електрорушійної сили еквівалентного генератора та навантаження, які моделюють ЕТК-Smart, що містять елементи з циклічно-змінюваними параметрами.

Висновки. За результатами проведених розрахунків було проаналізовано особливості аналітичних розрахунків у електричних комплексах з модульованими параметрами напруг генераторів шляхом побудови зображень та оригіналів напруг та струмів, що дозволяє здійснювати аналіз відповідних еквівалентних моделей, в тому числі з циклічно змінюваними параметрами навантажень.

Сформульовано алгоритм розрахунку струмів у електричних комплексах з циклічно змінюваними параметрами шляхом узагальнення отриманих аналітичних виразів та відповідних розрахунків електромагнітних процесів у електричних комплексах з циклічно змінюваними параметрами, що дозволяє здійснювати автоматизацію відповідних розрахунків за допомогою обчислювальної техніки.

Список використаних джерел

1. Микрогриды – энергетика, экономика, экология и ИТС в умных городах / В.П. Куприяновский, Ф.Ю. Фокин, С.А. Буланча, Ю.В. Куприяновская, Д.Е. Намиот // International Journal of Open Information Technologies ISSN: 2307-8162. – Vol. 4, No. 4, 2016. – P. 10–18.
2. Стенников В.А., Воропай Н.И. Централизованная и распределенная генерация – не альтернатива, а интеграция. – http://www.energystrategy.ru/projects/energy_21.htm
3. Стогній Б.С., Кириленко О.В, Праховник А.В., Денисюк С.П. Еволюція інтелектуальних електричних мереж та їхні перспективи в Україні // Техн. електродинаміка, С. 52–67, 2012.
4. Worighi I., Maach A., Hafid A., Hegazy O., Van Mierlo J. «Integrating renewable energy in smart grid system: Architecture, virtualization and analysis»

Sustain. Energy, Grids Networks, p. 100226, 2019.

5. Zafar R., Mahmood A., Razzaq S., Ali W., Naeem U., Shehzad K. «Prosumer based energy management and sharing in smart grid». *Renew. Sustain. Energy Rev.*, vol. 82, no. August 2016. 2018. P. 1675–1684.

6. Інтелектуальні електричні мережі: елементи та режими. За заг. ред. акад. НАН України О.В. Кириленка / Інститут електродинаміки НАН України. – К.: Ін-т електродинаміки НАН України, 2016. – 400 с.

7. Жуйков В.Я., Денисюк С.П., Мельничук Г.В. Моделювання систем з перетворювачами електроенергії з циклічно-змінюваними параметрами. К.: ТОВ «Наш формат», 2018. – 165 с.

8. Жуйков В.Я., Денисюк С.П., Мельничук Г.В. Розвиток методу окремих складових для розрахунку складних електронних систем // *Техн. електродинаміка*, вип. Ч.3, «Проблеми сучасної електроніки», 2008.

9. Интеллектуальные электроэнергетические системы: элементы и режимы: Под общ. ред. акад. НАН Украины А.В. Кириленко / Інститут електродинаміки НАН України. – К.: Ін-т електродинаміки НАН України, 2014. – 408 с.

ПРОЕКТУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ ДЛЯ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Мулеса Оксана Юрїївна

к. т. н., доцент,
доцент кафедри кібернетики і прикладної математики

Мельник Олена Олексїївна

к. т. н., доцент,
доцент кафедри програмного забезпечення систем

Горват Петро Петрович

к. ф.-м. н., доцент,
завідувач кафедри комп'ютерних мереж і систем
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Вступ. Проблема прийняття управлінських рішень є предметом великого числа сучасних наукових досліджень. Процес прийняття рішення включає в себе декілька етапів та, як правило, передбачає виконання аналізу великої кількості даних різної природи. Заключним етапом такого процесу є власне прийняття управлінського рішення, тобто вибору оптимальної за деяким критерієм альтернативи з урахуванням різних об'єктивних та суб'єктивних факторів. Ключової на цьому етапі є думка особи, що приймає рішення, її ставлення до проблеми, схильність до ризику, рівень оптимізму тощо. Все це дає підстави стверджувати, що актуальною є розробка програмного продукту, який би дозволив автоматизувати основні етапи прийняття рішень після його налаштування під конкретну особу, що приймає рішення.

Мета роботи. Розробити структурну схему та дослідити особливості проектування інформаційно-аналітичної системи (ІАС) для прийняття управлінських рішень в умовах невизначеності.

Матеріали і методи. При дослідженні використані методи системного аналізу та методологію системного підходу [1, 2]. Теоретичну основу

складають критерії прийняття рішень у задачах гри з природою [3, 4], теорія створення інформаційних систем [5] тощо.

Результати і обговорення. Задачу прийняття управлінських рішень в умовах невизначеності можна представити у виді задачі «гри з природою». Вихідні дані такої задачі можна записати як кортеж

$$\langle X, S, u(x, s) \rangle, \quad (1)$$

де X – множина альтернатив, S – множина станів природи; $u(x, s)$ – функція корисності, яка виражає очікувану корисність альтернативи x при умові настання стану природи s .

Таким чином, процес прийняття управлінських рішень можна представити як послідовність етапів:

- формування множини альтернатив;
- формування множини станів природи;
- оцінювання очікуваної корисності альтернатив в різних станах природи;
- вибір «кращої» альтернативи.

У якості критеріїв вибору «кращої» альтернативи часто використовують наступні [3]: мінімаксий критерій Вальда; модальний критерій; критерій Севіджа; критерій стабільності; критерій Гурвіца; критерій добутків тощо.

Окрему групу критеріїв утворюють моделі прийняття багатоетапних управлінських рішень [4].

Вибір критерію залежить від особи, що приймає рішення та особливостей задачі, яка розв'язується.

Структурно-функціональна схема ІАС для прийняття управлінських рішень в умовах невизначеності наведена на рисунку (рис.1).

Висновки. Розроблена ІАС для прийняття управлінських рішень в умовах невизначеності може бути наповнена моделями і методами прогнозування, кластеризації, ідентифікації та іншими методами аналізу даних. Налаштування системи залежить від особливостей задачі та суб'єктивних характеристик особи, що приймає рішення.

Рис.1. Структурно-функціональна схема ІАС

Література

1. Ладанюк, А. П. (2004). Основи системного аналізу.
2. Корбутяк, В. І. (2010). Методологія системного підходу та наукових досліджень.
3. Волошин, О. Ф., & Мащенко, С. О. (2010). Моделі та методи прийняття рішень. *К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет».*
4. Mulesa, O., Snytyuk, V., & Myronyuk, I. (2019). Optimal alternative selection models in a multi-stage decision-making process. *EUREKA: Physics and Engineering*, (6), 43-50.
5. Береза, А. М. (2001). Основи створення інформаційних систем. *К.: КНЕУ.*

PEDAGOGICAL SCIENCES

TECHNICAL STUDENTS' PERSPECTIVES: STUDYING ENGLISH DURING THE PANDEMIC

Chugai Oksana

PhD, Associate Professor

National Technical University of Ukraine

“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

Kyiv, Ukraine

Introduction. Studying during the pandemic is a necessity that nobody denies. The issue of online learning was discussed before the pandemic, the main questions were “why” it was necessary. After the COVID-19 outbreak, the discussions continued, but the main question was “how”: how to involve all the students online, how to modify the materials to this hostile online environment, how to solve technical problems. Innovations took the lead during the pandemic, making students, educators, parents and administrators revisit principles of teaching or learning, materials, methodologies and assessment (Deschaine, 2021). It is easier for teachers to provide scaffolding during face-to-face lessons, while in a remote setting students may be deprived of such an opportunity (Kimmel et al., 2020, p.5). Getting feedback from students increases the awareness of their attitudes, helps educators to adapt to quarantine restrictions and design effective courses in the future (Akillı et al., 2019). The academic year 2020-2021 was unique because many students in Ukraine studied from home all the time, some experienced blended learning or occasional face-to-face classes.

Aim. The article aims to analyse the perspectives of first and second-year technical students of studying English online during the pandemic. To achieve this aim the responses of students related to technical aspects, ways of organising their online study, attitudes to interactive elements, grouping, assessment and overall attitude to their online experience have to be analysed.

Materials and methods. A mixed-method research design included the survey completed by technical students of first and second years of study at the end of the academic year and feedback from students during online classes. This study was conducted at the National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”. All the respondents volunteered to participate in the survey regarding their perspectives on studying English online during the pandemic. The completion of the Google Forms survey was impossible without first and second-year students’ permission to process the data. The Likert scale, which consisted of a prompt and a set of five responses, was used for the survey.

Results and discussion. Studying English online during the pandemic is a unique experience, which involves various aspects related to the necessity of following quarantine restrictions, inability to manage time properly, balance work and study, find a quiet place at home, etc. First-year students did not have regular face-to-face lessons at university. At the beginning of the 2020-2021 academic year, they spent a week on campus attending lectures, learning more about university facilities, their teachers and each other. The rest of the year first-year students, as well as second-year students, studied online. However, second-year students had at least one semester of face-to-face study before the quarantine (September-December, 2019), and then studied online in the second semester (February-June, 2020).

The majority of first-year students never (5%) or practically never (39%) experienced technical problems, 39% had technical problems from time to time. Nearly 17% chose the option “often”. At the same time, second-year students never (80%) or practically never (20%) experienced technical problems. These results differ from what other researchers indicate when technical problems prevent students from studying online (Alba-Linero, 2020, p.86). Experts also write about socio-economic inequality and the digital divide caused by difficulties with access to education, which means access to the latest emerging technologies during the pandemic (Kado, 2020, p.138).

Most first-year students studied from home (strongly agreed 61%, agreed 33%), as well as second-year students (agreed 60%, strongly agreed 40%). Students

mentioned that they did not have time for part-time job, as they had to meet the requirements of the course, preparation for examinations and exams was challenging and time-consuming.

Studying online was comfortable for more than half of first-year students (16.7% strongly agreed, 38.9% agreed), 22.2% could not decide, and the same number disagreed. Those students who provided positive answers added in their comments that it was time-consuming to get to the university that is why they had more time for something else. Besides, students had more opportunities to focus on the subjects important for them. At the same time, some first-year students complained that they did not feel like real students studying from home. These results differ from the survey of second-year students when 40% strongly agreed, the same percentage agreed with the statement that studying online was comfortable for them, and 20% could not decide.

More than half of first-year students had free time for new hobbies, jobs, or extra courses online. At the same time, 16.7% were neutral about that, 22.2% disagreed and 5.7 strongly disagreed. Second-year students had similar experiences: more than half of them had free time to find new hobbies, jobs, or do extra courses online (40% agree, 20% strongly agree), while 20% were neutral about that and the same percentage disagreed.

Practically three-fourths of first-year students were positive about working in pairs or groups (27.8% strongly agree, 44.4% agree), 16.7% could not decide, and 11.1% were negative about that. In fact, cooperative learning, when students discuss issues or solve problems in groups, could be a new concept for some of them (Larsen-Freeman & Marti Anderson, 2011, p.296). According to the comments, a negative attitude to pair work or group work could be explained by the fact that it is more difficult to communicate in Zoom breakout rooms, especially when some students experience technical problems. Even without major technical problems, keeping the audios and videos off in order to have a better connection, may lead to misunderstanding (Dogar et al., 2020, p.17). However, all second-year students enjoyed working in pairs or groups (60% agreed, 40% strongly agreed), the

comments were positive. These results are in line with one of the previous researches, which indicated a positive attitude of students to group work in Zoom (Chugai & Pawar, 2021, p.9).

Nearly 90% of first-year students enjoyed games, quizzes and role-plays (61.1% strongly agreed, 27.8% agreed, 11.1% neutral). All second-year students also enjoyed games, quizzes and role-plays (60% strongly agree, 40% agree). Such results are in line with another research, which demonstrated the benefits of gamification in teaching English (Chugai, 2020). Students suggested playing games more often, also added in their comments that games were great for motivation. It was an opportunity for everyone to participate, especially when students played in teams and supported each other. It is remarkable that students did not get points for playing games, still they were motivated enough. At the same time, those who lost in a game were not punished, which encouraged students to participate.

More than three-fourths of first-year students (strongly agreed 22.2%, agreed 55.6%) thought that tests online were easier than face-to-face, 22.2% were neutral about that. More than half of second-year students thought that online tests were easier to complete than face-to-face (40% agree, 20% strongly agree), 40% were neutral about that. At the same time, according to another research, students were indecisive about the level of difficulty of tests online and face-to-face (Chugai & Pawar, 2021, p.9). Online tests are related to the issue of academic integrity: some students think that “easier” means “possible to cheat” by using supplementary materials, sharing the answers in group chats, etc., but they can do that at face-to-face lessons as well.

English assignments may be challenging for students, but there are some ways for them to get help. More than half of first-year students (66.7%) searched for the information on the Internet, 38.9% preferred asking a teacher, 33.3% used the context, 22.2% asked their peers. All the ways of getting help are used by 27.8% of students. In case of help with their English assignment, 60% of second-year students chose using the context, while other choices received 40%. Unfortunately, the availability of online resources prevents some students from processing information

in a foreign language by paying attention to details, using the context, guessing and predicting. If translating using Google becomes a habit, it is very difficult to change it. Encouraging those students who use smart strategies, common sense, think logically, are critical to what they hear or read, may help.

All first-year students thought that English lessons were beneficial for them (50% absolutely agree, 50% agree). Nearly three-fourths of first-year students assessed their overall experience of learning English as excellent (16.7%) and good (55.6%), 16.7% as quite good, and 11.1% not good. Negative responses could be explained by attitude to online learning in general. All second-year students thought that English lessons were beneficial for them (60% absolutely agree, 40% agree) and assessed their overall experience learning English online as good (80%) and excellent, with no negative responses. Another study also showed a positive attitude of students to online learning, which proved the effectiveness of distance education and predicted practicing it in the future (Yucesoy-Ozkan, 2020, p.51). Students did not only show their appreciation of online learning but also made suggestions related to improving their course (Sofi & Laafon, 2020, p.178)

Some students responded to open-ended prompts and provided additional comments about English lessons. Students wrote that they especially enjoyed team games, which were “funny and interesting”, “helped learn English”; the assignments when they had to “compete with classmates to answer questions”; Q&A sessions with native speakers, who told students about living and studying in England. Other benefits were also mentioned: learning new things, improving communicative skills, reading, writing; working in pairs; a personality of a teacher. The only drawback of learning English online was the lack of face-to-face communication. Second-year students wrote that English lessons were funny, cool, evoked positive emotions, focused on all the language skills. Speaking English all the time was not usual for some students, and it took some time to get used to that.

Though the study provided valuable data on technical students’ perspectives on studying English online during the pandemic, there were limitations to the study. Students were busy at the end of the year and only some participated in the study;

conclusions are based on the results of one survey. Further investigations will consider these drawbacks by conducting several surveys during the academic year and involving more students.

Conclusions. The findings of the study showed that first-year students had technical problems more often than second-year students, who are more experienced and knowledgeable. Most of the first and second-year students studied from home, which could be explained by the necessity to attend classes regularly having no time for part-time jobs. Studying online was more comfortable for second-year students than for first-year students, who missed face-to-face communication and feelings of belonging to the university community. More than half of first and second-year students had free time for new hobbies, jobs or extra courses online. Second-year students were more positive about working in pairs or groups in Zoom, which could be related to technical problems first-year students experienced, or to the fact that for some of them this mode of work was new. More second-year students than first-year students thought that online tests were easier to complete than face-to-face. Second-year students used the context more often when they faced challenges completing English assignments, while first-year students opted for searching the Internet. In general, the responses of both groups of students were positive, students enjoyed games, quizzes and role-plays and even asked for more in the future. Both categories of students thought that English lessons were beneficial for them and assessed their overall experience learning English online positively.

References:

1. Akıllı, E., Konoplianyk, L., & Pryshupa, Y. (2019). ICT in teaching ESP to future civil engineers at technical university. *Advanced Education*, 11, 93-99. <https://doi.org/10.20535/2410-8286.148507>
2. Alba-Linero, C., Moral-Sanchez, S. N., & Gutierrez-Castillo, P. (2020). Impact of COVID-19 on education in a Spanish university: What should we change? In I. Sahin & M. Shelley (Eds.), *Educational practices during the COVID-19 viral outbreak: International perspectives* (pp. 81–106)

3. Chugai, O. (2020). Games and Competitions to Transform an English for Specific Purposes Class Into Student-Centered. *Pedagogy*. Sofia, 92 (3), 442-449. <https://pedagogy.azbuki.bg/en/pedagogics/pedagogyarticle/sadarzhanie-na-sp-pedagogika-2020-g/sp-pedagogika-knizhka-3-2020-godina-xcii/>
4. Chugai, O., & Pawar, A. (2021). Studying English under COVID-19 quarantine: Ukrainian and Indian students' perspectives. *Advanced Education*, 17, 4–10. <https://doi.org/10.20535/2410-8286.213928>
5. Deschaine, M.E. (2021). “Ala Carte” Education: An Inevitable Outgrowth of COVID? *Academia Letters*, Article 134. <https://doi.org/10.20935/AL134>.
6. Dogar, A. A., Shah, I., Ali, S. W., & Ijaz, A. (2020). Constraints to Online Teaching in Institutes of Higher Education during Pandemic COVID-19. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 12(2Sup1), 12-24. <https://doi.org/10.18662/rrem/12.2Sup1/285>
7. Kado, K., Dem, N., & Yonten S. (2020). Effectiveness of Google classroom as an online learning management system in the wake of COVID-19 in Bhutan: Students' perceptions. In I. Sahin & M. Shelley (Eds.), *Educational practices during the COVID-19 viral outbreak: International perspectives* (pp. 121–142). ISTES Organization.
8. Kimmel, H. S., Carpinelli, J. D., Spak, G. T., & Rockland, R. H. (2020). A methodology for retaining student learning during the pandemic. In I. Sahin & M. Shelley (Eds.), *Educational practices during the COVID-19 viral outbreak: International perspectives* (pp. 1–18). ISTES Organization.
9. Larsen-Freeman, D. & Marti Anderson. (2011). *Techniques and Principles in Language Teaching* (3rd ed.). Oxford University Press, USA.
10. Sofi, A., & Laafon, M. (2020). Effect of using the online learning platform in teaching during the COVID-19 pandemic. In I. Sahin & M. Shelley (Eds.), *Educational practices during the COVID-19 viral outbreak: International perspectives* (pp. 167–180). ISTES Organization.

11. Yucesoy-Ozkan, S., Kaya, F., Gulboy, E., Altun, D. E., & Oncul, N. (2020). General and special education practices during the COVID-19 viral outbreak in Turkey. In I. Sahin & M. Shelley (Eds.), *Educational practices during the COVID-19 viral outbreak: International perspectives* (pp. 19–62). ISTES Organization.

SOFTWARE PACKAGE MATLAB IN LINEAR ALGEBRA TEACHING

Hryhorieva Valentyna,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Kotova Olha,
Candidate of Physical and Mathematical Sciences,
Hniedkova Olha,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Tatochenko Volodimir,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Kherson State University,
Kherson, Ukraine

Introductions. Using of mathematics software packages is one of indicators of the professional learning level of university graduates in information computer technologies (ICT). The problems of linear algebra are easy to algorithmize. To increase the efficiency of students' professional competencies formation, it makes sense to talk about algorithms in the form they would be performed by a computer. The ICT use in linear algebra teaching is becoming relevant. The main types of educational software are electronic textbooks, mathematics software packages and monitoring software. However, there is no educational virtual environment for practical tasks. Mathematics software packages Mathematica, Maple, MathCAD, Matlab are used at practical classes. They will automate arithmetic calculations and enable students to focus on the essence of method. In some mathematical packages, including Matlab, tools for the distance development of a Web application focused on complex calculations were developed.

Aim. The purpose of paper is to present the capabilities of the Matlab package in linear algebra teaching using practical tasks.

Materials and methods. Typical tasks of linear algebra are: finding a solution of linear equation systems, calculating the values of determinants and the matrix rank, finding a linear operator matrix, studying the roots of polynomials in one variable (Robert A Beezer, 2006). Linear algebra tasks are easy to algorithmize, but their implementation in the mathematical package Matlab is possible.

The system of linear equations is given:

$$\begin{cases} a_{11}x_1 + a_{12}x_2 + \dots + a_{1n}x_n = c_1, \\ a_{21}x_1 + a_{22}x_2 + \dots + a_{2n}x_n = c_2, \\ \dots \\ a_{n1}x_1 + a_{n2}x_2 + \dots + a_{nn}x_n = c_n. \end{cases}$$

$$A = \begin{pmatrix} a_{11} & \dots & a_{1n} \\ \dots & \dots & \dots \\ a_{n1} & \dots & a_{nn} \end{pmatrix} - \text{the matrix of coefficients;}$$

$$C = \begin{pmatrix} c_1 \\ \dots \\ c_n \end{pmatrix} - \text{column vector of free members;}$$

$$X = \begin{pmatrix} x_1 \\ \dots \\ x_n \end{pmatrix} - \text{column vector of unknowns;}$$

Given $|A| \neq 0$, the system has a single solution.

Example:

$$A = \begin{pmatrix} -3 & 5 & 13 \\ 11 & -5 & 7 \\ 2 & -1 & -6 \end{pmatrix}, \quad C = \begin{pmatrix} 46 \\ 22 \\ -18 \end{pmatrix}.$$

Let's consider three ways to solve a system of linear equations using Matlab.

Table 1

Ways to solve a system of linear equations using Matlab

1 way. Using the built-in function	
Function linsolve(A,C)	>> X=linsolve(A,C) X = 1.0000 1.0000 1.0000
2 way. Using matrix division right to left	
The matrix determinant A is calculated Vector X.	>>det(A) >>X=A\B X = 1.0000 1.0000 1.0000

3 way. Gauss method	
Construct the extended system of linear algebraic equations matrix using horizontal concatenation.	<pre>>>P = [A, C] -3 5 13 46 11 -5 7 22 2 -1 -6 -18</pre>
Reduce the matrix P to a triangular form, using the built-in rref (P) function.	<pre>>>P = rref(C) P = 1.0000 0.0000 0.0000 1.0000 0.0000 1.0000 0.0000 1.0000 0.0000 0.0000 1.0000 1.0000</pre>
Assign the value of the last column of the matrix P to the vector X.	<pre>>>X = P(: , 4) X = 1.0000 1.0000 1.0000</pre>

If the course of the solution is not important, then the command “a\c” is used. To solve the system of linear equations by the Cramer method, it is necessary: to set the main matrix of coefficients for unknowns; set auxiliary matrices; calculate unknown systems of equations by dividing the determinant of the corresponding auxiliary matrix by the determinant of the main matrix.

To solve linear systems or nonlinear equations, Matlab has a special solve function. It is necessary: to determine symbolic variables, calculate unknowns by the formula $[x_1, x_2, \dots] = \text{solve}(\text{'equation1'}, \text{'equation2'}, \dots)$, derive the found solution with a given accuracy using the vpa function (variable, number of characters).

The graphical method can be applied to systems of dimension 2 or 3. It is necessary: to set symbolic variables, a function, design a function graph, add grid lines to the graph, use the graphic “magnifier” to scale the graph to achieve the required accuracy in determining the roots of the equation, the abscissas of the intersection points of the graph of the function are the roots of the equation.

There is the development of educational courses with automatic verification of homework, the integration of Matlab with modern and inexpensive equipment, a large number of learning video courses, documentation and many examples of code (Garrison, D and Vaughan, N., 2007). For example, Matlab Grader is a free teaching and learning environment based on Matlab. It designs the interactive learning courses, automatically evaluates students' work in real time, views the results of students completing individual tasks, compiles performance analysis for each student, establishes a weighted method for assessing of test tasks, uses libraries of reusable examples of courses and tasks, adapts courses for use outside the desktop for all users, integrates courses into the learning management system. To develop the interactive training courses, the teacher needs to create an account on www.mathworks.com. It should be linked to the university's license. After the registration, it becomes possible to develop a new course or use the available layouts and adapt them to the requirements. At a new learning course development, it is necessary:

- develop task's description.
- write the supporting decision.
- make a blank for students.
- write tests.
- check your decision.

It is necessary to add students to the course. Students are notified by email and receive a link to access the course. They should log in using their mathworks.com account password and email address. Matlab also has the ability to develop the interactive courses in the Live Editor. This application allows creating lectures, laboratory and practical works combined theoretical material, mathematical equations, program code and code execution results. Each block of the document can be launched independently and visualized code execution immediately after its execution.

Results and discussion. 274 first-year students of the Faculty of Physics, Mathematics and Informatics of Kherson State University took part in the

pedagogical experiment on the introduction of MATLAB in the course «Linear Algebra». During experiment the following tasks were solved: study on formation of mathematical competence; disclosure of methodical features of teaching the course «Linear Algebra» with the use of ICT; introduction of the MATLAB software environment in the process of learning linear algebra; assessment of the effective use of the environment in the discipline teaching process.

The formative stage of the experiment is characterized by the introduction of the MATLAB environment in the learning of elements of linear. Homogeneity and representativeness of experimental and control groups participated as respondents, regardless of their progress, interests, abilities etc. The homogeneity of the group was confirmed with the help of Student's t-test. The purpose of the formative experiment was to determine the effectiveness of MATLAB and to confirm or simplify the proposed hypothesis. The main task of the experiment was to evaluate the efficiency of student learning with the implementation of the experimental factor, i.e. the MATLAB environment, into the experimental group and without the introduction of the experimental factor in the control group. The experiment was conducted during study hours. In the experimental group students used the MATLAB environment during studying the elements of linear algebra in the general course «Linear Algebra», and students in the control group studied topics in linear algebra in the traditional mode of learning. Depending on the changes in the amount of hours, the distribution of practical and lecture classes may vary within the workload. Expected results of the experiment: as a result of using the MATLAB environment, the quality of learning the elements of linear algebra and the efficiency of learning increase.

At the final stage of the experiment, the results of the experimental research were processed and generalized, and conclusions were formulated. The impact of experimental learning was determined by the indicator of cognitive (knowledge) and activity (skill). Student's t-test was used to identify the differences in the levels of formation of mathematical competencies in linear algebra between the control and experimental groups.

Conclusions. Introducing the capabilities of the Matlab package into the learning process allows improving the students' professional level and forming their interest in learning. One of the significant advantages of the Matlab system is its integration into almost all areas of modern science and technology. Matlab is a global standard in higher education and research. The linear algebra teaching is based on the traditional presentation of the material. Matlab package application allows to increase the educational process efficiency and to form competencies necessary in future professional activities (Gilat, A., 2004).

Students are open to all kinds of technologies in Mathematics. This openness, together with the availability of high-tech tools, is changing the approach to linear algebra teaching.

REFERENCES

1. Technische Universiteit Eindhoven. An Introduction to Matlab and Mathcad Troy Siemers, Ph.D. Department of Mathematics and Computer Science Virginia Military Institute. <https://www.tue.nl/>
2. Bhushan, K. Matrix and Linear Algebra: Aided with MATLAB (3rd Edition). Prentice-Hall of India Pvt. Ltd, 2016.
3. Levy, P. Linear Algebra and Geometry using MATLAB. CreateSpace Independent Publishing Platform, 2016.
4. Gilat, A. MATLAB: An introduction with Applications. John Wiley & Sons, 2004.
5. Robert A Beezer. Linear Algebra .University of Puget Sound, 2006.
6. Matlab. <https://www.mathworks.com/products/matlab.html>
7. MATLAB for education. <https://exponenta.ru/academy/lectors.html>
8. MATLAB. <https://www.mathworks.com/products/matlab/3>

INDICATORS OF PRACTICEOLOGICAL COMPONENT
METHODOLOGICAL CULTURE OF THE FUTURE
MUSIC ART TEACHERS

Koycheva Tetyana

Doctor of Education, Professor,
Professor at the Department of Pedagogy

Li Zhuhua

Postgraduate student at the Department of Pedagogy
State institution «South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky» Odesa, Ukraine

Introductions. Trends in the development of modern world pedagogical education, conceptual requirements of state documents that determine its construction and operation (in Ukraine - Laws "On Education", "On Higher Education", "Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2021-2031", etc.; China - "National Medium and Long-Term Program of Reforms and Development of Education for 2020-2030", the State Plan "Double Upper Class", etc.) direct the strategy of higher education to teacher training, including music, able to qualitatively and productively carry out culturally appropriate creative development and personal formation of future generations. Given this, it is timely and in demand to solve the problem of forming the methodological culture of future teachers of music, which is manifested in "finding the meaning of existing methodological and pedagogical values of musical and pedagogical reality, the ability to create new products of methodological activities and build on this basis its personal content" [1, p. 128]. Its theoretical foundation consists of scientific works devoted to art education (N. Guralnyk, A. Kozyr, L. Kondratska, G. Nikolay, O. Oleksyuk, G. Padalka, O. Rebrova, O. Ostovsky, O. Rudnytska, O. Shcholokova etc.), research of features of display and formation of methodical culture of teachers of different specialty (I. Artemyeva, T. Berezhna, A. Karachevtseva, I. Knyazheva, O. Lipunova, N. Nikula, etc.). At the same time, this issue of future music teachers remains unexplored.

Aim: substantiation of indicators of praxeological component of methodical culture of future teachers of music art.

Materials and methods. The study uses methods of studying the scientific literature on the research problem, analysis, synthesis, generalization, systematization, interpretation, method of reflection.

Results and discussion. Separation of the structure of methodical culture of future teachers of music art praxeological component, which "is characterized by the presence of methodological and pedagogical and special skills, the combination of which ensures cultural relevance of future professional and quasi-professional activities of future music teachers)" [2, p. 24], requires justification of the indicators that form it.

Indicators of the praxeological component of the methodological culture of future teachers of music are considered to be: the formation of skills of appropriate selection and use of methodological tools; ability to analyze existing and create new methodological products. We consider the ability to analyze methodical products (including a music art lesson) to be a system-forming quality that combines these indicators.

As you know, analysis (from the Greek "analysis" – decomposition, dismemberment) is an interconnected and interdependent methods of studying certain phenomena, processes, actions, consequences, which result in the selection of the studied phenomenon of certain parts, elements, followed by their consideration as separate parts of one whole. Pedagogical analysis combines the functions of management, control and coordination. It is aimed at studying the actual state of affairs, the validity of the use of various tools, methods and techniques to achieve the goals and objectives, to objectively assess the results of the pedagogical process and clarify the possibilities of translating the phenomenon into a qualitatively new state.

Lesson analysis is a system of rules and operations necessary to study the process of training, its effectiveness and the reasons that affect its effectiveness. Researchers (E. Abdullin, I. Karpov, Y. Lvova, O. Oleksyuk, G. Padalka, O. Rostovsky, etc.) emphasize the multifaceted and multi-vector analysis of the

training session.

There are such types of lesson analysis as:

- evaluation (aimed at determining the degree of implementation of the main goals and objectives of the lesson);
- structural (reveals the feasibility of the logic of dominant structures and the presence of internal interconnection and orderliness of the main components of the lesson);
- didactic (aimed at determining the quality of implementation of the principles, forms of teaching its methods and techniques);
- comparative, when comparing several lessons selected by a certain similarity (type of lesson, topic, conceptual approach, methods, etc.);
- system (consideration of the lesson as a single didactic system);
- psychological (advanced, current, retrospective) [3] may aim to study the psychological characteristics of teachers and students, their activities and interactions;
- aspect (involves consideration of an individual party, aspect of the lesson: didactic, psychological, educational, methodological), etc.

Note that the analysis of a music lesson involves its comprehensive consideration, where its various aspects are closely related, and the selection of one of them (methodological, substantive, psychological, etc.) is conditional.

Let's define the basic principles of the analysis of a lesson of musical art: objectivity (to depart from subjective schemes, to allocate essential and insignificant, to consider qualitative and quantitative characteristics, etc.); ethical correctness; interconnection and interaction (consideration of the lesson as a holistic structure, all elements of which have external and internal connections); development (the main result - qualitative and quantitative changes in the student's personality); the principle of determinism (consideration of the lesson as a holistic dynamic system); activity; anthropocentrism (the main factor - the person, the analysis - the tool of improvement of activity); educational impact (educational essence of all elements of the lesson) [4; 5; 6].

We offer the following main criteria for analyzing a music art lesson:

A) regarding the teacher's personality:

- pedagogical tact;
- self-control;
- speech culture;
- ability to interactive dialogical contact with the audience, artistic and pedagogical interaction in the process of interpretation of works of art;
- reasonable demands;

B) on the content of educational material:

- accessibility, scientificity, integrity, structural order, novelty,
- compliance with the curriculum,
- moral and spiritual orientation,
- compliance with the purpose and place in the structure of the educational process,
- combination of theoretical material with spiritual and practical experience,
- the presence of vivid, convincing examples, analogies, facts, interpretations of musical works,
- priority of practical activity over theoretical mastering of educational material by students;

C) didactic criteria:

- possession of the content of educational material,
- provability, argumentation, emotional presentation,
- optimal integration of traditional and innovative methods and technologies of comprehension and teaching of musical art,
- creation of a subject-subject artistic-communicative environment in the lesson;
- rational use of study time,
- the presence of interdisciplinary links,
- maximum provision of artistic and creative activity of students.

Lesson analysis, in addition to improving the teaching of music in general,

promotes self-knowledge and self-development of both the teacher who conducted the analysis and the one whose activities were analyzed. The analysis is a channel for the exchange of experience, a factor in gaining professionalism, not only a tool for criticism, but also recognition of personal and professional achievements and victories of the future music teacher, an important indicator of the formation of his methodological culture.

References

1. Koycheva T., Li Zhuhua. Inclusive culture as a sign of humanization of the Ukrainian society and personal quality of a competitive teacher. *Modern Tendencies in the Pedagogical Science of Ukraine and Israel: the way to integration*. Ariel, 2018. № 9. С. 123–130.
2. Лі Чжухуа Структура методичної культури майбутніх учителів музичного мистецтва. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Одеса: ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2020. № 1 (130). С. 22–27.
3. Зимняя И. А. Педагогическая психология. Москва: Логос, 2004. 384 с.
4. Морева Н. А. Технологии профессионального образования: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. 3-е изд., стер. Москва: Издательский центр «Академия», 2008. 432 с.
5. Печерська Е. П. Уроки музики в початкових класах: Навч. посібник. Київ : Либідь, 2001. 272 с.
6. Motschnig-Pitrik R., Holzinger A. Student-Centered Teaching Meets New Media: Concept and Case Study. *Journal of Educational Technology & Society: Innovations in Learning Technology*. 2002. 5(4), 160–172. Retrieved from www.jstor.org/stable/jeductechsoci.5.4.160

BIBLIOGRAPHICAL ANALYSIS OF THE PROBLEM OF TRAINING MARKETING SPECIALISTS IN MODERN EDUCATIONAL SPACE

Kravchenko Tetiana Mykolayivna,

Postgraduate student majoring in 011 Educational,
pedagogical sciences,
Mukachevo State University

Introductions. In the Ukrainian economy and the system of national higher education there are processes that lead to the formation of new, competitive requirements for the professional competence of modern professionals and the improvement of the process of their professional training. As socio-economic relations are developing dynamically, the demand for new specialties has increased in the Ukrainian market economy, which in turn has necessitated the rapid reform of economic education profiles in accordance with the social order. Today, marketing is a fundamental element of the system of formation of competitive advantages and abilities of the organization, and the needs of the market in marketing specialists have necessitated their special training. We consider it necessary to study the works of Ukrainian scientists who have studied the problem of training marketing professionals, because, despite the large scale of training in Ukraine (more than 100 higher education institutions train marketers), according to experts, it does not fully meet the social order.

Aim. The aim of this study is to analyze modern pedagogical research on the training of marketing professionals.

Materials and methods. The materials for this article were scientific articles and thesis researches of Ukrainian scientists who studied the training of marketing specialists.

The solution of certain tasks was carried out using the following research methods: analysis - to study information from literature sources, systematization - to identify problems, generalization - to justify proposals and formulate conclusions.

Results and discussion. In the article "Actual problems of training future marketers in the higher education system of Ukraine" O. Chorny emphasizes that in Ukraine there is a shortage of research on teaching marketing, as well as the gap between the theory taught in institutions of higher education and practice and requirements for marketers. It is necessary to pay attention to the system of teaching marketing and marketing disciplines, approaches to the formation of professional qualities in future marketers, teaching marketing as a normative discipline for professionals in other specialties.

One of the important aspects of training marketing specialists, according to O. Chorny, is the need to break the patterns of old, classical, too theoretical thinking, to introduce new forms of organization and control of knowledge, testing students' practical skills, to give institutions of higher education the opportunity to choose their own concept (thus, curricula) of the formation of a professional marketer, because marketing should be considered not as a scientific theory but as a way of thinking, a worldview based on certain knowledge.

L. Ivanenko and O. Boenko in the article "Development of a model of professional training of marketers based on a competency approach" argue that one of the key priorities of educational policy in Ukraine is to harmonize the content and structure of vocational education with the needs of the labor market. The implementation of the approach focused on the competence of applicants for higher education requires the development and improvement of curricula of disciplines in accordance with the established standard of higher education of general and special (professional) competencies. The authors claim that there is an urgent need to develop a model of professional training of marketers based on a competency-based approach. The significance of this problem is due to the changes taking place in the higher education system, where a course is taken on the competence approach, on the formation of students' systematic approach to the analysis of complex economic and social situations, strategic thinking, education of professional mobility.

Researchers emphasize that there is a gap between the requirements of the labor market to the competencies of marketers and the qualifying knowledge and

skills of graduates of higher education institutions. It is necessary to understand the needs, requirements and goals of both parties and find solutions to overcome the mismatch between employers' expectations and learning outcomes. It is necessary to eliminate the contradiction between the needs of the labor market in highly qualified marketing specialists and the insufficient level of their training in the traditional system of higher economic education.

I. Horbulich in the thesis research "Preparation of future marketers for business communication by means of professional-oriented technology" also argues that traditional marketing tools are limited and do not meet the requirements of the time, which leads to the need to revise the basic marketing concepts and develop new approaches to marketing, based on the recognition of the value of partnership communication, when the priority categories are not economic categories (benefits, profits), but trust, mutual understanding, communication. With this, there is a need for rethinking and theoretical and methodological substantiation of the process of training future specialists in the economic field, in particular, marketers.

The author claims that during the study period the student must learn a lot of factual material, but not always after graduation a graduate is able to make decisions, use information and communication technologies, think critically, resolve conflicts and navigate the labor market. A significant number of scientific papers in the economic sphere are devoted to the organization of production and sale of goods and services, but the authors ignore the aspect of the formation of communicative competence of marketers.

According to I. Horbulich, many scientists consider foreign research experience more progressive because it has accumulated a variety of models that serve to obtain a clear and adequate idea of the future professional activity of any specialist and design effective technologies for its training.

In the collective monograph edited by N. Savytska "Marketing policy of higher education institution" the team of authors emphasizes that modern education, especially its higher level, will be effective if the process of subject-subject interaction of teacher and student is aimed at transfer (assimilation) of knowledge,

skills, abilities that are necessary for both the state and the individual, will form, develop and educate professionals of the new formation, able to work ahead, as well as create the conditions for their professional development.

The authors analyzed trends in program and institutional mobility in Europe, and noted that the strongest positions in the export of educational services are economically strong English-speaking countries (the USA and the UK), and the activities of transnational education institutions are primarily targeted at Eastern and Central Europe. They argue that under such conditions, the inflexibility of the national education system creates a fairly wide space for the development of transnational education in weak national markets, which in the face of fierce international competition in education will displace local higher education institutions. Program and institutional mobility in Ukraine is not developing as actively as academic mobility, however, the authors note the development of cooperation with British universities.

The globalization processes that are taking place today have affected cross-border education, which is closely linked to the use of new information technologies, including distance learning and online education. The authors claim that in some countries (China, Latvia, the Netherlands, Algeria, Great Britain, Turkey, etc.) from 10 to 25% of students receive education in distance learning institutions. This educational process is characterized by flexibility, adaptability, modularity, cost-effectiveness, consumer orientation, the use of advanced communication and information technologies, which creates conditions for the development of the world educational space and the unification of the world's intellectual resource. The authors believe that distance education is developing in Ukraine, but at a slow pace.

Yu. Oherchuk and O. Kachanovetska in the article "Marketing education in Ukraine: ensuring quality training of marketers in accordance with the needs of the Ukrainian market" believe that special attention should be paid to independent work of students. This will not only show the creative abilities of students, but also reveal their potential and resources.

The authors argue that in market conditions it is no longer enough to study exclusively in the functional field and the possession of specialized knowledge. In modern education it is necessary to form active positions and to enrich managerial, interpersonal skills. The authors emphasize the importance of constructive learning, ie one in which students build knowledge through independent problem solving. Training in the field of marketing requires continuous contact with practice, tracking the latest trends, constant research of the current market situation and professionalism during lectures and practical classes.

N. Karpenko in the article "Management of marketing education in Ukraine" writes that the purpose of marketing education is to train an effective and competitive specialist who will be able to successfully manage the company in a globalized market. When developing new disciplines, forming curricula, it is necessary to rely on six main points: encouraging critical thinking; use of interactive methods; imitation of a stressful business environment; focusing on developing potential talent rather than correcting shortcomings; activation of internal energy; creating a favorable organizational environment.

The author also considers it necessary to pay attention to the problems associated with the effectiveness of internship programs, topics of term papers and graduate thesis, as they require appropriate connection with the activities of enterprises, on the basis of which such types of work are carried out.

The best experience of those institutions of higher education which implement projects of joint educational and professional activity with the enterprises, the corresponding consulting companies, intermediary structures deserves attention.

In the article "Methodological aspects of teaching marketing in higher education" O. Budnik emphasizes that the current reform of the education system, namely its focus on the European vector of development, puts forward new requirements for the training of future practitioners. This causes the renewal of educational programs, methods and teaching methods, which allows not only to give the student the necessary knowledge, but also to form his/her interest in learning the subject, to develop initiative and independence. One of the most important factors in

improving the pedagogical skills of teachers is the use of active methods of acquiring the necessary competencies by the student.

O. Budnik believes that modern education can be effective provided a skillful combination of basic (classical) knowledge with the latest innovative and creative techniques, which are aimed not only at teaching students the theoretical foundations of the discipline, but also to communicate with him/her.

M. Vachevsky in the dissertation research "Theoretical and methodological principles of formation of professional competencies in future marketers" emphasizes that professional skill is the goal and result of professional development, and professional competence can be defined as the level of skill achieved by a person on the path of professional development, acquisition of professionalism. Professionalism and skill of the specialist is based, first of all, on professional competence, its substantial filling with qualitative knowledge which depend on many factors: level of development of psychology, pedagogics, anthropology and culturology, the social and economic reasons changing according to processes occurring in education and society.

Conclusions. Thus, the bibliographic analysis of the problem of training marketing specialists in the modern educational space suggests that the relevant aspects of modern research are: innovative technologies for teaching marketing and marketing disciplines, training of marketers based on competency approach, updating educational programs, methods and teaching methods.

THE IMPORTANCE OF FINE ARTS IN THE DEVELOPMENT OF THE ARTISTIC AND CREATIVE POTENTIAL OF THE FUTURE ARCHITECT

Kubrish Nataliya,
PhD in Art criticism, Associate Professor,
Samoylova Oleksandra,
Senior Teacher,
Savchenko Natalia,
student
Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture,
Odessa, Ukraine

Introductions. Determination of the influence of science and technology on the development of architectural activity, creativity, and education acquires particular relevance in the context of socio-cultural transformations of the 21st century. Achievements of science and technology are rapidly transforming the artistic and aesthetic context of an architectural object and space, expanding the possibilities for the embodiment of the creative ideas of architects. In this regard, the problem arises of artistic and aesthetic qualities and principles of scientific and technical ideas that are being introduced in architectural activities. Increasingly, we can find 'interspersing' into the urban planning fabric of the historical city zone absolutely new, in terms of buildings' architecture and functional purposes. Their development often is carried out without creative methods of modernizing the urban environment and continuing the line of consistent development of historical architectural traditions. As a result, the formed town-planning framework and the artistic and architectural image of the city, which has a cultural and historical value, are destroyed and distorted [3, p. 143]. M. Dutsev, claims that «the development of the concept of artistic integration is relevant for the latest architecture and culture in general as a way to solve the fundamental problem of the loss of integrity and artistic qualities in architectural activity and the architectural environment» [1, p. 5]. Therefore, in the creative activity of an architect, an important aspect is not only knowledge of the theory and methods of architectural design (integrated, structural

and analytical, experimental-laboratory, optimal, informational, etc.), understanding the prospects for using a variety of modern technologies, but also the ability to create a new architectural image that would meet high artistic and aesthetic requirements and principles of art, determined cultural and historical value. An architectural work reaches its greatest integrity when it becomes a synthesis of the author's concept, social inquiries, town-planning, volumetric-spatial functional, constructive laws, artistic messages, the spirit of the place, and the sense of time [1, p. 5].

The specifics of the profession and scientific, constructive-technical, artistic, and creative methods determine the important components of the training process for future architects. Developing a future project, an architect needs to understand and scientifically substantiate the aesthetic, compositional, rhythmic, and plastic structural relationships of architectural forms and space. Since the creative activity of an architect is closely related to culture, art, design, artistic creation, science, and technology, O. Kober singles out creativity as one of the main problems of architectural design [5, p. 136]. Grandiose transformations and achievements in these areas have a qualitative impact on modern architecture, modifying its forms, principles, methods, and directions. Therefore, the «art – science – technique» triad largely determines the educational trajectory of various architectural schools. In modern architectural education, in the process of training future specialists, the main vectors of architectural and artistic, architectural and design, architectural and scientific, and architectural and engineering have been determined. Modern architectural design, attracting scientific and technical achievements and discoveries to its orbit, must transform them based on humanistic, aesthetic, and artistic principles. The unique author's graphic style, manner, as well as conceptual and creative methods, influence the formation of artistic and aesthetic, constructive and plastic forms and principles of modern architecture following the latest scientific and technical trends. Therefore, the model of the visual study of future architects should be focused on the active purposeful development of the integral foundations of artistic creativity.

Aim. The research aims to determine the role of fine arts in the professional training of future architects.

Materials and methods. Theoretical methods are used in the article: studying of research in problematic areas of modern architecture and architectural formation, the analysis of scientific and pedagogical and scientific-methodical works on the issues of professional training the future architects.

Results and discussion. The process of training future architects is an important educational and methodological and scientific and pedagogical problem, which is formed under the influence of various educational directions - architectural and artistic, architectural and design, architectural and scientific, and architectural-engineering one [6, p. 6]. The vectors of architectural education are dynamically and fundamentally changing, moving. As a result, a disproportion may arise in the artistic, scientific, or technical component of the training of a future specialist. Scientifically unpromising, technically and technologically outdated methods of architectural design are often used In the system of the educational process of domestic architectural universities. For example, the formation of an architectural image or idea is completely subject to the requirements of computerization and technicality, losing artistic, aesthetic, and humanistic principles. Or, on the contrary, the architectural and artistic image or idea has insufficiently convincing transformation through the scientific, technological and methodological prism of modern architectural design. Therefore, in the process of training future architects, more and more factors arise that impede the formation of a high level of professional and artistic and aesthetic culture: low level of development of artistic and creative abilities and scientific and technical competence, lack of creative initiative, insufficiently formed sense of social duty, responsibility, ethics and aesthetics, low level of social communication culture.

The prospect of the development of architecture in the XXI century, which meets the highest spiritual, substantive, and material needs of civilized society, is directly dependent on the level of professional skills of future architects [6, p. 4]. The quality of professional training of future architects, notes O. Kaidanovskaya,

depends, first of all, on visual literacy, which is based on systematized knowledge of the history and theory of art and architecture, the competent use of the laws of artistic composition, the skills of visual and verbal communication in a professional environment, practical skills of graphic work [2, p. 4]. Thus, the training of a highly qualified specialist in the field of architecture is impossible without a thorough mastery of the fundamentals of the fine arts. Therefore, in the process of professional training of future architects, they must acquire visual skills – artistic-graphic and artistic-analytical.

In the structure of architectural and art education, the most effective means of improving the professional training of architects are such fine disciplines as «Drawing», «Painting», «Sculpture», «Composition», «History of Fine Arts», «Coloristics». It is important to note that the disciplines of the art cycle have a multifunctional significance, they form and motivate the professional and creative activities of future specialists, affect their general cultural and artistic and aesthetic development, develop and enrich creative thinking, are an incentive to bring harmony and beauty into the human living environment using architectural art. In addition, the noted disciplines reveal the construction of a realistic image on a plane. It should be noted that the study of the properties of reality through the fine arts ensures the development of logical and analytical thinking. It also contributes to the formation of a competent approach to defining the concept of an architectural image in the context of engineering and environmental problems, artistic and aesthetic, and constructive and plastic qualities. Practical classes in the disciplines of the art cycle also form the ability of future architects to be creative and imaginative, the ability to carry out professional activities based on knowledge, skills, and abilities in the visual arts and artistic and creative practice, demonstrate a developed creative imagination, use their own imaginative and associative, stylistic and the plastic language of artistic or architectural work. These classes influence the formation of students' spatial and compositional thinking. The influence of fine art on the development and activation of the individual nature of the thinking of the individual is most clearly manifested in the creation of images. At the same time, the nature of a person's reflection of the

surrounding world and its transformation is quite complex and diverse. It appears in the interaction of reproductive and productive components of thinking processes; relies on associative connections, memory; activates wide zones of the subconscious [4, p. 7].

Studying disciplines of fine arts shape aesthetic taste, assist enrichment of is emotional-sensual touch experience of students. With this objective, it is necessary to use the brightest emotional works of different types and genres of the fine arts which are directed on the revitalization of an emotional-sensual person's sphere and make it possible to form expressive artistic images which assist aesthetic orientation in the world of art. The interest in the harmony of colors and shapes of objects arises and deepens; an associative connection appears between them, aesthetic and artistic selectivity is born through the accumulation of differentiated visual and sensory impressions in the process of further development. This stage is very important since it is associated with the transition from the emotional-sensual, subconscious to a more conscious, rational-analytical comprehension of a holistic artistic phenomenon, which provides for the development of the skills of analyzing works of fine art.

Considering the essence of the art training of future architects, one can single out the following main aspects:

- the assimilation of the general cultural experience of mankind by students, which significantly affects the formation of the artistical erudition of a specialist;
- mastering the totality of visual knowledge and skills, which makes it possible to familiarize students with culturally determined ways of solving professional activity tasks;
- Integration of humanitarian, visual, project disciplines and extracurricular work aimed at the development of students' creative artistic activity;
- full-fledged students' entry into social and cultural reality, their ability for self-development, their formation of motivations for independent cultivation of artistic and visual knowledge [2, p. 54].

Conclusions. Summing up, we conclude that fine art is an effective educational and methodological tool in the development of the artistic and creative

potential of a future specialist. Professional mastery of art by students is one of the stages of preparation for independent architectural creativity. The role and arsenal of fine arts in the professional training of future architects, first of all, are realized during the teaching of fine arts, which are basic in the training of future specialists. They provide for a comprehensive knowledge of nature by students and its creative transformation by artistic-figurative means, include it in cognitive and creative activity, preparing them for solving complex professional problems in architectural activity.

The decline in the quality of the artistic training of architects based on higher education leads to the dominance of engineering and functional principles over artistic and creative ones, dehumanization, disregard of the laws of harmony and aesthetics in the formation of an architectural object, and space in future professional activities.

Comprehension by future specialists of the spiritual, socio-cultural, emotional, and natural context of the environment is necessary for full-fledged creativity. This will actively contribute to the search for new and original solutions, approaches, design methods, as well as the development of personal artistic, aesthetic, and professional culture and the creative potential of the architect.

References

1. Dutsev M. V. (2013). Kontsepsiya hudozhestvennoy integratsii v noveyshey arhitekture [The concept of arts integration in the latest architecture]. Novgorod: NNGASU, 233 [in Russian].
2. Kaidanovska O. O. (2013). Obrazotvorcha pidhotovka arkhitektoriv u vyshchomu navchalnomu zakladi [Artistical training of architects in a higher education institution]. Lviv: Vydavnytstvo politekhniky, 366 [in Ukrainian].
3. Karimov A. M. (2017). Arhitektura goroda Mahachkala v aspekte formirovaniya struktury, kompozitsii i obraza: tvorcheskie uspehi i dosadnyie promahi [The architecture of Makhachkala city in the aspect of the formation of structure, composition, and image: creative successes and annoying blunders].

Sovremennyye problemy istorii i teorii arhitektury: sb. dokladov III nauch.-praktich. konf SPbGASU. Saint Petersburg, 214 [in Russian].

4. Kiseleva V. A. (2002). Metodicheskie osnovy professionalnoy podgotovki arhitekta sredstvami izobrazitel'nogo iskusstva: avtoref. dis. na soiskanie uchenoy stepeni kand. ped. nauk: 13.00.08 «Teoriya i metodika professionalnogo obrazovaniya» [Methodological foundations of professional training of an architect using fine arts: abstract. dis. for the degree of Cand. ped. Sciences 13.00.08 «Theory and methodology of vocational education»] Tambovskiy gosudarstvennyy tehnikeskoy universitet. Tambov, 18 [in Russian].

5. Kober O. I., Sattarov D. N. (2017). Problemy arhitekturnogo obrazovaniya: hudozhestvennoe tvorchestvo pri kompyuternom proektirovani [Problems of architectural education artistic creativity in computer design]. Molodoy uchenyy, №21.1. 135–137 [in Russian].

6. Melodinskiy D. L. (2003). Kontseptsii hudozhestvennogo formoobrazovaniya v arhi-tekturnykh shkolakh XX veka. Razvitiye tvorcheskikh idey VHUTEMASa i Bau-hauza : dis. ... d-ra iskusstvovedeniya: 18.00.01 «Teoriya i istoriya arhitektury, restavratsiya i rekonstruktsiya istoriko-arhitekturnogo naslediya» [Concepts of artistic formation in Architectural Schools of the 20th Century. Development of creative ideas of VHUTEMAS and Bauhaus: dis. Doctor of Art History 18.00.01 «Theory and history of architecture, restoration and reconstruction of historical and architectural heritage»]. Moscow, 412 [in Russian].

USING THE MOODLE SYSTEM TO CREATE THE ELECTRONIC COURSE "CHEMISTRY, FUELS AND LUBRICANTS"

Tokarieva Iryna

Ph. D., Associate Professor

Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University,
Kharkiv, Ukraine

Introduction. In the context of trends in the development of higher education in Ukraine, the training of technical specialists who are able to improve their professional level, combine research, design and business, is the main purpose of training. The training of such professionals is associated with the need to combine basic knowledge, engineering and active use of information technology. Realization and development of personal potential of the student in the existing realities is possible only under conditions of introduction in educational process of the newest information technologies and their successful combination with traditional techniques [1, 2].

Aim. Development of methodological support for the electronic course "Chemistry, Fuels and Lubricants" based on the Moodle system and analysis of its implementation in the educational process of training aviation professionals.

Results and discussion. In Civil Aviation Institute Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University for the discipline "Chemistry, Fuels and Lubricants" developed and implemented an electronic educational and methodological complex based on the Moodle system, which has a wide range of functionalities for the full implementation of the educational process in distance learning.

Moodle is an interactive environment that not only allows students to provide information, control activity, time spent in the system, but also provides feedback between students and the teacher [3].

All students and teachers of the Institute of Civil Aviation are registered in the Moodle system and have free access to the disciplines taught according to the curriculum. Each educational course in Moodle consists of sections (or modules)

which the teacher fills with the necessary content. In this paper, the key aspects, features of using and development of educational and methodological resources in the Moodle system on the example of the course "Chemistry, Fuels and Lubricants" were analyzed.

In order to determine the opinion of students about the using of the Moodle system at the end of the semester, a survey was conducted in the form of an anonymous profile in which 42 respondents took part. When asked if you knew about the existence of the Moodle platform before entering the institute, 100% of respondents said no, therefore all our students started using Moodle in the first year of the institute. The majority of respondents (76%) indicated that they had no difficulties with registration in the Moodle system, 16% of students indicated that they had some minor difficulties but easily overcame them, and 8% of respondents could not register on their own and were looking for help from a teacher. In addition, 69% of students admitted that they use the system on an intuitive level, namely without prior training and explanation of the principles of work, 31% of respondents said that to master all the opportunities they consulted with classmates, teachers or viewed information on the Internet. Therefore, the interface of the platform is quite user-friendly and understandable, which confirms the data obtained when asked about the direct work in Moodle. This factor is another important advantage of the chosen educational platform.

The organization experience the educational process on the basis of the Moodle system shows the need for a successful combination of traditional and interactive content. In particular, in the developed course, each topic must contain text material (lecture), presentation (graphics, pictures, tables), videos, links for additional information, tests or questions, etc.

The pedagogical experiment on implementation of the test control based on the Moodle system was conducted during the semester with first-year students of the Faculty of Information and Technical Systems of the Institute of Civil Aviation Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University. 42 students took part in the research. There are two tests in the course "Chemistry, Fuels and Lubricants" during

the second semester, which were conducted in the form of testing in the Moodle system. The first test covered the material on the module "Fuel", the second test was "Lubricants and technical fluids". The test time was limited to 90 minutes. In order to determine the time for credit test control, the analysis of the term of performance of tests were carried out. It was determined that students need to be given from 30 up to 45 minutes to take the test.

The Moodle system creates and saves each student's portfolio: submitted work, tests, points, teacher comments, forum posts. It is an important advantage of the e-course. However, the Moodle educational environment does not provide video communication within the system. Thus, the identification of the student is not possible, that does not guarantee the independence of the tasks, so it is necessary to use additional information technology, such as Zoom.

Conclusions. In general, the experience of implementation the Moodle system in the educational process on the example of teaching the discipline "Chemistry, Fuels and Lubricants" is positive. Full and systematic using of the Moodle system in the educational process has significant advantages and allows to provide quality course content, variety of information and interactivity of learning, multiple repetition of the studied material, consultation of the teacher online, self-monitoring of learning activities, confidentiality of studying and other.

Thus, the educational process reaches a new level, becomes convenient, fast, continuous and psychologically comfortable. However, students need to understand that e-learning is a convenient way to acquire knowledge, but not easier than others. That is why they must cultivate such qualities as self-discipline, motivation, integrity, perseverance.

REFERENCES

1. Шевяков Ю. Впровадження інформаційних технологій у фахову підготовку іноземних студентів / Ю. Шевяков, І. Токарева, А. Файнер, О. Івашина // Проблеми освіти, збірник наукових праць – Випуск 93, 2019 – с. 75 – 90

2. Шевяков Ю. І. Організація процесу авіаційної підготовки іноземних студентів з використанням мультимедійних технологій / Ю. І. Шевяков, І. А. Токарева, А. І. Файнер, О. В. Івашина // Інформаційні технології і засоби навчання – Том 66, № 4, 2018 – с. 207 – 216

3. Klaus Brandl Are you ready to "MOODLE"? / Language Learning & Technology // – Volume 9, Number 2, 2005 – pp. 16 – 23

ІНТЕРІОРИЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО ЦІННІСНОГО ЗНАННЯ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОЇ СПРАВИ

Бурак Валентина Геннадіївна

к. техн. н., доцент,
Херсонський державний університет
м. Херсон, Україна

Вступ. У науковій літературі загальноприйняте тлумачення терміна «інтеріоризація» пов'язують із психологічним поняттям, що ототожнюється із формуванням розумових дій і внутрішнього плану свідомості завдяки засвоєнню індивідом зовнішніх дій із предметами та соціальних форм комунікації. Це своєрідне «присвоєння» цінностей, їхнє втілення в індивідуальність, її принципи, учинки, діяльність, що є процесом створення духовних структур психіки, переходом від зовнішніх (реальних) до внутрішніх (ідеальних) дій – психічних актів. Тож інтеріоризація в педагогіці є значущим процесом розвитку свідомості особистості, пов'язаним із набуттям нових знань і перетворенням структури особистості.

Мета роботи – аналіз стану інтеріоризації професійно орієнтованого ціннісного знання в підготовці майбутніх фахівців готельно-ресторанної справи у закладах вищої освіти.

Матеріали та методи. Основними матеріалами розвідки є нормативні документи та наукові дослідження українських науковців з означеної проблематики. У процесі здійснення теоретико-методичного дослідження, досягнення поставленої мети було використано **загальнонаукові та спеціальні методи дослідження:** порівняльний аналіз наукових публікацій, психолого-педагогічної та методичної літератури – для визначення стану та перспектив досліджуваної проблеми; структурно-логічний аналіз, систематизацію, класифікацію – для систематизування теоретичних матеріалів із проблеми дослідження; структурно-функціональний та системний аналіз – для вивчення

особливостей сучасної інтеріоризації професійно орієнтованого ціннісного знання в підготовці майбутніх фахівців готельно-ресторанної справи у закладах вищої освіти.

Результати та обговорення. *Інтеріоризація професійно орієнтованого ціннісного знання в підготовці майбутніх фахівців готельно-ресторанної справи* ототожнюється із процесом та результатом засвоєння й перетворення теоретичних знань і практичних навичок у професійно орієнтовані зі специфічною трансформацією пізнавальних об'єктів у особистісно вагомі, котрі уможливають вирішення професійних завдань майбутньої фахової діяльності, набуття соціального досвіду.

У цілому професійна підготовка майбутніх фахівців готельно-ресторанної справи пов'язана з набуттям здатності розв'язання складних спеціалізованих задач та практичних проблем діяльності суб'єктів готельного і ресторанного бізнесу із застосуванням теорій та методів системи наук для формування концепції гостинності, котрі характеризуються комплексністю й невизначеністю умов [4,5] за активного застосування в освітньому процесі закладу вищої освіти (ЗВО) з підготовки фахівців першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів освіти галузі знань 24 Сфера обслуговування спеціальності 241 Готельно-ресторанна справа інтеріоризації як елемента соціалізації та набуття першого фахового досвіду, реалізації в професії.

«Інтеріоризація професійних знань в процесі навчальної діяльності здійснюється поетапно: формування ціннісного знання; осягнення і прийняття соціального досвіду в процесі рефлексії та інтерпретації; і як результат прийняття соціального досвіду як особистого» [2, с. 143].

Сучасний етап розвитку економіки та суспільства України впливає на процес інтеріоризації професійно орієнтованих знань здобувачами освіти в процесі навчання у ЗВО та детермінований соціальними, економічними і культурними умовами розвитку соціуму, принципами, що відображають своєрідність фахової діяльності у сфері готельно-ресторанного бізнесу.

Під час засвоєння фахових дисциплін здобувач освіти не лише формує ціннісне знання, а й, внутрішньо зіставляючи свої дії і вчинки з майбутньою професійною діяльністю, досягає та приймає соціальний досвід у процесі рефлексії та інтерпретації, прогнозує власну фахову поведінку відповідно до соціальних вимог у сфері обслуговування та трансформує їх у постійний внутрішній стан. Відібраний об'єкт аналізу та інтелектуального «присвоєння» переходить у фахову потребу, тобто працює механізм інтеріоризації знань. Цінності набувають спонукальної сили мотиву й мети професійної діяльності за умови інтеріоризації особистістю, є необхідним моментом внутрішнього існування. Це уможлиблює визначення й чітке формулювання усвідомлення специфіки майбутньої професійної діяльності у сфері обслуговування, її мети, завдань, гуманістичного змісту, визначення результативних засобів реалізації потенціалу у професії, своєчасний контроль, оцінку і коригування власної діяльності. Процес інтеріоризації відбувається за активного застосування суб'єкт-суб'єктного підходу до організації педагогічного процесу в ЗВО [3].

Реалії сьогодення актуалізують оновлення змісту професійної освіти й підготовки майбутніх фахівців готельно-ресторанної справи, організацію навчання відповідно до вимог сучасного швидко змінюваного ринку праці, забезпечення якості професійної освіти шляхом формування в здобувачів освіти інтегральної, загальних і спеціальних (фахових, предметних) компетентностей, її привабливості й конкурентоздатності серед інших сфер діяльності, забезпечення кваліфікованим викладацьким персоналом, використання інноваційних методів, технологій і засобів навчання. Таким чином пришвидшуються і процеси інтеріоризації оновлюваного знання й переведення його в практичну площину, чому сприяє проведення практик та прийняття соціального досвіду у сфері обслуговування як особистого.

Інтеріоризації сприяє і громадськість, фахові об'єднання, серед яких – Асоціація індустрії гостинності України, Асоціація готельних об'єднань та готелів міст України, Всеукраїнська професійна спілка працівників туристичної галузі, санаторно-курортної сфери та готельного господарства, Клуб готельєрів

та рестораторів HOTELIERO, ГО «Спілка сільського зеленого туризму України», Спілка українських підприємців, Громадська спілка «Українська ресторанна асоціація», бізнес-асоціацій та інші, а також замовники освітніх послуг.

Проведення навчально-пізнавальної діяльності викладачами кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу Херсонського державного університету з підготовки майбутніх фахівців готельно-ресторанної справи сприяє формуванню ціннісного знання; досягненню і прийняттю соціального досвіду в процесі рефлексії та інтерпретації; прийняттю соціального досвіду як особистого під час викладання таких фахових дисциплін: «Технологія продукції ресторанного господарства», «Основи кулінарної майстерності», «Товарознавство та контроль якості продуктів харчування», «Гігієна і санітарія в галузі», «Стандартизація, сертифікація і метрологія», «Міжнародні стандарти якості готельно-ресторанного бізнесу», «Організація ресторанного господарства» тощо.

Інтеріоризація професійно-орієнтованого ціннісного знання забезпечує підготовленість майбутнього фахівця готельно-ресторанної справи до фахової діяльності, що є результатом навчання в закладах вищої освіти різних форм власності, спрямованим на оволодіння замовниками освітніх послуг професійно орієнтованими знаннями, уміннями, навичками і компетентностями, які встановлюють його відповідність вимогам до діяльності з надання різноманітних послуг клієнтам готельно-ресторанних підприємств [1].

Процес інтеріоризації акцентує увагу на психологічній підготовці майбутніх фахівців сфери обслуговування, розвитку їхніх особистісних якостей, необхідних для успішної реалізації професійних функцій: виробничо-технологічної, організаційно-управлінської, маркетингової, комерційної, проектно-технологічної. Соціальне замовлення для ЗВО з підготовки фахівців для сфери обслуговування (у тому числі й готельно-ресторанної справи) визначається через спільність вимог до випускників щодо їхньої подальшої інноваційної професійної діяльності, що є результатом здійсненої інтеріоризації

професійно-орієнтованого ціннісного знання в підготовці майбутніх фахівців готельно-ресторанної справи.

Висновки. Отже, надання студентам можливості вибору індивідуальної освітньої траєкторії; формування ключових компетентностей (мотивація до майбутньої фахової діяльності та освоєння професії; здатність комунікативно взаємодіяти; емпатійність; прагнення до самоосвіти, опанування інноваційних технологій; професійна етика та етикет; толерантність та ввічливість, полікультурність; ініціативність; готовність до відповідальних дій та прийняття самостійних рішень у виробничих ситуаціях; уміння працювати в команді, керівництво емоціями; навички професійної мобільності та навчання впродовж життя) і є результатом здійсненої інтеріоризації професійно орієнтованого ціннісного знання в підготовці майбутніх фахівців готельно-ресторанної справи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурак, В. Г. (2020). Модернізація професійної підготовки фахівців готельно-ресторанного господарства. *Нова педагогічна думка*, 4, 7–12.
2. Лебедева, Н. А. (2018). Інтеріоризація як складова формування цінності знань у процесі підготовки майбутнього фахівця аграрія. *Мова, культура та освіта: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. викладачів і студентів*, 139–143.
3. Слюсаренко, Н., & Кульбацька, М. (2015). Суб'єкт-суб'єктний підхід до організації педагогічного процесу. *Людинознавчі студії. Педагогіка*, 1 (33), 194-201.
4. Стандарт вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня галузі знань 24 «Сфера обслуговування» спеціальності 241 «Готельно-ресторанна справа». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/zatverdzeni%20standarty/2020/03/241-gotel-restoran-sprava-B.pdf> (дата звернення: 10.07.2021).
5. Стандарт вищої освіти України другого (магістерського) рівня галузі знань 24 «Сфера обслуговування» спеціальності 241 «Готельно-

ресторанна справа». URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoyi-osviti> (дата звернення: 20.07.2021).

**ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ АСПЕКТИ ДИСТАНЦІЙНОГО
НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ, ПРИ ВИКЛАДАННІ ДИСЦИПЛІНИ
«МЕДИЧНА БІОЛОГІЯ»**

Верголяс Майя Розметівна^{1,2},

д. б. н., доцент,

Михайлюк Михайло Михайлович¹

к. в. н., доцент,

Верголяс Олександр Олександрович²

к. ю. н., ст. викладач

1- ПЗВО «Міжнародний європейський університет», м. Київ

2- Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького, Мелітополь

Вступ. Дистанційне навчання (змішана форма навчання з використанням дистанційних методів) за умов очної форми навчання – це новий освітній досвід, який став вимушений в результаті загальнодержавного карантину, щодо запобігання стрімкого поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2.

Більшість науковців та освітян впевнені, що після пандемії світ однозначно буде інакшим в освітньому просторі, і тому вже сьогодні необхідно робити певні висновки і працювати на випередження, максимально удосконалюючи дистанційну освіту. Адже саме якісна освіта дасть змогу українському суспільству подолати будь які кризи та виклики сьогодення, а здобувачам вищої освіти – бути конкурентоздатними в міжнародному просторі освіти та науки.

Раніше дистанційна форма навчання дозволяла навчатися тим, хто в силу об'єктивних факторів не міг це робити в традиційних масових закладах вищої освіти. Але тотальна комп'ютеризація нашої країни, яка почалася ще в 90-і роки дозволила дистанційній освіті відбутися та реалізуватися шляхом

інтерактивної взаємодії здобувачів вищої освіти та викладачів в процесі навчання.

Популярність дистанційної освіти також зростала останнім часом, оскільки така освіта досить гнучка та доступна для багатьох бажаючих отримати знання.

Згідно з літературними даними розвиток інформаційних технологій дає змогу студенту користуватися найновішими науковими досягненнями та відкриттями.

При використанні дистанційного навчання можуть використовуватися різні методи донесення навчальної інформації, і нині вже змінилося багато поколінь інформаційних технологій, методів та прийомів подання потрібної інформації – E-Learning, освітнє телебачення, аудіо та відеотрансляції, відеоконференції, інтернет трансляції, зрештою заняття на різноманітних інтернет платформах – Zoom, Goggle Meet, Skype тощо.

Тому метою нашої роботи став аналіз переваг та недоліків дистанційної форми навчання та можливості гармонізації освітнього процесу за умов змішаної форми навчання з використанням дистанційних методів.

Основна частина. Медична біологія розпочинається вже в першому семестрі на 1 курсі та вивчається впродовж академічного року. Дисципліна базується на попередньо вивчених здобувачами в середній загальноосвітній школі таких предметів, як "Загальна біологія", "Біологія людини", "Біологія тварин", "Біологія рослин". «Медична біологія» закладає фундамент для подальшого засвоєння студентами знань та вмінь із профільних теоретичних і клінічних професійно-практичних дисциплін (біологічної та біоорганічної хімії, гістології, цитології та ембріології, фізіології, мікробіології, медичної генетики, клінічної імунології, інфекційних хвороб, епідеміології, педіатрії тощо).

Вивчення медичної біології формує у студентів цілісну уяву про загальні закономірності розвитку живої природи; про сутність життя, його форми, індивідуальний та історичний розвиток органічного світу та місце людини в ньому; про форми біотичних зв'язків у природі, життєві цикли паразитів та

паразитарні хвороби людини; про місце людини в біосфері; забезпечує фундаментальну біологічну підготовку та набуття практичних навичок для подальшої професійної діяльності лікаря загальної практики.

Враховуючи специфіку та багатогранність дисципліни «Медична біологія», при викладанні акцентується увага на рівні організації життя, спадкову патологію та паразитарні хвороби людини. В майбутньому студенти на теоретичних та клінічних кафедрах зможуть закріпити отриманні знання, а згодом використати їх у своїй практичній діяльності.

Дистанційне навчання має ряд певних переваг.

1. Насамперед перевагою такого навчання є можливість навчатися у зручний для студента час, якщо звісно викладач не вимагає присутності студента на лекції чи практичному заняття, яке викладається на відповідну платформу, до якої студенти мають постійний доступ. В такий спосіб здобувач може багаторазово переглядати матеріал в будь який час та формувати свій власний індивідуальний графік занять.

2. Можливість навчатися в будь якому місці, маючи компютер та доступ до інтернету. Студенти можуть навчатися не виходячи з дому і паеребувати в будь-якій точці планети. І звичайно, це великий плюс для людей з особливими потребами, з обмеженими можливостями здоров'я, для тих, хто мешкає у важкодоступних місцевостях, для батьків з маленькими дітьми тощо.

3. Доступність навчальних матеріалів, що розміщені на відповідних інтернет платформах, дозволяє відмовитися від друкованих видань, необхідності купувати підручники, навчальні посібники.

4. І здобувач і викладач знаходяться постійно знаходяться на зв'язку, що дозволяє вчасно проконсультуватися та вирішити наріжні питання.

5. Навчання зазвичай проходить у спокійній обстановці, яка комфортна для здобувача. Проміжна атестація, яка проходить у вигляді тестів на викликає занепокоєння та стресу. Крім того електронна мережа, яка перевіряє тести вільна від заангажованості та упередженості по відношенню до здобувачів

Недоліків такого навчання на наш погляд набагато більше.

1. Передусім, студентам, що навчаються дистанційно, необхідна сильна мотивація, оскільки більшість матеріалу має освоюватися самостійно. Це вимагає достатньої сили волі, самодисципліни, самоорганізованості, відповідальності та самоконтролю. На першому курсі, який перевантажений фундаментальними дисциплінами (медична біологія, анатомія людини) та великою кількістю теоретичних дисциплін, досить важко зрозуміти власну мотивацію, оскільки більшість студентів не розуміє навіщо так багато вчити теоретичного матеріалу і чому так мало інформації власне про хвороби, їх лікування тощо.

Відсутність сильної мотивації, заохочення з боку викладачів та контролю з боку батьків призводить до поганого сприйняття фундаментальних знань, на які згодом опирається більшість клінічних дисциплін. Тому на цьому етапі дуже важливо доносити знання про міждисциплінарну інтеграцію, щоб студент чітко розумів для чого вчити саме цей предмет, і яке підґрунтя ця дисципліна дасть для освоєння вже більш складних дисциплін на старших курсах в майбутньому.

2. Нестача практичних вмінь та навиків. Досить проблемно якісно організувати дистанційне навчання, коли у студентів медичних вузів велика кількість практичних занять. Жодні найсучасніші комп'ютерні тренажери не замінять живого спілкування. Ми всі по різному сприймаємо інформацію з довкілля – є аудіали, візуали, дискрети та кінестетики. Під час дистанційного навчання ми втрачаємо важливий кінестетичний аспект. Більшість студентів-медиків, окрім візуального, аудіального каналу інформації, значно опираються на кінестетичний фактор. Для них дуже важливим є тактильний вже з першого курсу, оскільки можливість виготовити та дослідити мікропрепарат під мікроскопом, оглянути і описати макропрепарат формує поглиблену увагу та дозволяє краще закарбовувати отримані знання.

3. Дистанційна освіта не підходить для розвитку комунікабельності та міжособистісних контактів. У розумінні комунікативної культури студентів вищих медичних навчальних закладів є сукупність професійних якостей,

моральних цінностей і комунікативних умінь майбутнього лікаря, що реалізуються під час спілкування. Так, до професійно-комунікативних якостей належать: професійна ерудиція, спостережливість, здатність до логічного осмислення діагностичних і лікувальних маніпуляцій, тактовність, обачність тощо. У діяльності лікаря комунікативна компетентність обумовлює ефективність спілкування з пацієнтами, їхніми родичами, колегами та ін. Це така взаємодія, що сприяє успішному вирішенню проблем учасниками комунікації; забезпечує досягнення цілей спілкування з оптимальними витратами і приводить до досягнення взаєморозуміння між партнерами по спілкуванню.

4. Відсутність соціалізації та приналежності до «ком'юніті» також є важливою проблемою, адже в он-лайн студенти не ідентифікують себе з якоюсь соціальною групою чи спільнотою. В звичайних умовах студенти вчаться командній роботі, долати конфлікти, міжособистісні виклики та ефективно взаємодіяти один із одним.

5. Тотальна гаджетизація життя вносить також свої негативні наслідки, як безпосередні, так і віддалені, що згодом призведуть до проблем із здоров'ям, через порушення зору та формування неправильної постави.

6. Небезпека для здоров'я. Час проведений за комп'ютером – це не лише лекції та практичні, що проводяться онлайн. Ще й багато часу, що витрачається на пошук додаткової інформації в мережі Інтернет, вирішення тестів, переглядання методичних вказівок до практичних занять тощо. Це призводить до порушення зору, незважаючи на перерви та рухи під час відпочинку.

Працюючи за комп'ютером доводиться читати тексти різного шрифту, переглядати картинки та відео. Все це призводить до величезного навантаження на очі, що призводить до погіршення гостроти зору. Картинка на моніторі відрізняється від природного зображення тим, що вона самоосвітна, а не відбита. Крім того, зорова напруга зростає через те, що погляд постійно доводиться переміщати з монітора на клавіатуру.

Сильно шкодить зору і неякісне програмне забезпечення. Невдалий підбір кольору, шрифтів тощо може значно погіршити наш зір. Свій внесок роблять і невдале розташування монітора, сильна контрастність, неправильна організація робочого місця тощо. При тривалому погляді в монітор нерідко виникає такий дисбаланс як «сухість очей» в результаті тривалого напруження очі змушені стежити за безперервним бігом світлових променів. Як правило, ми моргаємо близько 20 разів на хвилину, при цьому сльозоточиві залози зволожують рогівку. Нерухомий погляд на екран скорочує моргання приблизно в три рази. В результаті око стає «сухим», що призводить до зниження гостроти і втрати зору.

Окрім того, ані батьки, ані викладачі не в змозі контролювати поставу студента під час навчання за монітором. Тривале сидіння негативно впливає на ще недостатньо сформований скелет, який натомість потребує певного фізичного навантаження та гармонізації.

7. Присутність на лекції під час онлайн-транслявання легко перевірити, але проблема ідентифікації також заслуговує окремої уваги. Досить багато часу викладачу необхідно для контролю присутності студентів на лекції і переносу інформації з електронного носія на паперовий журнал, адже викладач не може бути впевнений чи студент повністю прослухав лекцію, чи тільки поставив відмітку про присутність. Особливо це стосується лекції на потоці, коли присутні декілька груп і кількість осіб є значною.

8. Власне «магія навчального процесу» – надзвичайно важливий територіально-психологічний фактор. Коли студент опиняється в навчальній аудиторії, весь простір навколо ніби опромінює інформацією і налаштовує на сприйняття чогось нового. Студенти сидять у халатах і дотримуються певної дисципліни. Навчальна кімната містить ілюстровані плакати, що розвішені на стінах, мікроскопи, набори реактивів, є можливість виготовляти та досліджувати мікроперати, експонати та макропрепарати за темами практичних занять тощо. В аудиторії є авторитетний викладач, якому можна поставити питання та отримати швидку відповідь, індивідуальну допомогу у вирішенні та

роз'ясненні завдань, тестів, задач. Звичайно, цього неможливо досягнути в кімнаті вдома, де вночі сплять, вдень відпочивають, періодично приймають їжу, навчаються, розважаються тощо.

Висновки: Необхідна зміна структури дистанційного навчання для досягнення більшої ефективності, зокрема: введення електронної версії балло-рейтингової системи; застосування практичних відео посібників при проведенні теоретичного курсу; розробка додаткових курсів для компенсації відсутніх знань; введення продуманої системи тарифів; посилення захисту і контролю над головними розподіляють комп'ютерними базами та електронними центрами.

Найкращим засобом демонстрації навчального матеріалу, безумовно, є мультимедійна лекція, яка дозволяє бачити презентацію (активує візуальний канал сприйняття інформації) та чути пояснення лектора (аудіальний канал інформації).

ВПРОВАДЖЕННЯ ПИТАНЬ ГЕНДЕРНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ У ПРОЦЕС ВИКЛАДАННЯ БІОЛОГІЇ

Григоров Георгій Альбертович

кандидат філософських наук

КЗВО «Дніпровська академія неперервної педагогічної освіти»

Дніпропетровської обласної ради

м. Дніпро, Україна

Вступ. Євроінтеграція України, необхідність побудови демократичного суспільства обумовлюють зміни в галузі освіти й виховання. Гендерна культура як показник формування демократичних відносин, набуває важливості у різних аспектах існування суспільства, створює нову філософію відображення та усвідомлення соціальної дійсності.

Організація об'єднаних націй завдяки своєму політичному і соціальному статусу в світі виступає діючою силою для розв'язання глобальних проблем сьогодення. Цілі Сталого Розвитку Тисячоліття, ухвалені на період до 2030 року, є дороговказом для України, зокрема, п'ята ціль стосується досягнення гендерної рівності [1, с. 10].

Необхідність формування гендерної культури, адекватне усвідомлення проблематики гендерного виховання обумовлено новим усвідомленням вимог моралі, культурного та соціального розуміння мужності та жіночності, форми взаємовідносин статей. В результаті цього, замість звичних гендерних стандартів відбувається переосмислення потенціалу різнобічних взаємовідносин між чоловіком та жінкою. Однак з іншого боку, виникають питання пригнічення духовно-особистісного змісту материнства, батьківства, шлюбу та можливий занепад суспільної культури. Тому цілком доречно можна стверджувати, що формування гендерної культури виступає актуальним завданням освіти та виховання, зокрема у школі.

Мета. Побудувати роздуми про необхідність вирішення гендерних питань при підготовці майбутніх вчителів біології.

Матеріали і методи. При роботі над даною публікацією автор застосував методи теоретичного дослідження та провів аналіз актуальних наукових праць з даної проблематики.

Результати і обговорення. Поняття «гендерне виховання», його сутність, напрям, принципи та завдання в науковій літературі сформульовані недостатньо чітко. Більшою мірою робиться наголос на актуальність, необхідність гендерного виховання, на доцільність впровадження в педагогічну науку гендерного компоненту як міждисциплінарної категорії [2].

Данна тематика розглядається у роботах А. Мудрика, Л. Штилевої, В. Кравця, Дороніної та Коніщевої, Карпенко і Ростовської, О. Ільченко та ін [3-9].

Враховуючи соціальну і політичну ситуацію сьогодення в нашій частині пострадянського простору, слід зазначити, що питання гендерної проблематики є досить «молодими» в різних шарах суспільства і виступають причиною досить активних дебатів. Обговорення цих питань не є тепер турботою лише науковців, феміністських асоціацій або груп ЛГБТ. Воно відбувається також на політичній та релігійній арені і, звичайно, привертає увагу педагогів і суспільства в цілому, не рідко примушуючи зайняти різні позиції з цього питання.

Крім соціальної і політичної ситуації, три моменти спонукають до розгляду цих питань при підготовці майбутніх вчителів біології:

Перший пов'язаний з тим, що в школах країни й сьогодні панує розуміння, що теми, які торкаються статевого виховання, мають розглядатися переважно вчителями біології. «Біологічна» модель статевого виховання висвітлює проблематику сексуальності переважно через анатомічні й фізіологічні аспекти відтворення, часто не приділяючи увагу емоційним і соціальним відносинам, які зумовлюють саме існування «біологічного тіла». Через це професійна діяльність вчителя біології іноді обмежується відсутністю контакту з іншими типами сприйняття і підходами щодо людини як особистості.

Другий момент торкається явного уникання гендерних питань. В одній з пропозицій Міністерства освіти за затвердженими стандартами освіти в доповненні позначено, що викладання біології не повинно бути пов'язано виключно з розповсюдженням або наближенням до біологічного змісту, оскільки розвиток особистих та соціальних зобов'язань також притаманний викладанню біології [10]. Наприклад: «Я визнаю і поважаю свої подібності та відмінності з іншими в плані статі, зовнішності і фізичних особливостей» або «Я критично аналізую традиційні гендерні ролі в нашій культурі відносно сексуальності і відтворення».

Третій момент виявляє, що в деяких роботах обговорюється об'єкт вивчення біології як системи цінностей, на якій засновано біологічне знання, або дихотомія «природа-культура» [11], що відкриває можливості для переосмислення даної області і руйнування дихотомії, яка досить часто супроводжує дану дисципліну.

Поєднання гендеру як соціокультурного явища і статі як чисто біологічного поняття створює дихотомію, яка при перенесенні в формальну освіту відокремлює процес навчання біології від соціальних наук.

В біології домінуючими є, так звані, чоловічі цінності і, в певних випадках, ворожі по відношенню до участі жінок. Існує багато історичних прикладів різноманітних заперечень участі і посилення ролі жінок в науці або інтерпретації біологічних знань (анатомічних відмінності між мозком чоловіків і жінок, гормональних особливостей, еволюційних теорій) для обґрунтування невеликої кількості жінок в науці.

Обговорювати проблему «де-маскулізації» біології обов'язково треба в процесі підготовки вчителів. Слід переглянути верховенство універсальних, безособових «об'єктивних» установок біології відносно тем, що розглядають людську сексуальність. Відійти від позиції, з якої прийнято вважати, що для формування сексуальної культури досить познайомити учнів з думкою фахівців з анатомії та фізіології, з правилами збереження здоров'я та рекомендаціями щодо санітарії та гігієни, що відсувають на задній план особистий досвід

суб'єктів навчання, емоції і відчуття, які з цим досвідом пов'язані, визначення про себе, свого партнера(ів) та інших представників соціуму.

Для засвоєння професійних компетентностей важливу роль мають трансформація та інтеграція знань як академічного, так і особистого походження. Можливо через недостатню увагу до гендерної проблематики в освіті вчителів біології, практикуючий вчитель спирається, в основному, на особистий життєвий досвід, власні інтереси, релігійні, політичні і культурні погляди, і формує свої власні усвідомлення про гендер, будуючи свою професійну діяльність виходячи з цього усвідомлення.

Можливим варіантом трансформації цієї ситуації є інтеграція гендерних питань в сферу професійних знань вчителя біології через впровадження практикумів, методичних семінарів, наукових диспутів, різноманітних творчих завдань з цієї проблематики у процес підготовки майбутнього та підвищення кваліфікації практикуючого вчителя біології.

Висновки. Метою даного дослідження є актуалізація питання, якому досить часто не приділяється увага при підготовці майбутніх вчителів біології. Ми вважаємо, що ця тема потребує подальших досліджень не тільки в Україні але й на всій території пострадянського простору. Розробка шляхів впровадження питань з даної проблематики в процес підготовки майбутніх педагогів потребує формування методологічної бази гендерного компоненту освітнього середовища, ґрунтовної теоретичної основи та комплексу практичних завдань.

Список літератури

1. Вихор С. Т. Законодавче забезпечення гендерної рівності в освітньому просторі України. *Сучасні стратегії гендерної освіти в умовах Євроінтеграції: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (Тернопіль, 10-11 вересн. 2020 р.), Тернопіль. 2020. С. 10-12.

2. Вихор С. Т. Гендерне виховання: паралелі крізь століття. *Наука і сучасність: зб. наук. пр. Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова*. Київ: Логос. 2003. Т. XLI. С. 82-90.

3. Мудрик А. В. Социальная педагогика: учеб для студ. пед. вузов / под ред. В. А. Слостенина. Москва: Изд. Центр «Академия». 1999. 184 с.
4. Штылева Л. В. Почему учителю XXI века необходимо знать про «гендер» и обладать гендерным измерением в работе с детьми? Внедрение гендерных курсов в систему среднего образования: методическое пособие. Иваново. 2000. 165 с.
5. Кравець В. Гендер у педагогічній парадигмі вузівської системи: виклики та відповіді. *Українознавчий альманах*. 2010. Вип. 4. С. 113-117. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukralm_2010_4_26.
6. Дороніна Т. О. Суспільно-політичні передумови упровадження принципу гендерної рівності у вітчизняну систему освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія*. 2010. № 1. С. 13–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Potip_2010_1_5.
7. Коніщева Н. Й. Гендерна освіта як інноваційний чинник забезпечення конкурентоспроможності України. *Економіка. Управління. Інновації*. 2012. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2012_1_23.
8. 38. Ільченко О. Особистісно-соціальний підхід як основа гендерного виміру освітнього простору. *Педагогічні науки*. 2012. Вип.54. С. 15–19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pena_2012_54_5
9. Карпенко К. І., Ростовська В.І. Взаємозв'язок екологічної та гендерної освіти як умова сталого розвитку. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2015. Вип. 62. С. 182–191. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpqgvzdia_2015_62_19
10. Щодо методичних рекомендацій про викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2020/2021 навчальному році: лист міністерства освіти і науки України від 11.08.2020 №1/9-430. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5f3/3fa/fbc/5f333fabcc811488054689.pdf>
11. Mukherjee S. *The Gene: An Intimate History*. New York: Scribner. 2016. P. 2999-3000. URL: <https://faseb.onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1096/fj.160902ufm>

ЗАСТОСУВАННЯ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Домашенко Ірина Костянтинівна,
викладач першої категорії
Відокремлений структурний підрозділ
«Харківський фаховий коледж інформаційних технологій
державного університету телекомунікації»
м. Харків, Україна

Вступ./Introduction. У статті розглядаються питання застосування ігрових технологій, а саме рольових, комп'ютерних ігор при вивченні іноземної мови. Розглядаються проблеми розробки методичних рекомендацій по використанню рольових, комп'ютерних ігор.

Ключові слова: комп'ютерна гра, іноземна мова, мотивація учнів, процес навчання, ефективність навчання.

Мета роботи./Aim. Головною метою навчання іноземної мови є формування комунікативних умінь. Мета цієї роботи полягає в тому, щоб показати ефективність використання ігрових технологій для формування комунікативних навичок.

Методи дослідження./Materials and method. Використовувався теоретичний метод дослідження: аналіз педагогічної та психологічної літератури. Застосовувався метод проєктів, веб-квест-методика. Різноманітні ігри для розвитку навичок читання, письма, говоріння та аудіювання.

Результати та обговорення./Results and discussion. При вивченні іноземної мови ефективна роль належить використанню ігрових технологій. Тому що гра формує стійкий інтерес до подальшого вивчення іноземної мови, а також щоб успішно оволодіти нею. В ній закладені великі потенційні можливості. Ігрові форми навчання активізують діяльність студентів, дають змогу виявити їх розумові та творчі здібності.

Для гри характерна спонтанність, швидкість реакцій, правильні та дотепні відповіді. Гра - варіативно-ситуативна мовленнєва вправа, в ході якої студенти набувають досвіду спілкування. Тому гра має бути невід'ємним елементом кожного уроку. Вона охоплює різні види мовленнєвої діяльності (слухання, говоріння, читання, письма), студенти відчують емоційне задоволення як у процесі гри, так і при досягненні результатів.

Ретельно продумана гра полегшує вивчення і закріплення мовного матеріалу (фонетики, лексики, граматики) та сприяє формуванню відповідних умінь і навичок,

В рамках сюжетно - рольової ситуації на заняттях використовують ігри і як самостійний методичний прийом. Для викладача будь-яка навчальна гра - це, перш за все, вправа. Викладач завжди точно і чітко уявляє собі яку навчальну мету переслідує та чи інша гра, однак, йому не слід показувати студентам, що його більше цікавить другий план (методична мета), інакше гра перетвориться в звичайну вправу. Навчальна гра сприяє виконанню важливих методичних завдань:

- створення психологічної готовності студентів до мовного спілкування;
- забезпечення природної необхідності багаторазового повторення ними мовного матеріалу;
- тренуванні студентів у виборі потрібного мовного варіанту, що є підготовкою до ситуативної спонтанності мови взагалі.
- створення психологічної готовності студентів до мовного спілкування;
- забезпечення природної необхідності багаторазового повторення ними мовного матеріалу;
- тренуванні студентів у виборі потрібного мовного варіанту, що є підготовкою до ситуативної спонтанності мови взагалі.

Приклади рольових ігор.

1. *Journalist – Interviewee.*

Один зі студентів отримує роль журналіста, інший - того, у кого братимуть інтерв'ю. Якщо група велика, то можна зробити кілька таких пар. Кожній парі дається одна тема, в залежності від матеріалу програми.

2. *Super Star: the way you became famous.*

3. *Living in London (another city): the advantages and disadvantages of living in a big city.*

4. *Who is the most important person for you? Why?*

5. *Healthy or Junk food: your recommendations.*

6. *What's my problem?*

Ця гра містить елемент несподіванки, а отже мова є спонтанною і непередбаченою, студенти розмовляють ніби вони тільки що зустріли свого партнера, тобто в реальних умовах. На стікерах пишуться різні професійні проблеми, а потім листочки у випадковому порядку лунають студентам. Вони спілкуються і запитують один одного: Куди мені звернутися? Що мені потрібно зробити, щоб позбутися від цієї проблеми? При цьому ніхто не може називати саму проблему, студенту потрібно на основі рад зрозуміти в чому саме полягає його проблема.

7. *Famous people.*

Кожен студент вибирає собі знаменитість, але не називає прізвища. Один з «знаменитостей» виходить до столу викладача, інші ставлять йому запитання.

- What is the most important thing you have ever done?
- Does your public life affect your private life?
- Which event in your life was the most significant?

Задача «знаменитості» - відповідати на питання ухильно, щоб його роль не так швидко розгадали.

Коли дано кілька правильних відповідей, викладач називає прізвище студента, який дав правильну відповідь.

Все більшої популярності набуває термін «Гейміфікація». З одного боку, кажучи про Гейміфікацію, мають на увазі застосування ігрового дизайну, тобто принципів і елементів проектування комп'ютерних ігор в неігрових контекстах.

З іншого боку, під Гейміфікація розуміють вдосконалення послуг шляхом додавання ігрової складової (gameful experiences) з метою залучити споживача в процес виробництва сукупної цінності.

Головними структурними одиницями гри вважають:

- ролі, які беруть на себе гравці;
- сюжет;
- правила гри, яким гравці підкоряються.

Типології комп'ютерних ігор в залежності від мети використання їх в навчальному процесі:

1. Навчальні комп'ютерні ігри, призначені для презентації нового матеріалу і його первинного закріплення.

2. Ігрові програми, призначені для формування навичок і умінь в ході багаторазового повторення ігрових дій.

3. Діагностуючі або контролюючі ігри, призначені для перевірки рівня сформованості навичок і вмінь.

4. Імітаційно-моделюючі ігри, що дозволяють моделювати процеси, явища і об'єкти навколишнього світу.

5. Демонстраційні ігри, що допомагають наочно уявити досліджуваний матеріал.

Вивчення і використання перерахованих ресурсів дає викладачеві уявлення про те, які завдання і вправи для навчання англійської мови можливо реалізувати в комп'ютерному форматі. Це: шаради, кросворди, інтерактивні вправи на вибір правильної відповіді, зіставлення і в деякому дуже обмеженому обсязі - завдання на текстове введення.

Критерії оцінки діяльності викладача зі створення навчальних комп'ютерних ігор:

1. Розробка педагогічного сценарію (плану) освітньої гри:

- відповідність сценарію (плану) віковим особливостям студентів;
- чітке розуміння педагогічних завдань, які можна вирішувати за допомогою розробленої гри;

- уявлення про тих знаннях і уміннях, які формуються в процесі використання гри.

2. Педагогічний дизайн і інтерфейс освітньої гри: - стиль оформлення;

- оптимальний колірний дизайн;

- зручний призначений для користувача інтерфейс;

- легкість для читання;

- використання мультимедійних елементів і анімації;

- якість графічного і мультимедійного матеріалу.

3. Функціональність гри; - організація взаємодії користувача з грою;

- використання таймінгу;

- організація підрахунку правильних і неправильних відповідей.

Результати дослідження ставлення студентів до ігрових технологій і роблять обґрунтований висновок, що Гейміфікація процесу навчання знайде позитивний відгук у більшості студентів і дозволить посилити їх внутрішню мотивацію. Ця робота цікава тим, що дає методологію дослідження доцільності застосування комп'ютерних ігор при вивченні англійської мови в професійних освітніх організаціях.

Велика кількість готових комп'ютерних лексичних та граматичних ігор розміщено на сайтах:

<https://learnenglishkids.britishcouncil.org/en/word-games/>.

<https://englishflashgames.blogspot.com>

Висновки./Conclusions. Отже, застосування ігрових технологій є сильним мотивуючим фактором в процесі навчання іноземної мови. Гра сприяє закріпленню мовних явищ в пам'яті, підтримці інтересу і активності студентів, виникненню бажання спілкуватися іноземною мовою. Використання різних ігрових прийомів також сприяє формуванню дружнього колективу, група об'єднується єдиною діяльністю, створюється сприятливий клімат спілкування, група перетворюється в суб'єкт навчального процесу, кожен по черзі стає центром спілкування, тому задовольняються його потреби в престижі, статусі, в увазі і повазі.

Список літератури

1. Камінська Р.Ю. Ігрові моменти на уроках англійської мови. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2013
2. Павлюк А.В. 200 ігор на уроках англійської мови. - Тернопіль: Мандрівець, 2003
3. Китайгородская Г.А. Методика интенсивного обучения иностранным языкам. – М., 1982.
4. Эльконин, Д. Б. Психология игры / Д. Б. Эльконин. - М.: Просвещение, 1987.
5. Lee W.R. Language Teaching Games and Contests. Oxford University Press, 1979

ПРАКТИКА ОКСФОРДСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ЩОДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ГУМАНІТАРНОГО ПРОФІЛЮ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Ковтун Олена Віталіївна

д. п. н., професор
Національний авіаційний університет
м. Київ, Україна

Вступ. Пандемія COVID-19 та соціальне дистанціювання, що стало її наслідком, не могли не позначитися на організації освітнього процесу. Швидкий і непередбачуваний масовий перехід до дистанційного навчання стимулював розробку й упровадження нових педагогічних підходів і методичних прийомів, сприяв удосконаленню віртуальних освітніх платформ і технологій. Пошук кращих практик організації освітнього процесу в таких умовах стимулював започаткувати дослідження в цьому напрямі.

Мета. Аналіз практики Оксфордського університету щодо ефективного забезпечення професійної підготовки студентів гуманітарного профілю в умовах пандемії COVID-19.

Матеріал і методи дослідження. Основним матеріалом дослідження був сайт Оксфордського університету, а саме його розділ University of Oxford Coronavirus [8]. Методи дослідження: моніторинг цифрової та методичної інфраструктури університету; вивчення експертних думок «університетської спільноти»; аналіз прецедентів і вивчення успішного досвіду ЗВО щодо вимушеної зміни базових режимів реалізації освітнього процесу (аналіз кейсів).

Результати й обговорення. Пошук кращих практик ЗВО щодо ефективного забезпечення професійної підготовки студентів гуманітарного профілю в карантинних умовах спонукав звернутися до рейтингу закладів вищої освіти. Одним з найбільш авторитетних в освітній галузі рейтингів є QS World University Rankings, який щорічно визначає університети-лідери. Субрейтинг QS World University Rankings by Subject визначає лідерів в одній з

п'яти галузей: Arts & Humanities (мистецтво та гуманітарні науки), Engineering & Technology (техніка та технології), Life Sciences & Medicine (медико-біологічні науки), Natural Sciences (природничі науки), Social Sciences & Management (соціальні науки та управління) [6]. Такий предметний рейтинг дає можливість визначити університети-лідери в галузі підготовки майбутніх фахівців гуманітарного профілю та звернутися до аналізу досвіду їх роботи. Світовим лідером цього року в номінації “Arts & Humanities” визнано Оксфордський університет (University of Oxford), Великобританія.

Важливим в аспекті започаткованого дослідження було визначення критеріїв для аналізу. Оскільки в нашому розумінні ефективність ЗВО пов'язана з адаптацією і гнучкістю учасників освітнього процесу до його організації і функціонування в умовах, спричинених пандемією COVID-19, в основу аналізу було покладено критерії, визначені нами на попередніх етапах дослідження [див.: 1]: управлінський, інформаційно-комунікаційний, методичний, технологічний.

На сайті Оксфордського університету представлено розділ University of Oxford Coronavirus [8], що презентує інформацію про те, як університет здійснює «освітню та дослідницьку діяльність на найвищому рівні під час пандемії COVID-19» – в цьому та в збереженні життя і здоров'я учасників освітнього процесу університет вбачає свою місію. Означений розділ сайту має рубрики: «Ваше здоров'я та благополуччя» (Your health and wellbeing), «Статус університету та дані тестування» (University status and testing data), «Персонал» (Staff), «Студенти та рекомендовані до вступу» (Students and offer holders), «Місцева громада» (Local community), «Абітурієнти» (Prospective students), «COVID-19 дослідження» (COVID-19 research), «Вакцина» (Vaccine).

Зупинимося на аналізі рубрики «Персонал» (Staff), оскільки тут розкрито механізми ефективного забезпечення професійної підготовки студентів гуманітарного профілю в умовах карантинних обмежень. Сторінка «Робота на відстані» (Working remotely), що подає керівництво для працівників, які працюють дистанційно, має за мету сприяти персоналу в організації

ефективного і комфортного режиму роботи (без завдання шкоди фізичному чи психічному здоров'ю) [3]. Сторінка «Навчання й підтримка студентів» (Teaching and student support) пропонує рекомендації, покликані допомогти викладачеві адаптувати традиційні методичні прийоми до викладання в дистанційному (синхронний і асинхронний формати) та гібридному режимах [7]. Розроблена Центром викладання та навчання (Centre for Teaching and Learning) методика гнучкого й інклюзивного навчання (Flexible and Inclusive Teaching) не тільки дозволяє зберегти високоякісну і персоналізовану освіту, що є візитівкою університету, але й визнати і мінімізувати бар'єри, які заважають навчанню та активності студентів в умовах дистанційної освіти.

В університеті створено необхідну цифрову та методичну інфраструктуру для забезпечення безперервного перебігу освітнього процесу та ефективної професійної підготовки студентів гуманітарного профілю в умовах соціального дистанціювання. З-поміж цифрових інструментів відзначимо ті, що є найбільш дієвими в організації дистанційної професійної підготовки студентів гуманітарних спеціальностей. *Canvas* – віртуальне освітнє середовище Оксфордського університету, що дозволяє створювати структуровані за змістом та ресурсами курси, слугує засобом зв'язку викладача зі студентами, забезпечує проведення асинхронних дискусій (функція Forum), підтримання зворотного зв'язку засобами друкованих коментарів, анотацій, аудіо чи відео повідомлень а (функція SpeedGrader). *Cabinet* – онлайн-платформа для підтримки використання предметів і зображень в освітньому процесі, що має за мету зробити матеріальну культуру такою самою доступною в навчанні, як традиційні текстові джерела. Cabinet дозволяє користувачам цифровим способом «виймати» предмети зі скляних вітрин і музейних архівів і віртуально «вносити» їх до студентської аудиторії. Платформа забезпечує зрозумілий і гнучкий інтерфейс для завантаження та представлення 2D та 3D цифрових зображень, що доступні разом із контекстною інформацією, примітками, анотаціями та вказівками щодо вивчення матеріалу. Особливо ефективною платформа є в підготовці тих фахівців гуманітарних спеціальностей, для яких

важливе вивчення об'єктів та артефактів, наприклад, істориків, археологів, культурологів тощо. **ORLO (Oxford Reading Lists Online)** – новий інструмент Оксфордського університету для створення викладачами онлайн-переліків літератури для читання. Студенти, використовуючи ресурс, отримують доступ до списків літератури, яку необхідно причитати, за лінком переходять до повнотекстового ресурсу чи дізнаються про наявність паперового видання в бібліотеці. **Panopto** – хмарне програмне забезпечення, що дозволяє записувати відео та аудіо. Panopto дає викладачеві можливість: записувати лекції у лекційних театрах або в домашніх умовах за допомогою веб-камери; робити відео доступним цільовій шляхом розміщення в Canvas. **Microsoft Teams** надає платформу для проведення сесій у реальному часі з використанням аудіо, відео, спільного екрану. Підходить для неформальних дискусій та запитань і відповідей (текст зберігається в додатку Teams Chat для подальшого використання), обміну файлами та лінками. **Miro** – нова онлайн-платформа (віртуальна дошка), яку можна використовувати для мозкового штурму, побудови асоціативних діаграм і карт (mind mapping), проектування, планування, демонстрації концепцій тощо. Учасники можуть малювати, додавати текст, нотатки, зображення, посилання тощо в режимі реального часу. Є опції голосування та використання таймера. **Vevox** – інструмент опитування для отримання миттєвого зворотного зв'язку.

Оксфордським університетом було проведено значну методичну роботу щодо забезпечення ефективності дистанційного навчання. Зокрема, на допомогу викладачам Центром викладання та навчання було розроблено п'ять шляхів (pathways) реалізації методики гнучкого й інклюзивного навчання в межах традиційних навчальних сценаріїв (для проведення лабораторних і практичних занять, лекцій, семінарів і консультацій). Усі п'ять шляхів представлено схематично за етапами роботи, для кожного з етапів рекомендовано платформи, інструменти та найбільш доцільні види навчальної діяльності. Так, наприклад, для проведення практичного заняття в малій групі (від 5 до 20 студентів) пропонується такий алгоритм та інструменти. 1-й етап –

попереднє читання (reading), цифрова платформа – ORLO, інструменти – список літератури для читання, перелік спеціально розроблених запитань чи завдань. 2-й етап – презентація (presentation), може реалізуватися синхронно чи асинхронно, коли здійснюється попередній запис презентації на платформі Panopto; перевага асинхронної презентації – можливість повторного звернення до неї. 3-й етап – практична діяльність (activity), що відбувається у формі тестування, розв'язування проблемних завдань, дискусій. Викладач може попередньо підготувати тест чи форму для розв'язання проблемних завдань, застосовуючи CANVAS, спонукати студентів провести асинхронну дискусію. 4-й етап – зворотній зв'язок (feedback), групова зустріч в оффлайн чи онлайн режимі (на платформі Microsoft Teams) [4]. Як бачимо, у сценарії поєднуються найбільш ефективні прийоми як синхронного, так і асинхронного навчання.

Викладачі Оксфордського університету діляться досвідом того, як такі сценарії працюють на практиці, як використовувати CANVAS для планування курсу, представлення його структури, організації освітньої діяльності студентів; ORLO – для організації попереднього читання; Microsoft Teams – для проведення групових зустрічей, Teams breakout rooms – для організації дискусій студентів у малих групах, in-class polling у Microsoft Forms – для з'ясування рівня опорних знань студентів, їхніх інтересів і побажань при плануванні курсу, Microsoft Stream – для перегляду студентами запису заняття [2]. Віртуальний освітній простір Оксфордського університету створює додаткові освітні можливості для дистанційного синхронного, та, особливо, асинхронного навчання. Викладачі мають можливість ширше використовувати ресурси та технології, які «візуалізують» зміст дисципліни, переконливіше доводять правдивість/хибність певних підходів чи поглядів, залучають студентів гуманітарного профілю до інтерактивних видів діяльності, вчать їх збирати, аналізувати, критично оцінювати та інтерпретувати матеріали з досліджуваної проблеми. Так, у курсі практичної антропології свою ефективність підтвердили такі ресурси та освітні технології: попередньо записані «антропологічні діалоги» між фасилітаторами курсів; аудіовізуальні та трансмедійні

постановки: етнографічні фільми та відео, художній і науково-популярний репортаж, «гібридні» трансдисциплінарні розповіді та засоби масової інформації у різних технічних форматах; відео TED та YouTube; подкасти; цифрові технології (напр., Mentimeter); вікторини; фотографії, графічні ресурси; Інтернет-блоги, веб-сайти та інші Інтернет-ресурси [2].

Впродовж 2020-2021 н. р. в Оксфордському університеті було накопичено значний позитивний досвід щодо проведення різноманітних видів навчальних занять у гібридному режимі, коли викладач працює з групою студентів, які фізично присутні на місці лекції чи семінару, тоді як інші студенти віддалені та приєднуються до заняття за допомогою Microsoft Teams. Оскільки карантинні обмеження можливі і в майбутньому, очікується, що гібридний режим навчання буде провідним у найближчий час. З метою його ефективного реалізації на допомогу викладачам було розроблено педагогічні рекомендації, керівництво з технічного забезпечення, запропоновано список покликань (лінків), звернення до яких знайомить з позитивним досвідом навчання в гібридному режимі в Оксфордському університеті та в інших закладах освіти [5].

Значну увагу приділено питанням комунікації та зворотного зв'язку. Розділ сайту «Комунікація з персоналом і студентами» (Staff and student communications) представляє звернення керівництва університету до викладачів і студентів з широкого кола питань, пов'язаних з організацією дистанційного навчання. Зворотний зв'язок забезпечується можливістю звернення до всіх служб університету й отримання відповіді в режимі реального часу.

Висновки. Практику роботи Оксфордського університету щодо забезпечення професійної підготовки студентів гуманітарного профілю в умовах дистанційного навчання вважаємо ефективною, оскільки за *управлінським критерієм* університет демонструє: наявність компетенцій антикризової дії в управлінських команд; акцент не на адмініструванні, а на комунікації; організацію методичної підтримки цільових груп з усіх питань, пов'язаних із переходом на дистанційний режим роботи і навчання; за *інформаційно-комунікаційним критерієм*: налагодження інструментів

зворотного зв'язку (двобічної комунікації); відкриття консультаційних сервісів із використання дистанційних технологій; організацію сайт-майданчику з обміну кращими практиками запровадження дистанційної освіти; наявність банку цифрових освітніх ресурсів; проведення вебінарів з питань дистанційного і змішаного навчання; відповідно до *методичного критерію* викладачі демонструють володіння методичними засобами організації дистанційного навчання; вміння скористатися системою методичної підтримки; компетентність у розробці програм індивідуалізації освітніх траєкторій з урахуванням істотних змін в обставинах студентів і умовах навчання; згідно з *технологічним критерієм*: сформованість цифрової освітньої інфраструктури.

Список літератури

1. Ковтун О.В., Гринюк С.П. Методика діагностики стану адаптації і гнучкості учасників освітнього процесу до нових умов його організації, спричинених пандемією COVID-19. *Вища освіта в умовах пандемії*: монографія. Київ. : Талком, 2021. С. 55-72.
2. FIT pathways in practice – Oxford-specific examples, University of Oxford. URL: <https://www.ctl.ox.ac.uk/flexible-inclusive-teaching#collapse2831021>
3. Home-working and wellbeing guidance for staff, University of Oxford. URL: <https://hr.admin.ox.ac.uk/covid-19-resources#tab-1917766>
4. Introduction to FIT Pathways, University of Oxford. URL: <https://ox.cloud.panopto.eu/Panopto/Pages/Viewer.aspx?id=f43276de-4106-425d-ab31-ac3101005e27>
5. Planning and presenting a hybrid teaching session, University of Oxford. URL: <https://www.ctl.ox.ac.uk/hybrid-teaching#widget-id-2815001>
6. QS World University Rankings by Subject URL: https://www.topuniversities.com/subject-rankings/2021?utm_source=topnav
7. Teaching remotely, University of Oxford. URL: <https://www.ctl.ox.ac.uk/teaching-remotely#/>
8. University of Oxford Coronavirus. URL: <https://www.ox.ac.uk/coronavirus>

КРИТЕРІЇ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Любарець Владислава Вікторівна,
Доктор педагогічних наук, професор,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна

Яворська Тетяна Миколаївна,
Аспірант,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна

Вступ. Сучасний соціокультурний простір потребує менеджерів-професіоналів. Правова компетентність є провідним складником професійної компетентності майбутніх менеджерів соціокультурної діяльності (СКД). Сучасне соціокультурне середовище потребує у соціально-активному та юридично-грамотному менеджерів СКД, який здатний до соціальної активності та позитивно ставиться до прав особистості. У нестандартних умовах сьогодення менеджер СКД повинен володіти правовими знаннями для забезпечення захисту інтересів споживачів послуг розваг та дозвілля [1].

Потреба формування правової компетентності значною мірою зумовлена тим, що в процесі професійної підготовки майбутніх менеджерів СКД не враховується характер і обсяг професійно-правових знань, умінь, здатностей, що відображається на змістовому відборі та методичному супроводі правових дисциплін для менеджерів для галузі 028 «Культура та мистецтво».

Мета статті: окреслити критерії правової компетентності майбутніх менеджерів соціокультурної діяльності.

Матеріали та методи. Для вирішення завдань було використано: гіпотетичний та логічний методи, метод системно-структурного аналізу, метод групування, аналіз, конкретизація, узагальнення.

Результати та обговорення. Правова компетентність – це комплекс поєднань зі знаннями, переконаннями, досвідом, алгоритмом правових дій, що

дозволяють майбутнім менеджерам СКД орієнтуватись у соціокультурному середовищі, володіти правовою грамотністю у різних нестандартних ситуаціях які виникають в професійній діяльності, стимулюючи механізм правового захисту особистості.

Процес формування правової компетентності майбутніх менеджерів СКД є системним. Від набуття професійно-законодавчих знань до їх усвідомлення та реалізації механізмів його дій. Від формування правового мислення до розвитку здатностей досягати ефективного результату у нормативно-правовому полюсі професійної діяльності.

Володіючи правовою компетентністю, майбутні менеджери СКД будують чіткий алгоритм юридично-правильних дій з диференційним підходом до ситуацій, націлюють на превалювання одних норм поведінки над іншими у соціокультурному середовищі. Тому нами було виокремлено наступні критерії правової компетентності менеджерів СКД: мотиваційний, змістовий, діяльнісний.

Мотиваційний критерій стосується мотивації майбутніх менеджерів СКД до вивчення права, особистісних характеристик, які необхідні для якісного виконання професійних обов'язків відповідно до правових норм, ціннісних орієнтацій менеджера у соціокультурному середовищі. Мотиваційному критерію правової компетентності майбутніх менеджерів СКД відповідають такі показники, як мотивація до вивчення правових питань професійної діяльності; правові ціннісні орієнтації менеджерів СКД, відповідальність, неприйняття корупції та інших видів протиправної поведінки; професійне мислення, здатність до оцінки та аналізу професійної ситуації з позиції нормативно-правових актів; готовність постійно працювати над підвищенням рівня своєї правової компетентності.

Когнітивний критерій сформованості правової компетентності характеризує стан професійно-правових знань майбутніх менеджерів СКД. Майбутній менеджер СКД повинен володіти знаннями правових норм та законодавчих актів, що стосуються сфери дозвілля, адміністративно-правових

аспектів професійної діяльності. Це необхідний мінімум правових знань, необхідний для належної орієнтації у системі правових відносин у соціокультурній сфері для регулювання поведінки, як своєї, так й інших осіб. Вони формують правове мислення майбутніх менеджерів СКД. Відповідно основними показниками когнітивного критерію сформованості правової компетентності майбутніх менеджерів СКД визначено: володіння базовими поняттями щодо правових аспектів забезпечення безпеки у соціокультурній діяльності; здатність працювати з правовою інформацією; оцінювати сучасну соціокультурну ситуацію, володіти інструментами правового забезпечення соціокультурної діяльності.

Діяльнісний критерій дозволяє визначити здатність майбутніх менеджерів СКД ефективно виконувати управлінські функції, зокрема в адміністративному, інформаційно-аналітичному, освітньому секторах соціокультурної сфери. Згідно стандарту [2] майбутні менеджери СКД для діяльнісного критерію правової компетентності обрано такі показники: здатність кваліфіковано «реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні (ЗК17); здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя (ЗК18); здатність здійснювати ефективні комунікації та розв'язувати конфліктні ситуації у професійній діяльності (СК28)» [2], застосовуючи нормативно-правові акти, норми та права в різних сферах професійної діяльності.

Висновки. Формування в майбутніх менеджерів СКД правової компетентності доцільно оцінювати за трьома критеріями та відповідними показниками, які характеризують її структурні компоненти, зокрема

мотиваційним, когнітивним та діяльнісним. Використання цих критеріїв необхідне для виокремлення початкового, середнього та високого рівнів сформованості правової компетентності, що має важливе значення для з'ясування стану сформованості в майбутніх менеджерів СКД зазначеного феномену.

Література:

1. Любарець В. В. Професійна підготовка майбутніх менеджерів соціокультурної діяльності для індустрії гостинності: теоретичні обґрунтування: монографія. Суми: П.Ф «Видавництво “Університетська книга”», 2018. 382 с.

2. Стандарт вищої освіти. Перший (бакалаврський рівень) вищої освіти. Ступінь «бакалавр». Галузь знань 02 «Культура та мистецтво», спеціальність: 028 «Менеджмент соціокультурної діяльності». Наказ Міністерства освіти і науки України від 20.06.2019 р. No 870. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/06/25/028-menedzhment-sotsiokulturnoi-diyalnosti-bakalavr.pdf>

ОБ'ЄКТИВАЦІЯ ОБРАЗУ МИТЦЯ В КІНОФІЛЬМІ «ФРІДА»

Полезнюк Юлія Олександрівна

Студентка

Херсонський державний університет

м. Херсон, Україна

Вступ. Зображення на екрані є не копією життєвих сценаріїв. Під час продукування кінофільму відбувається переосмислення реальності, її «охудожнення», створюється лише відповідний їй образ, сучасний кінематограф черпає матеріал із виру дійсності, тому максимально наближений до неї, пронизаний відомими фактами. У біографічних та художніх кінострічках про життя художників конструювання реальності відбувається переважно за допомогою залучення декількох семіотичних систем – «кодів», котрі беруть участь у формуванні певного смислу. В єдиному смисловому просторі кінотексту інтегрується різна в семіотичному плані інформація, що уможлиблює більш повну інтерпретацію образу митця, зумовлену попереднім досвідом реципієнта.

В англійськомовному кінопросторі наразі знято декілька біографічних стрічок про життя відомих художників, їх страждання та пошук свого шляху.

Мета роботи. Виявити особливості об'єктивації образу митця в кінофільмі «Фріда».

Матеріали. Субтитри кінофільму «Фріда».

Методи дослідження. У роботі використано низку методів: дескриптивний метод (для опису понять «кінодискурс», «кінотекст»); метод інтерпретаційно-текстового аналізу (для виявлення специфіки реалізації образу митця на вербальному та невербальному рівнях у різних за жанром кінострічках); метод семантичного аналізу (для визначення семантики номінативних одиниць у контексті).

Результати та обговорення. Митця визначаємо як особу, яка займається мистецтвом (живописець, скульптор, майстер).

Драма «Фріда» (2002 р.) – про творчість мексиканської художниці Фріди Кало, яка у юні роки травмувала хребет та усе життя прожила з фізичним болем. Образ митця у кінофільмі реалізується не лише в образі Фріди (*“This is Frida Khalo. She is a wonderful painter”* (“Frida”), а й її чоловіка Дієго Рівери. Кожен з них мав свій власний погляд на мистецтво та його мету: *“You’d seen my work. You knew my politics when you hired me. I showed you the sketches. I discussed them with you and your father. I will not compromise my vision. It’s my painting”* (“Frida”). Хоча обидва були дуже талановитими та прогресивним для свого часу, їх образи представлені на контрасті: на фоні легковажного Дієго, котрий вів розгульне життя, пиячив та переймався лише революційними промовама: *“I was painting murals and womanizing in peace when you came along”* (“Frida”); *“Don’t come home and don’t tell speeches about the artists and the people and your fucking revolution. You only care about yourself, you piece of shit!”* (“Frida”); зображено Фріду, котра і дня не може прожити без болю після аварії: *“I can’t even remember what it felt before the pain”* (“Frida”); *“I’m used to pain”* (“Frida”).

Саме біль стає джерелом не лише страждань, а й натхнення для художниці. На відміну від інших митців, Фріда малює, адже не може без цього жити: *“If you are a real painter, you paint because you can’t live without painting. You will paint till you die, okay?”* (“Frida”). Хоча вона і почала малювати у шпиталі, щоб відволіктися від наслідків аварії та свого задовільного стану здоров’я, і сприймала це заняття лише як спосіб заробити гроші для забезпечення родини: *“I have to work to earn for living, so I don’t have time to fool around just for vanity”* (“Frida”), згодом мистецтво стало невід’ємною її життя.

Вона завжди прагнула залишатися собою, зберегти ту унікальність, з якою народилася: *“You wanted to be your own person”* (“Frida”). Тому жінка починає свій мистецький шлях з автопортретів, з того, що вона знає найкраще – себе. Те що вона відчувала у серці, якнайкраще вдавалося виразити на полотні: *“I paint what I see the world outside. But...you...you paint from here. It is*

wonderful” (“Frida”).

У своєму тілі художниця часто відчувала себе калікою (“*If an old man can do it, why not a cripple*” (“Frida”), оскільки людська оболонка лише завдавала біль та заважала повноцінному існуванню: “*I want you to burn this Judas of a body. I don’t want to be buried. I am tired of lying down*” (“Frida”). Натомість душа Фріди прагнула літати, наче птах, бути вільною, легкою та невагомою: “*Feet what do I need you for if I have wings to fly*” (“Frida”). Метафоричне порівняння себе з птахом у цьому контексті створює амбівалентність образу митця у кінофільмі: з одного боку – покалічена жінка, з іншого – вільна та щира творча особистість.

Цей контраст в образі Фріди підкреслює її чоловік у промові на виставці художниці: “*I want to speak about Frida as an artist, not her husband. I admire her. Her work is acid and tender, hard as steel and fine as butterfly’s wings. Lovable as a smile, cruel as the bitterness of life... I don’t believe that ever has a woman put such an agonized poetry in canvas before*” (“Frida”). Прикметники *acid* («уїдлиий»): *tender* («ніжний»), *hard* («жорсткий»): *fine* («витончений»), *lovable* («милий»): *cruel* («жорстокий») є антонімічними та поряд з опозиційними за значенням порівняннями *as steel, as butterfly’s wings, as a smile, as the bitterness of life* створюють складний образ митця, якому прийшлося пережити багато страждань, але який продовжував щиро розкривати своє серце цьому світу.

Висновки. Отже, у драматичній кінострічці «Фріда» образ митця створюється вербально за допомогою актуалізації у тексті таких ключових лексем як: *pain, loneliness, original, sad, tough, heart, beauty, poetry on canvas*. Зображення картин відомої художниці увиразнює її образ на невербальному рівні та, реалізуючи візуальний модус, доповнює розуміння її складної покаліченої, але ж щирої особистості, яка не боялася говорити про свій біль та свої справжні почуття мовою мистецтва.

РОБОТА НАД ВИКОНАВСЬКОЮ МАЙСТЕРНІСТЮ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ГРИ НА БАЯНІ (АКОРДЕОНІ) В ДМШ

Тимощук Юлія Юріївна

викладач по класу баяна
Бобрицької дитячої музичної школи
с. Бобрик, Україна

Вступ. Музичне і педагогічне життя сучасної української держави потребує нових підходів, активізації музичного виховання учнів дитячої музичної школи в класах основного інструменту. Це виховання громадянина, патріота, духовно багатой, освіченої людини, яка має фундаментальні знання із свого фаху, музиканта, здатного глибоко відчувати і мислити, осяяного внутрішньою потребою нести музичну культуру в маси, випускника, який досконало володіє виконавською майстерністю. Важливим чинником успішного вирішення завдань музичного виховання і освіти, в тому числі формування в учнів практичних навичок гри на музичному інструменті, є пробудження в них стійкого інтересу до національної української культури. В мистецтві, в процесі його багатовікового розвитку складаються загальні риси, форми й засоби художнього вираження, які залишаються вельми стійкими в художній культурі народу.

Нажаль, на сьогоднішній день в дитячих музичних школах (особливо сільських) бракує як нотної так і навчально-методичної літератури, де б висвітлювались проблеми інструментальної підготовки учнів-баяністів, а також методи роботи над музичним образом під час навчання гри на баяні.

Мета роботи полягає у визначенні особливостей формування виконавської майстерності та роботи над музичним образом учня баяніста-акордеоніста в ДМШ.

Матеріали та методи. Дана робота складена на основі узагальнених кращих здобутків і творчих пошуків у цьому напрямку відомих педагогів та виконавців баяністів (акордеоністів) таких як – Ю. Акімов, І. Пуриц,

М. Обертюхін та ін., а також власного педагогічного досвіду роботи в класі основного музичного інструменту в ДМШ.

У даній роботі використовуються загальнонауковий (спостереження) та теоретичний (узагальнення) методи дослідження.

Результати та обговорення. Вагомим чинником формування виконавської майстерності баяніста-акордеоніста є його початкове сконцентроване навчання та виховання особистості музиканта – майбутнього професіонала. У цьому руслі відомі праці науковців-практиків Ю.Акімова, І.Пурица, М.Обертюхіна, А.Мірека та ін., досвід яких послужив вихованню плеяди блискучих баяністів-акордеоністів, науковців та методистів, фахівців баянно-акордеонної сфери.

Свій багаторічний досвід навчання учнів музичних шкіл гри на баяні висвітлює у численних публікаціях та науково-методичних посібниках відомий російський педагог-баяніст Ю. Акімов. Він пропонує роботу з учнями розділити на три етапи: робота з нотним текстом, усвідомлення композиторського задуму твору та інтерпретації. Автор підкреслює необхідність заглиблення в художній образ музичного твору. Надаючи пріоритетності опрацювання художнього образу у роботі над музичним твором, автор підпорядковує розвиток технічних навичок учня створенню «нового змісту твору у синтезі композиторського та виконавського задумів».

Цінною є розробка Ю.Акімовим принципів творчого спрямування процесу навчання гри на баяні та індивідуального підходу у навчанні учнів. Так, Акімов переконує, що педагог не може обмежувати своє завдання лише тим, щоб навчити учнів добре грати. У процесі оволодіння баяном в учнів слід розвивати бажання постійно збагачувати свої знання у різних галузях мистецтва, стремління до формування естетичних поглядів та смаків, потребу до розвитку своїх художніх здібностей та удосконалення в одному із видів мистецтва, зокрема у виконавстві на баяні.

Зміст і форми роботи з учнями музичних шкіл у процесі навчання гри на баяні розглядає Л. Колесов. головним завданням в опрацюванні музичного

твору автор визначає роботу над художнім образом. Поетапність роботи, на думку Колесова, забезпечує така послідовність опрацювання музичного твору: загальне ознайомлення з музичним твором («вихідний синтез»), детальний розгляд («аналіз»), відпрацювання твору («кінцевий синтез»)

У методичних розробках М.Обертюхіна наголошується на важливості формуванняв учня навичок вірного прочитання нотного тексту. Автор надає особливого значення оволодінню технічними виражальними засобами інструмента: зміні руху міховедення, чіткості звуковедення, ясності артикуляції, метричному наповненню фрази, динамічним акцентам тощо.

Розвиток технічних навичок гри на баяні (акордеоні) вважає основою навчання учнів відомий вчений педагог А.Мірек. В обґрунтованій ним методиці навчання автор визначає найважливіші умови швидкого розвитку рухового апарату учня – «правильна постановка (корпусу, ніг, рук, кисті, пальців) і відсутність скутості рухів». Навіть незначні прогалини у постановці, застерігає А.Мірек, можуть стати пізніше серйозною перешкодою у розвитку виконавських навичок учня. Таким чином, автор визнає, що на постановку потрібно звертати найсерйознішу увагу, бо постановка, розвиток рухових навичок, якість звуку, розкриття змісту твору – все це складові частини одного великого процесу опанування грою на баяні.

Методика І.Пурица ґрунтується на використанні індивідуального підходу у навчанні учнів. «Індивідуальний підхід виявляється перш за все у тому, що, вивчаючи учня, педагог спрямовує його увагу на пошук і застосування таких методів роботи, які продиктовані особливостями його характеру, музичними здібностями». Тому автор наголошує, що викладач повинен володіти усіма основними способами і прийомами роботи, включаючи найсучасніші. У роботі педагога важливе місце має займати пошук нових прийомів і способів навчання, які сприяють заохоченню учнів та вияву їх ініціативи. Основними є уникнення інерції, формального застосування методів та прийомів роботи, постійний пошук варіантів, що дозволяють активізувати ігрові відчуття, загострити слух,

Таким чином методика навчання дітей гри на баяні, розроблена І.Пуриц, ґрунтується на принципах особистісно орієнтованої педагогіки. Індивідуальний підхід до кожного учня визначає шляхи досягнення цілей особистісного творчого розвитку школяра, що є особливо актуальним для сьогодення.

Сучасні автори методичних праць з навчання учнів гри на баяні-акордеоні сходяться на думці, що основною формою навчання гри на музичному інструменті є індивідуальне музичне заняття. Однак, кожне музичне заняття _ це лише елемент в ланцюжку занять, які об'єднані загальною метою, завданням, змістом. Заняття з основного музичного інструменту тісно пов'язане з виконанням домашнього завдання. Від рівня засвоєння учнем нового матеріалу на занятті залежить продуктивність його самостійної роботи. Тому заняття потрібно будувати так, щоб домашня самостійна робота була продовженням роботи в класі.

До домашніх завдань, зазначають педагоги Ю. Акимов, А. Мірек, М. Обертюхін, І. Пуриц, необхідно включати роботу над гаммами, вправами етюдами, гра на слух, читання нот з аркуша.

При вивченні нового музичного матеріалу на занятті ініціатива належить викладачу. Він вимагає від учня виконання всіх своїх вказівок в подоланні технічних чи художніх труднощів і по можливості намагається закріпити результати виконаної роботи.

На практиці навчання гри на баяні-акордеоні часто застосовують прийоми «направляючих вказівок», «поточних зауважень», «уточнюючих зупинок». Всі вони тісно пов'язані між собою.

Так направляючі вказівки доповнюють відповідні завдання при виконванні музичного твору від початку до кінця. Поточні зауваження повинні бути короткими і своєчасними, щоб учень не зупиняючи гри, встигав їх виконати. Застосування прийому уточнюючої зупинки доречно, коли учень допустив помилку.

Крім індивідуального заняття, яке включає весь ланцюжок процесу навчання, викладач може проводити окремі заняття для одного виду роботи,

наприклад, засвоєння нових знань шляхом діалогу, перевірки домашнього завдання і т.д. Такі проводити не часто, заняття можна проводити не часто, епізодично, тоді, коли вони викликані особливостями індивідуального розвитку учня.

Висновки. На основі вивчення та аналізу праць можемо визначити, що першоосною виконання музичних творів є глибоке розуміння змісту художніх образів. Водночас, набуття технічних навичок має підпорядковуватись розкриттю художніх завдань. Всі технічні аспекти роботи лише допомагають втіленню художнього задуму і забезпечують досягнення бажаних характеристик виконання. Процес навчання гри на баяні-акордеоні ми розглядаємо як послідовний і систематичний процес, у якому певна кількість знань (розуміння власних оцінок і ставлень, технічних опанувань тощо) трансформується у певну якість (образність, виразність, поетичність). А напрям роботи над кожним музичним твором визначаємо згідно ідей видатного педагога-музиканта Г. Нейгауза: «Спочатку шукати образ, а потім рухові відчуття»

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

Волков Дмитро Сергійович,

к. психол. н., доцент

Черних Олена Анатоліївна,

аспірантка

Дніпровський національний університет

м. Дніпро, Україна

Вступ: професійна діяльність психолога висуває особливі вимоги до особистості фахівця, який як в буденних життєвих, так і в надзвичайних ситуаціях має демонструвати стресостійкість, самоконтроль та емпатійність, залишатись ввічливим та просоціально орієнтованим. Сучасні умови життя пов'язані із багатьма викликами та випробуваннями, тому доцільно досліджувати та розвивати нервово-психічну стійкість майбутніх психологів вже на етапі навчання у ВНЗ.

Мета роботи: теоретично розглянути та емпірично дослідити особливості емоційної стійкості студентів-психологів; проаналізувати та обговорити отримані результати; узагальнити основні здобутки проведеного дослідження.

Емоційну стійкість досліджували у різних сферах психології, наприклад, військової психології (О.А. Блінов, М.С. Корольчук), загальної психології (І.Ф. Аршава, Є.І. Ільїн, А.Я. Ольшаннікова, Т. Рібо, Е.Г. Щукіна та С. Izard, D.Gallagher, J.Brady), психології спорту, праці (П.Б. Зільберман, К.К. Платонов, В.М. Смірнов, О.Я. Чебикін, О.А. Чернікова), психофізіології (В.Д. Небиліцин, Л.С. Лазарус, В.М. Русалов)тощо. Емоційна стійкість – це один із п'яти великих факторів особистості, що пов'язаний із волею, саморегуляцією [1, с.16]. П.Б. Зільберман визначає емоційну стійкість як інтегральну властивість особистості, що виявляється у взаємодії інтелектуальних, емоційно-вольових,

мотиваційних компонентів психічної діяльності та дає змогу досягти мети у ситуаціях емоційно складних [2, с.138]. Складно охарактеризувати емоційну стійкість однозначно, як стабільну рису чи як динамічну, через багатоаспектність цього феномену з одного боку та його проміжне положення між психічними станами та рисами особистості. Крім того, існує велика кількість близьких за змістом понять: як емоційна вразливість, вольова стійкість, емоційна чутливість, сензитивність, емоційна напруженість. Нервово-психічну стійкість вважають синонімічною до емоційної стійкості [1, с.16]. У дослідженні проведеному серед студентів було з'ясовано, що для емоційно вразливих осіб характерні особистісна тривожність, високий рівень нейротизму, рефлексії, екстернальності, схильність до переживання депресивних станів. Тенденція до емоційної вразливості є вищою у осіб із вищим рівнем психопатизації, інтроверсії та екстернальності [1, с.20]. Автори вказують на те, що емоційну стійкість підсилює екстравертованість і адекватна самооцінка.

Питання підготовки психологів досліджувалось у роботах О.Ф. Бондаренко, Т.В. Говорун, О.Р. Ткачишиної, В.М. Федорчук, Н.В. Чепелева, Т.С. Яценко. Для психолога проблема емоційної стійкості пов'язана із високим ризиком емоційного вигорання на роботі. Як зазначає Г.С. Нікіфоров, емоційне виснаження має негативний зв'язок з емоційною стійкістю, а В.М. Федорчук вказує, що емоційна стійкість – це одна із важливих детермінант професійної успішності психолога [5, с.625]. Отже, емоційна стійкість визначається як інтегральна властивість особистості (психіки), яка є професійно важливою для представників багатьох професій, зокрема, і психолога та обумовлює взаємодію інтелектуальних, емоційно-вольових, мотиваційних компонентів психічної діяльності.

Матеріали та методи. У першому етапі дослідження взяли участь 48 студентів факультету Психології і спеціальної освіти Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара 1 курсу. Для дослідження були використані методики: адаптований варіант методики «Стабільність

психічного здоров'я – коротка форма» (TheMentalHealthContinuum – ShortForm, 2014)К. Кіза в адаптації Е.Л. Носенко, А.Г. Четверик-Бурчак, 2014)[4, с.89] та методика "Прогноз" (оцінка рівня нервово-психічної стійкості НПС) Ю.А. Баранов в адаптації В.А. Бодрова, 1986 [3, с.2]. Для другого етапу дослідження була застосована методика «Велика п'ятірка» Р. МакКрае – П. Коста (5PFQ) в адаптації А.Б. Хромова, 1999 [6, с. 249], взяли участь 39 студентів факультету Психології і спеціальної освіти. Математико-статистична обробка даних здійснювалась за допомогою коефіцієнта кореляції r-Пірсона в пакеті IBM SPSS Statistics 26.

Результати та обговорення. Результати аналізу кореляційних зв'язків між НПС та шкалами стабільності психічного здоров'я. Встановлено додатні кореляційні зв'язки між НПС та гедоністичним благополуччям ($r=0,407$, $p\leq 0,05$), психологічним благополуччям ($r=0,324$, $p\leq 0,05$), загальним показником стабільності психічного здоров'я ($r=0,410$, $p\leq 0,01$). Не було виявлено значущого кореляційного зв'язку між соціальним благополуччям та НПС (0,173). Ймовірно, цей результат обумовлений тим, що соціальне благополуччя як достатньо комплексний конструкт, більшій мірі пов'язане із усвідомленням себе як члена певної соціальної групи, здатністю робити внесок у благополуччя цієї групи і, від так, в меншій мірі пов'язана із НПС. На нашу думку, високий рівень сформованості НПС дозволяє людині володіти мотиваційними, емоційними ресурсами, пов'язаний із саморегуляцією, толерантністю до невизначеності та адаптивністю, що сприяють усвідомленню значущості власного життя та здатності насолоджуватись ним, забезпечують врівноваженість психічних станів, а від так і стабільність психічного здоров'я. У результаті другого етапу дослідження проаналізовано зв'язки між НПС та шкалами «Великої п'ятірки» та встановлено наступні статистично значущі додатні кореляційні зв'язки: між НПС та довірою ($r=0,292$, $p\leq 0,05$), повагою ($r=0,825$, $p\leq 0,01$), передбачливістю ($r=0,886$, $p\leq 0,01$), емоційною лабільністю ($r=0,822$, $p\leq 0,01$). Виявлено від'ємні кореляційні зв'язки між НПС та екстраверсією ($r=-0,491$, $p\leq 0,01$), доброзичливістю ($r=-0,483$, $p\leq 0,01$),

сумлінністю ($r=-0,491$, $p\leq 0,01$), нейротизмом ($r=-0,680$, $p\leq 0,01$), тривожністю ($r=-0,374$, $p\leq 0,01$), відкритістю досвіду ($r=-0,694$, $p\leq 0,01$). Не було виявлено значущих кореляційних зв'язків між НПС та активністю (-0,243), домінуванням (-0,139), комунікабельністю (-0,182), пошуком вражень (0,173), теплотою (0,130), співпрацею (0,057), розумінням (0,050), акуратністю (-0,102), наполегливістю (-0,163), відповідальністю (-0,086), самоконтролем (-0,097), напруженістю (0,001), депресивністю (-0,163), самокритикою (0,013), цікавістю (0,266), допитливістю (0,087), артистичністю (0,023), сензитивністю (0,013), пластичністю (-0,200). Можливо, отриманий від'ємний зв'язок між НПС та доброзичливістю, екстраверсією, відкритістю досвіду опосередкований тим, що досліджувані студенти-психологи проходили тестування, навчаючись в умовах дистанційної освіти під час пандемії, через що їх можливості соціалізації були обмежені. Ймовірно, більш стійкими у цих умовах швидких змін та необхідності адаптації виявились студенти, що характеризувались стриманістю, нижчим рівнем спонтанності, імпульсивності та більшою спрямованістю на власний внутрішній світ. Від'ємний зв'язок НПС із нейротизмом, що є закономірним, та тривожністю вказує на здатність особистості до створення та підтримки постійних доброзичливих стосунків із іншими людьми та постійності у планах, реалістичному погляді на життя, свої сильні та слабкі сторони. Підтверджує це припущення виявлений зв'язок між НПС та повагою і довірою. Ми вважаємо, що встановлені зв'язки між НПС та сумлінністю і емоційною лабільністю відбивають вплив стресогенної ситуації пандемії, за якої у всіх студентів спостерігалась розгубленість, знижена вольова регуляція поведінки і відчуття своєї непристосованості до ситуації в якій вони опинилися. Через це вважаємо доцільним повторити дослідження за умови стабілізації ситуації. Встановлений зв'язок між НПС та передбачливістю дозволяє припустити, що більш емоційно стійкими, пристосованими до швидких змін у житті і навчанні виявились саме ті студенти, які характеризуються вищим рівнем передбачливості, здатності до формулювання прогнозів щодо розвитку ситуації та дій у відповідності із ними. Ймовірно, не значущі показники за

іншими шкалами пов'язані з одного боку із другорядністю цих шкал та їх меншим впливом на прояв НПС, а з іншого боку, із особливою ситуацією дослідження.

Висновки:

1. було розглянуто основні особливості емоційної стійкості;
2. з'ясовано значущість дослідження та розвитку емоційної стійкості серед студентів-психологів;
3. емпірично досліджено особливості зв'язку емоційної стійкості та стабільності психічного здоров'я серед студентів-психологів;
4. емпірично досліджено особливості зв'язку між емоційною стійкістю та особистісними властивостями, встановлено кореляційні зв'язки, проаналізовано отримані результати.

Список використаних джерел:

1. Аршава І. Ф., Носенко Е. Л. Аспекти імпліцитної діагностики емоційної стійкості людини: Монографія. Д.: Вид-во ДНУ, 2008. 331 с.
2. Зильберман Н. Б. Эмоциональная устойчивость оператора. Очерки психологии труда. М., 1974. С. 138–172.
3. Корольчук М.С. Осьодло В.І. Психодіагностика: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. К. : Ельга, Ніка-Центр, 2004. 400 с.
4. Носенко Е.Л., Четверик-Бурчак А.Г. Опитувальник «Стабільність психічного здоров'я –коротка форма: опис, адаптація, застосування». Вісник Дніпропетровського університету, 2014. № 9/1. Т. 22. Вип. 20. С. 89–97. (Сер. «Педагогіка і психологія»).
5. Федорчук В. М. Емоційна компетентність психолога. Проблеми сучасної психології, 2012. №17. URL:<http://journals.dnpb.gov.ua/index.php/2227-6246/article/viewFile/160315/159499>
6. Шевчук О.А. Теорії особистості диспозиційного напрямку: порівняльний аналіз теоретичних конструктів та діагностичних засобів. Психологічні перспективи, 2019. Вип. 34. С. 249–260.

ПРОБЛЕМА БАТЬКІВ І ДІТЕЙ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Кошова Світлана Петрівна

к. н. держ. упр.

Національний університет охорони здоров'я

України імені П. Л. Шупика, Київ

Строжеміна Юлія Олександрівна

учениця 10-А класу

спеціалізована школа №239, Київ

«Батько і мати, тато і мама-це перші два авторитети, на яких для дитини ґрунтується світ, ґрунтується та віра в життя, в людину, в усе чесне, добре і святе»

Лукіан

Анотація. Вражаюче, до чого в різних вимірах живуть дорослі і їх діти! І справа не в тому, що хлопчики і дівчатка надто легковажні й безвідповідальні, як часто скаржаться батьки, і не в тому, що дорослі надто прагнуть контролювати своїх чад, як вважають діти. Просто кожен з них виступає в заздалегідь прописаній, "затвердженій" ролі, не вміючи відійти від незрозуміло ким придуманого сценарію.

Чи є любов дитини до батьків уродженою? Чи це обов'язок кожної особистості? Чи існують обставини, за яких любов дітей до батьків можна втратити? Чи потрібно батькам вчитися бути батьками і що таке батьківська компетентність? Ці та інші питання неодноразово постають під час роздумів над сімейними стосунками, суперечностями поколінь, новими підходами до виховання дітей. Спробуємо розкрити секрети батьківської компетентності, зокрема, актуалізувати ті знання і вміння, що дозволяють зміцнити емоційний зв'язок між дитиною та її батьками.

Ключові слова: спілкування, стосунки, батьківські стосунки, непорозуміння, конфлікт, сім'я, взаєморозуміння.

Відомий з цієї проблеми документ – Конвенція ООН про права дитини, задекларував демократичні взаєностосунки батьків і дітей. Положення документу проголошують як підтримку дітей, так і підтримку батьків у здійсненні батьківських прав, а водночас і контроль за виконанням батьківських обов'язків стосовно дитини. Тому у документі йдеться про батьківську компетентність. Показниками батьківської компетентності (батьківського потенціалу) є: елементарний догляд, гарантія безпеки, емоційне тепло, стимулювання, життєві цінності і обмеження.

Ось так і в дітей з батьками: або дитина втомилася від нерозуміння батьків, або батьки, стурбовані відчуженістю дитини. Вважаємо, кожному з батьків знайома ситуація, коли, щиро піклуючись про свою дитину, вони багато і правильно говорять про необхідність вчитися, про труднощі сучасного життя і т.д., але ці слова "йдуть в пустоту". І майже кожна дитина може пригадати, як, розповідаючи про свої радості і перемоги, бурхливо і захоплено, чує від батьків про оцінки, замість того, щоб порадіти разом з нею. Дійсно, як тут радіти, якщо ТАКІ оцінки! Іншими словами, Реальність Батьки абсолютно не співпадає з Реальністю Діти/Підлітки. І цілком зрозуміло, що в Реальності Підлітка відповідь почуття коханого хлопця, або сварка з близьким другом, або не розуміння оточуючих значно важливіше якихось оцінок. Просто в 15-16 років людина так влаштована. І якщо мудра мама або тато згадають себе в цьому віці, то найімовірніше виявиться, що і з ними відбувалося щось подібне [1].

На жаль, часто замість того, щоб зрозуміти і прийняти, що інша людина влаштована по-іншому, її починають «перероблювати». Нам здається, якщо б діти і батьки помінялися місцями, то вони могли б зрозуміти один одного набагато краще. На цю ідею навіть було знято фільм "Чумова п'ятниця", в якому розповідалося про те, як мати та її п'ятнадцятирічна донька не можуть дійти згоди ні в чому - одяг, зачіски, музика ну і, звичайно ж, чоловіки - все стає предметом їх нескінченних суперечок. Але два печива з китайського ресторану магічним чином змушують їх прокинутися п'ятничним ранком і

усвідомити, що вони помінялися тілами. Ось тільки після цього кожна зрозуміла принади життя.

Кожна сім'я рано чи пізно стикається з труднощами, що стосуються виховання дітей. Проблеми у стосунках між батьками і нащадками бувають і в щасливих, і в нещасних сім'ях. Деякі з них неминучі, тому що пов'язані з кризами дитячого розвитку, а більшість з них можна з легкістю уникнути, якщо задатися такою метою [1].

У цьому зможе допомогти терпіння, спостережливість і бажання краще пізнати психологію дитячо-батьківських відносин.

Сім'я – це перше, найголовніше та найважливіше середовище виховання дитини, де відбувається формування та розвиток її особистості, моральної поведінки, моральних цінностей та світогляду. Це є засіб, який охоплює головні моделі стосунків та відносин між людьми, моделі гуманності, справедливості, особистісних та соціальних норм.

У сімейному середовищі формуються риси дитини: щирість, доброзичливість, повага до старших та менших, турбота та відповідальність за своїх ближніх. Батьки дбають про своїх дітей та лише власними вчинками можуть формувати у них ці якості та здатності, ту поведінку та цінності, які хочуть бачити у них. Ми вважаємо, що таким чином, дотримуючись моральних норм поведінки, батьки самі розвивають їх у собі. В основі такого виховання є спільна діяльність батьків та їх дітей [2].

Так, старші прищеплюють у дітей любов до своєї праці, до праці інших людей, терпимість та повагу до інших, свідоме ставлення до своїх дій та відповідальність за свої вчинки. В цьому випадку необхідний контроль зі сторони батьків за діями та поведінкою дітей, надання їм свободи та певних прав у такому виборі. Потрібно зазначити, що цей контроль не має будуватися на застосуванні влади над дитиною, її підкоренні, не має навіювати страх, а повинен спиратись на взаємодію з нею та вибір тих методів, які не будуть суперечити її потребам та бажанням, а будуть сприяти, стимулювати дотримання нею соціальних норм та самостійності у прийнятті рішень. Так,

необхідно створювати позитиву атмосферу у сім'ї, головними умовами якої є: любов, відкритість, щирість, гуманність, повага та емпатія.

На сьогодні, питання проблеми батьків та дітей є дуже актуальним. Воно є складним, тому що стосунки між ними є зачасту зовсім незрозумілими, батьки не розуміють дітей, так як вважають, що сучасна молодь є безвідповідальна, а їх моральні норми зовсім не відповідають нормам часу їхньої молодості. Особливо це стосується старших батьків, які жили більше часу в період СРСР, та ще користуються поняттями того часу, тими ж цінностями, користуються іншими методами впливу. Але існують проблеми і з сучасними батьками, адже, не всі є позитивним прикладом для своїх дітей. Часто спостерігається байдужість до своїх дітей, грубість, недовіра, недостатність вільного часу, щоб провести його з дітьми. Так зустрічаються проблеми зі сторони дітей, які вважають, що батьки занадто турбуються за них [3].

Часто трапляється так, що батьки виконують всі забаганки своїх дітей. Зазвичай, це призводить до того, що у дітей формуються негативні риси, такі як корисливість, байдужість до інших, вередливість, жадібність, виникає роздратованість, коли діти не отримують те, що хочуть. Так батьки переконують себе, що дбають про їх забезпечення, а за виховання мають відповідати вихователі та вчителі в дитсадках та школах. Це є дуже актуальна проблема на сьогодні, причиною цього може слугувати відсутність вільного часу у батьків на виховання дітей, не розуміння важливості взаємодії із дітьми або їхня звичайна байдужість.

Спочатку дитина сприймає батьків як найкращих друзів, але не завжди ця дружба триває довго. Деякі батьки дивляться на інші сім'ї, згадують досвід їх особистого дитинства, звертають увагу на страхи стосовно дитини та методи її виховання. Деякі читають книжки про виховання, приймаючи все написане як інструкцію до дії, не довіряючи особистій думці та почуттям до дитини. Деякі, навпаки, керуються тільки почуттям, незвертаючи уваги ні на поради, ні на результати їх виховання. Часто батьки, відчуваючи свою владу над дитиною, міняють свою позицію друзів на позицію володарів, очікуючи від дитини

підпорядкування і поваги, але роблячи помилку за помилкою: принижуючи дитину за її відсутність життєвого досвіду, ображаючи її за недостатнє володіння тим чи іншим навиком, забороняючи робити те, що постійно роблять самі [4].

Відомо, що взаєморозуміння між людьми можливе лише при спілкуванні. Це стосується і батьків,, і дітей, особливо при вирішені проблем. Під час спілкування батьки мають виявляти повагу та позитивне ставлення до своїх дітей, приймати всі їхні думки, розуміти, вміти ставити себе на їх місце. Завдяки цьому, дві сторони мають змогу вислухати і почути, зрозуміти та сприйняти один одного. Більша роль, в цьому випадку, віддається батькам. Так, їм дається можливість пізнати мотиви дитини, мотиви поведінки та вчинків, з'ясувати суть її особистісних рис, і, таким чином, врегулювати певні мотиви чи переконання. Таке спілкування є головним засобом для вирішення будь-яких проблем або хоча б створення компромісів, при не змозі їх вирішення. На жаль, не у всіх сім'ях спостерігається така взаємодія. Як наслідок, стосунки можуть лише погіршуватись, проблеми лише накопичуватись, а виховна робота зовсім йде нанівець [3].

Тому відносини з дітьми поступово заходять у глухий кут, дитина перестає розуміти, що від неї вимагається але для неї стає зрозумілим - батьки не є друзі, з тієї простої причини, що друзі так не поводяться. Дитина замикається у собі або по-іншому висловлює протест проти цієї складної ситуації. І для дитини ця ситуація більш складна за умови, що вона залежна від батьків і не може це змінити, так само, як не може захистити себе та свої інтереси. Тоді батьки часто звертаються до покарання з метою продемонструвати неприйнятність ними поведінки дитини або байдуже займаються особистими справами, незважаючи на дитину. Покарання чи байдужість - захисні механізми, це набагато легше, ніж розібратись що коїться з дитиною, це потребує менше часу ніж двостороння щира бесіда, вербальне висловлення емоцій та почуттів, це захищає батьків від усвідомлення власного безсилля. І діти теж не можуть навчитися висловлювати почуття один одному,

але вони з превеликим бажанням карають один одного при найменшій можливості або стають байдужими до усіх навколо [5].

Жорстокість породжує жорстокість, байдужість породжує байдужість. Вони ніколи не навчать дитину думати, аналізувати свою поведінку. Яким же чином формується у дитини почуття відповідальності, совісті, провини? Перш за все – це звичайно приклад і реакція батьків, розмова з батьками, але без погроз, а з бажанням допомогти власній дитині. Щоб змінити дитину і її ставлення до батьків, перш за все необхідно почати змінюватися батькам. Необхідно аналізувати свої вчинки стосовно дитини, якщо ви не знаєте як поводитись скажіть це дитині, скажіть, що вас засмучує, скажіть, що ви маєте досвід виховання тільки з особистого дитинства, і що саме ви вважаєте в цьому невірним і чому, спитайте дитину, що може вона змінити її ставлення до тих речей які засмучують вас. Якщо дитина зробила щось невинне покажіть їй це, скажіть, що ви не можете це змінити але вам хотілося б. Демонструйте дитині результати її вчинків і дайте їй зрозуміти що це змінило ваше спільне життя або плани, що треба це виправляти, а це важче, ніж поводитись інакше наступним разом. Дитина сама повинна думати та приймати рішення стосовно своїх вчинків але тільки з допомогою батьків вона навчиться розуміти їх та виправляти. Будьте відвертими з дітьми, це дуже гарний приклад, не бійтеся втратити авторитет, ви втрачаєте його своєю слабкістю, караючи дитину, а бути відвертим, чесним, справедливим – це є вияв сили характеру, розуміння, терпіння, поваги. Оскільки лише поважаючи дитину як дорослу людину, можливо домогтися її прагнення поважати та слухати вас [6].

Важливим для батьків є вибір методів виховання, завдяки яким вони будуть прищеплювати дітям моральні норми. Так, нотації, постійна критика, ворожнеча, насіхання з дитини не дають позитивних результатів, а породжують у дитини нещирість, агресивність, замкнутість, розвивається почуття вини, виникає ненависть до оточуючих. Заборони не забезпечують свободу для морального розвитку, міркувань, рефлексії думок. А покарання лише погіршує поведінку дитини. Воно допустиме лише тоді, коли її поведінка не є звичною, і

тільки тоді це буде виховним засобом. Потрібно, щоб дитина усвідомлювала свою провину. А коли вона не погоджується з думкою батьків, ігнорує їх та виражає агресію, то слід проігнорувати таку поведінку та відповіді не агресивністю. Навіть підтримка незначних успіхів дитини, позитивні твердження є позитивним прийомом заохочення дитини до позитивної її зміни. Для того, щоб діти набирались соціальних, моральних норм та цінностей, слід викликати у них негативне ставлення щодо поганих шкідливих, небезпечних дії та вчинків, які можуть проявлятися у суспільстві [7].

Слід пам'ятати, що батьки втілюють у дітях ті риси, якими вони самі володіють. «Батько, який намагається змінити свою дитину, не починаючи з себе, не просто марно втрачає час, але дуже жорстоко ризикує», — писав Володимир Леві.

Тому, необхідно завжди дотримуватись принципу гуманності при виховному впливі на дитину. Потрібно, щоб всі дії, розмови між батьками та дітьми включали їхні інтереси, почуття, розвивалися у необхідному напрямку. В такому випадку, з'являється спільне міркування, взаєморозуміння, становлення особистісних рис та засвоєння суспільних норм.

Саме довірливий погляд, відкритість батьків, похвала дитини, чесність до неї, доброзичливість та лагідність допоможуть створити позитивну атмосферу між ними. Це формує у дітей відповідні якості особистості. Так, дитина має змогу навчитись сприймати оточуючих із гуманністю, бачити позитивне у житті, відчувати любов, проявляти її, бути справедливою та самокритичною до себе. Така дитина виростає з вірою в себе, з вдячністю до батьків, з повагою до них та оточуючих, до всієї планети. Дитина, яка виросла у любові та повазі буде цінувати все, що твориться людьми та природою, цінувати себе та оточуючих [8].

Отже, сучасна сім'я несе найбільшу відповідальність за виховання дитини. Саме вона має виконувати головне завдання — забезпечувати матеріальні та педагогічні умови для духовного, морального, інтелектуального й фізичного розвитку юного покоління.

Конституційним обов'язком батьків є утримання своїх дітей до повноліття.

Законами України «Про освіту», «Про позашкільну освіту» на батьків покладена відповідальність за фізичне здоров'я та психічний стан дітей, створення належних умов для розвитку їхніх природних здібностей.

Від сім'ї починається шлях дитини до пізнання світу, свого становлення як особистості, шлях до шкільного та позашкільного навчання.

Адже життєвою дорогою дитину ведуть два розуми, два досвіди: сім'я та навчальний заклад.

У вихованні дитини відбивається вся організація життя сім'ї, працьовитість, духовне багатство й моральна чистота матері та батька.

Майбутнє належить тільки дітям! Потрібно робити усе, щоб дитинство й майбутнє дітей було прекрасними.

Аналіз наукових праць вітчизняних і зарубіжних дослідників свідчить, що формування педагогічної культури батьків — це систематична й змістовна програма, мета якої є поширення інформації, знань і навичок у різних аспектах діяльності батьків або як спроба підвищити свідомість батьків щодо виховання своїх дітей і озброїти їх певними виховними навичками [9].

Метою формування педагогічної культури батьків є розвиток у них рис вихователів. Самовиховання батьків означає зростання самосвідомості й встановлення власної шкали цінностей.

Формування педагогічної культури батьків — це процес розвитку не тільки однієї особистості — батька чи матері, це спільне вдосконалення всіх членів родини. У широкому розумінні формування педагогічної культури батьків можна розглядати як виховання самих батьків, а саме: знання законодавства про шлюб і сім'ю; оволодіння навичками ведення хатнього господарства; знання про фізичні та фізіологічні особливості дитячого організму, дитячі хвороби; формування стосунків між членами сім'ї тощо [5].

Таким чином, формування педагогічної культури батьків — це спроба допомогти сучасній сім'ї у виконанні нею функцій виховання. Урешті-решт

Йдеться про право дитини на таких батьків, які здатні забезпечити їй можливість усебічного розвитку і сімейного добробуту. Сім'я — це основа суспільства і замінити її не в змозі жодна офіційна організація чи установа.

Отже, діти шукають відчуттів схожості, вірності, значущості, схвалення, розуміння, любові. Їм потрібно пережити становлення через прив'язаність. Вони мають насититися прив'язаністю, щоб потім спокійно «відірватися» від дорослих й піти у самостійне плавання [7].

Спілкування можна вважати універсальним методом виховання. Завдяки йому людина стверджується в житті, впливає на когось і сама перебуває під впливом інших, отримує інформацію про навколишній світ і захищає себе. До компонентів (складових) спілкування між батьками і дітьми насамперед належать такі: зворотній зв'язок, взаємна повага, уважне слухання, активне слухання, відвертість, розуміння, обов'язки, різноманітність, запобігання припущення, виразність. Спілкування з дітьми дошкільного віку доцільно базувати саме на них [10].

Важливим фактором взаємин батьків і дітей є високий рівень їхнього взаєморозуміння, для встановлення якого необхідна здатність розуміти одне одного, вміння бачити за зовнішньою ознакою поведінки її істинність – мотиви дій, висловлювань, емоційних реакцій.

Особливості стосунків батьків і дітей, пов'язані з рівнем їхнього взаєморозуміння, формують і специфічний стиль спілкування між ними. Деякі батьки будують стосунки з дітьми на довірі й повазі. Інші вважають, що не обов'язково переконувати дітей у правомірності своїх вимог. У першому випадку формується дружній стиль спілкування, який ґрунтується на проханні, пораді, доброму гуморі, підбадьорюванні, тобто такий, який сприяє формуванню в дітей почуття власної гідності, розвиває максимальну самостійність і доброзичливість; у другому – складається наказовий (командний) стиль спілкування, який проявляється в безапеляційному тоні, вимогах безумовної слухняності, у надмірній різкості, залякуванні тощо. Він

формує скритність, безініціативність, озлобленість, жорстокість, низький рівень людської самоцінності, звичку до сліпої підкори [9].

Кожний із цих способів спілкування впливає на емоційний стан дітей. Якщо доброзичливість і делікатність між батьками й дітьми створюють хороший настрій, прилив енергії, то командний стиль викликає образи, роздратування, зниження загального життєвого тону, пригнічений настрій. Від культури і стилю спілкування залежать можливості сім'ї у виховні. Позитивні емоційні контакти батьків із дітьми полегшують виховний вплив на них, негативні – ускладнюють. А загалом спілкування між батьками й дітьми здебільшого має психологічні та педагогічні засади і ґрунтується на духовному контакті. Без душевної спорідненості, як правило, виховання не буває. В основі духовного контакту лежить спільність прагнень: батьки (як і діти) хочуть, щоб їх любили [3].

Висновки. Важливим моментом у налагодженні сімейних стосунків є розуміння дорослими того, що права та обов'язки дітей і батьків у сім'ї взаємно доповнюють одне одного, але не збігаються. Ось чому мати з батьком мають обережно й тактовно застосовувати свій авторитет, поступово переходячи від прямого впливу на дитину до формування в неї з її дорослішанням дедалі більшої незалежності й самостійності.

Засвоєні в дитинстві норми співжиття становлять підґрунтя особистої поведінки людини та її стосунків з іншими. Отже, первинна соціалізація, яка відбувається в родинному колі, полишає слід на все життя. Якщо ж діти не отримують правильних орієнтирів, не привчаються турбуватися про інших, зокрема про своїх батьків, які дали їм життя, виростили і виховали, тоді виникає ще одна проблема сім'ї – байдужість і навіть неприязнь дітей до своїх батьків.

Діти – це дзеркало сім'ї. Це відлуння батьківської недбалості та турботи, байдужості та переживання, невміння слухати та чути, вміння дослухатися та спілкуватися, поважати дорослих, дітей та самого себе. Бо тільки від нас, дорослих, залежить, якою дитина переступить батьківський поріг і якими буде

послугуватися правилами, цінностями, сімейними традиціями, крокуючи дорогою під назвою «життя».

Література

1. Эльконин Д. Б. Детская психология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. 4-е изд., стер. М.: Издательский центр «Академия», 2007. 384 с.
2. Вопросы психологии ребенка дошкольного возраста: Сборник статей / Под ред. А. Н. Леонтьева. М., 1995. 144 с.
3. Выготский Л. С. Собрание сочинений: в 6-ти томах. М., 1984. Т. 2: Психология. 397 с.
4. Никитин Б., Никитина Е. Мы, наши дети и внуки. в 2 томах. М: «Самокат». 2015
5. Кононко Е. Л. Чтобы личность состоялась. К.: Рад. школа, 1991. 221 с.
6. Котирло В. К. Вплив взаємин у сім'ї на виховання емпатії у дітей. К.: Рад. школа, 1985. 140 с.
7. Волков Б. С. Психология подростка: учебное пособие для вузов М.: Гаудеамус, 2005. 203 с.
8. Райс Ф., Долджин К. Г. Психология подросткового и юношеского возраста. 12-е изд. С-Петербург: Питер. 2011. 816с.
9. Шнейдер Л. Б. Психология семейных отношений: Курс лекций. М.: Апрель-Пресс, Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. 512 с.
10. Смирнова Е.О. Структура и динамика родительского отношения. *Вопросы психологии*. 1999. №6. с.29-35.

НАРЦИСИЗМ: ПЛЮСИ ЧИ МІНУСИ?

Чуйко Галина Василівна,

к. ф. н., доцент

Чаплак Ян Васильович,

к. п. н., доцент

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна

Вступ. Термін «нарцисизм» з часу його першого використання Р. Наске у 1899 році для опису специфічного типу сексуальної перверзії (збочення) поступово але невпинно завойовує науковий простір психології, куди він потрапив завдяки психоаналітикам, починаючи від З.Фрейда. Крім того, науковці досі не дійшли згоди, розглядаючи поняття нарцисизму: одні стверджують, що його прояви і така поведінка стає типовою у сучасному суспільстві, інші – відносять їх до сфери психопатології.

Тому **мета** цієї **роботи** – проаналізувати особливості прояву явища нарцисизму.

Матеріалами і методами дослідження послужили: теоретико-методологічний аналіз наукової літератури з проблеми нарцисизму; осмислення та порівняння її основних положень, індуктивне узагальнення наукового матеріалу, релевантного до проблеми цієї статті.

Результати й обговорення. З. Фрейд, проаналізувавши нарцисизм з погляду його патологічності, дійшов висновку, що нарцисично-самолюбна людина нездатна любити інших, усю свою любов зосереджуючи лише на власній персоні. Ця думка науковця відображає зовнішню канву давньогрецького міфу про Нарциса: він насправді не зміг нікого покохати. І, починаючи з представників психоаналізу, нарцисизм став не лише тлумачитися переважно як психопатологічний розлад, але й увійшов до складу відомої в психології «темної тріади».

Проте, у варіанті самолюбства, нарцисизм, на цілком слушну думку З. Фройда, Е. Фромма та Х. Кохута, властивий тією чи іншою мірою кожній людині.

Х. Кохут одним з перших перестав вважати нарцисизм суто патологічним явищем, зазначивши, що період нарцисизму є цілком закономірними етапом нормального дорослішання дитини. На думку науковця, кожна маленька дитина має відчутти себе хоча б на деякий час надважливою, буквально, центром всесвіту (принаймні, батьківського) [7, с.164]. Такий здоровий нарцисизм сприяє формуванню ядра Я особистості. У випадку ж, якщо такого не станеться, нарцисизм трансформується у патологічний, що проявиться у приховуваному нарцисом гострому бажанні бути не просто в центрі уваги, але й щоб усі оточуючі його поважали та цінували.

Х. Кохут зосередився на аналізі двох взаємопов'язаних нарцисичних процесів нормального дитинства: *дзеркальному відображенні* (mirroring) – це ситуація, коли малюк, дивлячись на матір, бачить власне відображення у її реакції на нього, і у випадку радісної та задоволеної реакції, – вважає себе важливим і цінним; та *ідеалізації* (idealization) (результату впізнавання дитиною батьків та проектування власних найкращих рис на них, пізнаючи себе через них і завдяки їм). У цих випадках, на думку Х. Кохута, батьки стають «я-об'єктами», оскільки дитині вони видаються її власним продовженням (частиною). Х. Кохут вважає, що з часом, у період дорослішання, дитина буде здатна інтерналізувати стосунки з я-об'єктами, перенісши обидва процеси нарцисизму всередину себе. У результаті здорова особистість матиме реалістичні прагнення та цілі. Тобто тут Х. Кохут виділив два варіанти здорового нарцисизму (дитячий і дорослий). У тому ж випадку, коли жоден з нарцисичних процесів не відбувається чи не функціонує нормально, – цілісна структура Я, здатна забезпечити людині почуття самоцінності, осмисленості життя, не буде сформована. І саме брак розвитку одного / чи й обох цих процесів виявиться у дефектах структури Я особистості. Це вже варіант патологічного нарцисизму [7].

Проявляється нарцисичне самолюбство зокрема в тому, що людина посправжньому цікавиться лише собою, своїми бажаннями та почуттями. Інші ж оцінюються нею з погляду їх потрібності, і цікавість до них у нарцисичної особи виникає лише після такої позитивної оцінки, оскільки нарцис здатний лише брати, нічого не віддаючи натомість [8, с.531], у тому числі любові. А якщо Е. Фромм правий, наголошуючи, що себелюбець «насправді ... себе ненавидить», – виглядає цілком логічним те, що любові (якої в нього і для себе бракує) іншим він дати не може. Власне, саме це відбувається із самим міфічним Нарцисом, який не знайшов нікого гідного його кохання, насправді ж – не здатний був ні кохати, ні прийняти любов. Цікаво, що за прокляттям однієї із закоханих у нього німф та покаранням Афродіти Нарцису судилося закохатися не у себе реального (очевидно, демонстрація того, що такого, таку людину, любити взагалі не варто), а у власний образ, який раніше приваблював закоханих у нього німф. Згідно міфу, Нарцис так і помер, не змігши відірвати погляд від улюбленого образу себе, за суттю, приховуючи за цим, зовні очевидним, свою нездатність любити себе-справжнього (реальне Я).

За Е.Фроммом, м'який нарцисизм властивий усім людям. І проявляється він у підвищеній увазі до себе, власної персони, власного тіла, турбота про яке може пересилити інші життєві проблеми людини. Проте злякисний прояв нарцисизму, згідно Е. Фромма, є психопатологією; він призводить до того, що нарцис «ігнорує все, що не має до нього прямого відношення. Увага нарциса зосереджена винятково на самому собі» [2, с.180], а його занепокоєння станом власного тіла веде до іпохондрії: надмірної турботи про своє фізичне та моральне здоров'я. Тобто світ для такої людини ділиться на дві нерівновеликі та нерівнозначні частини: ту, що стосується її самої і тому має значення для неї, та іншу – яка ніяким емоційним значенням для нарциса не володіє, і яку він не в змозі об'єктивно оцінити. Себе нарцис вважає ідеальною особистістю, і будь-яка критика на його адресу недопустима: ідеал не має недоліків. Якщо ж він усвідомлює неспростовність критики його особи, він гостро переживає почуття провини за свої помилки, гнівається на себе, зовні ретельно це приховуючи, та

може зануритися у депресивний стан. Е. Фромм зазначає, що такі люди (не проявляючи цього зовні) «дуже невпевнені в собі та дуже тривожні», навіть публічно заявляючи про свої переваги, оскільки величина їх успіху у вирішенні будь-якої, будь-якого масштабу проблеми «ніколи не дорівнює зарозумілості нарциса» [2, с.181].

З. Фройд виділяв первинний нарцисизм, який виникає у маленької дитини, котра спрямовує своє лібідо на власне тіло, отримуючи недиференційоване задоволення від цього. Такий нарцисизм з дорослішанням людини спрямовується на зовнішні об'єкти. Проте можливий випадок, коли лібідо дорослої людини знову переключається від зовнішнього об'єкта та фіксується на Я особистості. І якщо у першому випадку *первинний* нарцисизм є нормальним і «необхідним станом розвитку лібідо» [3, с.73], згідно З. Фрейда, то *вторинний* нарцисизм – патологічний: людина настільки зосереджується на власній персоні, що стає нездатною визнати право інших людей на самостійність і власні прагнення.

Крім того, науковець висловлює думку, що ідеальне Я саме тому є таким привабливим для людини, що воно є спадкоємцем нарцисичного [4, с.102].

У пізніх роботах З. Фройд починає розуміти нарцисичну особистість як самодостатнього, успішного, зі стабільною самооцінкою лідера, якому схвалення інших людей уже не потрібне [4, с.101].

Сучасний український словник тлумачить нарцисизм як рису характеру, що полягає у винятковій самозакоханості та може представляти «серйозну особистісну дисфункцію чи розлад особистості» [5]. Згідно іншого визначення, «нарцисизм – це надмірна патологічна самозакоханість, яка не має під собою якої-небудь реальної причини» [6].

Сучасна психологія [1] виділяє три варіанти нарцисичних порушень: *відкритий* (конструктивний нарцисизм) – такі люди упевнені у своїй виключності та хочуть, щоб усі ними захоплювалися, *закритий* (дефіцитарний нарцисизм) – такі особи проявляють емоційну залежність від більш сильного і харизматичного партнера, під «крилом» якого досить затишно і безпечно

почуваються, вважаючи себе особливими й обраними (ми б сказали, вони живляться відображеним світлом) та *отруйний* (деструктивний нарцисизм) – такі персони понад усе прагнуть домінувати, навіть шляхом морального знищення суперника (іншої людини), вони прагнуть досягти першості не вдосконалюючи себе, а принижуючи оточуючих. Це схоже на своєрідне використання оптимального шляху підвищення самоповаги за У.Джеймсом. Проте тут варто зазначити: нарциси можуть мати високу самооцінку чи самоповагу, проте наявність у людини самоповаги чи високого рівня самооцінки не є свідченням її нарцисичності.

Отже, нарцис – це зарозуміла і гордовита людина, яка, ідеалізуючи себе, вважає, що вона в усьому – найкраща, а її думка – найбільш авторитетна, тому її варто нав'язувати іншим як єдино вірну, не звертаючи уваги на їх можливу незгоду чи наявність у них іншої думки; яка потребує від інших прояву пошани до власної персони, тоді як її саму абсолютно не цікавить, що у вас сталося чи як ви почуваетесь: вона не емпатійна і, швидше за все, – не рефлексує, принаймні, власне реальне Я; це людина, яка здатна зневажати правила та навіть соціальні норми, через що може виявитися погано соціально адаптованою. Та поки ви не намагалися її критикувати чи виправляти у будь-чому, це в цілому приємна у спілкуванні людина, яка, з одного боку, намагається дистанціюватися від інших (фізично чи психологічно) – отже, не переступає межі особистого простору співрозмовника і сприймається ним як об'єктивно-безстороння, з іншого, – вміло маніпулює потрібним об'єктом, намагаючись отримати бажане, не докладаючи зусиль. Проте свою тривожність і роздратування з приводу доречної критики чи наявності у полі його зору когось хоча б у чомусь кращого нарцис вміло приховує за маскою спокою.

Висновки. Отже, нарцисизм може проявлятися як у здоровій формі, так і в патологічній. Усе залежить від рівня його прояву: переходячи певну межу (від м'якої форми прояву, відображеної в Біблії у приписі возлюбити інших людей як себе самого, – до надмірної) він набуває хворобливих ознак. Типово нарцис поводить так, ніби його реальне Я тотожне ідеальному. Проте кожний

дорослий нарцис, навіть з грандіозною самовпевненістю та зарозумілістю, як у дитинстві, потребує того, хто буде виконувати роль дзеркала, відображаючи його велич і захоплення ним: без такої / таких фігур життя видаватиметься йому неповним чи навіть невдалим.

Список використаної літератури:

1. 3 типа нарцисического поведения. URL: <https://bulimii.net/stati/3-tipa-narcissicheskogo-povedeniya> (дата обращения: 13.07.2021).
2. Дмитренко А. К., Чуйко Г. В. Основы гуманистической психологии: Навчально-методичний посібник. Чернівці : Прут, 2002. 268 с.
3. Дорожкин В. Р. Глянцевое лицо нарциссизма: аналитический подход. *Консультативная психология и психотерапия*. 2017. Т.25. № 1. С.72–91.
4. Кравченко А. С. Нарцисс и его отражения. *Московский психотерапевтический журнал*. 2001. № 2. С.96–111.
5. Нарцисизм. *Енциклопедія сучасної України*. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=71142 (дата звернення: 13.07.2021).
6. Синдром нарциссизма. URL: <https://mckorsakov.ru/intervyu/392-sindrom-nartsissizma> (дата звернення: 13.07.2021).
7. Фрейджер Р., Фейдимен Дж. Личность: теории, эксперименты, упражнения. СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. 864 с.
8. Фромм Э. Человек для себя. Фромм Э. *Бегство от свободы; Человек для себя*. Минск: ООО «Попурри», 1998. С.367–667.

ART

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ СИМВОЛІЗМУ В ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ ЕПОХИ ВІДРОДЖЕННЯ

Зінченко Марина Олександрівна

Студентка

Національний Технічний Університет України

«Київський Політехнічний Інститут ім. Ігоря Сікорського»

м. Київ, Україна

Вступ./Introduction. Використання зображень творів мистецтва у масовій речовій культурі є реальністю сьогодення. З одного боку це означає популяризацію культурних надбань людства; на противагу цьому, іншим, різко негативним фактором є знецінювання значимості символів. У більшості випадків їх користувачі не звертали увагу на наявність чіткого символізму у присутніх елементах і не розуміють їх значення, після чого відбувається недоречне комбінування сенсів у зв'язку з недостовірністю розуміння робіт. Ось чому дослідження символів робіт митців лишається актуальним та важливим у наш час.

Мета роботи./Aim. Дослідити елементи символізму в образотворчому мистецтві епохи відродження.

Матеріали та методи./Materials and methods. Базою для створення роботи було обрано праці зарубіжних науковців Г. Мартина, Ш. Тольная, Г. Фомина та оглядові Інтернет-ресурси. У ході роботи було застосовано методи аналізу, абстрагування, переліку, систематизації та узагальнення інформації.

Результати та обговорення./Results and discussion. Період Ренесансу відносять до 14-16 століть. Являв собою культурний підйом вищих шарів суспільства, пов'язаний з появою гуманістів. Основною ідеєю Ренесансу є

рівність людини та Бога, проте не вище за нього. До цього людину вважали лише подібною [1].

В образотворчому мистецтві Відродження - це симетрія, побудова по фігурам, чіткі канони символіки кольору, стриманість, мінімізація емоцій [2]. Наприклад, на полотні у помираючого на обличчі не буде зображено фізичного болю. Він сяє, величається, здійснює священний перехід; смерть є наявною тільки в натяку.

Основні представники напряму: Джотто, Боттічеллі, Джорджоне, да Вінчі, Рафаель, Босх, Ян Ван Ейк, Дюрер, Мікеланджело, Донателло, Тіціан і т.д.

Доцільним є огляд прикладів символізму на основі полотен Ієроніма Босха. Яскравим прикладом такого застосування елементів є полотно "Концерт в яйці", (Ієронім Босх, 1480 р., Лілль, Палац витончених мистецтв).

Полотно є однією з найбільш загадкових картин Босха. На полотні зображено величезне яйце з тріщинами, в одній з яких сидять 10 чоловік. Вони візуально формують жовток яйця, який в Нідерландах традиційно асоціюється з нерозумністю.

Люди, ймовірно, символізують різні види божевілля, так як на картині є ще кілька знаків, які відсилають до дурості, божевілля та зла. Наприклад, воронка на голові музиканта в окулярах - знак шарлатанства або ж алхімії, яку Босх засуджував.

В іншій тріщині розміщено диявольського вигляду лютниста і темношкірого чоловіка, що краде гаманець у одного з музикантів. Інші символи зла на картині: сова, ворони, мавпа і інструментальна музика (негативність ставлення Босха до музики можна і по триптиху «Сад земних насолод»).

Крім основного сюжету, на картині присутніми є безліч дрібних деталей. У лівій нижній стороні картини з тріщини з'являється людська рука, яка намагається дістати рибу, при цьому за тим, що відбувається спостерігає кішка. Ще лівіше - пекельний пожежа. Справа внизу - маленькі фігури людей. Пояснити значення цих сценок вже складніше, адже в голландського живопису

прикладів подібних символів практично немає. Цілком можливо, таким чином Босх передав складний процес отримання філософського каменю в алхімії [5].

Ще одна загадка, пов'язана з цим твором - питання авторства. Мистецтвознавці, вивчивши картину, помітили, що ноти в книзі - це пісня франко-фламандського композитора Томаса Крекійона, яка була видана майже через півстоліття після смерті Босха. З іншого боку, зберігся малюнок чорнилом, що належить Босхом. Найімовірніше, «Концерт в яйці» був написаний одним з послідовників художника, або ж оригінал роботи Босха був перероблений.

Висновки./Conclusions. Масова культура сьогодення використовує зображення творів образотворчого мистецтва лише з естетичної точки зору, без розуміння символічних сенсів. При цьому роботи Джотто, Боттічеллі, Джорджоне, да Вінчі, Рафаель, Босх, Ян Ван Ейка, Дюрера, Мікеланджело, Донателло, Тіціана містять досить чіткий символізм, що доцільно враховувати у даному випадку. Досить чітким і нетиповим є символізм у полотнах Босха, основною метою застосування його елементів є висміювання суб'єктивних вад суспільства.

Література

1. Відродження, епоха // Енциклопедичний словник Брокгауза і Ефрона: в 86 т. (82 т. І 4 дод.). - СПб., 1890-1907.
2. Історія мистецтва: Ренесанс .. - М.: АСТ, 2003. - 503 с.
3. Мартин Г. Босх. — М., 1992.
4. Тольнай Ш. Босх. — М., 1992.
5. Фомін Г. И. Иероним Босх. — М., 1974.
6. «Концерт в яйце», Иероним Босх — описание картины. URL: https://muzei-mira.com/kartini_gollandia/3105-koncert-v-jajce-ieronim-bosh-opisanie-kartiny.html

МУЗЫКАЛЬНЫЕ ТРАДИЦИИ ТОРУ ТАКЭМИЦУ В КОНТЕКСТЕ «ЗАПАД-ВОСТОК» В КАМЕРНО-АНСАМБЛЕВОМ ИСКУССТВЕ

Кравченко Назар Юрьевич

Аспирант кафедры истории музыки и музыкальной этнографии
Одесской национальной музыкальной академии им. А. В. Неждановой
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-2871-7172>

Актуальность. В XX столетии в музыкальном искусстве возникает течение под названием «Азиатский музыкальный авангард», где камерное искусство продемонстрировано в контексте *взаимодействия Запада и Востока*, в котором художественное сознание «свое-чужое» находится одновременно и извне, и внутри определенной культуры, закрепляя нео-архаические традиции в современном ансамблевом пространстве.

Ключевые слова: традиции, камерно-ансамблевое искусство, запад-восток, взаимовлияние, свое-чужое, взаимодействие.

Введение. Среди азиатского авангардного инструментального творчества стоит выделить японско-французского композитора Тору Такэмицу (1930-1996), который приобретает все больший интерес и находится в зоне внимания современной музыковедческой науки и культурологическом дискурсе. Музыкальный язык его инструментальных сочинений («Реквием», «Звучное одиночество», «Непрерывный отдых», камерные сочинения; «Воды сновидения» 1987, «Маска» для дуэта флейт 1962, «Ландшафт» 1960 для струнного квартета, «Дремлющий дождь» для клавесина соло 1986, «Воздух» для флейты соло 1995, «Голос» для флейты 1971, «Древо дождя» для двух маримб и вибратона 1981) отличается своеобразием, сочетая в себе как классические традиции французской музыки (экстатическое звучание музыки Мессиана), так и, традиции японской музыки (гагаку). Творчество Тору Такэмицу в XX- XXI веке, активно изучается на страницах восточных исследований (М. Катаяма [3], М. Мидзумо [4]) как и в западных работах (Снежкова Е. А. [6], Т. Цареградская [7]). Камерные сочинения японских

композиторов (Тосио Хосокава, Кадзуо Фукусима) как феномен современного творчества, также все чаще становятся предметом музыковедческих и культурологических дискуссий особенно в контексте проблемы *взаимодействия Востока и Запада*. Так, в статье Ангелины Алпатовой «Азиатский музыкальный авангард: Образы архаики в творчестве Х. Маседы и Т. Такэмицу» [2] в контексте *взаимодействия* рассматриваются отношения образности и некоторые особенности соединения музыкально-культурных кодов Юго-Восточной Азии с приемами западного письма, воплощая оригинальные тембры и медитативную специфику. В статье, Левона Акопяна «Памяти Тору Такэмитцу» [1] внимание автора сконцентрировано на биографической составляющей жизни композитора, его отношении к японской и западной музыкальным традициям и влияние западного мира (Дебюсси, Мессиана, Вареза, Веберна) которых Такэмицу ценил, за их динамизм и яркость красок.

Однако работ, посвященных исключительно камерно-ансамблевому искусству Тору Такэмицу, в контексте взаимодействия западных и восточных традиций музицирования, преломлению к инациональным традициям и приемам, а также, «прямой линией» как ключевым элементом, заключенной между тождеством и различием, что выявляет «свое-чужое» до сих пор не существует в Украинском музыковедческом пространстве, что обуславливает **актуальность и новизну** исследования.

Цель данной работы – выявить композиционные особенности сочетавших в себе взаимодействие западных и японских музыкальных традиций в рамках камерно-ансамблевого искусства Тору Такэмицу.

Методологической основой данной работы выступает музыковедческий анализ, основанный на интонационной теории Б. Н. Асафьева, а также, принципы комплексного и системного подходов, сочетающих в себе историко-культурологические, эстетические и музыкально-аналитические и компаративный методы рассмотрения.

Материалами данной работы выступают инструментальное трио «И тогда я узнал, что это ветер» Тору Такэмицу, «трио-соната» op. 137 К. Дебюсси, написанных для состава: флейты, альты и арфы.

Основная часть. В 1980-х и по 1990-е годы Тору Такэмицу написал ряд произведений в области камерно-ансамблевой музыки для самых различных составов, относящиеся к природе - названия этих произведений следовали общей теме природы, например; «Дождь», «Сады», «Деревья», «Воздух» и другие. Как нам известно, Тору Такэмицу обучался музыке в основном самостоятельно. В годы Второй мировой войны Такэмицу увлекался французской музыкой Дебюсси, Мессиаана, Сати. В 1951 году стал одним из основателей авангардной художественной группы «Дзиккэн Ко-бо», а также, «Шин Саккёкука Кёкай» (Новая композиция Group), полностью состоящей из композиторов.

Западная музыка оказала большое влияние на творчество Такэмицу. Среди композиторов, сформировавших его мышление, называют Дебюсси, Кейджа, Мессиаана, Веберна, Шёнберга. Такэмицу не только был знаком с их творчеством, но и непосредственно общался и сотрудничал со многими из ведущих композиторов и музыкантов США и Европы: Кейджем, Мессиааном, Штокхаузеном, Ксенакисом и другими. Среди многих композиторов особо выделяют Клода Дебюсси и Мессиаана. Говоря о них, Такэмицу называл их «великим учителями». Он был в курсе того, что и сам Дебюсси и Оливье Мессиаан, Кейдж, в свою очередь, испытали сильное влияние со стороны восточного, и, в частности, японского искусства. В музыке Такэмицу в контексте японских национальных традиций и инонациональных влияний, особенно французской композиторской мысли (Дебюсси, Мессиаан, Сати), можно наблюдать схожие черты, в камерно-ансамблевом искусстве (фрагментарную мелодию, свободную педаль, и другие).

Приведем к примеру; трио «И тогда я узнал, что это ветер» Тору Такэмицу и трио-сонату (op. 137) Клода Дебюсси написанных для флейты, альты и арфы.

Трио «И тогда я узнал, что это ветер» Тору Такемицу было написано в 1992 году, для известного флейтиста из Швейцарии Ореля Николе, альтиста Нобуко Имаи, а также, известной токийской арфистки Наоко Ёсино, по заказу Акиры Оби из «Million Concert Management Company». В основу трио была заложена идея об изображении Ветра, основанная как пишет сам Тору Такемицу на его предыдущем сочинении для камерного оркестра «Как замедлить ветер» 1991 года, мелодика которого, явно прослеживается в Трио композитора 1992 года «И тогда я узнал, что это ветер». Название для Трио, было подчеркнуто после знакомства Тору Такемицу с американской поэтессой Эмили Диксон, а именно, стихотворением, которое по словам композитора, имело большое значение в его композиции.

«Как дождь, это звучало, пока оно не изогнулось

И тогда я узнал, что это ветер

Он шел мокрый, как любая волна

Но заметен как песок...» [8]

Основной целью Такемицу в камерно-ансамблевом сочинении «И тогда я узнал, что это ветер» становится дуновение ветра, где «плавные мелодии флейты и альты с арпеджио и аккомпанемент арфы стремятся выразить органичное течение ветра в естественном мире природы.

Слушая мелодии альты флейты и арфы в ансамбле Такемицу, можно сказать, что они находятся в некой «невесомости», оторванности от «мира конкретного, обусловленного пространством, временем и причинностью» [5], здесь, необходимо отметить, что партии совершенно самостоятельны не зависящими друг от друга (со своей ритмической и звуковой организацией); они одиноко «странствуют», но иногда сходятся в месте, выражая этим стремление к слиянию с Абсолютом. Как нам известно музыкальная культура Японии состоит из множества концептов (*Ма*–пустота, *Кансо*–простота и другие) и Тору Такемицу придерживается этих традиций в трио «И тогда я узнал, что это ветер» демонстрируя тем самым стремление к лаконизму знаковых конструкций.

Хотя Клод Дебюсси и Тору Такемицу жили в разных странах и в разные эпохи оба композитора оказали большое влияние на свою культуру, и многие сходства можно увидеть в их композиционном стиле как эпитаксиальном в двух трио для флейты, альты и арфы. В обеих пьесах используется похожие жесты и ритмические узоры. В композициях сознательно используется плавная нотация темпа, оба композитора используют в основном трехдольные размеры (9/8, 3/4 и другие), однако стоит отметить, что Тору Такемицу придерживается квадратной метрики и в его трио чаще меняется размер со сдвигом долей в тактах (сильной на слабую) в отличие от Дебюсси.

Дебюсси использует много тональных центров в своей трио-сонате изменяя тональность. В первой части «Пастораль» Дебюсси использовал тональность фа мажор, во второй-третьей частях до мажор как временный тональный центр. Облик трио-сонаты Дебюсси, очень точно определяют авторские ремарки к примеру – *дольче* и *рубато*, подчеркивающие нежность звукового колорита и свободное, импровизационное музыкальное развитие. Исходя из этого, можно сказать, что трио-соната Дебюсси тональна, хотя в композиции и присутствует расширенная гармония. Фактура, сплетается из кратких мотивов, при этом ни одну из инструментальных партий нельзя назвать главной, определив другие как аккомпонирующие – все три участника ансамбля находятся на равных, множество мотивов, накладываются друг на друга, передаются от инструмента к инструменту. С другой стороны, произведение Такемицу не является тональным, однако он включил тональные гармонические центры Дебюсси фа и до мажор, которые Дебюсси использовал в своем трио. Оба композитора используют тремоло, этот эффект Дебюсси использует для фона, чтобы придать сочинению драматичности в партии арфы (языческий эффект барабанной дроби, а арфа – это священный инструмент кельтской культуры и народный инструмент Франции). На обоих композиторов глубоко повлияла японская и французская культура, на композиторов оказали влияние их современники.

Выводы. Исходя из выше сказанного, обозначим, что между двумя произведениями существует периодическое сходство, несмотря на тот факт, что одно произведение тональное, а другое нет, оба композитора использовали схожие текстуры, инструменты, динамику и мелодичные тематические трансформации в своих произведениях. Камерно-ансамблевое творчество на примере трио «И тогда я узнал, что это ветер» Тору Такэмицу, представляет собой музыкальное искусство, в котором японские традиции частично взаимодействуют с западными традициями. Композитор обратился к традиционному западному инструментальному составу используя Европейскую манеру письма и гармонизации. Вместе с тем, Такэмицу очень тонко перерабатывает интонационный материал традиционной японской музыки, базируясь на концептах страны дальнего востока, тем самым делая попытку воссоздания оригинального звукового мира.

Список литературы

1. Акопян Л. «Памяти Тору Такэмицу» Музыкальная академия. Москва. 1997. №3. С. 221-223.
2. Алпатова А. «Азиатский музыкальный авангард: Образы архаики в творчестве Х. Маседы и Т. Такэмицу» Музыкальная академия. Издательство «Композитор» 2010. №2.
3. Катаяма М. «Социальность» в искусстве и мышлении Тору Такэмицу. Музыка и современность. 1997. №7. С. 88-91.
4. Мидзумо М. Позиция Тору Такэмицу: между современниками-композиторами мира. Музыка и современность. 1997. №7. С. 84-87.
5. Орлов Г. Древо музыки. – Вашингтон – Санкт-Петербург: Н. А. Frager «Советский композитор», 1992. – 408 с.
6. Снежкова Е. А. Творчество Такэмицу Тору в контексте национальной музыкальной культуры Японии (на примере инструментальных сочинений). автореф. дис... на соискание ученой степени кандидата искусствоведения 17.00.02 / Новосибирск. 2007. С. 30

7. Цареградская Т. «Тору Такемицу: между живописью и музыкой». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <https://docplayer.ru/59564929-Toru-takemicu-mezhdu-zhivopisyu-i-muzykoj.html> (23.06.2021)

8. Emily Dickinson, [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <http://www.americanpoems.com/poets/emilydickinson/11187> “Poets. Org.” (10. 06. 2021).

LITERATURE

УДК 821.161.1

КАЗАХСТАН В ПОЭЗИИ НЕОАКМЕИСТОВ

С. И. ЛИПКИНА И И. А. БРОДСКОГО

Леонтьева Анна Юрьевна

канд. филологических наук, доцент

Алатаев Алишер Жабаетич,

студент III курса

НАО «Северо-Казахстанский университет имени Манаша Козыбаева»,

г. Петропавловск, Республика Казахстан

Есть у нас просторы Казахстана...

Н. И. Глазков

Введение./Introduction. Республика Казахстан – это современное поликонфессиональное и полиэтничное государство «на материке Евразия, расположенное в центральной части» [1, т. I, с. 9]. В советскую эпоху Казахстан становится не только житницей страны, но и мощным индустриально-космическим центром. Поэтому его образ не раз выступает объектом творческой интерпретации поэтов, генетически с ним не связанных. Так, в лирике Н.И. Глазкова просторы казахских степей сопрягаются с освоением целины и трудовым подвигом, у Н.А. Заболоцкого – с национальной и античной древностью и современным научно-техническим прогрессом. Я.В. Смеляков и С.Я. Маршак воспевают народных поэтов, учеников великого Джамбула (Жамбыла Жабаетова).

Цель работы./Aim. Казахская земля простирается на перекрёстке культурных традиций: «Связи между государствами Европы и Азии с древнейших времён осуществлялись в основном через территорию современного Казахстана (караванные пути и др.)» [1, т. I, с. 9]. История

республики органично связана с трагической историей XX века. Тема массовых репрессий сопрягается в лирике С.И. Липкина с казахстанским топосом. И.А. Бродский выбирает путь художественного освоения иного пространства силой поэзии, ведь, по его мнению, «книга является средством перемещения в пространстве опыта со скоростью переворачиваемой страницы. Перемещение это в свою очередь, как всякое перемещение, оборачивается бегством от общего знаменателя, от попытки навязать знаменателя этого черту, не поднимавшуюся ранее выше пояса, нашему сердцу, нашему сознанию, нашему воображению» [2, с. 11].

Итак, цель нашего исследования – анализ образа Казахстана в лирике неоакмеистов И.А. Бродского и С.И. Липкина.

Материалы и методы./Materials and methods. Материалами для статьи служат лирика С.И. Липкина разных лет, его поэма «Вождь и племя», а также стихотворение И.А. Бродского «Уезжай, уезжай, уезжай...» (1961). В ходе исследования используются методы историко-генетического, топосного и типологического анализа, а также культурологический комментарий. Историко-генетический метод предполагает выявление литературной традиции XVIII-XX веков, типологический подход - описание методологической основы и эстетических принципов неоакмеизма.

Неоакмеизм представляет собой продолжение семантической поэтики во 2-й половине XX века и опирается на акмеистические традиции. А.А. Ахматова вспоминает определение акмеизма, принадлежащее О.Э. Мандельштаму, – «Тоска по мировой культуре» [3, т. V, с. 47]. Неоакмеизм, в свою очередь, «...есть суггестивность художественного стиля, творческой манеры письма при максимальной эстетизации ясности, искренности и простоты языка. Неоакмеизм построен как некий образный метатекст, напоминающий анфиладу взаимнонаправленных зеркал, сквозь которые последовательно проходит единая тематическая доминанта» [4, с. 22]. А тематической доминантой неоакмеизма можно считать вечную проблему «культура и человек как её порождение» [4, с. 26]. Именно в сохранении культурной преемственности

видит И.А. Бродский заслугу своего поколения: «...мы начинали на пустом - точней, на пугающем своей опустошённостью - месте и что скорей интуитивно, чем сознательно, мы стремились именно к воссозданию эффекта непрерывности культуры, к восстановлению её форм и тропов, к наполнению её немногих уцелевших и часто совершенно скомпрометированных форм нашим собственным, новым или казавшимся нам таковым, современным содержанием» [2, с. 14].

Результаты и обсуждение./Results and discussion. Внутри художественной системы Е.Э. Фетисова выделяет подсистему «старших» поэтов и «фронтального поколения», к которой относит С.И. Липкина. Это, по её мнению, «плеяда “классических” неоакмеистов, отмеченная пафосом трагедийности, историзма и философичности “семантической поэтики”» [4, с. 29]. Все эти свойства раскрываются в лирике С.И. Липкина через освоение пространства Казахстана.

Доминанта художественной интерпретации казахского топоса С.И. Липкиным связана с темой сталинских репрессий. Лунный свет в одноименном стихотворении (1963) «Озаряет семьи крестьянские:/ Их отправят в Котовск через час,/ А оттуда в места казахстанские:/ Ликвидируют, значит, как класс» [5, с. 99]. «Туман в горах. Кавказская быль» (1952-1953), первая часть поэмы «Вождь и племя», посвящена депортации чеченцев и преследованию того, кто спасается в горах. Казахстан упоминается как место ссылки: «Его искали. Спецпереселенец,/ Его далёкий родич, был направлен/ Из Казахстана, чтоб его сманить,/ Но не нашёл его и был посажен» [5, с. 238]. В третьей части поэмы «Техник-интендант» (1961-1963) характеристика далёкого пространства в диалоге выходящих из окружения солдат становится более условной, позволяя его интерпретировать как топос ссылки и как топос спасения, эвакуации: «- Где наши? Может, слышал? – В Казахстане. А то и подальше» [5, с. 279].

Возвращение к негативной интерпретации казахстанской земли как враждебного пространства репрессий происходит в послании С.И. Липкина, адресованном Вяч. Вс. Иванову, «Вячеславу. Жизнь Переделкинская» (1981-

1982): «...Казался немчурой/ И аккуратный Заболоцкий. // <...> // Он у Кавериных нашёл покой и дом,/ Но помнил лагерь Казахстана,/ А я квартировал вблизи, и мы вдвоём/ Садись в поезд постоянно» [5, с. 337]. Название, эпиграф, размер и поэтика стихотворения указывают на интертекстуальную связь с поздней лирикой Г.Р. Державина («Евгению. Жизнь Званская»). С одной стороны, обращение к державинскому интертексту подчёркивает ориентацию на классическую традицию, с другой – возникает полемическое цитирование, ибо содержание послания С.И. Липкина – это постижение истории Переделкина и судеб живших в нём писателей и литературоведов. В таком контексте упоминание Н.А. Заболоцкого и казахстанского лагеря включается в галерею биографий гонимых творцов.

Интертекстуальные связи с классикой Золотого века присутствуют в стихотворении С.И. Липкина «Река Смерти» (1994), построенном на переосмыслении традиций лермонтовского «Валерика» (1840): «Я помню горный лес глухой./ Таился там аул Ачхой./ Я помню резкий орлий крик/ Над горной речкой Валерик:/ Людьми Ичкерии она/ Рекою Смерти названа» [6, с. 62]. На связь с творчеством М.Ю. Лермонтова указывают и потамоним Валерик, и эпиграф, и аллюзия образа великого поэта XIX века: «Жестокий бой в ущельях скал/ Один поручик описал». Полемика с классическим наследием возникает при сопоставлении истории и современности XX века: «Потом другой вступил отряд./ И удостоились наград/ Отчизны верные сыны,/ Но не участники войны,/ Зато участники злодейств:/ По два бойца на пять семейств» [6, с. 62]. Снова возникает тема репрессий чеченского народа и упоминается Казахстан как чужой топос изгнания: «В вагонах многие умрут,/ А полумёртвых привезут/ Для казахстанских трудодней, -/ Не только плоть, а дух людей» [6, с. 63]. Завершает полемическое цитирование образ адресата – М.Ю. Лермонтов сопрягает интимную любовную тему с военно-исторической, адресат его стихотворения конкретен – Варвара Лопухина. Адресат «Реки Смерти» С.И. Липкина не имеет интимно-личного начала – это совокупный читатель, современники и потомки, чью историческую память актуализирует

поэт. Обращение в финале к эпитафии через приём апофатизма подчёркивают полемический диалог С.И. Липкина с классической традицией: «Я не былое ворошу,/ Я не случайно вам пишу» [6, с. 63].

Казахстан как место ссылки позволяет увидеть в творчестве С.И. Липкина ассоциативную связь с лирикой А.А. Ахматовой. В 1937 г. она посвящает О.Э. Мандельштаму стихотворение «Немного географии», в котором перечисляет реальные пункты маршрута к месту последнего заключения: «...Душной ссылкой енисейской,/ Пересадкою на Читу,/ На Ишим, на Иргиз безводный,/ На прославленный Акбасар,/ Пересылкою в лагерь Свободный,/ В трупный запах прогнивших нар...» [3, т. I, с. 437]. Поэтесса упоминает казахстанские Иргиз и Акбасар, причём допускает неточность в обозначении последнего астионима – не Акбасар, а Атбасар, «город, административный центр (1928) Атбасарского района Акмолинской области, железнодорожная станция» [1, т. I, с. 281]. Неточность присутствует и в характеристике «Иргиз безводный». Аул Иргиз (Ыргыз) получает название по одноименной реке, правому притоку Торгая. Климат Ыргызского района континентальный [1, т. V, с. 455]. Такие неточности вызваны, на наш взгляд, недостаточным знакомством с географией и культурой Казахстана на момент создания стихотворения. А.А. Ахматова ассоциирует Казахстан с пустынным и полупустынным пространством, хотя территория республики разнообразна: это горы и степи, полупустыня и пустыня на Юге, Северный Казахстан включает часть Западной Сибири.

Творчество И.А. Бродского относится к подсистеме неоакмеистов-«шестидесятников». Принадлежность к «ахматовскому кружку» обуславливает творческое освоение наследия «учителя»: «Индивидуальный авторский миф осмысливается Ахматовой и вслед за ней её “учениками”, среди которых - выдающийся поэт И. Бродский, не только как построение некоторого онтологического концепта, но и как способ расшифровки, ключ к пониманию собственного творчества» [4, с. 314]. В стихотворении 1961 г. топоним Казахстана, сопряжённый с лирической темой любви, предстаёт экзотическим чужим пространством в традициях Н.С. Гумилёва: «Уезжай, уезжай, уезжай,/ так

немного себе остаётся,/ в тёплой чашке смертей помешай/ эту горечь и голод, и солнце.// Что с ней станет, с любовью к тебе,/ ничего, все дольёшь, не устанешь,/ ничего не оставишь судьбе,/ слишком хочется пить в Казахстане.// Так далёко, как хватит ума/ не понять, так хотя бы запомнить,/ уезжай за слова, за дома,/ за великие спины знакомых.// В первый раз, в этот раз, в сотый раз/ сожалея о будущем, реже/ понимая, что каждый из нас/ остаётся на свете всё тем же// человеком, который привык,/ поездами себя побеждая,/ по земле разноситься, как крик,/ навсегда в темноте пропадая» [2, с. 47]. Вода и питьё у И.А. Бродского сопрягаются с онтологией вечности, познания, а странствие-побег вызывает ассоциации со странничеством духовным, имманентным художественному миру Н.С. Гумилёва.

Образ Казахстана в лирике И.А. Бродского имеет биографическую основу – работу поэта в геологических экспедициях. Единственный ойконим в стихотворении акцентирует важность казахского топоса как экзотического пространства испытания, позволяющего лирическому герою проверить себя. В контексте самопознания и мужества ассоциируется стихотворение Н.С. Гумилёва «Туркестанские генералы» (1911), где хронотоп Хивинского похода 1873 г. воспринимается «благоухающей легендой». Интертекст поддерживается мотивами жары, жажды, на что указывают «унылые солончаки», образ верблюжьего каравана [7, с. 95]. Туркестан (Туркистан) – «историко-географическая область, включавшая в 19-20 вв. территорию Средней Азии и Казахстана, а также часть Центральной Азии, населённую тюркскими народностями». Сегодня – город в Южно-Казахстанской области [1, т. V, с. 260-261]. Как видим, у Н.С. Гумилёва топос Туркестана предстаёт топосом мужества: «Поля неведомой земли,/ И гибель роты несчастливой» [7, с. 95]. Старым генералам присуща «Тоска по солнцу Туркестана», в настоящем высшего света они живут «Воспоминаям о невзгодах» [7, с. 95, 96].

Выводы./Conclusions. Казахстан в художественной интерпретации неоакмеистов предстаёт амбивалентно: для С.И. Липкина это исторически враждебное место изгнания, для И.А. Бродского – лирический топос испытания

и самопознания. Объединяет поэтов восприятие Казахстана как экзотического далёкого пространства. Обращаясь к традициям русской классики, А.А. Ахматовой, Н.С. Гумилёва, неоакмеисты избегают топонимической конкретики, используя хороним Казахстан. Тем самым они активизируют читательское сотворчество, предлагая провиденциальному собеседнику воссоздать силой воображения казахскую землю в её исторических и географических особенностях.

Как видим, интерпретация казахстанского топоса раскрывает творческую самобытность каждого поэта, ибо искусство, по словам И.А. Бродского, «поощряет в человеке именно его ощущение индивидуальности, уникальности, отдельности - превращая его из общественного животного в личность» [2, с. 7]

Список использованной литературы./References:

1. Казахстан. Национальная энциклопедия / Гл. ред. Б. Аяган. - Т.1.- Алматы: Главная редакция «Қазақ энциклопедиясы», 2004.– 560 с. – Т.5.– Алматы: Главная редакция «Қазақ энциклопедиясы», 2006. – 560 с.
2. Бродский И.А. Сочинения Иосифа Бродского. Том 1. – СПб.: Пушкинский фонд, 2001. – 304 с.
3. Ахматова А.А. Собрание сочинений: В 6 т. Т. 1. Стихотворения. 1904-1941. – М.: Эллис Лак, 1998.– 968 с. - Т. 5. Биографическая проза. Pro domo sua. Рецензии. Интервью. - М.: Эллис Лак, 2000, 2001. - 800 с.
4. Фетисова Е.Э. Неоакмеизм как система программных и латентных течений XX века: Монография / РАН. ИНИОН. Центр гуманитар. науч.-информ. исслед. Отд. философии. – М., 2016. – 339 с. – (Серия: Проблемы философии).
5. Липкин С.И. Письмена: Стихотворения; Поэмы.– М.: Художественная литература, 1991.– 351 с.
6. Липкин С.И. Посох. Стихотворения.– М.: Издательство «ЧеРо», 1997. – 144 с.
7. Гумилёв Н.С. Полное собрание сочинений в 10 т. Т. 2. Стихотворения. Поэмы (1910-1913). – М.: Воскресенье, 1998. – 344 с.

POLITICAL SCIENCES

КОДИФІКАЦІЯ ЗАКОНІВ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Поліщук Олександр Миколайович

аспірант

Національний інститут стратегічних досліджень,

м. Київ, Україна

Вступ. Розмиті семантичні межі термінології, що використовується у сфері оборони та нерідко алогічні зв'язки між поняттями впливають на якість, цілісність та послідовність формування й реалізації воєнної політики України. За прикладом юридичної, лінгвістичної та інформаційної галузей, оборонна сфера України потребує спеціалізованої системи понять – терміносистеми, яка служитиме єдиним правовим стандартом для формування воєнної та супутніх політик держави.

Мета роботи. Визначення методології створення терміносистеми у сфері національної безпеки і оборони, як нормативно-правової бази формування та реалізації воєнної політики держави.

Матеріали та методи. Фахівці та науковці досить тривалий час обговорюють недосконалість вітчизняної нормативно-правової бази, що регулює суспільні відносини у сфері національної безпеки і оборони [1], і потребу її систематизації. Збройний конфлікт на території України загострив питання удосконалення законотворчості у сфері національної безпеки і оборони. До традиційних державних юридичних джерел права у сучасний нормотворчий процес в Україні активно було включено культурно-історичні, економічні, соціальні, політичні, етичні та матеріальні джерела права. На формування позиції національного законодавця також впливають зовнішньополітичні та внутрішньополітичні фактори. Крім того, існує узагальнена практика застосування нормативно-правових актів та наукові

дослідження й обґрунтування розвитку законодавства у сфері національної безпеки.

Усі ці фактори сукупно формують ідеальне джерело права та у поєднанні з стандартами і принципами, що використовуються у кращих європейських практиках, дають змогу покращити ефективність правового забезпечення урядування у секторі безпеки і оборони.

Результати та обговорення. Навіть базове визначення терміну «оборона України» має різні трактування у Законі України «Про оборону України» та у Стратегічному оборонному бюлетені України в редакції 2016 року. Так, у першому випадку це «система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту». У глосарії термінів до Стратегічного оборонного бюлетеню України сферою оборони визначено «межі діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування та органів військового управління з метою підготовки держави, економіки, суспільства та сил оборони до відбиття збройної агресії проти України і гарантованого захисту її національних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз».

Такі складні юридичні конструкції та змістовна невідповідність у визначеннях породжують правову колізію при їх застосуванні, а також дезорієнтують суспільство, стосовно рамок діяльності держави у цій сфері. Водночас, у наведених визначеннях не врахована функція запобігання виникненню воєнного конфлікту. Не зайвим було б також привести термінологію у відповідність до конституційно закріпленої зовнішньополітичної стратегії України щодо інтеграції у європейські та євроатлантичні структури безпеки, а також здійснити адаптацію національної нормативно-правової бази до законодавства, прийнятого у країнах членах НАТО і ЄС.

Женевський центр демократичного цивільного контролю більше 15 років цілеспрямовано надає допомогу Україні у формуванні правової бази функціонування на демократичних принципах системи національної безпеки і

оборони. За рекомендаціями фахівців Центру такими базовими принципами є: верховенство права, нагляд, прозорість, підзвітність, стратегічне планування, дієвість, ефективність, здатність до реагування, справедливість, залучення, плюралізм, боротьба з корупцією і розбудова доброчесності, дотримання прав і фундаментальних свобод людини, сталість [2].

Водночас, закордонні експерти небезпідставно вважають, що національне законодавство у сфері безпеки і оборони має враховувати національні особливості та обставини – прості копії-симулякри законів як продукт адміністративної запопадливості, браку самостійного мислення та ігнорування соціально-політичних реалій країни, можуть лише нашкодити справі. Крім того, законодавство має включати або супроводжуватись низкою коригувальних механізмів та інструментів зворотного зв'язку. Одним із варіантів вирішення означених проблем є кодифікація-реформа законодавства [3] і розроблення Кодексу про оборону України – єдиного, зведеного, юридично та логічно цілісного, внутрішньо узгодженого законодавчого акту, що регулюватиме з відносини у сфері оборони України з урахуванням принципів та стандартів НАТО.

По-перше – кодифікація законодавства є однією з форм систематизації, що здійснюється уповноваженими органами державної влади у процесі законотворчості та підзаконної нормотворчості, результатом чого стає прийняття нового як за формою, так і за змістом кодифікованого нормативно-правового акта [4].

По-друге. Кодифікований акт включає норми, які суттєво відрізняються від раніше діючих, у ньому об'єднуються норми, що раніше містилися в різних актах, проте регулювали одну і ту саму сферу суспільних відносин.

Кодифікований акт є основним регулятором для певної галузі суспільного життя та розрахований на досить тривалий час регулювання суспільних відносин[5].

Однім з видів кодифікованих актів є кодекси. На цей час в Україні діють 22 кодекси, якими регулюються найбільш важливі суспільні відносини у різних

сферах життєдіяльності людини, суспільства і держави. Кодифікація законодавства у сфері оборони лише частково (секторально) вирішуватиме накопичені проблеми правового забезпечення формування державної політики національної безпеки.

Прикладом комплексного підходу правового регулювання певної сфери суспільних відносин може служити чинна розгалужена система кодифікованих законодавчих актів (кодекси та закони) у екологічній сфері, які згруповані в однорідні групи. Тому, у цілому погоджуючись із запропонованим Вадимом Тютюнником та Валентином Горовенком системним підходом до кодифікації законодавства у сфері оборони України [6], необхідно все ж таки розглядати проблеми нормативного супроводження формування політики національної безпеки у ширшому контексті.

Висновок. Кодекс оборони України слід розглядати лише як частину інтегрованого *Кодексу законів України про національну безпеку і оборону*, який покликаний об'єднати принципові положення чинних та майбутніх законодавчих актів у цій сфері та слугуватиме єдиним законодавчим підґрунтям для дальшої законотворчої та правозастосовної практики.

Науково обґрунтована кодифікація законів про національну безпеку і оборону дозволить уніфікувати тлумачення термінів і правових норм, визначити межі їх дії, створити підстави для більш чіткого і ефективного поділу повноважень державних органів і, за рахунок цього, удосконалити процеси формування і реалізації державних політик.

Кодекс законів за напрямками має будуватись на конституційних засадах державної політики національної безпеки, воєнної політики, гуманітарного права, регулювання трансформації сектору безпеки і оборони, забезпечення правопорядку та громадської безпеки, демократизації та цивільного демократичного контролю, участі у міжнародних операціях з підтримання миру та безпеки, соціального захисту військовослужбовців тощо. Також у процесі підготовки кодексу слід зарезервувати можливість застосування такого інструменту юридичної техніки як використання бланкетної норми права. Вона,

як відомо, означає, що норму права слід виражати у загальній формі з відсиланням до інших правових актів.

Окремо необхідно унормувати правові відносини у споріднених сферах діяльності держави, наприклад – формування військово-технічної політики. Для цього необхідно поновити роботу над законом про військово-технічне співробітництво, удосконалити положення Господарського кодексу України з питань забезпечення сталого розвитку оборонно-промислового комплексу, визначити засади державно-приватного партнерства у сфері виробництва озброєння, військової та спеціальної техніки, впорядкувати авторські та суміжні права інтелектуальної власності та законодавчо підтримати інвестиційну діяльність у цій галузі виробництва тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Сектор безпеки і оборони / Ф. В. Саганюк, М. М. Лобко, А. А. Корецький, В. К. Горовенко, А. К. Павліковський; ред.: Р. І. Тимошенко. - Київ : Аграр Медіа Груп, 2014. - 154 с. - Бібліогр.: с. 107-111
2. Geneva Centre for Security Sector Governance (DCAF), Legislation Tools and Resources, <https://ukrainesecuritysector.com/topic/security-sector-legislation/legislation-tools-and-other-resources/>
3. Тютюнник В.П. та ін. Законодавство у сфері оборони України: стан, проблеми та шляхи реформування / В.П. Тютюнник, В.К. Горовенко // Наука і оборона. – 2018. - №1. – с.18-22.
4. Гетьман Є.А. Кодифікація законодавства України: загальна характеристика, особливості, види: монографія. – Х.: Право, 2012. – С.54
5. Оніщенко Н.М. Кодифікація та інкорпорація як методи систематизації законодавства // Правова держава: щорічник наук. пр. – К.: ІДПНАН України. 1997. – Вип. 8. – С. 86
6. Тютюнник В.П. та ін. Законодавство у сфері оборони України: стан, проблеми та шляхи реформування / В.П. Тютюнник, В.К. Горовенко // Наука і оборона. – 2018. - №1. – с.18-22.

PHILOLOGICAL SCIENCES

ELEMENTS OF DESCRIPTIVE STATISTICS IN ENGLISH WATER MANAGEMENT METADISOURSE STUDIES

Kovalyk Nataliia V.

Associate Professor, Ph. D. in Philology (Ukraine)

Department of Foreign Languages

Lviv University of Trade and Economics

Tymochko Lesia M.

Senior Teacher

Department of Foreign Languages

Lviv University of Trade and Economics

Introductions. The current thesis is a brief extract of the ecological discourse investigation in English scientific conceptual sphere. Attention is focused on the study of water management metadiscourse in the synthesized ecological and economic subdiscourse (Ковалик 2017). The author's previous studies have modelled and characterized an integrated and unified organization of ecology and natural resources subdiscourse with the idea to create a comprehensive understanding of the structure and functioning of ecological subsystems of different hierarchical levels. The working hypothesis was that ecology and natural resources subdiscourse is described as a superframe and it is an important part of intrasystem and hierarchical structure of a complex frame “ecological discourse” (Ковалик 2017).

Aim. The aim of the present thesis is to provide the basic information about *WATER* concept variables in English water management metadiscourse dataset. For this aim the theory of descriptive statistics is given.

Materials and Methods. It is important to emphasize that the study is conducted on the basis of the English text of the EU Water Framework Directive 2000/60/EU, in which 873 examples of the use of *WATER* concept were recorded.

To examine the structure and the characteristics of *WATER* concept variables, we consider the basic statistical methods and analysis as the most relevant.

There are innumerable numbers of statistical methods, but according to a widely used typology, they can be broadly classified into five types as thus: (i) Descriptive methods; (ii) Analytical methods; (iii) Inductive methods; (iv) Inferential methods and (v) Applied methods (4).

The present thesis covers some theoretical basement of descriptive statistics involved to analyze *WATER* concept variables in English water management metadiscourse dataset. Typically, data are analyzed using both descriptive and inferential statistics. Descriptive statistics are used to summarize the data and inferential statistics are used to generalize the results from the sample to the population. In turn, inferential statistics are used to make conclusions about whether or not a theory has been supported, refuted, or requires modification.

Descriptive statistics are used to organize or summarize a set of data. Examples include percentages, measures of central tendency (mean, median, mode), measures of dispersion (range, standard deviation, variance), and correlation coefficients.

Measures of central tendency are used to describe the typical, average and center of a distribution of scores. The mode is the most frequently occurring score in a distribution. The median is the midpoint of a distribution of scores. The mean is the average of a distribution of scores.

Measures of dispersion are also considered descriptive statistics. They are used to describe the degree of spread in a set of scores. So are all of the scores similar and clustered around the mean or is there a lot of variability in the scores? The range is a measure of dispersion that measures the distance between the highest and lowest scores in a distribution. The standard deviation is a more sophisticated measure of dispersion that measures the average distance of scores from the mean. The variance is just the standard deviation squared. So it also measures the distance of scores from the mean but in a different unit of measure.

Typically means and standard deviations are computed for experimental research studies in which an independent variable was manipulated to produce two or

more groups and a dependent variable was measured quantitatively. The means from each experimental group or condition are calculated separately and are compared to see if they differ.

A correlation coefficient describes the strength and direction of the relationship between two variables. The values of a correlation coefficient can range from -1.00 (the strongest possible negative relationship) to $+1.00$ (the strongest possible positive relationship). A value of 0 means there is no relationship between the two variables. Positive correlation coefficients indicate that as the values of one variable increase, so do the values of the other variable. Negative correlation coefficients indicate that as the value of one variable increase, the values of the other variable decrease (4).

Results. To achieve the main goal of our gradual study – to identify and analyse the ecological and economic *WATER* concept in English water management metadiscourse – the analysis is carried out in three stages, each stage is self-sufficient and can be considered as separate.

The first stage is to identify and examine the structure of *WATER* concept. We consider the frame analysis as the most relevant method of conceptual analysis based on frames modelling techniques (Ковалик 2018). For this aim, the original methodology for conceptual analysis by the Ukrainian researcher Svitlana Zhabotynska was applied (Zhabotynska, 2010). Analysis of multiple lexical, derivational, and syntactic data makes it possible to presume that the basic frames are five in number: *the Thing Frame, the Action Frame, the Possession Frame, the Identification Frame, and the Comparison Frame* (Ковалик 2018). Such a construction makes it possible to display information, knowledge and experience with the analysed concept compactly.

From the analysis of the text corpora (3), the logical predicates (found in the context of English water management metadiscourse) were thematically grouped on the ground of basic propositional schemas: (1) the qualitative schema: [47 uses]; (2) the locative schema [298 uses]; (3) the mode of existence schema [3 uses]; (4) the state / process schema¹ [8 uses]; (5) the state / process schema¹ + locative [1 use]; (6) the contact schema¹ [88 uses]; (7) the contact schema¹ + goal [10 uses]; (8) the

contact schema¹ + mediative [3 uses]; (9) the contact schema¹ + locative [4 uses]; (10) the contact schema² [3 uses]; (11) the contact schema³ [1 use]; (12) the part-whole schema¹ [294 uses]; (13) the part-whole schema² [43 uses]; (14) the inclusion schema¹ [48 uses]; (15) the inclusion schema² [5 uses]; (16) the personification schema [11 uses]; (17) the characterization schema [4 uses]; (18) the likeness / metaphor schema [2 uses].

The second stage is to analyse quantitative data of *WATER* concept in the investigated metadiscourse. We've already quantified and described the basic characteristics of *WATER* concept and also summarized obtained data. The most frequent use of the ecological and economic *WATER* concept is found in two of the five types of frames – the Thing Frame (348 uses) and the Possession Frame (390 uses). Within the Thing Frame, the locative schema is quantitatively predominant: “WATER is / exists / acts THERE / LC-locative (place)” with the total number of uses 298 and with the significant dominant characteristics of the investigated concept by location (place) – beneath Earth’s surface (153 uses). At the same time, the part-whole schema¹: “WH-WATER has PR-part” with a total number of uses – 294 is quantitatively prevailing within the Possession Frame with significant dominant characteristics of *WATER* concept by body(-ies) of water (173 uses).

Simultaneously, the complete absence of the dominant characteristics of *WATER* concept has been found in the three of the eighteen frame schemas that belong to the Action Frame, namely: the state / process schema¹: “AG-WATER acts”; the state / process schema¹ + locative: “AG-WATER acts / makes THERE / LC” and the contact schema²: “AG-something / somebody acts upon PT-patient / AF-affected WATER”. Explanations are found in the equilibrium characteristics of the concept under study in a particular schema. As an example, consider the contact schema²: “AG-something / somebody acts upon PT-patient / AF-affected WATER” (3 uses) with equilibrium characteristics of *WATER* concept – *low water requiring crops* (1 use); *similar activities on, or in the ground which come into contact with groundwater* (1 use); *water-saving (irrigation techniques)* (1 use).

Conclusions. The lines of further research are seen in generating the purpose of **the third stage** of our analysis – to examine the distribution of values of the dominant characteristics of *WATER* concept for single variables in order to gain understanding of our research hypothesis. The results will be based on the elements of descriptive statistics and will be discussed at our further studies.

References

1. Kovalyk N. and Tymochko L. 2020. Quantitative Data Analysis of Water Concept in English Water Management Metadiscourse (doi: 10.15388/RESPECTUS.2020.37.42.41.). *Respectus Philologicus*, (37(42), pp. 91-103.
2. Zhabotynska, S. A. 2010. *Principles of building conceptual models for thesaurus dictionaries. Cognition, Communication, Discourse*. International On-line Journal 1. 75–92. Available at: <<http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypusk-no1-2010>> [Accessed 27 June 2021].
3. Official Journal of the European Communities, 2000. *Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2000 establishing a framework for Community action in the field of water policy*. [pdf] Available at: <https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:5c835afb-2ec6-4577-bdf8-756d3d694eeb.0004.02/DOC_1&format=PDF> [Accessed 8 July 2021].
4. Paul C. Price, Rajiv S. Jhangiani, I-Chant A. Chiang, Dana C. Leighton, and Carrie Cuttler. 2017. *Research Methods in Psychology*. 3rd American Edition. Available at: <[http:// https://opentext.wsu.edu/carriecuttler/](http://https://opentext.wsu.edu/carriecuttler/)> [Accessed 12 July 2021].
5. Ковалик, Н. В., 2017. *Методологія фреймового моделювання субдискурсу екології та природних ресурсів*. *Linguistic Studies* 33. 108–113.
6. Ковалик, Н. В., Тимочко, Л. М., 2018. *Фреймовий аналіз концепту water в англomовному водогосподарському метадикурсі (на матеріалі Водної рамкової директиви ЄС)*. *East European Scientific Journal* 11(39). 52–58.

ЕМОТИВНІСТЬ ЖАНРУ ЛІТЕРАТУРИ ЖАХІВ: ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

Іванова (Раті) Андріана Олександрівна

к. ф. н., доцент

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

м. Ужгород, Україна

Вступ. Відомо багато теорій виникнення мови. Л. Блумфілд, який називає три основні теорії її походження: 1) виникнення мови зі спроб людей наслідувати звуки (теорія bow-wow); 2) виникнення мови з природних звукових реакцій (теорія ding dong); 3) виникнення мови з емоційних вигуків (теорія rooh-rooh) указує на важливість її емоційного складника.

Близько ста років тому французький психолог А. Біне висунув гіпотезу про те, що спочатку думки людини виникають у формі емоційного образу, який згодом реалізується в мові. Інакше кажучи, одне з основних положень, на якому ґрунтується емоціологія, можна представити фразою з Нового Завіту: «Спочатку була емоція», про що в численних працях, пов'язаних із дослідженням емоцій, говорив В. Шаховський.

За словами А. Ільїнської, лінгвістика довгий час стояла осторонь від проблеми емоцій, традиційно емоції не вважалися об'єктом її вивчення, однак у філософії проблема емоцій вивчалася вже в період Античності, зокрема в працях Платона й Арістотеля, а пізніше і в працях Р. Декарта, Б. Спінози, Е. Канта.

На багатовимірність поняття «емоція» вказує наявність безлічі його визначень. Одне з найбільш простих належить американському психологові та досліднику емоцій К. Ізарду: «Емоція – це щось, що людина переживає як відчуття (feeling), яке мотивує, організовує та спрямовує сприйняття, мислення і дію». Ми, услід за К. Ізардом, класифікуємо базові емоції за їхнім знаком на *позитивні* (ті, що виникають у зв'язку з задоволенням потреби або досягненням мети (інтерес, радість ті ін.)) та *негативні* (ті, що виникають у зв'язку з

незадоволенням потреби або недосягненням мети (страждання, гнів, відраза, презирство, страх та ін.)).

Мета. Мета роботи полягає у вивченні мовної об'єктивації категорії емотивності крізь призму жанру літератури жахів та виокремленні труднощів, з якими зіштовхується перекладач в процесі їх відтворення.

Матеріали і методи. Категорія емотивності тексту – одна з важливих текстових категорій. Апелюючи до чуттєвого, емотивність художнього тексту спроектована на виклик емоцій у читача і забезпечення глибшого розуміння змістово-фактуальної, змістово-концептуальної та підтекстової інформації. Категорія емотивності виконує в художньому тексті й естетичну функцію, викликаючи співпереживання і співчуття. Так, за словами В. Шаховського: «Емотивні засоби мови виражають певний психічний стан мовця, який зумовлює його емоційне ставлення до предмета, об'єкта, адресата, ситуації».

Спрямовуючи наше на виявлення емотивного поля персонажів жанру літератури жахів у перекладі, відзначимо, що категорія емотивності є жанротвірною для досліджуваного жанру. Особлива увага авторів жанру до духовного життя героїв, рефлексії емоцій, зміни психічного стану відносить емотивний компонент творів до жанротвірного. Поряд із портретуванням зовнішнього вигляду персонажів важливу роль відіграє їхній внутрішній світ, намагання автора зазирнути «вглиб» їхніх емоцій та переживань. Нервовий розлад, сон, марення, божевілля створюють той складний «душевний лабіринт» емоцій героїв, у якому вони існують. Автори послуговуються переважно негативними емоціями – це є релевантним для досліджуваного жанру й дозволяє розкрити ідейність та сюжетику в широкому розрізі. Зображення авторами подолання перешкод, які виникають перед персонажами, викликає цілий вир емоцій, які герой намагається контролювати, притуплювати, демонструвати читачеві боротьбу добра зі злом, однак специфіка жанру орієнтована на негативний полюс, що й зумовлює неабияку складність подолання негативних емоцій, які переважають у текстовому полотні літератури жахів.

Результати і обговорення. Емоції в жанрі літератури жахів вербалізуються за допомогою *найменування емоції та її контекстуального опису*. Аналіз фактичного матеріалу під кутом зображення емоцій свідчить про насиченість текстової тканини емотивними фрагментами, які розкривають внутрішній світ героїв.

З-поміж негативних емоцій, притаманних героям досліджуваного жанру, переважають такі, як *агонія, лютя, злість, ненависть*. Ці емоції взаємопов'язані й реалізуються разом. Емотивний складник жанру характеризується *зображенням емоцій на тлі фізіологічних процесів*, що дозволяє змалювати переживання героя за допомогою внутрішніх змін у його організмі та симптомів цих змін. Так, у досліджуваному жанрі найвиразнішими зображеннями фізіологічних змін, що передають емоції, є емотивні замальовки з соматизмами *кров і серце*.

На важливості емотивного компонента наголошує І. Алексеева: «Текст містить не тільки когнітивну, оперативну, естетичну, але й емоційну інформацію». Перенести емотивний компонент твору на перекладацьке полотно – дуже складне завдання. Передати емоції інших можна лише за умови емоційної обізнаності, уміння керувати власними емоціями, щоб не нав'язувати читачеві власного відчуття ситуації та уникнути надінтерпретації оригіналу, що порушує жанрову єдність твору та свідчить про несанкціоноване співавторство перекладача з автором першотвору. Щоб відтворити емотивну насиченість оригіналу, перекладач має добре розуміти емоції, які реалізуються в його емоційному інтелекті. У процесі передачі негативних емоцій важливо не втратити стилістичної експресивності, яка витворюється на високому емоційному рівні, та *номінацію й контекстуальний опис*. Бажання перекладача максимально близько втілити задум автора першотвору вимагає глибокої проникнутості емотивною насиченістю першотвору, урахування внутрішнього світу кожного героя та розуміння ключової ідеї жанру, що полягає в об'єктивації негативних емоцій та винесенні їх на передній план.

Висновки. Аналіз способів представлення емотивного поля героїв у жанрі літератури жахів у аспекті перекладу дозволяє, зокрема, констатувати такі кількісні дані: у 45,5 % випадків перекладачі послуговуються прийомом добору *стилістичного відповідника* для відтворення лексичних і стилістичних виражальних засобів, що свідчить про намагання перекладачів якомога точніше передати змістові й стилістичні особливості першотвору; у 36,4 % бачимо *стилістичне підсилення*, яке говорить про намагання перекладачів відтворити емотивну напруженість текстового полотна якомога ближче до оригіналу. У 18,2 % простежуємо *стилістичну втрату*, яка вказує на подекуди не виправдану елімінацію перекладачем емотивних компонентів першотвору, що призводить до послаблення тональності вторинного тексту.

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА НОРМИ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ УКРАЇНСЬКОЇ І ПОЛЬСЬКОЇ МОВ

Колодіна Лариса Степанівна,

к. філол. н., доцент,

Бамбура Алла Ігорівна,

студентка 1 курсу ОС «Магістр»

Національний університет біоресурсів і природокористування України,
м. Київ, Україна

Введение./Introduction. Комунікативний акт є основною одиницею вербальної взаємодії, оскільки саме під час нього відбувається передача думки від однієї особи до іншої. На процес мовлення впливають комунікативна ситуація та відносини між адресантом і адресатом. Сучасна лінгвістика досліджує функціонування мови у процесі комунікативної діяльності, тобто застосування засобів мовлення як засобів спілкування. До лінгвістичних особливостей офіційно-ділового стилю належать:

1) офіційність, підкреслена об'єктивність, стриманість. Об'єктивність, пов'язана з правовими нормами документа, відображає характер викладу та констатування фактів;

2) повнота інформації та компактність формулювань. Основне завдання укладача документа – чітко відобразити дані, які мають правову силу;

3) офіційність тону, тобто нейтральний тон викладу змісту є нормою ділового етикету. Особистий, або суб'єктивний момент, повинен бути зведений до мінімуму. Тому засоби, які надають емоційно-експресивного забарвлення, не використовуються у діловому мовленні;

4) стереотипність документів або ділових ситуацій потребує систематизації та стандартизації мовних засобів. У ділових документах прийнято вживати стандартні термінологічні позначення, наприклад: найменування комунікантів згідно з їх соціальною роллю у певній ситуації

спілкування, загальноприйняті назви документів та структурні назви частин ділового документа, усталені мовні форми для початку і закінчення тощо.

Цель работы./Aim. Метою роботи є опис, характеристика та аналіз мовних засобів офіційно-ділового стилю української і польської мов.

Материалы и методы./Materials and methods. Матеріалами для дослідження стали фрагменти україномовних та польськомовних документів. У роботі використовуються описовий і порівняльний методи, а також метод аналізу.

Результаты и обсуждение./Results and discussion. Стандартизація мовних засобів офіційно-ділового стилю мови не випадкова, оскільки ділове спілкування відбувається у типових ситуаціях, де терміни та мовні кліше є необхідними для забезпечення стовідсоткового розуміння між сторонами: люди, які приймають важливі рішення, не повинні відволікатись на пошуки тих чи інших формулювань.

Лексика та фразеологія офіційно-ділового стилю характеризуються:

1) відсутністю неологізмів, якщо вони можуть бути замінені на загальнолітературні слова. Якщо неологізми вживаються без синонімів, то необхідно в тексті давати їм пояснення (зазвичай вони пишуться у дужках);

2) використанням канцеляризмів: віддієслівних іменників (*укр. уніфікація, ствердження; pol. uogólnianie, nadawca, odbiorca, dłużnik*) та дієприкметників (*укр. заборонене, рекомендоване, було оголошено; pol. jest zakazane, jest zalecane, zostały ogłoszone*);

3) наявністю перформативів – особливої форми дієслів, яка позначає мовну дію; використовуються та вживаються у формі першої особи однини та множини, рідше у формі третьої особи (*укр. повідомляємо, прошу, гарантуємо, нагадуємо; pol. informujemy, proszę, gwarantujemy, przypominamy*);

4) використанням зворотних дієслів пасивного стану, коротких пасивних дієприкметників, вживанням у безособових реченнях в якості дієслівних присудків у формі третьої особи однини теперішнього часу, прислівників, які підкреслюють необхідність розпорядження, ділового

прохання, об'єктивного здійснення певних дій (укр. *оплата гарантується, лист відправлено*; *pol. należy, powinien, zakaz wstępu*);

5) лексеми, що підсилюють категоричність (*pol. bezwzględnie, natychmiast, niezwłocznie, niedopuszczalne*);

6) вживання безособових дієслівних форм (*pol. nakazuje się, postanawia się, usunięto, ustalono, podjęto decyzję*);

7) фразеологічною стійкістю, усталеними мовленнєвими зразками, штампами. Таким приладом можуть бути конструкції із похідними прийменниками, вмотивованими діями: *укр. у зв'язку з необхідністю, у цілях покращення*; *pol. podejść decyzję – прийняти рішення, wziąć udział – взяти участь, komitet d.s. – комітет з питань*.

Для синтаксису мови офіційно-ділового стилю властиві:

1) використання переважно простих речень: розповідних, поширених, повних. Із односкладних частіше використовуються безособові речення і в деяких видах документів – означено-особові: *pol. z odpowiedzialnością popieramy, z zainteresowaniem oczekujemy*.

2) використання складних синтаксичних конструкцій вибірково: переважають безсполучникові конструкції або складносурядні із підрядним з'ясувальним або означальним; широке використання конструкцій із похідними прийменниками дозволяє уникати використання складнопідрядних речень із підрядними причини, мети, умови; підрядні речення місця й часу взагалі рідко вживаються: *pol. uważamy, że..., ...o których mowa w artykule, ten, kto..., wszyscy, którzy....*

3) конструкції із послідовним підпорядкуванням однотипних відмінкових форм (зазвичай це форми родового відмінка): *pol. na podstawie uzasadnienia naukowego, ustawa określa*.

4) велика кількість речень з однорідними членами та використання графічних позначень при перерахуванні фактів та дій: *pol. AC – dział obywatelstwa i stanu cywilnego, ACK – sprawy wyznań katolickich, BGFП – Biuro Główne Funduszy Pracy, cdn – ciąg dalszy nastąpi, IS – Izba skarbowa itd.*

5) активне використання пасивного стану задля підкреслення об'єктивності розпоряджень та наказів, які віддаються керівництвом в інтересах справи, а також відсутності в них особистої зацікавленості.

Мовознавець О. Пономарів підкреслює, що стилістичні ознаки офіційно-ділового стилю полягають у:

1) наявності нейтральної лексики, вжитої у прямому значенні і позбавленої емоційності й образності;

2) використанні спеціальної термінології (суспільно-політичної, професійно-виробничої, наукової, бухгалтерської), номенклатурних назв, канцеляризмів, складноскорочених слів, абревіатур);

3) вживанні віддієслівних іменників: *вирішення, застосування, невиконання, недотримання, незнання*;

4) застосування іменників, які називають людей за якоюсь ознакою, що вказує на вчинену людиною дію або певні відношення з іншою особою: *свідок, замовник, виконавець, позивач*;

5) регулярній вживаності ланцюжкових сполучень, до складу яких входять іменники у формі родового відмінка, що відображають різні типи залежності між особами, предметами та явищами: *керівник підрозділу логістики, надання послуг стільникового зв'язку, вживання заходів протипожежної безпеки*;

6) вживання стійких прикметниково-іменникових і дієслівно-іменникових словосполучень: *чинне законодавство, попередні розгляд, запропоновані зміни, вжити заходів, скласти подяку*);

7) вживанні складних вторинних прийменників: *з метою, згідно з, відповідно до, з огляду на, у зв'язку з*;

8) застосуванні в основному простих речень, ускладнених однорідними членами (підметами, присудками, додатками). Функціонують також складносурядні та складнопідрядні речення, здебільшого неускладненого типу;

9) використанні синтаксичного паралелізму – побудови речень за однаковою структурною схемою з метою полегшення сприймання однорідної інформації;

10) вживанні аналітичних присудків замість однослівних: *надавати допомогу (замість «допомагати»), здійснювати контроль (замість «контролювати»);*

11) регулярному застосуванні у ролі головного члена речення дієслів у формі теперішнього часу, що підкреслює позачасовість дії: *дозволяється, пропонується, розглядається;* у формі наказового способу – насамперед у наказах, розпорядженнях;

12) використанні конструкцій, у яких ствердження реалізується через заперечення: *рада не заперечує, комісія не відхиляє;*

13) збереженні прямого порядку слів у реченні [1, с. 28-29].

Відмінною стилістичною рисою цього стилю є допустимість тавтології, тобто один і той самий іменник може вживатись у декількох реченнях, при цьому його не замінюють займенником, щоб запобігти двозначності тлумачення текстів документів. Для синтаксису ділового стилю характерний строгий певний порядок слів у реченні, що зумовлено необхідністю логічності, послідовності, точності викладу. У ньому переважно використовується непряма мова, в той час як пряма мова вживається лише при дослівному цитуванні законодавчих актів або інших документів.

Висновки./Conclusions. Отже, ділові стосунки та спілкування мають відбуватись на офіційному рівні. На першому місці відзначається точність, унормованість та стандартизація, що допомагає державі, виробничому процесу та веденню документації успішно існувати та функціонувати. Тому дотримання формальних вимог оформлення документів з точки зору лінгвістики дозволить виразно й лаконічно викласти їхній зміст та чітко висловити внутрішньотекстову структурованість.

Порівнюючи мовні кліше, усталені в офіційно-діловому стилі польської та української мов, відзначимо, що, незважаючи на відмінності у використанні

мовних одиниць, пов'язаних з флексією, полісемантичністю та синонімією, вони мають багато спільних ознак, таких як імперативність, точність, відсутність емоційного забарвлення та образних засобів, безособовий характер висловлювань, наявність скорочень, аббревіатур, специфічну фразеологію та термінологію.

Оскільки офіційно-діловий стиль покликаний регулювати правові відносини між громадянами та державою, то саме точність, унормованість і стандартизація сприяють дотриманню офіційності.

Список використаної літератури:

1. Пономарів О. Стилїстика сучасної української літературної мови. К.: Либідь, 2000. 248 с.

УСНИЙ ПЕРЕКЛАД ЯК РІЗНОВИД ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Овсяник Сніжана Володимирівна

Бакалавр

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
м. Київ, Україна

У наш час важко уявити міжнародні конференції, які проходять за винятком синхронного перекладу. З судження організаторів конференції, синхронний переклад економить значний проміжок часу, хоча це може бути зроблено кількома мовами. Синхронний переклад називається конференц-перекладом, попри те, що це лише один із двох основних видів перекладу. Другим безперечним попередником є безупинний переклад.

З історичної хроніки загальновідомо, що перший безперервний фаховий переклад започаткований в 1919 році Паризькою мирною конференцією. Історія фахового синхронного перекладу розпочалася із судового розгляду нацистських військових злочинців у Нюрнберзі в 1945 році.

За останні роки використання синхронного та послідовного перекладу стало більш спеціалізованим. Синхронний переклад дедалі більше використовується для зустрічей переважно з двома учасниками та для багатостороннього спілкування та дипломатії на зустрічах, тоді як альтернативний переклад все частіше застосовується для двосторонніх переговорів з метою сприяння двосторонній дипломатії та більш широким двостороннім міжнародним відносинам.

Безперечно, технічна підтримка синхронного перекладу значно сприяла його розвиненню, тому що в поєднанні з нею ця система синхронного перекладу може не тільки забезпечувати синхронний переклад кількома мовами, але й сама надає Перекладачеві час, зусилля та вартість перекладу. Але це також дає можливість транлювати переклади великій кількості одержувачів, які приймають переклади однією мовою.

Отже, завдяки розвитку технологій синхронного перекладу та загальних галузей високих технологій, він може не тільки забезпечити передачу для учасників у конференц-залі, але й передати його в будь-яке місце у світі (відеоконференція).

Звичайно, усний переклад є більш складним завданням, його складність залежить не тільки від універсальності мови та труднощів у навчанні, але й від характеру самої роботи. Інтерпретація поділяється на два типи: синхронну та послідовну. Синхронний переклад вважається найскладнішим видом перекладу. Синхронний перекладач не встигає підбирати слова - водночас він повинен точно передавати всі нюанси мови. Додаткову складність синхронного перекладу забезпечують індивідуальні особливості мови людей.

Однак на практиці людина не завжди здатна працювати з такою швидкістю, яка йому найбільше підходить. Серед усіх видів перекладацької діяльності синхронний переклад характеризується найсуворішим часовим обмеженням і найменшою можливістю вибрати швидкість обробки та копіювання інформації.

Загальний дефіцит часу - не єдине обмеження в часі на діяльність синхронних перекладачів. Іншим тимчасовим обмеженням є необхідність витратити час на бюджет: На відміну від перекладачів та перекладачів, які працюють у режимі послідовного перекладу, синхронні перекладачі не можуть виконувати операції протягом зазначеного часу (більше уваги та часу є найскладнішими частинами перекладу). Замість перекладу відносно прості речення), він змушений проводити доступний йому час відповідно до ритму мовця, що говорить мовою оригіналу. Інакше перекладачу доведеться наздоганяти оратора, і синхронний переклад перестане бути синхронним.

Перед перекладачем завжди стоїть завдання – виконати точний і повний переклад змісту вихідного тексту. Проте, не завжди є така можливість, оскільки існують певні умови здійснення синхронного перекладу, наприклад: при швидкому темпі промови оратора перекладачу необхідно свідомо скорочувати обсяг тексту.

Спосіб зменшення обсягу повідомлення без нанесення істотного збитку виконання завдання, яке ставить перед собою мовець, називається компресією (мовної компресією). Компресія мови – це «певний стиск, специфічними умовами спілкування, при якому в ній зберігається тільки те, що необхідно для даної задачі спілкування, а все інше відкидається.» [1, с. 90]. Компресія в синхронному перекладі стає можливою завдяки інформаційній надмірності тексту.

Компресія повідомлення має під собою психолінгвістичну основу. Скорочення висловлювань взагалі становить одну з головних особливостей усної передачі мовного повідомлення. У процесі усної передачі на одному і тому ж мовою скорочення обсягу мовного повідомлення до 60% є цілком нормальним [4]. Незважаючи на це, зміст та сенс повідомлення залишається таким же, адже компресія відбувається завдяки підрядним реченням і дієприкметниковим зворотам. Кількість скорочень в різних частинах мови не є рівномірною:

дієслова-на 30-35%	іменники-на 50%	прикметники-на 75-80%
--------------------	-----------------	-----------------------

Моделювання - є одним з методів пізнання [3, с.13] і полягає у застосуванні прийомів спрощення та схематизації, які значно полегшують пізнання. Існує дві моделі – комплексна модель і модель імовірнісного прогнозування.

Дана модель називається комплексною, тому, що вона відображає сукупність різних властивостей синхронного перекладу.

Друга модель - це модель імовірнісного прогнозування. Суть ідеї імовірнісного прогнозування полягає в тому, що в процесі сприйняття мови на слух перекладачем висуваються гіпотези на основі підсвідомої суб'єктивної оцінки ймовірностей нового розвитку даної смислової ситуації. В ході наступних процесів перекладач підтверджує або ж відхиляє власні гіпотези.

Найбільш докладно поняття імовірнісного прогнозування розроблено І.М. Фейгенберг, який визначив його як: «передбачення майбутнього засноване

на ймовірнісної структурі минулого досвіду та інформації про наявній ситуації» [5].

Фундамент вмінь здійснювати усний переклад будують системи умовних зв'язків, які вироблені в корі головного мозку завдяки виконанню різних вправ, які сприяють покращенню навичок у перекладі. А згодом, коли перекладач вільно володіє цими навичками, то у нього з'являється можливість звільнити свою свідомість від необхідності контролю за технічними моментами, що, у свою чергу, дозволяє приділяти більше уваги для вирішення завдань, які вимагають креативності.

Синхронний переклад відіграє провідну роль в міжнародній комунікації. Застосування даного типу перекладу в повсякденній діяльності перекладача у світовій практиці сприяє вирішенню проблем точного перекладу на різних міжнародних форумах і конференціях, дає практичний матеріал для дослідження та розвитку теорії перекладу, а також сприяє розробці загальних принципів та особливостей побудови приватних і спеціальних теорій перекладу для різного комбінування мов.

Список використаної літератури

1. Артемов В.А., Психологія навчання іноземним мовам (курс лекцій). М., 1-й МГПШІІА 1966.
2. Архипов Г. Б., До питання про вплив темпу мови на аудіювання. Автореф. канд. дис. М., 1968, с. 10
3. Глушков В.М. Гносеологічна природа інформаційного моделювання. «Питання філософії», 1963
4. Тункель В.Д., До питання про усній передачі мовного повідомлення. Автореф. канд. дис. М., 1965
5. Фейгенберг І. М., Імовірнісне прогнозування та преднастройка до дій. «XVIII Міжнародний психологічний конгрес. Симпозіум 2. Кібернетичні аспекти інтегральної діяльності мозку ». М., 1966

ECONOMIC SCIENCES

ANALYSIS OF LENDING PROGRAMS IN THE ARMENIAN AGRARIAN SECTOR AND THE WAYS OF THEIR IMPROVEMENT

Manucharyan Meri Gagiki

Ph.D. in Economics, Associate Professor,
Senior Researcher, Head of Department
The Institute of Economics named after M. Kotanyan,
National Academy of Sciences of the Republic of Armenia,
Armenian National Agrarian University
Armenian State University of Economics

Abstract. Today, the agro-industrial complex with all its infrastructure has become one of the most important areas of economic development of any country. Therefore, in modern economic conditions, one of the most important sectors of the Armenian economy, the financing of the agricultural sector, the analysis of agricultural issues and the presentation of appropriate solutions is becoming more and more important. The aim of the article is to analyze the peculiarities of the RA agricultural sector on the basis of the current agricultural lending programs to analyze and to evaluate the peculiarities of lending to different branches of the RA agricultural sector in modern conditions, to suggest ways for improving agricultural lending.

Key words – agrarian sector, lending programs, development, state, support, financial resources

Introduction. Agriculture is one of the key sectors of the country's economy, which provides about 13.2% of GDP (according to 2019 data) [1, p. 266]. 97% of the gross agricultural output is provided by about 340 thousand farms [6, p. 14], each of which has 1.48 hectares of land [3]. 21.9% of the employed in the Republic of Armenia are involved in agriculture (according to 2019 data) [1, p. 83].

Despite the positive developments in the agricultural sector, it is still one of the most vulnerable sectors of the economy that needs to pursue a consistent state policy. Agriculture in Armenia is represented mainly in the form of small farms, which are vulnerable both in terms of climate and state funding and access to credit [5, p. 8]. Providing the necessary preconditions for the further development of the sector - the transition to innovative agriculture, requires significant financial resources. After all, it is vital for agricultural producers to find a reliable, affordable source of financing, including access to credit from commercial banks and credit organizations, which can be one of the most effective ways to solve the problems facing the agri-food system.

Aim. The main purpose of the research is to analyze the peculiarities of the RA agricultural sector on the basis of the current agricultural lending programs to analyze and to evaluate the peculiarities of lending to different branches of the RA agricultural sector in modern conditions, to suggest ways for improving agricultural lending.

Materials and methods. The theoretical-methodological basis for the research was the work of a number of domestic and foreign authors dedicated to the classics of economics, agrarian-credit systems typical of the transition-market economy, and the information was based on the data of the RA National Statistical Committee and the RA Ministry of Economy.

During the research, the methods of systematic, economic-statistical analysis and comparative analysis were used.

Results and discussion. Taking into account the fact that agriculture is one of the driving factors of the country's vital activity and economic stabilization [4, p. 10], the efforts of the Government of the Republic of Armenia are aimed at removing policy obstacles in this area, developing state support mechanisms and mitigating crisis risks [7, p. 3].

Currently, more than a dozen state support programs are being implemented in the agricultural sector, the main goal of which is to increase the volume of capital investments in agriculture, expand production capacity, introduce modern technologies and stabilize the incomes of farmers.

The following programs operate in the Republic of Armenia with the state support in the field of agriculture [2, p. 7].

1. program for subsidizing of loans' interest rate provided to the agricultural sector;
2. State support program for financial leasing of agricultural machinery;
3. State support program for financial leasing of agri-food equipment;
4. Interest rate subsidy program for loans provided to the agro-processing sector for the purchase of agricultural raw materials;
5. Co-financing program for the implementation of modern irrigation systems;
6. State support program for the establishment of intensive orchards and berries cultivated with modern technologies;
7. Loan interest subsidy program for the implementation of hail protection nets;
8. State support program for the introduction of small and medium-sized greenhouses;
9. State support program for promotion of autumn wheat production;
10. Cattle breeding development program for 2019-2024 years;
11. State Support Program for Sheep and Goat Breeding Development 2019-2023 years;
12. State support program for the construction or reconstruction and technological support of small to medium-sized "smart" livestock buildings;
13. State support program for the implementation of the pilot program for the introduction of the insurance system in the field of agriculture.

In 2020, 36,608 units of loans in the amount of 63.4 billion AMD drams (490 AMD dram =1\$ USA) were provided for the first program. Compared to the previous year, the number of users of the program has increased 4.1 times, and the amount of loans provided 1.8 times[2, p.7].

Under the second program, 573 units of agricultural machinery were provided to 390 beneficiaries in 2020, including 275 units of tractors, 3 combines, the amount

of leasing was 2.7 billion AMD drams, the amount of subsidies was 254.5 million AMD drams. Compared to the previous year, the number of leaseholders increased 1.8 times, and the number of provided agricultural machinery - 1.6 times [2, p.9].

Under the 3rd program, 186 applications in the amount of 6.3 billion AMD drams were approved in 2020, and the amount of subsidies amounted to 217.9 million AMD drams. 377 units of equipment were purchased within the framework of the program this year. Compared to the previous year, the number of lessees increased 1.9 times, and the amount of leasing - 2.4 times [2, p.11].

Within the framework of the 4th program, in 2020, 181 applications were approved in the amount of 22.3 billion AMD drams. 16017 crop purchase contracts were signed with farms within the framework of the approved bids, and the amount of subsidy was 703.4 million AMD drams. Compared to the previous year, the number of users of the program has doubled, and the amount of loans provided - 2.3 times [2, p. 13].

Within the framework of the 5th program, 12 credits in the amount of 322.5 million AMD drams were provided in 2020, for the introduction of modern irrigation systems in 229.2 hectares of land, the amount of subsidy was 52.3 million AMD drams. Within the framework of the program, in 2020, 2 compensations in the amount of 2.4 million AMD drams were provided for the introduction of modern irrigation systems in 10.2 hectares of land [2, p. 15].

The goal of the 6th program is to promote horticulture, viticulture, increase the production of grapes, fruits, berries, replace the import of fruits and berries with local products, increase the export volumes by promoting horticulture. According to which, in 2020, 53 beneficiaries established a 518.6 hectares garden. For comparison, this indicator in 2018 was 2 beneficiaries and 20 hectares of garden [2, p. 16].

Within the framework of the 7th program, in 2020 2 beneficiaries (Aragatsotn and Kotayk marzes) were provided a loan worth 35.6 million AMD drams for the introduction of a hail protection network system in a 14.5 hectare orchard. In 2020, the area of gardens with a hail protection network system increased by about 14 hectares [2, p. 18].

The goal of the 8th program is to increase the area of greenhouses and production volumes through state support for the construction of small and medium-sized greenhouses and their technological support, to increase the level of competitiveness of products, to contribute to the increase of incomes of farmers. It should be noted that the program was launched in 2020, since the beginning 168 citizens have applied for participation, 82 citizens have participated in greenhouse management courses, received certificates, signed contracts with 12 beneficiaries, provided 2 compensations at the end of the year (Aragatsotn and Kotayk marzes (regions)) [2, p. 19].

The 9th program envisages, through partial subsidizing or compensation of the price of autumn wheat seeds, to promote the availability of seeds endowed with high agro-economic indicators, increase the yield, and as a result, increase the incomes of local autumn wheat and economic entities. The number of contracts submitted in 2020 was 2751, 4184 tons of seeds were sold, 292.9 million AMD drams of compensation was paid [2, p. 20].

The goal of the 10th program is to supply pedigree cattle on affordable terms to cattle breeders in Armenia, in particular through partial loan interest rate subsidies, which will enable them to replenish herds with large livestock instead of low breeding animals of unknown origin, to develop the pedigree business, to improve the productivity of local animals through inter-ethnic crossbreeding, to increase the volume of milk and meat production, to reduce the cost of milk and meat produced, making it more competitive with similar imported products. Within the framework of the program, in 2020, 391 livestock were purchased at a cost of 345.0 million AMD drams, the subsidy amount was 51.5 million AMD drams [2, p. 21].

Within the framework of the 11th program, 652 livestock were purchased under the subsidy component, 4 credits in the amount of 231.0 million AMD drams were provided, the amount of the subsidy was 22.2 million AMD drams. Compensation of 2.07 million AMD drams was provided for the purchase of 20 animals per beneficiary under the program compensation component [2, p. 22].

The main goal of the 12th program is to improve the behavior of animals, thus increasing the productivity of animals. Within the framework of the program, 167 on-site inspections were carried out in 2020, 86 citizens were issued certificates, 35 contracts were signed, and 13 livestock buildings were put into operation [2, p. 23].

The purpose of the 13th program is to clarify the mechanisms of agricultural insurance, to implement policies aimed at risk management in the field of agriculture as a result of the introduction of a comprehensive system. On May 15, 2020, the term of concluding insurance contracts for the agricultural year expired. As a result, according to the information provided by the National Agency of Agricultural Insurers, 1546 insurance contracts were actually sold by insurance companies, the total amount of accrued insurance premiums amounting to about 130.5 million AMD drams, and the subsidized amount - 69.0 million AMD drams. As a result of the signed contracts, the sown area of the insured gardens was about 2500 hectares. In 2020, 300 insurance compensations in the amount of 151.3 million AMD drams were provided by insurance companies due to insurance accidents in agriculture [2, p. 24].

Conclusions. During the research on the issues of crediting the agricultural sector of the Republic of Armenia, we came to the conclusion that in the regions of the Republic of Armenia, the strengthening of the capacities of agricultural and processing raw material processing economic entities in the regions of preferential production directions is aimed at providing state support for new entities. It should be noted that for the development of the RA agrarian sphere, on the basis of the analysis of the peculiarities of the RA agrarian sphere under the control of the RA Government study of the current crediting programs it is necessary:

- Apply various lending mechanisms and access to credit and efficient use of credit resources and technologies that will also contribute to the repayment of agricultural loans, mitigation of credit risk in the industry, further development of agricultural insurance.

- Provide subsidies to farms that use innovative technologies.

- In the conditions of its current development, the Republic of Armenia can implement more effective credit programs in the field of agriculture, if agricultural

cooperatives are formed, which will enable farms and collective farms to receive loans on preferential or more favorable terms.

References

1. Statistical Yearbook of Armenia 2020, Statistical Committee of the Republic of Armenia, Yerevan 2020
2. State Support Programs for Agriculture 2020, Annual Report, RA Ministry of Economy, Yerevan 2021, pp. 26
3. The number of farms, commercial organizations, agricultural lands belonging to them. RA National Statistical Service, Yerevan 2017
4. Azatyan L., Problems of lending to agriculture and ways to solve them in the Republic of Armenia, International Scientific and Practical Conference FORECASTING SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT IN NEW GEOPOLITICAL CONDITIONS: a collection of articles following the International Scientific and Practical Conference (Samara, February 08, 2019). - Sterlitamak: AMI, 2019. - p. 9-12
5. Manucharyan M.G., Agricultural credit conditions and solutional communication analysis of the sphere development in RA; Magyar Tudományok Journal N 21 (2018), Hungary, Budapest, p. 8-12
6. Mkrtchyan H., Land Relations and Main Directions of Modern Agrarian Policy in the Republic of Armenia, Yerevan, 1997, p. 14
7. Voskanyan G., Financing agriculture and ways to invest loan insurance in RA, Znanstvena misel” № 24, -Slovenia, 2018, pp 3-5

ЗНАЧЕННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ ПІДТРИМКИ ІННОВАЦІЙ В ДІЯЛЬНОСТІ ВИРОБНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ

Апенько Тетяна Іллівна

Студентка

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

м. Київ, Україна

Вступ. В умовах високого рівня конкуренції та посилення глобалізації на ринку неможливо досягти ефективного ведення бізнесу та успішної комерціалізації продуктів та послуг без якісної маркетингової підтримки. Успішне впровадження інновацій на підприємстві та їх маркетингова підтримка є запорукою збільшення конкурентоспроможності самого підприємства та його продукції та послуг на ринку.

Таким чином виникає необхідність у зосередженні уваги на маркетингу інновацій та розробленні програми маркетингової підтримки інновацій.

Мета роботи. Розгляд теоретичних основ та обґрунтування необхідності впровадження програми маркетингової підтримки інновацій на виробничих підприємствах. Маркетингова підтримка інноваційної діяльності – це сукупність маркетингових інструментів, які допомагають забезпечити комерціалізацію інновацій та просування їх на ринок. Стратегічно важливим аспектом для кожного підприємства є саме управління маркетингом.

Матеріали та методи. Теоретичною основою дослідження обраної теми послужили праці таких авторів : Вербицька Г. Л., Еванс Дж. Р., Севідова І. О., Нехай В. В. та Мірошник Р.О. та інших. Севідова І.О. визначає, що управління маркетингом орієнтоване на ринок, засновано на принципах сучасного маркетингу, розвитку комунікативних комунікацій, що зв'язують підприємство з ринком і сприяє управлінню попитом [1]. Під час виконання роботи були використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, а саме: методи

систематизації та узагальнення – для визначення сутності та особливостей маркетингової підтримки інноваційної діяльності підприємства.

Результати та обговорення. Саме в умовах конкуренції сьогодення та перенасичення ринків товарами доцільно зазначити, що споживач може не розуміти або не усвідомлювати своїх бажань, тому успішна інновація повинна або задовольняти потреби споживачів, саме які ще не задовольняють конкуренти або повинна фактично сформувати таку потребу.

Маркетинг супроводжує інноваційну продукцію протягом всього життєвого циклу інноваційного товару, тож для ефективного управління необхідно обрати оптимальні ефективні маркетингові інноваційні інструменти.

Маркетингова підтримка передбачає:

- стратегічний та оперативний аналіз маркетингового середовища компанії;
- формування інноваційної стратегії;
- впровадження маркетингових інструментів.

Функція маркетингової підтримки це пошук та налагодження каналів збуту, та покращення зв'язків між виробником та споживачем для покращення інноваційної активності підприємства.

Маркетингова підтримка інновацій на підприємстві складається з елементів:

- комплексного аналізу ринку;
- розроблення маркетингової стратегії;
- товарної політики;
- цінової політики;
- збутової політики;
- просування товарів на нові ринки;
- контроль діяльності маркетингових служб.

Усі елементи маркетингової підтримки впливають один на одного. Вони є значущою складовою бізнес-плану компанії за умови відповідного впровадження та функціонування можуть забезпечити значний успіх

підприємства на ринку. Але при допущенні помилок бізнес може відновлюватись роками. Маркетингова підтримка потребує глибокого розуміння та дослідження ринку.

Маркетинг інновацій повинен бути орієнтований одночасно на продукт і покупця, тому, приймаючи інноваційне рішення, підприємство повинне визначити можливість виходу на певний сегмент міжнародного ринку, на якому планується збувати інноваційну продукцію, його місткість та прибутковість, захищеність від основних конкурентів [2].

Під час розроблення програми маркетингової підтримки інноваційної діяльності підприємства, по-перше, необхідно дослідити доцільність інноваційного продукту та проаналізувати проблеми підприємства. Для цього потрібно провести маркетингові дослідження.

З цією метою можна використати один з методів кабінетних досліджень таких, як:

- контент аналіз – дослідження кількості, частоти та контексту згадування компанії.

- традиційний аналіз – означає аналіз сукупності аналізів компанії та її конкурентів і ринків збуту.

- аналіз аналогій – аналіз аналогій схожих продуктів на іноземних ринках чи з схожими товарами на вітчизняному ринку є способом прогнозування при введенні нових товарів на ринок, коли ринок ще не знає товару.

Маркетингова підтримка орієнтована на досягнення визначених цілей в умовах конкурентного середовища, коли цілі інших суб'єктів ринку можуть з ними не збігатися [3]. Це протиріччя слід враховувати, коли проходить процес узгодження дій у межах використання маркетингового комплексу для прискорення інноваційного розвитку підприємства [3].

Висновок. Впровадження маркетингової підтримки допоможе компаніям:

- розвивати слабкі сторони та нівелювати слабкі;
- бути більш конкурентоспроможними та адаптованими на ринку;
- поліпшити співпрацю між відділами з партнерами.

В сучасних умовах існування вітчизняних підприємств в першу чергу їм необхідно з'ясувати які існують фактори впливу на збут продукції.

Важливість використання маркетингової підтримки інновацій для досягнення бізнес-цілей неможливо переоцінити оскільки в умовах жорсткої конкуренції вона забезпечує отримання провідних позицій на ринку.

Список використаних джерел

1. Сєвідова І. О., Плигун С. В. Особливості організаційно-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності маркетингової діяльності підприємств. Вісник Харків. нац. техн. ун-т сіл. госпва ім. П. Василенка. 2019. № 202 «Економічні науки». С. 149-158. URL: <http://dspace.khntusg.com.ua/bitstream/123456789/10364/1/17.pdf> (дата звернення: 25.12.2020).

2. Вербицька Г. Л. Особливості маркетингової підтримки інновацій вітчизняних промислових підприємств в умовах міжнародних економічних відносин. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Логістика. 2016. № 846. - С. 36-41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPL_2016_846_9 (дата звернення: 25.12.2020).

3. Птащенко О. В. Формування маркетингової підтримки товарної інноваційної політики. Бізнес Інформ. 2012. № 7. С. 160-162. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2012_7_44 (дата звернення 10.01.2021).

**РОЗВИТОК ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ РЕГІОНІВ ЯК ДЖЕРЕЛА
ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ**

Бобровська Олена Юріївна,
д. держ. упр., професор,
професор кафедри економіки та соціально-трудо­вих відносин,
Університет митної справи та фінансів
м. Дніпро, Україна

Анотація. Констатовано спорідненість низки функцій управління галузями і принципів управління економічним розвитком. Окреслено підхід до побудови інтегрованого публічного-галузевого управління економічним розвитком регіонів, ключових організаційно-управлінських засобів і показані переваги об'єднання цих видів управління для забезпечення спільного економічного розвитку.

Ключові слова: розвиток, економічні системи, публічне управління, регіон, інтегроване управління.

Вступ. Децентралізація державного управління в Україні суттєво розширила повноваження органів місцевого самоврядування на базовому територіальному рівні і підвищила їх відповідальність за економічний розвиток і економічну безпеку регіонів. Передача низки повноважень на місцевий рівень супроводжувалась організаційними і функціонально змістовими змінами в діяльності органів місцевого самоврядування. Були визначені ресурсна матеріальна і фінансова база місцевого самоврядування до якої увійшли природні ресурси, місцеве господарство, комунальна власність і фінансові ресурси, розпоряджатися якими органи місцевого самоврядування можуть згідно з чинним законодавством. У процесі реформування була створена потужна законодавча база, нормативно-правова, організаційно-функціональна база та нові засади місцевого самоврядування.

Аналізуючи сучасні наукові публікації з дослідження нових завдань публічного управління регіонами в частині сприяння соціально-економічному

розвитку і зміцнення місцевого самоврядування, слід зазначити, що в їх більшості не розглядаються питання передуючого економічного зростання регіонів, і, відповідно, питання управління їх економічним розвитком з метою зміцнення економічної безпеки напряду не виділяються. Вони розглядаються в контексті соціально-економічного розвитку і економічної безпеки. Хоча очевидно, що формування стану економічної безпеки починається з місцевого і регіонального рівня з огляду на національні інтереси. Не робиться наголос і на тому, що результати функціонування саме економічних систем регіонів є передуючою умовою формування і збільшення економічного базису соціальної та інших підсистем соціально-економічного розвитку територій. Існує небагато праць, в яких розкривається характер публічного управління економікою регіонів, від якого залежить економічне зростання всіх інших видів розвитку.

Мета: розкрити можливості підвищення ефективності управління розвитком економічних систем регіонів шляхом побудови системи їх інтегрованого управління з окремим застосуванням галузевих і публічних важелів.

Виклад основного матеріалу. Економічні системи регіонів в управлінні виключно складні структурні об'єкти, які знаходяться в оточенні і взаємозв'язку із процесами інших підсистем регіонів: геолого-географічної, топографічної, екологічної, матеріально-технічної, інституційної, трудової, транспортної, та інших. Їх розвиток здійснюється з використанням інтеграційних інструментів і механізмів їх паралельно плину.

Економічні системи складаються із сукупності всіх видів економічної діяльності людей, здійснюваної шляхом участі у процесах їх економічної взаємодії, що спрямовується на вирішенні питань виробництва, обміну і розподілу продукції. У цих системах формуються продуктивні сили і економічні відносини, взаємодію яких забезпечує сукупність організаційних форм усіх видів економічних процесів господарської діяльності.

Економічні системи належать до соціальних систем, оскільки їх невід'ємним і головним складником є люди, чії ідеї, наукові і практичні знання використовуються для побудови і розвитку економічних процесів. Соціальні

системи – це співтовариство активних економічних суб'єктів, які прагнуть забезпечити себе найкращими умовами життя в умовах наявних обмежених ресурсів. Особливістю економічних систем є їх динамічність. Вони складаються із суб'єктів, які постійно здійснюють цілеспрямовану діяльність відповідно до поставлених цілей і здатні до рефлексії стосовно владних дій і дій інших суб'єктів. У складі систем регіону економічні системи є найбільш складними. Вони ґрунтуються на відносинах власності і панівних системах політичної, державної і місцевої влади. Втім різноманітні форми власності в соціально-ринковій економіці не зменшують роль державної і муніципальної влади в регулюванні, прогнозуванні і підтримки плину економічних процесів і зміцнень потенціалу економічних систем. На рівні регіонів економічні системи можливо уявити як об'єктивну єдність пов'язаних між собою процесів економічного життя, елементи якої перебувають в органічному взаємозв'язку, зосереджені і переважно реалізуються на території регіону і значно менше за його межами. Вони мають усі ознаки багатокомпонентних нелінійних систем розподільчого типу, які розглядаються переважно у двох аспектах: як відкриті, самоорганізовані системи з формуванням стійких структур і як системи з еволюційним характером процесів і складністю фазових переходів з одного стану в інший. Обидва ці аспекти присутні в економічних системах.

Відмітною особливістю економічних систем є те, що вони вже давно сформовані і функціонують за участю активних суб'єктів господарювання, які здійснюють цілеспрямовану діяльність відповідно до обраних цілей. Суб'єкти управління ними можуть змінювати стратегію і тактику своїх дій без прив'язки до державної і регіональної влади. Водночас вибір цілей, які не збігаються з цілями розвитку регіонів, і їх самостійна незалежна реалізація може зробити внутрішній стан таких систем нестійким. Для того ж самостійні господарюючі суб'єкти при формуванні і плинні процесів виробництва в тій чи іншій мірі і на певних умовах використовують економічний потенціал регіону, що спонукає їх до співпраці з органами публічного управління і органами місцевого самоврядування.

Характерні ознаки і принципи цих систем: принцип цілісності, принципова незводимість властивостей системи до суми властивостей її елементів і невиводимість властивостей цих елементів із властивостей цілого, структурованість і можливості опису системи через встановлення елементів її структури, наявність мережі зв'язків і відносин, обумовлених поведінкою системи та її окремих елементів, вільне співвідношення її структурних елементів і принцип ієрархічності. Кожний компонент системи, у свою чергу, може розглядатись як система, а при дослідженні може являти собою один із компонентів більш широкої системи.

Усі складники економічних систем регіонів, прямі і зворотні зв'язки між ними, їх взаємодія, спільні економічні інтереси, єдиний ресурсний потенціал, близьке розташування у просторі, масштабність обсягів виконуваних робіт, господарюючі суб'єкти і виробничі економічні процеси, які функціонують у регіональному адміністративному просторі являють собою загальну інституційну архітектуру регіону і мають єдині органи управління нею з боку публічного управління і місцевого самоврядування.

Для економічних систем регіонів характерне перетинання економічних інтересів, взаємодія, інтегрованість і різнобічність процесів розвитку. Вони зорієнтовані на задоволення і підтримку існуючих і появу нових економічних інтересів і довгострокових відносин.

Визначення особливостей економічних систем регіонів як об'єктів публічного управління дозволяє скласти уявлення і стосовно системи управління ними. Управлінський вплив на економіку регіонів формується в основному в їх внутрішньому середовищі і частково в зовнішньому (з боку органів державного управління). Публічне управління економічними системами регіонів – це цілеспрямований і системний вплив органів влади, що здійснюється на функціонування і розвиток економіки регіонів в цілому і на його окремі ланки, на стан і плин економічних процесів шляхом реалізації засад економічної політики, впливу на поведінку господарюючих суб'єктів для задоволення економічних потреб жителів і розвитку території в умовах системних змін. При

цьому управлінню здійснюється безпосередньо, а також за участю місцевих органів влади за принципами народовладдя.

Для з'ясування чинників впливу і можливостей поглиблення співпраці і ступеня об'єднання публічних і галузевих управлінських зусиль для активізації діяльності суб'єктів господарювання в економічній системі регіонів, від органів публічного управління потребується налагодження більш тісної взаємодії з органами управління галузей і організаційних структур і об'єктів розташованих на території регіонів, оцінки і визначення особливостей їх побудови, рівня сучасності, існуючих проблем, наявності невикористаних ресурсів, подальшого удосконалення, обсягів власних і необхідних допоміжних фінансових ресурсів для подальшого розвитку. Створення умов економічної самостійності регіонів залежить від підвищення уваги органів влади до безпосереднього розвитку самих економічних систем за рахунок подальшого накопичення потенціалу промислових виробничих і невиробничих ланок, удосконалення форм організації їх діяльності шляхом раціональної інтеграції, інноватизації і належного управлінського супроводу.

Аналіз низки галузей галузевої архітектури регіону дозволять органам управління побачити спільні можливості раціоналізації існуючих господарюючих суб'єктів і можливості їх міжгалузевої інтеграції та організації спільного використання регіональних ресурсів за рахунок підтримки регіонів. Це надасть можливість збільшення їх інвестиційних можливостей, зниження витрат на їх утримання і обслуговування, підвищить їх мобільність та продуктивність віддачі в напрямі розвитку економічних систем.

Оскільки питому вагу всіх суб'єктів господарювання в економічній системі регіону становлять підприємства галузевої підпорядкованості, доцільно визначити переваги побудови системи їх інтегрованого управління порівняно з окремим застосуванням галузевих і публічних важелів. Основи і переваги інтегрованого управління полягають у такому:

– спільна розробка регіональних галузевих, промислових інноваційних програм розвитку буде супроводжуватись активним залученням і

використанням ресурсів регіону і інвестуватись, крім галузевих, із регіональних і місцевих бюджетів, що збільшить здатність підприємств щодо інноваційного розвитку і підвищення конкурентоздатності;

– зусилля системного інтегрованого управління будуть спрямовуватись на перетворення розрізнених галузевих і регіональних підприємств і організацій на сучасні утворення з високим рівнем інноваційної промислової інфраструктури за рахунок застосування інноваційних інструментів інтегрованого впливу на економічні процеси розвитку, які спрямовуються на підвищення ефективності трансформаційних процесів;

– системна економічна і соціальна взаємодія органів галузевого і публічного управління, здійснювана в межах узгодження і спільно розробленої політики розвитку економічних систем регіону шляхом застосування угод і договорів про співпрацю, підвищить дієвість управління всіх рівнів як ключового чинника економічного розвитку;

– у структурі функцій органів управління регіональним розвитком з'являються споріднені функції галузевого і публічного управління з урахуванням їх економічної соціалізації і спеціально затверджених програм і планів спільної діяльності, що підвищує внесок усіх видів управління в процеси розвитку;

– інтеграція процесів галузевого і публічного управління створює умови для наближення до світових тенденцій розвитку суспільства і наближення економічних систем регіонів до цифрової економіки.

Висновок. Можливості і зміст інтеграційного управління розвитком економічних систем регіонів створюють умови для подальших методологічних і практичних досліджень змісту діяльності і проектування інтегрованих систем управління економічною безпекою регіонів.

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ДОХОДІВ КОМУНАЛЬНОГО НЕКОМЕРЦІЙНОГО ПІДПРИЄМСТВА ТА ФАКТОРІВ ЇХ ФОРМУВАННЯ

Довбуш Віта Іванівна,

к. е. н., доцент

Бурмецький Владислав Валентинович,

студент

Київський національний університет технологій та дизайну
м. Київ, Україна

Вступ./Introduction. Наразі система охорони здоров'я України проходить період активної перебудови. У рамках реформи змінено принципи фінансування медичних закладів, впроваджено їх автономію шляхом перетворення в комунальні підприємства. Тож проведення діагностики джерел фінансування медичного закладу набуває значної актуальності, адже саме визначення існуючих проблем, аналіз можливих ризиків є основою розробки професійного плану розвитку будь-якого підприємства, і медичної галузі в тому числі. Саме від стратегії розвитку медичних закладів залежить якість надання послуг населенню та рівень медицини в країні в цілому.

Ціль роботи./Aim. Обґрунтування джерел фінансування, визначення основних теоретичних підходів до аналізу доходів КНП та факторів їх формування.

Матеріали і методи./Materials and methods. Теоретичні засади дослідження засновані на діалектичному методі, системному аналізі – для деталізації і розчленування об'єкта дослідження на окремі важливі складові елементи; синтезу – для узагальнення різних джерел формування доходів.

Результати і обговорення./Results and discussion. Джерелами фінансування закладу, перетвореного в комунальне некомерційне підприємство, можуть бути як бюджетні кошти, так і кошти юридичних і фізичних осіб.

Рис.1. Джерела додаткового фінансування закладів охорони здоров'я

Передбачається, що проведені законодавчі зміни підвищать ефективність фінансування охорони здоров'я України за рахунок бюджету, проте в багатьох випадках надання якісної медичної допомоги в необхідному обсязі вимагає розширення і диверсифікації каналів фінансування медичної галузі (рис.1).

На основі теоретичного обґрунтування джерел фінансування медичних закладів доцільним є опис практичної складової щодо формування доходів, яка представлена в таблиці 1.

Таблиця 1

**Витяг з звіту про використання доходів (прибутків) КНП в частині доходів
Звітний період 6 місяців 2020 р.**

Стаття	За звітний період, грн.
ДОХОДИ:	13 981 888,53
Оплата за договором про медичне обслуговування населення	4 275 399,55
Інші надходження з державного та місцевих бюджетів	8 771 551,10
Дохід від надання медичних послуг за кошти фізичних і юридичних осіб	641 204,97
Дохід від надання майна в оренду	-
Благодійна допомога	242 417,03
Надходження, отримані за рахунок централізованих закупівель Міністерства охорони здоров'я України	51 315,88
Інші надходження	-

Результати дослідження показують, що найбільшу частку в складі доходів КНП займають інші надходження з державного та місцевого бюджетів, що складає 63%. Оскільки, без належної фінансової підтримки місцевих бюджетів функціонування КНП буде неможливим.

Така ситуація спричинена тим, що зростання захворюваності і смертності серед дорослого населення від COVID, туберкульозу, онкології, серцево-судинних захворювань, бронхолегеневої патології, цирозу печінки, ускладнень виразкової хвороби шлунку, збільшення післяопераційних ускладнень потребує пошуку нових ресурсів, використання високих технологій, удосконалення принципів практичної медицини в поліклінічних умовах та умовах стаціонарних відділень закладів. Ось тому значною складовою у забезпеченні

висококваліфікованої медичної допомоги населенню є реалізація програм фінансової підтримки місцевого бюджету.

Актуальність даних програм зумовлена:

- необхідністю поліпшення якості надання медичної допомоги населенню;
- поліпшення матеріально-технічної бази;
- підвищення престижу праці медичних працівників та покращення їх соціального і економічного становища;
- забезпечення надання планової та ургентної висококваліфікованої лікувально - діагностичної допомоги дорослому і дитячому населенню.

Фінансове забезпечення програм здійснюється відповідно до законодавства України за рахунок коштів місцевого бюджету та коштів бюджетів об'єднаних територіальних громад. При цьому КНП має бути включено до мережі головного розпорядника бюджетних коштів та використовувати виділені кошти згідно з планом використання.

Як приклад, одного з закладів охорони здоров'я (рис.2), загальний обсяг фінансових ресурсів, необхідних для реалізації програми шляхом надання фінансової підтримки складає 7 320 500 грн., у т. ч. кошти місцевого бюджету 585 800 грн. та кошти бюджетів об'єднаних територіальних громад 6 734 700 грн.

Рис.2. Програма фінансової підтримки КНП як необхідне джерело фінансування

Щорічно Міністерство охорони здоров'я України затверджує номенклатуру лікарських засобів та медичних виробів, що реалізуються за бюджетними програмами КПКВК 2301400 «Забезпечення медичних заходів окремих державних програм та комплексних заходів програмного характеру» та КПКВК 2301040 «Громадське здоров'я та заходи боротьби з епідеміями» (рис.3).

Саме забезпечення цієї цілі є одним з пріоритетів роботи МОЗ України спрямованої на забезпечення виконання взятих на себе зобов'язань перед громадянами.

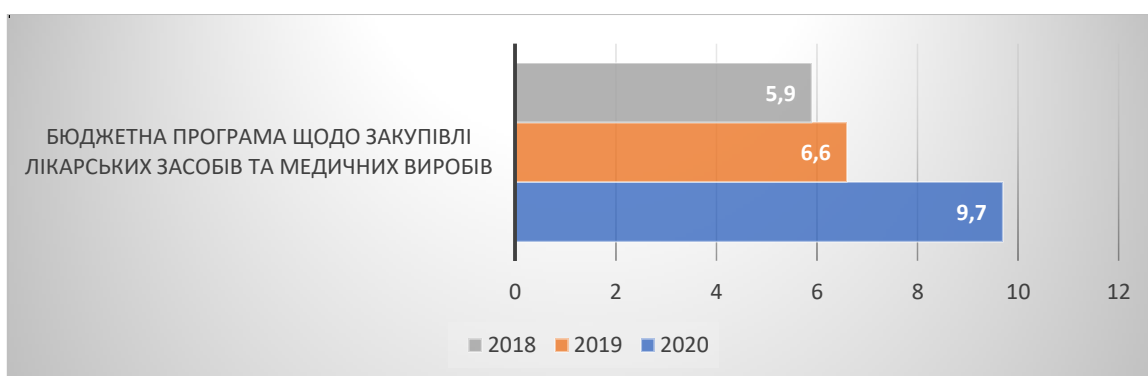

Рис.3. Державні закупівлі Міністерства охорони здоров'я України, млрд. грн

Слід також відзначити і той факт, що зведений бюджет на охорону здоров'я має тенденцію до зростання, що представлено на рис. 4., зокрема на 2021 р. виділено 2,6 млрд. грн. на COVID-вакцинацію.

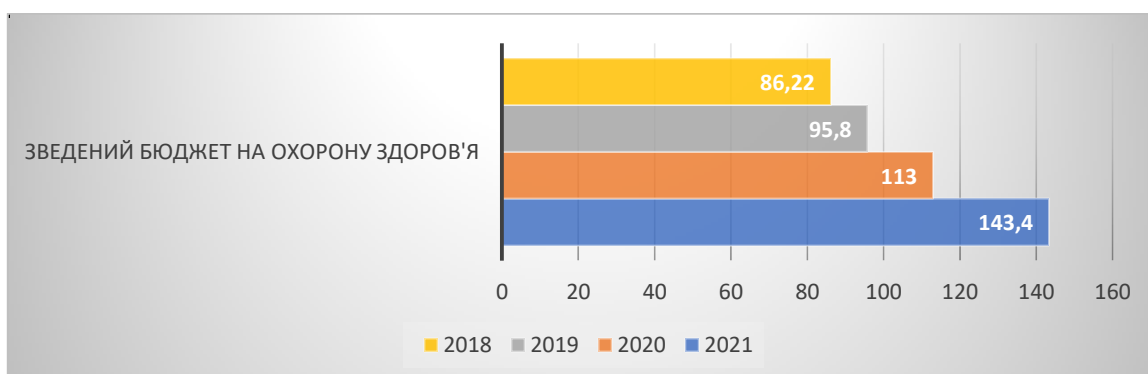

Рис.4. Зведений бюджет на охорону здоров'я, млрд. грн

Висновки./Conclusions. За результатами проведених досліджень можна зробити наступні висновки:

➤ джерелами фінансових ресурсів КНП виступають бюджетні кошти, внески на обов'язкове та добровільне медичне страхування; власні кошти юридичних та фізичних осіб, що надходять у вигляді плати за надані послуги та благодійних внесків;

➤ введення платних послуг та залучення додаткових джерел фінансування діяльності закладу підвищать фінансову стабільність КНП, а також дадуть можливість здійснювати капітальні вкладення в ремонт закладу та придбання нового обладнання, фінансувати реалізацію нових заходів, спрямованих на отримання додаткового доходу, що в подальшому підвищить привабливість ЗОЗ для потенційних пацієнтів;

➤ керівництву КНП потрібно активно працювати у напрямку розвитку подальшої співпраці з благодійними організаціями та представниками приватного бізнесу, а також працювати у напрямку залучення нових партнерів та інвесторів. За рахунок коштів благодійної та спонсорської допомоги можна за купувати необхідне для поточної діяльності й розвитку закладу.

Список використаних джерел

1. <http://novisanzhary-crl.pl.ua/>
2. <https://moz.gov.ua/>

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОСИСТЕМНОГО ОЦІНЮВАННЯ ВОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Колмакова Валентина Миколаївна,

к. е. н., с. н. с.,

провідний науковий співробітник,

Державна установа «Інститут економіки

природокористування та сталого розвитку НАН України»

м. Київ, Україна

Вступ. В умовах поглиблення й розгортання процесів децентралізації в Україні ключові проблемні питання об'єктивної екосистемної оцінки стану водних ресурсів пов'язані з недосконалістю загальної методології її проведення та відсутністю відповідної нормативно-правової бази. Тому наразі існує нагальна потреба у формуванні сучасної методології комплексної екосистемної оцінки водно-ресурсного потенціалу територіальних громад, яка дозволила б адекватно враховувати й відображати його в складі місцевого природного капіталу поряд із вартістю основних виробничих фондів.

Мета роботи – визначення актуальних проблем оцінювання водно-ресурсного потенціалу територіальних громад із позицій екосистемного підходу.

Матеріали й методи. В статті використано наступні методи: аналізу, синтезу та узагальнення наукової інформації, статистичний, абстрактно-логічний.

Результати й обговорення. Сучасна екологічна ситуація в Україні свідчить, що «упродовж останніх 10 років спостерігається дефіцит якісної прісної води: йдеться не тільки про погіршення відносних показників водозабезпеченості (витрати на душу населення, одиницю ВВП тощо), а й істотне зменшення якісних вод у відносному й абсолютному вимірах. Доводиться ще раз констатувати: це недооцінюють на різних рівнях» [1]. Підтвердженням цієї думки можуть бути також результати аналітичної оцінки

обсягів капітальних інвестицій в очищення зворотних вод в Україні за період 2010-2019 рр. Так, наприклад, в контексті вартісних оцінок водних ресурсів на фоні значного зростання загальних капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища (за нашими розрахунками – у 5,9 рази за період 2010-2019 рр.), інвестиції в очищення зворотних вод зростали значно повільніше – у 2,4 рази, відповідно. При цьому їх частка у загальному обсязі капітальних інвестицій за вказаний період має тенденцію до зменшення: з 26,6 до 10,8 відсотків (табл.1).

Таблиця 1

Капітальні інвестиції на очищення зворотних вод в Україні*

Показники	2010	2015	2017	2018	2019
Капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища, млн. грн.	2761,5	7675,6	11025,6	10074,3	16255,7
В т.ч. на очищення зворотних вод, млн. грн.	734,7	848,9	1276,5	1692,6	1753,9
Частка капітальних інвестицій на очищення зворотних вод у загальному обсязі капітальних інвестицій, %	26,6	11,1	11,6	16,8	10,8

*Джерело: складено за [2, с. 169]

Проте слід зазначити, що попри зниження здатності водних екосистем продукувати екосистемні послуги внаслідок посилення антропогенного тиску як на водні екосистеми, так і на довкілля в цілому, що призводить до скорочення біорізноманіття, руйнування природних комплексів й створює реальну загрозу для здоров'я людей, попит на екосистемні послуги води в суспільстві постійно зростає. Тоді як недооцінка екосистемних послуг води в

результаті їх деградації чи знищення є втратою очевидних вигод територіальних громад, завдаючи збиток місцевій економіці та об'єктивно потребуючи адекватного оцінювання їх внесків у суспільний добробут громад. У цьому сенсі виникає необхідність визначення економічної цінності екосистемних послуг води. Показовим прикладом таких оцінок може бути порівняння величини вартості екосистемних послуг, які продукуються біомами Київської області (6,9 млрд. дол. США), із вартістю кінцевої продукції (товарів і послуг), виробленої економічними агентами Київської області 2011 року (3,6 млрд. дол. США). Таким чином, економічна цінність внеску послуг екосистем Київської області (як регіону басейну середньої течії Дніпра) майже вдвічі перевищує створений регіональний валовий продукт за певний період часу [3].

У контексті економічної оцінки водно-ресурсного потенціалу як екосистемного активу територіальної громади та екосистемних послуг, пов'язаних із водою, які ним продукуються, доцільно застосувати типову процедуру методології її проведення, алгоритм якої згідно [4], включає чотири послідовні етапи: 1) ідентифікацію послуг екосистем; 2) визначення їх економічної цінності; 3) визначення одержувача вигод від послуг; 4) формування механізму платежів (компенсації) за надані послуги екосистем.

Висновки. Отже, на сучасному етапі просторового розвитку спостерігається недооцінювання води і як ресурсу, і як екосистемного активу, який продукує екосистемні послуги. Така ситуація потребує радикального переосмислення й обґрунтування наукових підходів щодо вартісних оцінок екосистемних активів, пов'язаних із водою. Тому запровадження екосистемного оцінювання стану водно-ресурсного потенціалу як екосистемного активу та екосистемних послуг, які ним продукуються, створить не лише надійне підґрунтя для сталого природогосподарювання на місцевому рівні, але й сприятиме економічно-обґрунтованому оптимальному залученню інвестицій у водоохоронні заходи як аргументований доказ того, що збереження водних екосистем для громади є більш вигідним, ніж витрати на їх відновлення.

Література:

1. Хвесик М. Без води ані туди ані сюди / М. Хвесик // Урядовий кур'єр. – 2021. – № 12. – 20 січня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/bez-vodi-ani-tudi-ani-syudi-12-2021/>.

2. Довкілля України за 2019 рік. Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2020. – 200 с.

3. Веклич О.О. Специфіка вартісного виміру цінності екосистемних послуг при визначенні збитку від забруднення навколишнього природного середовища / О.О. Веклич // Економіка України, 2019 (6). – С. 54–78.

4. Бобылёв С. Н. Экосистемные услуги и экономика / С. Н. Бобылёв, В. М. Захаров. – М.: Типография ЛЕВКО, Институт устойчивого развития, Центр экологической политики России, 2009. – 72 с.

ОБҐРУНТУВАННЯ ПЕРЕХОДУ ВІД ВИКОРИСТАННЯ ОДНОРАЗОВОГО ПАКУВАННЯ ДО ОБОРОТНОЇ ТАРИ ДЛЯ ТРАНСПОРТУВАННЯ ПРОДУКЦІЇ

Коновалова Аліна Віталіївна

Студентка

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

м. Київ, Україна

Вступ. Сучасні компанії використовують різноманітні способи внесення власного вкладу до зменшення негативного впливу на навколишнє середовище. Такі рішення покращують відносини із клієнтами, а також дозволяють не відставати у питаннях екології від інших прогресивних організацій. Останнім часом достатньо поширеною ідеєю для запровадження є використання вторинної упаковки. Проте, не дивлячись на екологічний склад таких матеріалів, обсяг відходів після одноразового використання залишається незмінним, тому набуває поширення тара багаторазового використання.

Мета роботи. Обґрунтувати перехід від використання одноразового пакування до оборотної тари для транспортування продукції.

Матеріали та методи. Для проведення дослідження було використано наукові статті іноземних вчених та публікації щодо практичного застосування обраної тематики. Були використані методи порівняння, аналізу і синтезу, узагальнення та теоретичні методи сходження від загального до конкретного.

Результати та обговорення. Оборотна тара дозволяє підприємству використовувати її неодноразово у процесі виробництва і транспортування продукції. Рух тари відбувається у замкненій системі або всередині керованих відкритих систем, де після проходження життєвого циклу товару тара використовується повторно. Повернення порожніх транспортних компонентів з метою повторного використання є питанням зворотної логістики.

Мінімізація впливу на навколишнє середовище забезпечується зменшення пакувального матеріалу, що потрапляє на звалище твердих побутових відходів після використання. Саме тому застосування оборотної тари свідчить про відповідальність компанії. Наразі деякі клієнти навіть приймають рішення щодо співпраці на основі такої конкурентної переваги, як екологічні практики.

Одноразова тара викидається в момент, коли вона досягає кінцевого пункту призначення. В свою чергу, повторне використання оборотної упаковки дозволяє виключити постійні витрати на її виробництво. Якщо підприємство використовує одні й ті самі контейнери протягом тривалого періоду часу, витрати на тару зменшуються у порівнянні з іншими варіантами.

Необхідно також зазначити, що даний вид тари забезпечує кращий захист продукції. Контейнери для повернення виготовляються з таких матеріалів, які матимуть змогу підтримувати великі навантаження, тому вони забезпечують стійкість до зовнішнього впливу та можливих ударів.

Використання багаторазових контейнерів та піддонів зменшує ймовірність травматизму на робочому місці. Безпека працівників пояснюється тим, що оборотна тара частіше за все має гладкі поверхні та ручки, за які можна легко схопитися, і відповідно, ними простіше керувати у процесі переміщення [1].

Однією із складових якісної роботи логістичних систем є чистота поверхонь у процесі роботи. Продукція, що міститься в одноразовій тарі, потребує більше зусиль для прибирання пилу і бруду, а також організації її елементів. Оборотна тара розрахована на підтримку великих вантажів, тому вона може бути складена на достатній висоті у причепах або на складах. Така особливість упаковки дозволяє економити простір та забезпечує більш організований вигляд суб'єкта логістичного процесу.

Таким чином, перевагами заміни одноразового пакування оборотною тарою є:

- зниження витрат на робочу силу через зменшення потреби у додаткових процесах складання упаковки;
- продукція, що перевозиться, є більш захищеною від факторів зовнішнього впливу;
- зниження витрат на матеріали для пакування, коли закупівля оборотної тари окупається у процесі певного періоду ефективного використання;
- більший термін корисного використання;
- зниження викидів вуглекислого газу [2].

Одним з основних недоліків оборотної тари є великі початкові витрати, адже одноразове пакування є більш доступним. Тому важливо враховувати прогнозований час використання певного виду тари перед прийняттям рішень, а також кількість прогнозованих оборотів даної тари відносно періоду застосування. Окрім неповної окупності, при роботі із багаторазовою тарою є ризик неповернення її клієнтами після отримання товару, що також необхідно враховувати у процесі діяльності.

Оскільки після завершення обороту тару потрібно відправити назад, потрібно враховувати вартість її зворотного транспортування та закладати визначену суму витрат у свій бюджет.

Фактори, що впливають на формування витрат для повернення оборотної транспортної тари:

- транспортна відстань;
- частота доставки;
- кількість залучених до процесу партнерів;
- варіативність розмірів тари [3].

Залежність витрат від відстані для транспортування визначається одним з головних логістичних принципів, а саме: чим менша відстань від пункту відправки до місця призначення, тим менші транспортні витрати. У разі якщо встановлено невеликий період часу між доставками, то на всіх складових ланцюга поставок накопичується менше тари, що потребує повернення. Спосіб,

де доставка тари здійснюється досить часто, дозволяє закупити менший обсяг оборотної тари та вимагає менше місця для зберігання.

Якщо тара перебуває у замовника більшу частину логістичного процесу, то у цьому випадку збільшуються ризики щодо її пошкодження та додаткових витрат, що можуть виникнути через неправильне зберігання або поводження із оборотною тарою. Налагоджена система руху поворотної тари між партнерами може бути достатньо ефективним та вигідним рішенням. Проте невелика кількість сторін, що приймають участь у процесах використання та повернення транспортної тари, дозволяє більш якісно відстежувати її, маршрути перевезень є більш керованими, а також спостерігається менше випадків із загубленим у процесі інвентарем.

Варіативність розмірів тари дає більше можливостей для пропозиції додаткових послуг та перевезень більшого асортименту та виду продукції. Зворотною стороною такої переваги є те, що тара різних розмірів потребує вирішення окремих питань стосовно її обробки та зберігання. У свою чергу, уніфікована тара має однакові параметри довжини, ширини та висоти, що дозволяє укладати її одиниці одна на одну при зберіганні та транспортуванні, що може зекономити значну частину складської площі та вільного місця всередині транспортного засобу.

Наступною складністю може стати потреба у більшому місці для зберігання даної тари, що визначається особливостями дизайну та міцності конструкцій. Для вирішення цього питання пропонуються розбірні варіанти багаторазової тари, розмір яких у зібраному вигляді допомагає мінімізувати необхідний для зберігання простір [4].

Для обґрунтування доцільності переходу від одноразового пакування до багаторазових контейнерів С. Молленкопф використовує підхід, що застосовується в автомобільній індустрії. На такому прикладі вартість використання тари буде залежати від таких ключових показників, як вартість одиниці контейнера, час проходження циклу, кількість тари, відстань доставки або добовий обсяг потреби. Також у даному кейсі для порівняння враховуються

такі фактори, як: транспортні витрати, вартість робочої сили, дохід від переробки та вартість утилізації одноразового пакування.

С. Флеппер розглядає різні стратегічні аспекти, які необхідно враховувати, перед тим, як компанія вирішить перейти на використання поворотної тари. Стратегічним аспектом є питання того, чи стане дана оборотна тара конкурентною перевагою для власника та скільки коштів він витратив на її закупівлю. Функціональною складовою є мета, з якою планується використовувати тару. Технічні характеристики визначаються на основі замірів ваги, розмірів та матеріалу тари. Екологічні аспекти формуються на основі особливостей, що встановлені на законодавчому рівні у державі, де перебуває об'єкт.

Також, відповідно до думки вченого, на остаточний вибір виду тари впливають аспекти, що залучені у визначенні основних потоків, що формуються всередині логістичної системи. Питання, що стосуються безпосередньо логістики залежать від організації процесів збору, сортування, очищення та обслуговування оборотної тари. У свою чергу інформаційний аспект відповідає за наявність необхідності залучення інформаційної системи та підтримки інших процесів роботи із тарою. Організаційні питання стосуються відповідальності щодо тари, що накладається на замовника, постачальника або сторонніх осіб. Останнім є фінансовий критерій, який формується на основі розрахунку альтернативних витрат, збитків та витрат на утримання оборотної тари [2].

Висновки. Отже, компанія, що слідкує за сучасними тенденціями у сфері використання пакування для перевезення та зберігання продукції, має більше варіантів застосування тари різного виду. Оборотна тара має переваги у вигляді зменшення витрат у разі довготривалого використання, кращого захисту продукції та підтримки екологічних аспектів. Проте перед прийняттям управлінського рішення щодо переходу на використання оборотної тари необхідно зважувати всі аспекти такого вибору, а також розглядати варіанти ефективного поєднання тари різного виду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Returnable packaging solutions: вебсайт. URL: <https://www.nefab.com/en/news-insights/2016/returnable-packaging-solutions/>.
2. Optimal returnable transport items management: вебсайт. URL: <https://www.sciencedirect.com/>.
3. Think outside the box: think reusable: вебсайт. URL: <http://usereusables.org>.
4. A cost comparison model for reusable transport packaging: вебсайт. URL: <http://usereusables.org>.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ БІЗНЕС-МОДЕЛЕЙ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Омельяненко Марина Максимівна,

Аспірант

Омельяненко Оксана Павлівна,

Доц., к. е. н.,

Зінченко Мирослава Михайлівна,

Доц., к. е. н.,

Київський національний університет

будівництва і архітектури

м.Київ, Україна

Сьогодні ефективне грамотне управління персоналом стає однією з ключових умов успішної економічної політики. Ще зовсім недавно конкурентна боротьба була зосереджена в галузі розвитку технологій, технічних інновацій, вдосконалення організаційних структур, маркетингу, а тепер орієнтована на якісний персонал. Вже практично ніхто із фахівців в галузі менеджменту не сумнівається, що основним аспектом успішної діяльності будь-якого підприємства є якісне управління кадрами. Тому несприятливим фактором для керівника може стати недооцінка значення людського фактора, його місця у виробничому процесі, а також нехтування психологічними і соціологічними методами роботи, враховуючи до того ж той факт, що сучасний HR-менеджмент має величезну методологічну базу, що дозволяє підбір та управління кадрами зробити максимально ефективними. [1]

В умовах розвитку економіки України, виробництво взагалі та будівництво, як одна з провідних галузей економіки країни, безпосередньо впливають на вирішення важливих завдань її структурної перебудови.

Ефективне функціонування підприємств будівельного комплексу, їх конкурентоспроможність є важливим чинником відновлення економічного зростання країни.

Дослідження проблем управління персоналом будівельних підприємств з урахуванням специфіки змін на ринку будівництва, підвищення вимог споживачів до якості будівельних послуг та об'єктів, екологічності будівельних матеріалів набуває все більшої актуальності.

Для забезпечення конкурентоспроможності будівельних підприємств необхідні принципово нові підходи до створення ефективної системи управління персоналом, що формує потужний трудовий потенціал, організаційні умови, мотивує та спонукає працівників до розвитку. У таких умовах особливої гостроти набуває проблема дефіциту висококваліфікованих спеціалістів, зростає конкуренція між підприємствами за висококваліфіковані кадри на ринку робочої сили. Тому вирішення зазначених завдань системи управління персоналом в контексті підвищення конкурентоспроможності будівельного підприємства зумовлене як створенням привабливості робочих місць, підвищенням якості трудового життя для робітників, так і можливостями системи управління формувати кількісно-якісні характеристики персоналу за рахунок нових концептуальних ідей, підходів, методичного інструментарію. [2]

На сьогоднішній день будівельна галузь є однією з найбільш змістовних і масштабних, виходячи з кількості залучених у виробничий процес людей. Кадрова ситуація в цій сфері, на перший погляд, не викликає побоювань, адже фахівців будівельного профілю різної кваліфікації та рівня освіти досить багато, і здається, що підбір потрібної команди для реалізації наявних проектів не викличе труднощів. Тим не менш, це завдання вирішується не так просто. Причина - кадровий потенціал задіяний не повною мірою. Такий стан справ частково пояснюється тим, що фахівці-початківці поки ще не встигають швидко придбати в достатньому обсязі необхідний практичний досвід, внаслідок чого гостро відчувається дефіцит у кваліфікованих кадрах. Саме тому багато компаній намагаються вирішити проблему шляхом залучення працівників передпенсійного та пенсійного віку, які чітко усвідомлюють своє місце й роль у структурі виробничого процесу.

Слід також зазначити, що сьогодні, у зв'язку з кардинальними змінами в будівельній галузі, що відбулися в пострадянський період, керівники компаній несуть в значній мірі велику відповідальність перед своїми підлеглими. І в першу чергу - матеріальну. Тому дуже важливо вміти не тільки знайти потрібного фахівця і повною мірою забезпечити йому всі необхідні умови як в професійному, соціальному, фінансовому плані, але також утримати його. [3]

Основними проблемами, в системі формування та управління персоналом будівельних організацій можна назвати такі, як:

1. Відсутність цінності командної роботи, через велику кількість працівників та можливість віддаленої роботи.

2. Відсутність взаєморозуміння серед персоналу та керівництва, а також відсутність навичок у галузі праці, нестача робочої техніки та обладнання.

3. Управління конфліктами, які можуть виникнути, або між різними співробітниками, або з керівництвом.

4. Здатність підприємства позитивно впливати та мотивувати майбутніх співробітників конкурентними пакетами компенсацій.

5. Пошук та утримання відповідальних працівників, які б надавали позитивний приклад, та мотивували до ефективної праці.

6. Розширення можливостей навчання, щоб допомогти працівникам у підвищенні їх мобільності.

Ще однією з найважливіших викликів для управління людськими ресурсами є розвиток лідерства, що в сучасному цифровому суспільстві повинно бути важливою стратегічною ініціативою. Професіонали з персоналу стикаються з очікуванням надання важливих структур, процесів, інструментів та точок зору, щоб зробити найкращий вибір та розвинути майбутніх лідерів організації. [4]

Система формування та управління персоналом будівельного підприємства – це сукупність взаємопов'язаних елементів, повне використання яких забезпечує ефективність управління персоналом. Вона складається з шести підсистем: підсистеми забезпечення процесу управління персоналом,

підсистеми маркетингу персоналу, підсистеми розвитку персоналу, підсистеми мотивації персоналу, підсистеми управління комунікаціями, підсистеми створення і розвитку корпоративної культури.

Процес стратегічного управління персоналом будівельного підприємства на основі маркетинга складається з трьох основних етапів: стратегічне планування діяльності щодо управління персоналом, стратегічна організація діяльності щодо управління персоналом, стратегічний контроль діяльності щодо управління персоналом. Якість стратегічного управління персоналом будівельного підприємства залежить від якості його інформаційно-комунікаційного забезпечення, якості організаційної діяльності, ступеню використання системи мотивації, рівня стратегічного розвитку персоналу, розвиненості корпоративної культури підприємства.

Результативність трудової адаптації персоналу доцільно оцінювати за рекомендованою моделлю за наступними показниками: якісний рівень роботи з професійної орієнтації потенційних працівників; об'єктивність ділової оцінки персоналу; відпрацьованість організаційного механізму управління процесом трудової адаптації; престиж і привабливість професії, роботи з певної спеціальності саме у цьому підприємстві; особливості організації праці, що реалізують мотиваційні установки працівника; наявність відпрацьованої системи впровадження інновацій; гнучкість системи навчання персоналу; особливості соціально-психологічного клімату в колективі. [5]

Для оцінки якісного рівня персоналу розроблено та рекомендовано модель, яка охоплює такі елементи: ставлення до праці; рівень знань і досвід роботи; організаторські здібності; уміння працювати з людьми; уміння працювати з документами та інформацією; уміння своєчасно приймати і реалізовувати рішення; здатність розробляти і впроваджувати інновації; морально-етичні риси характеру.

Гідна праця фахівців у сфері управління персоналом будівельної галузі багато в чому визначається його здатністю вчасно відповідати на запити бізнесу щодо виконання нових функцій управління персоналом. Формування такої

здатності залежить від системи професійного розвитку в даній сфері та її відповідності сучасним трендам функції управління персоналом, які в майбутньому кардинально вирізнятимуть її від звичного на сьогодні розуміння.

У формуванні сучасного бачення функції управління персоналом ключову роль відіграють зміни в сфері глобалізації, демографії, технологій і регулювання. Будівельним підприємствам необхідно швидко адаптуватися до нових умов, що багато в чому залежить від їх гнучкості і здатності пристосовуватися до змін. Поряд з цим стає все складніше управляти, мотивувати і утримувати кваліфікований персонал з урахуванням контролю витрат. Виникає потреба в оптимізації управління персоналом з метою забезпечення потреби організації в працівниках з правильною кваліфікацією на потрібній позиції для вирішення поставлених завдань за відповідну винагороду.

Будівельна галузь є однією із найважливіших в економіці країни. Велика кількість учасників виробництва та експлуатації продукції формує значну кількість робочих місць. При цьому використання новітніх технологій та матеріалів зумовлює потребу у висококваліфікованому персоналі. [6]

Персонал є одним із вирішальних ресурсів підприємства, від ефективного управління яким на будівельних підприємствах залежить ефективність діяльності не тільки безпосередньо підприємства, але й всієї галузі. Формування ефективної системи управління персоналом неможливе без використання інноваційних методів стимулювання та мотивації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гринчук С. А. Теоретико-методологічні принципи та особливості формування культури персоналу організації // Вісник східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, Луганськ. – № 10, 2009. – Частина 2. – С. 166 –171.

2. Сотнікова А.М. Теоретичне та методичне забезпечення системи управління персоналом для підвищення конкурентоспроможності підприємства. Автореферат на здобуття наук. ступ. канд.ек.н., Харків, 2020. 24с.

3. Коцалап С. О., Коваленко Г. М., Беляєва А. В. Особливості управління персоналом на будівельних підприємствах України //Управление персоналом предприятия. Энергосбережения. Энергетика. Энергоаудит. №9 (115) 2013. С.69-74.

4. Podvalna H., Vochko O., Управління персоналом будівельних підприємств в умовах цифровізації: основні підходи та проблеми. JEL Classification: J08 SECTION «LAW»: Економіка.
<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.3890583>

5. Ulrich, D. The Rise of HR: Wisdom from 73 thought leaders / D. Ulrich, W.A. Schiemann, L. Sartain. — Alexandria: HR Certification Institute, 2015. — 582 p.

6. Сарапука О. В. Удосконалення управління трудовими ресурсами сучасних підприємств на основі кадрового маркетингу /О.В.Сарапука. //Торгівля і ринок України: темат. зб. наук. праць – Вип.13, т. II – Донецьк: ДонДУЕТ, – С.118 –127

НЕОБХІДНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКИХ ІННОВАЦІЙ В УКРАЇНІ НА ПРИКЛАДІ МОГУТНІХ КОМПАНІЙ США

Павленко Тамара Анатоліївна

Студентка

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

м. Київ, Україна

Вступ. Економічний розвиток будь-якої країни залежить від процесів розробки та реалізації інновацій. Стан даних процесів і швидкість впровадження в різні сфери діяльності впливає не лише на рівень окремих господарських суб'єктів, а визначає становище держави на міжнародному рівні.

Згідно результатів дослідження Асоціації Менеджерів було визначено, що задля підвищення конкурентної переваги та рівня економічного розвитку компанії, засовуються організаційно-управлінських інновацій (ОУІ) [1]. Які в свою чергу формують адаптивна стратегію до нових умов та змін, що відбуваються на ринку, таким чином організація стає більш конкурентоспроможною, а держава більш стійкою.

Мета роботи. Аналіз теоретичних положень та обґрунтування необхідності впровадження організаційно-управлінських інновацій в Україні на прикладі могутніх компаній США. Організаційно-управлінські інновації являють собою різні зміни в процесах, технологіях, підходах в управлінні, що дозволяє в значній мірі поліпшити їх якість, а найголовніше – забезпечити їх ефективність. Як наслідок, підвищується результативність діяльності окремого господарського суб'єкта, регіону, галузі, а також національної економіки в цілому [2]. Розглянемо основні аспекти впливу ОУІ на стан підприємницької діяльності компаній США. Проаналізуємо стан ОУІ в Україні та ключові напрямки розвитку.

Матеріали та методи. Теоретичною основою дослідження обраної теми послужили праці таких авторів Тейлор Ф., Слоун А., Маннапов А., Кисельова О., Горева Е.С., Нікуліна І.Є., Дорошук А.А. та інших. Як зазначає Лебедєв А.І. в своїй роботі, що організаційно-управлінські інновації мають впливову роль в області стратегічного розвитку підприємств [3]. На основі цього було проведено аналіз рейтингу Management Top 250 розроблений Інститутом Друкера, який включає американські компанії, які найефективніше орієнтуються на поточний діловий клімат.

Результати та обговорення. На відмінну від технологічні інновації ОУІ мають внутрішню спрямованість і спрямована на підвищення ефективності та результативності організаційних моментів.

Впровадження нових управлінських практик, процесів і структур - з часом різко змінили спосіб роботи багатьох функцій та видів діяльності в організаціях. Серед новаторів, які внесли вагомий вклад в розвиток ОУІ можна виокремити такі відомі імена, як Альфред П. Слоун та Фредерік Тейлор [4]. Вони прагнули поліпшити саме внутрішню роботу організацій, яка в свою чергу впливала на всі бізнес-процеси компанії.

Існує прямий взаємозв'язок ОУІ і місце країни в міжнародному рейтингу, оскільки, впроваджуючи даний вид інновації, компанії акцентують свою увагу на чотирьох аспектах (рис.1).

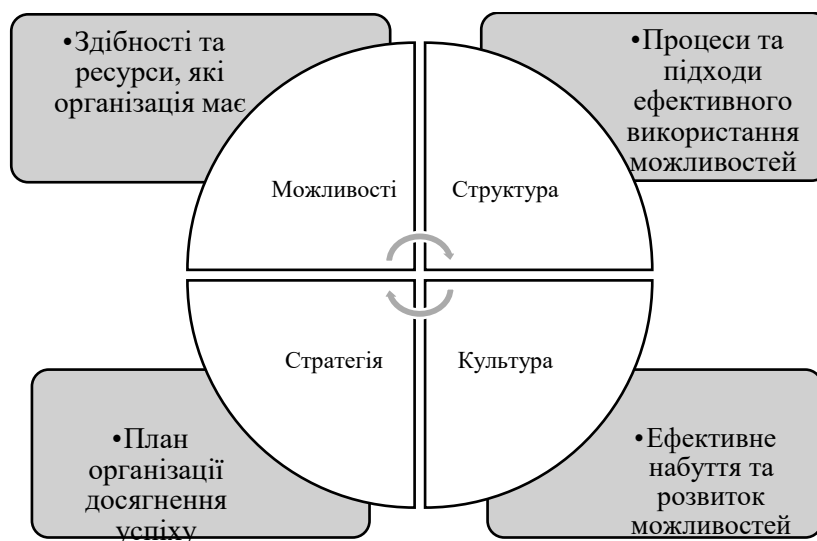

Рис. 1. Матриця аспектів впровадження ОУІ

Джерело: створено автором на основі [5]

Аспект можливостей залежить в першу чергу від людей, а саме від їх здібностей, унікальних уявлень, практичних навичок та ефективних управлінських рішень. Правильно організована структура включає в себе всі процеси, інструменти, методи, які ефективно реалізують можливості компанії.

Культура організації дозволяє набути певні здібності. Інноваційна культура заохочує певний тип поведінки та мислення. Вона ґрунтується на шести взаємопов'язаних елементах: ресурси, процеси, цінності, поведінка, клімат і успіх (результативність) [5]. Маючи правильну культуру компанія зможе набирати та утримувати потрібні здібності задля для економічного зростання.

І останнє, не менш важливе – це стратегія. Існує тісний зв'язок між інноваціями та стратегією, але по суті, інновації – це просто один із засобів досягнення стратегічних пріоритетних цілей.

Порівнюючи Україну з високорозвиненими країнами можна виокремити проблеми, які виникають в організації інноваційної діяльності. Наприклад, США є найбільш інноваційною економікою у світі. Компанії США стимулюють глобальні інновації та розвиток передових та нових технологій [7].

Професор інформаційних технологій в Hult International Business School Л. Болл вважає, що в даний час щоб бути конкурентоспроможною інноваційною компанією, не обов'язково створювати великі ідеї або продукти, головне - це генерувати ідеї, які ведуть до отримання максимального прибутку. «У цьому сенсі, інновації бізнес-моделей, а не технічні інновації, приносять набагато більше віддачі. Прикладами компаній, які досягли успіху в створенні нових бізнес-моделей, є Amazon, eBay і Facebook» [8]. Саме американські моделі інноваційного розвитку відграють велику роль успішної країни лідера в глобальному вимірі.

Дана модель набула популярності на початку XXI століття, коли організаційна культура була не здатна управляти стрімкими темпами інноваційного розвитку. Однак були певні труднощі на початкових стадіях провадження ОУІ, а саме не відповідність професійних навичок тому, що в Америці має назву «розумово-інтенсивна робота» (thinking-intensive work,

TIW). Інноваційне мислення і творчість не стали ще системними якостями, які очікували від працівника [9]. Саме тому було створено новий напрямок розвитку інноваційної освіти, яка мала систематизувати креативні якості управління та лідерські навички. Постійно розвиваючись і роблячи акцент не лише на технологічні інновації, а й на організаційно-управлінські, США є і завжди буде лідером у світових інноваціях.

Задля контролю та відстеження рівня управління компаніями було розроблені Інститутом Друкера рейтинг Management Top 250, який вимірює ефективність діяльності підприємств, вивчаючи результати діяльності у п'яти сферах: задоволеність клієнтів, залучення та розвиток співробітників, інновації, соціальна відповідальність та фінансова міцність [10].

Для аналізу 2020 року було досліджено 886 основних корпорацій, використовуючи 33 показники за п'ятьма категоріями. Корпорації порівнюються у кожній із цих областей, а також за їх загальною ефективністю за допомогою стандартизованих балів із типовим діапазоном від 0 до 100 та середнім значенням 50. В таблиці 1 зазначені топ 10 компаній в управлінні за 2020 рік.

Таблиця 1

Рейтинг Management Top 250

Місце	Компанія	Задоволеність клієнтів	Залучення та розвиток співробітників	Інновації	Соціальна відповідальність	Фінансова міцність	Ефективність управління
1	Microsoft	62,1	74,1	114,7	78,9	90,9	103,0
2	Apple	65,2	62,5	113,	67,2	90,3	96,0
3	International Business Machines	84,2	57,6	127,1	68,4	56,6	95,7
4	Amazon	52,8	60,0	135,9	50,5	90,1	93,9
5	Alphabet	54,0	72,9	89,8	68,0	84,2	86,4
6	Cisco	74,2	65,9	71,8	76,5	80,1	85,3
7	Intel Corporation	61,5	58,5	85,8	77,3	78,2	84,5
8	Procter & Gamble	75,1	65,0	84,3	64,4	72,8	83,5
9	Johnson & Johnson	52,0	63,8	97,5	64,4	69,4	80,5
10	Hewlett-Packard	70,8	60,7	78,7	78,5	58,0	80,2

Джерело: 11

Дослідивши менеджмент топ компаній США, можна прийти до висновку, що впровадження інновацій знаходиться на одному рівні з управління персоналом. Це два взаємозалежні фактори, які впливають на ефективний розвиток компанії.

До інновацій можна також віднести нові способи взаємодії компаній з місцевими громадами, громадськими організаціями та суспільством в цілому, тобто якісні зміни в публічній політиці компаній. Такого роду нововведення полягають, перш за все, в органічному вбудовування елементів соціальної відповідальності в загальну картину підвищення економічної ефективності та конкурентоспроможності компаній. Наприклад, компанія IBM, яка знаходиться на 3 місці в рейтингу впроваджує програми корпоративної соціальної відповідальності: близько 200 працівників компанії, щорічно прямують в короткострокові поїздки в інші країни для отримання реального досвіду роботи в цих країнах. Також компанія створює особисті рахунки для оплати освітніх програм за вибором співробітника, на які є щорічні нарахування.

Компанія Amazon, яка займає найвищий рівень в інноваціях, має свої секрети в ОУІ. Для більш досконалого управління півмільйона персоналом було розроблено щоденне онлайн опитування співробітників у вигляді анкетування. Також була запущена програма Forte, яка збирає зворотній зв'язок від працівників. Вона була налаштована на аналізі особистої думки про цілі і очікування кожного в розвитку компанії.

США має чіткі цілі світового лідера і задля цього мала на меті вдосконалити процес управління. Доказом ефективності ОУІ є рівень та масштаб американських компанії на міжнародній арені.

На жаль, в Україні ОУІ лише починають розвиватися в багатьох компаніях, але вони не можуть пробити собі дорогу через організаційні бар'єри, а саме старі бізнес-структури та принципи корпоративної культури.

Висновок. Українським компаніям варто зробити акцент на розвиток ОУІ, що в свою чергу призведе до підвищення на міжнародному рівні та

покращення конкурентоспроможності держави. Для цього потрібно зробити кілька кроків:

1. Зробити управління інноваціями більш відкритим. Надати змогу до обміну ідей всім бажаючим та зацікавленим в стратегічному розвитку компанії. Для цього варто це зробити як звичайний процес. Наприклад, відкриття мобільного додатку для закріплення ідей, створення відповідної атмосфери, де працівники зможуть обмінювати своїми напрацюваннями. Нові технології, таке як програмне забезпечення, допоможе компанії більше інтенсивніше та продуктивніше взаємодіяти з поточними та потенційними клієнтами, піднявши їх до потенційних партнерів в інноваційному процесі.

2. Важливість ОУІ прирівняти з технологічними інноваціями. Впровадження такого виду інновацій повинно відбуватись також через проектну діяльність: дослідити можливості, визначити основні етапи, прорахувати можливі ризики та проаналізувати очікувані результати. Оскільки ОУІ впливають на підвищення прибутку, збільшення ефективності виробництва та надання послуг, та покращують взаємодію в середині підприємства.

3. Потрібно освоювати інновації як науку, як творчу діяльність не лише в економіці, а й в управлінні. ОУІ залежать від особистісних здібностей керівника. Його здатності організувати і підтримувати весь процес від початку до закінчення реалізації. Практика показує, що жоден проект по впровадженню організаційно-управлінських інновацій не закінчувався в відповідно до встановлених цілей, якщо керівник, який ініціював даний проект, не володіє відповідними лідерськими якостями і повноваженнями, що визначають можливість впливу на учасників проекту.

Список використаних джерел

1. Маннапов, А. Система управління інноваційною діяльністю в організації / А. Маннапов // Проблеми теорії і практики управління. - 2013. - № 6. - С. 98-104.

2. Киселева О.Н., Диффузия организационно-управленческих инноваций как фактор интенсификации процессов. - Вестник пермского университета экономика. 2020. Том 15. №2: URL: <http://economics.psu.ru/index.php/econ/article/view/317/201>
3. Лебедев А.И. Проблемы внедрения управленческих инноваций в организациях телекоммуникационного сектора экономики. *Вестник НГУ*. 2016. №11. С. 132–141. URL: <https://vestnik.nsu.ru/>
4. How Management Innovation Happens. URL: <https://sloanreview.mit.edu/article/how-management-innovation-happens/>
5. Innovation Management – The Complete Guide. URL: <https://www.viima.com/blog/innovation-management>
6. Бойченко К.С., Формування інноваційної культури підприємства. 2017 587-588 URL: <http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/24911/boy587.pdf;jsessionid=B679D2C35934CFCE1CC11BF309700F20?sequence=1>
7. Innovation Roundtables. URL: <https://www.state.gov/innovation-roundtables/>
8. Global Innovation Index. URL: <https://www.wipo.int/publications/ru/details.jsp?id=4330>
9. Американские компании в экономике США. URL: https://webeconomy.ru/index.php?page=cat&cat=mcat&mcat=149&type=news&new_sid=1532
10. Explore the Management Top 250. URL: https://www.wsj.com/articles/explore-the-management-top-250-11607785450?mod=ig_managementtop2502020
11. Drucker Institute Company Ranking. URL: <https://www.drucker.institute/2020-drucker-institute-company-ranking/>

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВПРОВАДЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Подунай Валерія Валеріївна

к. е. н., доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки
Інституту підготовки кадрів Державної служби зайнятості України

Вступ. Проблематика забезпечення сталого розвитку вже багато років знаходиться в центрі пильної уваги науковців і практиків, проте внаслідок її складності, багатоаспектності, важливості та ступеня впливу на розвиток суспільства, багато її питань залишаються відкритими та потребують подальших досліджень. На цей час навіть не сформовано єдиного ставлення до феномена сталого розвитку, дотепер відсутній єдиний підхід до тлумачення поняття «сталий розвиток» як економічної категорії, різняться погляди науковців на типи сталості розвитку, на шляхи та механізми його забезпечення тощо.

Різні аспекти проблеми сталого розвитку висвітлені у працях науковців як закордонних, так і вітчизняної наукових шкіл: Г. Брундтланд, В. Беренса, Г. Гардіна, Г. Дейлі, Г. Кларка, Д. Медоуза, Д. Мілля, Н. Джоржеску, Л. Скутару, К. Хіггінс, а також В. Вернадського, О. Алімова, Б. Данилишина, М. Згуровського, М. Кизима, Є. Хлобистова та ін.

Метою роботи є визначення сучасного стану адаптації глобальної економіки до положень Концепції сталого розвитку. При проведенні дослідження було використано метод аналізу та синтезу, метод абстракції, метод порівняльного аналізу та ін. Використано матеріали ПРООН, Державної Програми «Україна 2030», інтернет-ресурсів, опублікованих досліджень зарубіжних та вітчизняних учених-економістів, результатів власних досліджень автора

Результаты и обсуждение. Сталый розвиток економіки в кожній країні і окремому регіоні поряд з загальними законами функціонування і розвитку має специфічні особливості, які визначаються умовами виробництва, ресурсним

потенціалом, менталітетом населення і т.д. У період економічного підйому починається поживлення всіх складових виробництва, формується стійкий рівень попиту, зумовлений зростанням рівня життя. При цьому слід зазначити, що досягнення підйому економіки має свою ціну і певні негативні наслідки. У зв'язку з цим мистецтво досягнення стійкості полягає у виборі оптимальних пріоритетів і відповідної стратегії досягнення мети.

Якнайповніше взаємозв'язок економічних, екологічних і соціальних процесів у глобалізованому світі віддзеркалили «Цілі сталого розвитку», ухвалені 25.09.2015 резолюцією Генеральної Асамблеї ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний розвитку в галузі сталого розвитку на період до 2030 року», до яких віднесено:

1. подолання бідності;
2. подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства;
3. забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці;
4. забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх;
5. забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчат;
6. забезпечення доступності та сталого управління водними ресурсами та санітарією;
7. забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх;
8. сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх;
9. створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям;
10. скорочення нерівності;

11. забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст, інших населених пунктів;

12. забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва;

13. вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та її наслідками;

14. збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку;

15. захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад (розвертання) процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття;

16. сприяння побудові миролюбного и відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях;

17. зміцнення засобів здійснення й активізація роботи в рамках глобального партнерства в інтересах сталого розвитку.

Тенденції досягнення країнами поставлених Цілей є неоднорідними навіть по групам країн. Загалом, країни-члени ОЕСР ближче до досягнення Цілей, ніж інші групи країн, але жодна з них не досягає успіху по всіх 17 Цілях Стійкого Розвитку (далі – ЦСР). Країни ОЕСР краще досягають цілей, пов'язаних із соціально-економічними результатами та базовим доступом до інфраструктури, в тому числі ЦСР 1 (відсутність бідності), ЦСР 3 (міцне здоров'я та добробут), ЦСР 6 (Чиста вода та санітарія) та ЦСР 7 (Доступна та чиста енергія). Слід зазначити, що встановлений індикатор третьої Цілі не враховує готовність країни до глобальних проблем охорони здоров'я (таких як пандемії) через відсутність надійних міжнародних заходів. Пандемія COVID-19 висвітлила вразливість систем охорони здоров'я, в тому числі країн ОЕСР та необхідність посилення профілактичних заходів. Потрібні великі зусилля країн

для прискорення прогресу в питаннях пом'якшення наслідків кліматичних змін та захисту біорізноманіття (ЦСР 12–15). Більшість країн ОЕСР приносять значну долю негативного впливу на навколишнє середовище по всьому світу через торгівлю та споживання, що нівелює зусилля інших країн у досягнення ЦСР. Прогрес по Цілям 13 (Кліматичні дії) та 14 (Життя під водою) переважно перебуває в стагнації або недостатній для досягнення цих цілей до 2030 року. Країни ОЕСР повинні докладати більше зусиль, щоб відокремити економічне зростання від негативного екологічного впливу. Податкові гавані та переміщення прибутку в деяких країнах ОЕСР країни продовжує підривати можливості інших країн використовувати ресурси для досягнення Глобальних цілей сталого розвитку.

Країни ОЕСР також стикаються з постійними проблемами, пов'язаними зі стійким сільським господарством - основним чинником викидів парникових газів та втрати біорізноманіття. Ці країни мають високі та зростаючі показники ожиріння. Нерівність у доходах, а також у доступі до послуг та можливостей залишаються важливими проблемами в країнах ОЕСР. Нерівність у якості та доступі до медичних та освітніх послуг зберігається по різних групах населення, в тому числі між багатими та бідними, між сільським та міським населенням. Подальші зусилля також потрібні для зменшення розриву в оплаті праці для досягнення ЦСР 5 (Гендерна рівність) у багатьох країнах ОЕСР.

Штучний інтелект та інші цифрові технології впливають на майже кожен сектор економіки, включаючи сільське господарство, гірничодобувна промисловість, виробництво (робототехніка), роздрібна торгівля (електронна комерція), фінанси (електронні платежі), торговельні стратегії, засоби масової інформації (соціальні мережі), охорона здоров'я (діагностика, телемедицина), освіта (навчання в Інтернеті), державне управління (електронне врядування, електронне голосування) та наука і технології. Цифрові технології можуть підвищити продуктивність, знизити виробничі витрати, зменшити викиди, розширити доступ, дематеріалізувати виробництво, покращити відповідність на ринках, дозволити використовувати великі дані та зробити публічні послуги

більш доступними. Вони також можуть покращити ефективність використання ресурсів, підтримати циркулярну економіку, увімкнути енергетичні системи з нульовим рівнем вуглецю, допомогти відстежувати та захищати екосистеми та виконувати інші важливі ролі в підтримці ЦСР. Пандемія COVID-19 призвела до різкого прискорення розгортання та використання цифрових технологій.

В таких умовах країни потребують інтегрованих стратегій для виявлення та усунення ризиків цифровізації. Найбільший ризик - це втрата робочих місць, особливо для менш кваліфікованих робітників, та зміна розподілу доходу з робочої сили на капітал. Інші загрози цифрової революції включають крадіжку цифрових ідентифікаційних даних, вторгнення до приватного життя з боку урядів або підприємств, дискримінацію на основі персональних даних, монопольне становище через контроль над великими даними, кібервійну, маніпулювання соціальними мережами.

Висновки. Сучасні трансформаційні перетворення, свідками яких ми є, мають значний вплив на впровадження та сприйняття країнами положень та цілей Концепції сталого розвитку. З іншого боку, пандемія COVID-19 також знижує здатність як національних економік, так і глобальної економіки загалом, до формування передумов якісного економічного зростання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Sustainable Development Report 2021. URL: <https://s3.amazonaws.com/sustainabledevelopment.report/2021/2021-sustainable-development-report.pdf>
2. УКРАЇНА 2030: Доктрина збалансованого розвитку. *Видання друге*. Львів. 2017. 164 с.
3. Сталий розвиток – XXI століття: управління, технології, моделі. Дискусії 2016. Інститут телекомунікацій та глобального інформаційного простору НАН України; НТТУ «Київський політехнічний інститут»; Вища економікогуманітарна школа. Черкаси. 2016. 590 с.

НОВИЙ МАРКЕТИНГОВИЙ НАПРЯМОК ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ - РАДІОАКТИВНИЙ ТУРИЗМ

Серета Наталія Миколаївна

к. е. н., доцент,
доцент кафедри менеджменту та економіки
Льотна академія
Національного авіаційного університету
м. Кропивницький, Україна

Вступ. В сучасних економічних умовах індустрія туризму є досить конкурентною і швидко розвивається, доповнюючи сектор економіки значними інвестиціями та капіталовкладеннями. Сфера туризму чинить серйозний вплив на соціально-економічний розвиток країн і окремих регіонів. Постійно зростає інтерес до знаходження способів ефективного розвитку туристичної сфери як з боку держави, так і з боку окремих бізнес-структур і вважається пріоритетним та ефективним сектором в стратегіях економічного розвитку держави.

Ціль роботи. Формулювання та обґрунтування методичних і практичних маркетингових прийомів для розвитку туристичної та рекреаційної сфери Чорнобильської зони відчуження, як перспективного напрямку в туристичній індустрії.

Матеріали і методи. Посилення ролі туристського маркетингу як чинника стратегічного розвитку економічних суб'єктів у сучасному світі вимагає постійного залучення нововведень до діяльності, яка неможлива без комплексної стратегії, орієнтованої на комерційний успіх.

Результати та обговорення. Туристичний бізнес завжди користувався великою популярністю та попитом, так як незалежно від економічної та політичної ситуації, люди постійно мають потребу у відпочинку. Проте на сучасному етапі, в умовах жорсткої конкуренції між туристичними підприємствами, недостатньо тільки виробляти якісні товари та послуги, необхідно також вміння здобути прихильність споживачів. Саме тому велике

значення відводиться маркетингу, головним завданням якого є не тільки створення такого продукту, що користується попитом, але також його успішна реалізація на ринку туристичних послуг [5].

Сучасна концепція маркетингу туризму зорієнтована не тільки на задоволення потреб споживачів, але й на цілеспрямований вплив на їх свідомість та вибір. Тому маркетингові дослідження відіграють вирішальну роль у веденні справ туристичних підприємств. Знання відповідей на питання: хто користується послугами?, коли?, з якою метою?, що ними керує?, допомагають планувати напрям діяльності, коригувати недоліки, покращувати якість послуг, і, таким чином, викликати більшу прихильність клієнтів. Тому вивчення концептуальних підходів маркетингу на туристичних підприємствах є актуальним [4].

Зважаючи на це, для маркетингу в туризмі характерні:

- орієнтація на ефективне розв'язання проблем конкретних споживачів. Ринок складають споживачі з певними потребами, для задоволення яких вони й хочуть та можуть придбати туристський продукт. Власне тому ідентифікація потреб споживачів у маркетингу має особливе значення. Задоволення попиту – це функція маркетингу, яка знаходиться у відповідній площині з функцією – формуванням попиту. Планування попиту здійснюється за допомогою розробки спеціальних програм маркетингу, що базуються на прогнозах місткості ринку всіх регіонів діяльності туристичної галузі;

- інноваційна політика в діяльності фірми для досягнення визначених цілей, оскільки успіх забезпечує сукупність взаємопов'язаних та взаємозумовлених засобів інноваційного маркетингу.

- орієнтація на певний комерційний результат. Це для фірми означає поступове володіння певною часткою ринку відповідно до довгострокових цілей фірми. Сформулювавши цілі, фірма визначає три компоненти маркетингової діяльності - терміни, ресурси, відповідальність і орієнтується на довгострокове прогнозування маркетингової ситуації: від платоспроможних потреб населення до власних можливостей у перспективі;

- швидке й ефективне реагування на зміни зовнішнього середовища стосовно фірми. Без цього неможливо домогтися комерційного успіху й переваг над конкурентами. Запорукою успішної комерційної діяльності туристичної фірми та галуззі в цілому є розробка маркетингової стратегії, яка не лише враховує представлені основні критерії, а також аналізує комплексний стан попиту та доповнення раціональної пропозиції для клієнтів.

Туристська стратегія - вироблення загальної концепції розвитку туризму на міжнародному та внутрішньому ринках, цільових програм, для реалізації яких потрібен час і великі фінансові ресурси.

Основним завданням концепції туристського маркетингу держави є створення національного туристичного продукту та його просування на світовому і внутрішньому туристських ринках. Реалізація маркетингової туристської концепції починається з аналізу ринкових можливостей.

Спалах COVID-19 змістив пріоритети мандрівників в сторону менш безпечних і малолюдних місць. Таким чином, внутрішній і регіональний туризм може бути більш значимою альтернативою.

Все більше туристів в даний час приділяють більше уваги «екологічному відбитку» і соціально-економічних наслідків своїх подорожей. Туристи все більше віддають перевагу напрямків і підприємствам з чіткою політикою сталого розвитку, процедурами утилізації і циркулярної економіки, а також зростає інтерес до туристичних продуктів і досвіду, які можуть допомогти захистити навколишнє середовище і принести відчутну користь місцевим громадам [2]. На особливий інтерес заслуговує становлення та розвиток екстремальних видів туризму, одним із яких є відносно новий вид – радіоактивний (атомний) або «чорнобильський» туризм.

Радіоактивний туризм допомагає людству усвідомити масштаби катастроф через долі тисяч людей – її учасників, свідків і жертв, змушує людей визнати необхідність примирення між людиною, наукою і технологіями, які поставили під конкретну загрозу існування людської цивілізації і самої планети Земля, і не дає світу забути ці уроки, стає попередженням поколінням нового

тисячоліття. Не дивлячись на наслідки страшної катастрофи, Чорнобиль є «туристичною візитівкою», «радіоактивною перлиною» України [8].

Стрімкий розвиток чорнобильського туризму – явище, яке реально існує поряд з головними напрямками людської діяльності на території зони відчуження. Досить довгий час такі подорожі були неконтрольованими, але поточна ситуація потребує невідкладних заходів не тільки з надання і контролю безпечних умов відвідування, але й розвитку інфраструктури, відновлювання маршрутів та будівель, цільового використання надходжень від туризму, диверсифікації послуг, тощо [1].

Активно, починаючи з 2017 року Чорнобильську зону відчуження відвідало 46136 осіб. У 2018 році збільшилося відвідування туристів на 25733 і склало 71869 особи. Піковим періодом радіоактивного туризму став 2019 рік і становило 122023 особи. Зростання ж відвідуваності почалося навесні. Факторами, які вплинули на збільшення потоку туристів – спрощення процедури оформлення перепустки, а саме запровадження електронної перепустки, створення додаткової інфраструктури та підвищений інтерес до ЧАЕС після виходу міні-серіалу НВО «Чорнобиль».

У 2020 році кількість відвідувачів склала 31720 особи. Суттєво зменшилося відвідування у зв'язку з пандемією COVID-19 та введенням карантину. Проте вже на початку 2021 року Чорнобильську зону відвідало 31720 осіб.

Найбільше відвідувачів приїздять із-за кордону – майже 80%. Країни-рекордсмени: Велика Британія – 15738, Польща – 9378, Німеччина – 7826, США – 5580, Чехія – 4063 туристів. Із України загалом зону відвідали 22468 осіб [7].

Основними стратегічними векторами для розвитку маркетингового напрямку туристичного бізнесу зони відчуження стали:

- «прозорі» правила перетину кордону Чорнобильської зони відчуження;
- система «електронний білет», яка доступна в он-лайн бронюванні;
- злагодженість у роботі служби забезпечення відвідування та супроводу;

- запровадження нових маршрутів та подорожей, серед яких 13 наземних, 5 водних та 3 повітряні;

- налагодження комунікаційної складової маркетингу: інформаційні стенди на різних мовах, збільшення кількості гідів [6].

Висновки. Різноманіття об'єктів радіоактивного туризму в Україні дає змогу активно розвивати його. Однак, нині з цих об'єктів особливо виділяється Чорнобильська зона відчуження. Хоча туризм у Чорнобильській зоні почав розвиватися, ще існують проблеми, які потрібно негайно вирішувати.

Отже, радіоактивний туризм сьогодні є незаперечним фактом, який необхідно перетворити на позитивний чинник сприяння зацікавленості світу. А тому підтримка розвитку сфери туристичної та рекреаційної діяльності повинна здійснюватись із використанням методології програмно-цільового управління, що передбачає розробку та ухвалення комплексних програм та стратегій, спрямованих на реалізацію конкретних заходів розвитку туристичного та рекреаційного потенціалу, підвищення якості та ефективності відповідних послуг, зміцнення матеріально-технічної бази туристично-рекреаційного господарства на рівні держави й регіонів постраждалих територіях.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Івченко Л. О., Романова К. М. Динаміка і перспективи розвитку туризму в чорнобильській зоні. *Ефективна економіка*. 2020. № 1. – URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7619> (дата звернення: 21.07.2021).

2. Камінецький В.В. Розвиток туристичної та рекреаційної сфери територій, постраждалих від радіаційного забруднення: світовий та вітчизняний досвід. *Держава та регіони*. 2020. №2 (70)- С. 88-94.

3. Летуновська Н. Є. Маркетинг у туризмі : підручник. Суми: Сумський державний університет, 2020. – 270 с.

4. Мальська М.П. Основи маркетингу у туризмі. К.: «Центр учбової літератури», 2016. – 336 с.

5. Правик Ю.М. Маркетинг туризму: підручник. К.: Знання. 2008.-330с.

6. Українське національне інформаційне агентство «Укрінформ». – Доступний з: <https://www.ukrinform.ua/>.

7. Центр організаційно-технічного і інформаційного забезпечення управління зоною відчуження. URL: <http://dazv.gov.ua/novini-ta-media/vsi-novyny/zonu-vidchuzhennya-tsogorich-vidvidali-ponad-100-000-lyudej.html>.

8. Чорнобиль туристичний. Як планують розвивати зону відчуження? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.petrovavlivka.city/read/card/52031/chornobil-turistichnij-yak-planuyut-rozvivati-zonu-vidchuzhennya>.

УКРАЇНСЬКИЙ СТАН ІНТЕГРАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕНЕРГЕТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Штанько В. О.

аспірант

Національного Університету Одеська харчова академія

Вступ. З метою оцінки загальних питань щодо сучасного стану енергоринку загалом та з'ясування ключових проблем в системі управління інноваціями в компаніях нами було ініційовано проведення соціологічного дослідження, участь у якому взяли представники середньої ланки менеджменту 5 енергокомпаній західного регіону України: ВАТ Тернопільобленерго, ПрАТ Львівобленерго; АТ Чернівціобленерго; ПрАТ Рівнеобленерго; ПрАТ Волиньобленерго.

Постановка завдання. З метою виявлення проблем з енергоефективністю підприємств ми задавали питання, які стосуються не тільки функціоналу енергетичних підприємств, але і діяльності підприємств сектору енергосервісу, оскільки питання енергоефективності є дотичними до різних суб'єктів господарювання, що пов'язані з енергозбереженням. Відбір експертів відбувся з числа відповідальних осіб, залучених до керівництва різними сферами енергокомпанії. Зокрема, у репрезентативну вибірку було задіяно 66 керівників та їх заступників із таких напрямків діяльності, як інформаційні технології та телекомунікації, обслуговування розподільчих мереж та питання приєднання, ізоляції та захисту від перенапруг, охорони праці та навколишнього середовища, перспективного розвитку, релейного захисту електроавтоматики і електровимірювання, диспетчерського і технічного керування тощо. Такий підхід до формування вибірки групи експертів дав змогу отримати релевантну інформацію, передбачену об'єктом, предметом та метою дисертаційної роботи. Дослідження проводилося за допомогою онлайн анкетування протягом 2019 року. Кількість повернутих анкет для подальшого опрацювання склала 94%.

Результати дослідження. Державна підтримка є важливою складовою у розбудові та інституційному забезпеченні нормативної діяльності підприємств, які надають відповідні послуги на енергоринку. Адже від законодавчого унормування питань заощадження різних видів енергії залежить не тільки стан енергобезпеки держави, можливості прийняття рішень на рівні місцевих органів влади, але й діяльність безпосередніх надавачів послуг на енергоринку. Більшість опитаних експертів вважають, що чинна нормативно-правова база у сфері енергетики лише частково відповідає сучасним вимогам. Методологічною основою досліджень є метод пізнання явищ і процесів, фундаментальні положення сучасної економічної теорії системний та аналітичний підхід стану цифрової економіки, методи математичного аналізу та синтезу, статистичні методи – для обробки та інтеграції отриманих результатів, метод гнучкого проектування і організації бібліографічний метод. Дослідження базуються на чинних законах країни, інших нормативно-правових актах, щодо теоретико-методичних базових основ цифрової економіки.

Політика енергетичного ринку знаходиться у центрі уваги як усієї світової спільноти, так і є наріжним каменем забезпечення економічної стабільності вітчизняної економіки. Орієнтиром для посилення енергетичної незалежності та економії невідновлюваних джерел енергії є усвідомлення вагомості новітніх форм надання високоякісних послуг у сфері заощадження джерел енергетики. Важливою ланкою у цьому технологічному, професійно-орієнтованому та інноваційно-спрямованому процесі є діяльність енергетичних компаній, які займаються енергетичним обслуговуванням, реалізують проекти з енергоефективності й фінансуються на основі економії енергії. Зважаючи на необхідність швидкого та значного збільшення фінансування енергоефективності, інтерес до бізнес-моделей енергозбереження зростає. Урядова політика є ключовим рушієм діяльності підприємств і може впливати на те, чи здійснюються проекти в приватному чи державному секторі. Іншим важливим напрямком ефективності діяльності компаній є особливості управління інноваціями в межах самого підприємства, від рівня розвитку

якогозалежить якість пропонованих послуг, їхня конкурентоспроможність на енергоринку. Державна підтримка є важливою складовою у розбудові та інституційному забезпеченні нормативної діяльності підприємств, які надають відповідні послуги на енергоринку. Адже від законодавчого унормування питань заощадження різних видів енергії залежить не тільки стан енергобезпеки держави, можливості прийняття рішень на рівні місцевих органів влади, але й діяльність безпосередніх надавачів послуг на енергоринку. Більшість опитаних експертів вважають, що чинна нормативно-правова база у сфері енергетики лише частково відповідає сучасним вимогам.

Незважаючи на розгалужену нормативно-правову базу, яка регулює відносини об'єктів та суб'єктів надання й отримання енергопослуг, більшість експертів вказали на її часткову відповідність сучасним реаліям. Вочевидь діяльність профільних інституцій, таких як Міністерства енергетики та захисту довкілля, Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження України вимагають більш дієвих ініціатив для налагодження продуктивної комунікації з усіма гравцями, які діють на енергоринку.

Підтримка та розкриття інноваційних резервів у галузі енергетичного обслуговування є обопільною метою усіх зацікавлених сторін, оскільки від рівня розвитку енергокомпаній, їхніх технологічних можливостей залежить результативність політики у сфері енергозаощадження. Науковцями виокремлюються такі різновиди державної політики у сфері енергозбереження й енергоефективності, як політика енергозаощадження; політика енергоефективності; політика у сфері ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів, енергозбереження, відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива.

У контексті посилення конкурентних переваг енергокомпаній варто звернути увагу на такий мало задіяний ресурс як медійно-інформаційний. За результатами загальноукраїнського соціологічного дослідження, населення України має досить суперечливе ставлення до ефективності енергозберігаючих технологій в контексті зниження вартості комунальних послуг. З одного боку,

71% українців вважають, що впровадження відповідних технологій дозволяє знижувати вартість комунальних послуг для домогосподарств (не вважають так - 2%). З іншого боку, 46% вважають, що у разі впровадження енергозберігаючих технологій у їхніх домогосподарствах можливість заощадити буде незначною (не вважають так 27%) [4]. Щодо питань обізнаності і бажання взяти участь у програмах підвищення енергоефективності, то принаймні про одну програму з впровадження енергоефективних заходів знають лише 29% жителів України [4]. Отже, вважаємо за необхідне звернути увагу на систему внутрішньої політики підприємства щодо заходів із поширення інформації про очікуванні джерела економії коштів, просвітницьку роботу серед населення з питань переваг застосування енергоощадливих технологій та спектру послуг, які надаються підприємством.

Як засвідчують самі експерти медіа-комунікативний потенціал розкрито недостатньою мірою. Лише 12% респондентів зазначили, що їхні компанії досить часто, тобто декілька разів на місяць, виходять на ринок медіакомунікації із потенційними споживачами, 80% вказали, що така комунікація відбувається лише декілька разів на півроку, а 8% проводять досить пасивну політику щодо інформування населення про спектр своїх послуг, здійснюючи вплив на потенційних споживачів декілька разів на рік.

Відзначимо, що задіяння медіа-комунікативного потенціалу у добу, перш за все, інформаційного конкурування, є вагомим чинником для нарощування та розкриття переваг підприємства з-поміж інших, які надають аналогічні послуги.

Критично важливим напрямком розвитку галузі енергоощадливих технологій є активна наукова розробка власних інноваційних рішень поряд із залученням в арсенал діяльності підприємства передових напрацювань вітчизняних та закордонних фахівців. За свідченням опитаних експертів у системі розробки та впровадження інноваційних рішень лідируючі позиції займають спільні проекти із фахівцями в галузі енергетики.

Висновок. Проведена у роботі структуризація і класифікація проблем інноваційного розвитку енергетичних підприємств створює умови для того,

щоб краще розуміти їх походження і зв'язок із реальним станом енергоефективності. Зважаючи на це, в першу чергу передбачається вирішувати первинні і системні проблеми, тому, що їх вирішення має важливе значення і дозволяє уникати великої кількості проблем у майбутньому.

Література:

1. Брич В., Федірко М., Брич Б. Теоретичні основи побудови стратегії енергосервісу. *Соціально-економічний розвиток регіонів у контексті міжнародної інтеграції*. 2017. № 27 (16). С. 49-54.

2. Гришин В. В. Управление инновационной деятельностью в условиях модернизации национальной экономики: Учебное пособие. М.: Издательско- торговая корпорация «Дашков і Ко», 2009. 368 с.

3. Брич В., Федірко М., Борисяк О. Підходи до впровадження технологій управління персоналом на підприємствах теплоенергетики. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2018. Вип. 4 (90). С.99-109.

LEGAL SCIENCES

"MOOT COURTS" AS A PRACTICE-ORIENTED CASE IN THE PROCESS OF OBTAINING HIGHER LEGAL EDUCATION

**Bondarenko Olha,
Utkina Maryna,
Dumchykov Mykhailo**
PhD in Law
Sumy State University
Sumy, Ukraine

Introductions. In the conditions of high competition in the market of educational services, it is important to develop and implement the priority characteristics of free economic education in general and specific educational program in particular. That is why the quality of education is of particular importance, which cannot be high without the introduction of innovative technologies and active teaching methods. Quarantine restrictions, of course, have a special impact on the educational process. At the same time, despite the pandemic and the renewal of the education format, the quality of educational services should not deteriorate. That is why the use of "moot courts" can ensure the completeness, accessibility, quality of higher legal education, promote the acquisition of theoretical knowledge in practice, and most importantly to interest students. "Moot courts" are an important aspect of the training of future lawyers, and also contribute to the development of public speaking skills and public speaking. The modern active approach to the introduction of test technologies leads to a decrease in the level of public speaking skills. At the same time, the ability to be a true speaker is extremely important for future lawyers, judges and prosecutors. That is why the use of "moot courts" ensures the quality of education and interest of students.

The aim is determining the feasibility and effectiveness of the use of "moot courts" for the training of law students.

Materials and methods. We used the method of experiment, observation, extrapolation, analysis and synthesis, etc.

Results and discussion. During the introduction of "moot courts", we sought to make the process of mastering theoretical material easier and more accessible. Any legal discipline is saturated with a complex conceptual and categorical apparatus, terms, etc. Preparing for the "game court" requires a thorough search, analysis, study of logical connections and mastery of a large array of regulations. Assimilation of the material in preparation for the "moot courts" is faster and easier for students. And the learning process itself becomes clearer and more interesting. We actively used the method of "moot courts" during the study of the discipline "Criminal Law" with full-time and part-time students during practical classes in offline format. This allowed students to develop logical thinking, deepen the acquired theoretical knowledge, search skills, learn interdisciplinary connections, respond quickly, and thus ensure the appropriateness, completeness and complexity of all program learning outcomes. During the introduction of national quarantine, we decided to continue to implement this method during practical classes on the Google Meet platform. Despite the unusual nature of this format for online classes, the use of "gaming lawsuits", in addition to the already mentioned positive results, also contributed to the high interest and proper preparation of students in the learning process. We believe that the use of "traditional" forms and methods of teaching should be gradually reduced, the introduction of "game litigation" in the study of other disciplines by students of the Institute of Law in all legal specialties will facilitate the speed of learning, because it will make learning more interesting, dynamic, creative, will teach students to work in a team.

Conclusions. This project plays a complex role. First of all, it allows students to learn theoretical material in practice and deepen their knowledge. Secondly, it allows to master the necessary program learning outcomes in specific situations, to develop such professional skills as group work, effective legal research, argumentation, public speaking. Third, video recordings of gaming courts posted on the Internet are an important advertising and career guidance component for free

economic zones. In the future, we plan to organize a competition between students "Moot court" in English, which will promote both the acquisition of legal norms and deepening knowledge of professional legal terminology, which is very important for preparing students for a single professional entrance test.

ОГЛЯД ПРИМІЩЕННЯ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КІБЕРДИВЕРСІЙ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Пелещак Олег Романович,
здобувач освітнього ступеня доктора філософії у галузі права
кафедри кримінального процесу та криміналістики
Львівський державний університет внутрішніх справ
м. Львів, Україна
ORCID ID: 0000–0002–2785–7464

Вступ./Introduction. Законодавцем передбачено чотири види слідчого огляду, один із них – огляд приміщень. Приміщення та комп'ютерно-технічне обладнання, яке у ньому знаходиться науковці відносять до матеріального середовище вчинення кібердиверсії.

Безпосередній доступ є першим із способів вчинення кіберзлочинів. Під час його реалізації інформація знищується, блокується, модифікується або копіюється. Також може порушуватися робота ЕОМ, системи ЕОМ або їх мережі шляхом видачі відповідних команд з комп'ютера, на якому інформація знаходиться. Безпосередній доступ може здійснюватися як особами, які працюють з інформацією, так і особами, які спеціально проникають до закритих зон та приміщень, де проводиться опрацювання інформації. Іноді злочинець з метою вилучення інформації, залишеної користувачами після роботи ЕОМ, обстежує робочі місця програмістів у пошуках чорнових записів, роздруківок, ділового листування (так зване «прибирання сміття») або здійснює перегляд і відновлення стертих програм. При цьому необхідно відзначити, що такий спосіб у даний час менш поширений у зв'язку з тим, що комп'ютерну інформацію легше перехопити при її передачі телекомунікаційними каналами і комп'ютерними мережами, ніж при безпосередньому проникненні до приміщення [1].

Відповідно до ч. 3 ст. 214 КПК України у невідкладних випадках до внесення відомостей до ЄРДР може проводитись лише огляд місця події, який

здійснюється в порядку, визначеному ст. 237 КПК України. Мета цієї слідчої (розшукової) дії полягає у виявленні та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення, а також огляду місцевості, приміщення, речей та документів [2, С. 19].

Для проведення огляду місця події під час здійснення процесуального керівництва та розслідування кіберзлочинів створюється слідчо-оперативна група, яка може складатися із слідчого, прокурора, що спеціалізуються на розслідуванні кримінальних правопорушень цієї категорії; співробітників оперативних підрозділів органів внутрішніх справ України, Служби безпеки України та ін.; понятих; спеціаліста-криміналіста; спеціаліста по роботі комп'ютерним обладнанням у сфері мережевих технологій; спеціаліста із систем зв'язку; інших категорій спеціалістів (інженерів-електриків, спеціалістів супутникових систем зв'язку, операторів стільникових, інтернет-мереж тощо).

Мета роботи./Aim. Метою роботи є виокремити в окремий блок та покроково проаналізувати тактику огляду приміщення при розділюванні кібердиверсій, враховуючи особливості цього виду злочину.

Результати та обговорення./Results and discussion. Безпосередній огляд приміщень відноситься до робочого етапу проведення слідчого огляду та проводиться з метою побудови слідчих версій вчинення, в нашому випадку кібердиверсії. Місцем злочину вважається приміщення в межах якого було здійснено злочин та було виявлено сліди злочинної діяльності. Однак, як свідчить слідча практика, сліди злочину можуть бути виявлені і в інших місцях, а отже за одним злочинном може бути декілька місць подій [3, С. 18]. Об'єктом огляду можуть бути будинки, офіси, тощо де фактично знаходиться необхідне обладнання, приміщення за юридичною адресою (кабінети, службові приміщення, склади, архіви та ін.) чи за місцем проживання осіб що підозрюються у вчиненні даного злочину (квартири, приватні будинки та ін.) та могли бути використані для приховування засобів вчинення кібердиверсії.

До початку огляду необхідно отримати в присутності понятих (не менше ніж дві особи з розрахунку кількості приміщень) добровільної письмової згоди

від власників на огляд місцевості, приміщення та іншого майна, у разі відмови - звернутись в суд з клопотанням про надання дозволу на проведення огляду приміщень [4].

Обов'язковими підготовчими заходами, що проводяться до виїзду на місце проведення огляду місця події кібердиверсії є вжиття заходів щодо з'ясування характеристики можливого місця вчинення злочину (тип будівлі або приміщення, входи, виходи, наявність персоналу охорони, наявність і тип системи сигналізаційної та відеоспостереження); збереження обстановки, цілісності комп'ютерної системи, запобігання спробам проникнення до приміщень, що підлягають огляду, виявлення інформації щодо присутності на місці осіб, які можуть надати необхідну інформацію (власника приміщення або будови, керівника установи, у якій планують проведення слідчої дії; осіб, відповідальних за обслуговування комп'ютерного обладнання, інформаційну безпеку; інших працівників установи, які перебувають на місці, їх чисельність).

Після прибуття на місце події проводяться перевірка ефективності блокування й охорони приміщень, вилучення всіх сторонніх осіб, з'ясування фактичної кількості приміщень з комп'ютерною технікою, розташування і розподіл її в різних приміщеннях.

Якщо злочинна подія мала місце у приміщенні, то необхідно звернути увагу і точно зафіксувати час, відкриті чи закриті двері, відкриті чи закриті вікна та кватирки, цілісність у них скла, підняті або опущені занавіски у них. Категорично забороняються торкатися руками місць де можуть бути виявлені сліди злочину [3, С. 29].

У процесі підготовки необхідно з'ясувати, яка обчислювальна техніка є в приміщенні, де буде проводитися огляд та її кількість. Якщо в приміщенні знаходяться декілька комп'ютерів, об'єднаних між собою в мережу, слідчий повинен попросити осіб, які за ними працюють, залишити місця роботи і відійти від цих комп'ютерів.

Якщо на момент огляду місця події кібердиверсії електропостачання об'єкта вимкнено, то до його відновлення потрібно вимкнути з електромережі

всю комп'ютерну техніку, котра перебуває в приміщенні, яке оглядають. А за наявності в приміщенні, де перебуває комп'ютерна техніка, небезпечних речовин, матеріалів чи обладнання (електромагнітних, вибухових, токсичних тощо) забрати їх в інше місце.

Огляд приміщення з метою виявлення комп'ютерної техніки, електронних пристроїв і носіїв інформації розпочинається із візуального пошуку, за якого особлива увага приділяється під'єднаним до приладів дротам електроживлення та мережевим дротам [5, С. 119].

Під час огляду приміщення слідчий розбиває досліджувану територію на певні квадрати, оскільки приміщення може складатися з декількох кімнат. Лише оглянувши кожне приміщення окремо, можна буде найбільш точно дослідити обставини вчинення злочину та виявити предмети, речі, документи, які матимуть вагоме значення для досудового розслідування [6, С. 154].

Огляд місця події, у розглянутому випадку – приміщення, неможливо замінити іншими слідчими (розшуковими) діями, наприклад допитами свідків чи підозрюваного, які можуть дати лише обмежену частину інформації (наприклад, з'ясувати чи з'являлися в приміщенні, де розміщена комп'ютерна інформація, сторонні особи, чи не зафіксовані випадки роботи співробітників з інформацією, що не належить до їх компетенції, чи має підозрюваний допуск до приміщення, де встановлена комп'ютерна техніка і до якої саме).

Під час огляду проводиться фотографування загального виду приміщення та за його результатами складається план-схема приміщення, де відображається місце знаходження апаратури, її підключення та взаємне з'єднання [7].

Висновки./Conclusions. Відповідно до п. 1 ст. 237 КПК України з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів. Дана слідча дія дає змогу встановити великий обсяг доказів, які належать до складу злочину (об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони) та потребує застосування відповідних тактичних прийомів і засобів криміналістичної техніки. Врахування особливостей, якості

та повнота відображення виявлених у ході слідчого огляду приміщень кібердтверсії відомостей, зафіксованих у протоколі огляду місця події, планах та схемах із застосуванням сучасних програмних засобів, матеріалах відеозйомки та інших засобах фіксації, належна правова освіченість та технічна обізнаність учасників слідчо-оперативної групи у новітніх інформаційних технологіях є обов'язковою передумовою яка безпосередньо впливає на проведення подальших слідчих дій і хід розслідування кримінальної справи за фактом кібердиверсії загалом та потребує подальшого розроблення і вдосконалення організаційних, тактичних та технічних прийомів, враховуючи специфіку цього виду злочину.

Література:

1. Антошук А.О., Атаманчук В.М., Команринська Ю.Б. та ін. Мультимедійний навчальний посібник «Особливості розслідування комп'ютерних злочинів». URL: <https://arm.naiiau.kiev.ua/books/orovz/lections/lecture8.html> (дата звернення 14.07.2021)
2. Амелін Р.В., Соколова Я.А. Рекомендації щодо особливостей досудового розслідування та процесуального керівництва у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені з використанням електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електров'язку. Київ, 2017. 66 с. URL: https://www.gp.gov.ua/userfiles/metodichka_... (дата звернення 07.07.2021)
3. Чаплинський К.О. Тактика проведення окремих слідчих дій: монографія. Дніпропетровськ. 2006. 416 с.
4. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/47210610> (дата звернення 14.07.2021)
5. Благута Р. І., Мовчан А. В. Новітні технології у розслідуванні злочинів: сучасний стан і проблеми використання: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 256 с.

6. Ковальчук О.В. Особливості проведення огляду під час розслідування шахрайства у сфері діяльності кредитної спілки. *Підприємництво, господарство і право*. № 3. 2018. С. 152-157.

7. Лісовий В. Огляд місця події при розслідуванні “комп’ютерних” злочинів. URL:<https://www.crime-research.org/library/Lisoviy.htm> (дата звернення 14.07.2021)

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПЕРЕГЛЯДУ ТА ОСКАРЖЕННЯ ЗАОЧНИХ РІШЕНЬ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

Руденко Олена Анатоліївна,
к. ю. н., старший викладач кафедри права та медіакомунікацій
Галицький коледж імені В'ячеслава Чорновола
м. Тернопіль, Україна

Вступ. Відповідно до ч. 1 ст. 8 ЦПК України ніхто не може бути позбавлений права на інформацію про дату, час і місце розгляду своєї справи [1]. Таке повідомлення здійснюється судовими повістками про виклик та судовими повістками-повідомленнями (ч.ч. 1-4 ст. 128 ЦПК України). Утім, окрім визначених законом випадків, явка у судове засідання є правом, а не обов'язком учасників цивільної справи позовного провадження (п. 2 ч. 1 ст. 43 ЦПК України). Так, наприклад, у випадку неявки у судове засідання належним чином повідомленого про дату, час та місце судового розгляду відповідача, суд може провести заочний розгляд справи та ухвалити заочне рішення на підставі доказів, наявних у цивільній справі, за умов, визначених у ч. 1 ст. 280 ЦПК України.

У чинному ЦПК України інститут заочного розгляду справи регулюється главою 11 розділу III, що має назву «Заочний розгляд справи». У тлумачному словнику української мови слово «заочний» означає такий, що відбувається за відсутності особи, якої що-небудь стосується [2]. Згідно з ч. 1 ст. 280 ЦПК України суд може ухвалити заочне рішення на підставі наявних у справі доказів за одночасного існування таких умов: 1) відповідач належним чином повідомлений про дату, час і місце судового засідання; 2) відповідач не з'явився в судове засідання без поважних причин або без повідомлення причин; 3) відповідач не подав відзив; 4) позивач не заперечує проти такого вирішення справи.

Слід сказати, що законодавцем встановлено особливу процедуру перегляду та оскарження заочного рішення, що з набранням чинності Законом

України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 р. № 2147-VIII [3], яким, окрім іншого, викладено у новій редакції Цивільний процесуальний кодекс України, практично не змінилася. Разом із тим, правове регулювання перегляду заочних рішень не є досконалим, що зумовлює потребу у науковому аналізові відповідних законодавчих положень. У зв'язку з цим, **метою роботи** є дослідження процедури перегляду і скасування заочних рішень у цивільних справах та вироблення рекомендацій щодо удосконалення правового регулювання у цій сфері.

Матеріали і методи. Окремі питання перегляду і скасування заочних рішень у цивільних справах досліджувались у роботах таких науковців як Л.О. Андрієвська, С. С. Бичкова, К. В. Погорєлова, Л. В. Сапейко, Г.В. Татаренко, М. Трипольська, М. Шевелуха та ін.

При підготовці роботи використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема універсальний діалектичний, спеціально-юридичний логіко-правовий метод і метод системного аналізу та інші методи наукового пізнання у їх взаємозв'язку та взаємозалежності.

Результати і обговорення. Чинний ЦПК України передбачає, що заочне рішення може бути переглянute судом, що його ухвалив, за письмовою заявою відповідача (ч. 1 ст. 284 ЦПК України). Підставою для перегляду є наявність обставин, що свідчать про поважність причин неявки у судове засідання та (або) неповідомлення їх суду, а також доказів, що мають істотне значення для правильного вирішення справи, тобто тих фактичних даних, якими позивач обґрунтовує свої заперечення проти позовних вимог (п.п. 3-4 ч. 2 ст. 285, ч. 1 ст. 288 ЦПК України).

У результаті розгляду заяви відповідача про перегляд заочного рішення місцевий загальний суд відповідно до ч. 3 ст. 287 ЦПК України може постановити ухвалу, у якій реалізувати одне із таких процесуальних повноважень: 1) відмовити у задоволенні заяви; 2) скасувати заочне рішення і

призначити справу до розгляду за правилами загального чи спрощеного позовного провадження.

Згідно з ч. 4 ст. 287 ЦПК України відповідач може оскаржити заочне рішення в апеляційному порядку тільки у випадку відмови у задоволенні його заяви про перегляд заочного рішення. У цьому випадку строк на апеляційне оскарження починає відраховуватися з дня наступного за днем постановлення ухвали про відмову у перегляді заочного рішення. Позивач має право подати апеляційну скаргу на заочне рішення без подання заяви про його перегляд у загальному порядку, встановленому ЦПК України (ч. 2 ст. 288 ЦПК України).

Думається, процедура перегляду і оскарження заочних рішень не є досконалою з огляду на таке.

По-перше, як було зазначено вище, відповідачеві надається право оскаржити заочне рішення в апеляційному порядку лише у разі постановлення судом ухвали про відмову у задоволенні заяви про перегляд вказаного заочного рішення. Зі змісту ч. 1 ст. 288 ЦПК України випливає, що однією з умов для перегляду є невраховані місцевим загальним судом докази, наявні у відповідача, що мають значення для ухвалення законного і обґрунтованого судового рішення у цивільній справі. Водночас підставою для скасування чи зміни рішення суду в апеляційному порядку, окрім іншого, є також неправильне застосування норм матеріального права чи порушення норм процесуального права при розгляді справи судом першої інстанції (п. 4 ч. 1 ст. 376 ЦПК України).

На практиці може виникнути ситуація, коли відповідач не з'явився у судові засідання без поважних причин або у нього відсутні докази, що мають істотне значення для правильного вирішення справи, але він вважає, що судом неправильно застосовано норми матеріального права або порушено норми процесуального права, що призвело до неправильного вирішення справи. У такому випадку підстави для перегляду заочного рішення відсутні, але є підстави для скасування чи зміни заочного рішення в апеляційному порядку. Разом із тим, відповідач не зможе подати апеляційну скаргу, оскільки спочатку

має звернутися до суду, що ухвалив заочне рішення, із заявою про його перегляд.

По-друге, зі змісту п. 3 ч. 1 ст. 280 ЦПК України випливає, що однією з умов для ухвалення заочного рішення є неподання відповідачем відзиву з будь-яких причин (як з поважних, так і з неповажних). Утім, однією з вимог до заяви про перегляд заочного рішення законодавець називає необхідність зазначення обставин, що свідчать про поважність причин неподання відзиву та доказів, що їх підтверджують (п. 3 ч. 2 ст. 285 ЦПК України).

По-третє, позивач може оскаржити заочне рішення в апеляційному порядку у строки, визначені ч. 1 ст. 354 ЦПК України, - протягом тридцяти днів з дня його проголошення, а у випадку, якщо в судовому засіданні було оголошено лише вступну та резолютивну частини судового рішення або у разі розгляду справи без повідомлення (виклику) учасників справи, з дня складення повного судового рішення. Водночас згідно ч. 2 ст. 284 ЦПК України заява про перегляд заочного рішення подається протягом тридцяти днів з дня його проголошення. Виникає питання, як бути, якщо позивач подав апеляційну скаргу, а відповідач – заяву про його перегляд?

Відповідь на це питання містилася в абз. 4 п. 4 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку» від 24.10.2008 № 12, відповідно до якої апеляційне провадження не може бути проведене до розгляду заяви відповідача про перегляд заочного рішення [4].

Висновки. Отже, з метою удосконалення правового регулювання у сфері перегляду і оскарження заочних рішень у цивільних справах до ЦПК України слід внести такі зміни і доповнення: 1) виключити необхідність зазначення в заяві про перегляд заочного рішення обставин, що свідчать про поважність причин неподання відзиву; 2) надати право учасникам справи, їх представникам, а також особам, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, оскаржити заочне рішення у загальному порядку після закінчення строку подачі відповідачем

заяви про перегляд заочного рішення, або, якщо така заява подана, - з дня постановлення ухвали про залишення заяви про перегляд заочного рішення без задоволення; 3) передбачити положення про те, що у випадку, якщо в судовому засіданні було оголошено лише вступну та резолютивну частини заочного рішення або у разі розгляду справи без повідомлення (виклику) учасників справи, заява про перегляд заочного рішення подається з дня складення повного судового рішення. Думається, внесення таких змін і доповнень сприятиме удосконаленню процедури перегляду і скасування заочних рішень у цивільному судочинстві.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 14.07.2021).

2. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/zaochnyj>

3. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2017. № 48. Ст. 436.

4. Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку: постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2008 № 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-08#Text> (дата звернення: 14.07.2021).